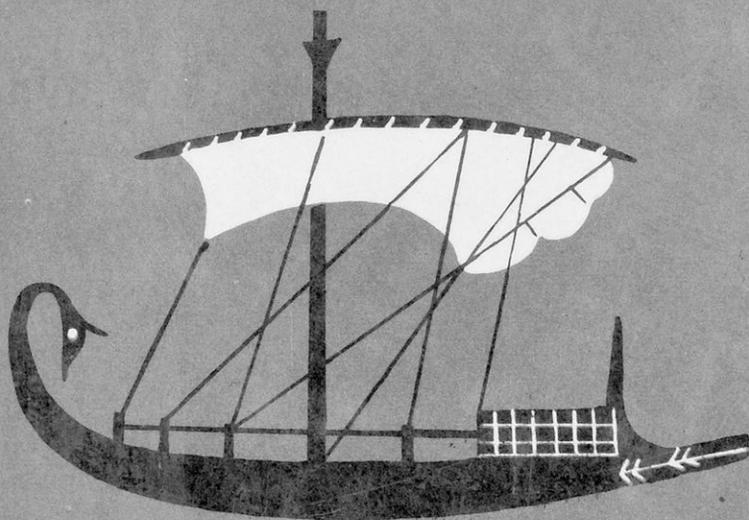

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Γ. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ - Κ. ΚΟΣΜΑ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1964

63

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΚΡΕΤΤΟΥ
ΟΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΟΛΕΧΟΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

ΗΡΟΔΟΤΟΥ
ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ - ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΚΟΣΜΑ

ΗΡΟΔΟΤΟΥ
ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

V - IX

ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΜΕ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1964

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΠΡΟΔΟΤΟΥ

ΟΙ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ

ΣΕΛ. 12

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙΝΕΝΩΣ
ΣΥΛΛΟΓΗ ΝΕΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙΝΕΝΩΣ
ΣΥΛΛΟΓΗ ΝΕΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Βίος τοῦ Ἡροδότου

Ὁ Ἡρόδοτος, γιὸς τοῦ Λύξη καὶ τῆς Δρυῶς, γεννήθηκε κατὰ τὸ 484 π.Χ. στὴν Ἀλικαρνασσὸ τῆς Καρίας. Κρατοῦσε ἀπὸ τραγὴ γενεὰ καὶ τὸ σπῖτι του ἦτανε πολὺ πλούσιο. Ἀπὸ τοὺς πῦθ στενοὺς συγγενεῖς του ἦτανε καὶ ὁ περίφημος κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ποιητὴς Πανύασης. Αὐτὸς βοήθησε πολὺ καὶ στὴ μόρφωση τοῦ νέου Ἡροδότου.

Στὴν Ἀλικαρνασσὸ τύραννος τότε ἦτανε ὁ Λύγδαμης. Κατὰ τοῦ Λύγδαμη στασίασε κάποτε ὁ λαὸς καὶ στὸ κίνημα ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Ἡρόδοτος. Ἡ στάση ὁμως δὲν πέτυχε κι ὁ Ἡρόδοτος ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγῃ στὴ Σάμο. Ἀργότερα, κατὰ τὸ 454 π.Χ. περίπου, γύρισε πάλι στὴν πατρίδα του ὁ Ἡρόδοτος. Τότε κατώρθωσε νὰ διώξῃ τὸν τύραννο Λύγδαμη· ὁ λαὸς ὁμως, δὲν ξέρουμε γιὰ ποιὰν αἰτία, μίσησε τὸν Ἡρόδοτο· καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀναγκάστηκε νὰ ἀφήσῃ γιὰ πάντα τὸν τόπο του. Ἀπὸ τότε ἄρχισε νὰ κάνῃ πολλὰ καὶ μεγάλα ταξίδια στὴν Ἀσία, τὴν Ἀφρική καὶ τὴν Εὐρώπη καὶ νὰ συνάξῃ τὴν ὄλη γιὰ τὸ σύγγραμμά του ἀπὸ τὰ ὅσα ὁ ἴδιος ἔβλεπε μὲ τὰ μάτια του ἢ τοῦ μολογοῦσαν οἱ σοφοὶ τοῦ κάθε τόπου.

Κατὰ τὸ 445 π.Χ. ὁ Ἡρόδοτος βρῖσκεται στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ ἀνάγνωσε μπρὸς στὸ λαὸ κομμάτια ἀπὸ τὸ σχέδιο τῆς ἱστορίας του, πὸν κάνανε λόγο γιὰ τὶς δόξες τῆς ἀθηναϊκῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ χάσῃ τὸν ἀνταμείψανε γενναϊοῦδωρα. Στὴν Ἀθήνα ὁ Ἡρόδοτος ἐπίασε φίλια καὶ μὲ τὸν Περικλῆ καὶ μὲ ἄλλους τιμημένους Ἀθηναίους.

Ὅταν κατὰ τὸ 444 π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι στείλανε ἀποικία στὴν κάτω Ἰταλία καὶ συνοικίσανε τὴν πόλη Θουρίους, στὸν ἀποικισμό αὐτὸν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Ἡρόδοτος κι ἔκαμε τοὺς Θουρίους δευτέρη πατρίδα του.

Ποῦ καὶ πότε πέθανε ὁ Ἡρόδοτος δὲν εἶναι γνωστό. Πιστεντότερο εἶναι πὼς πέθανε στοὺς Θουρίους τὸ 420 π.Χ.

2. Ἡ Ἱστορία τοῦ Ἡροδότου

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἡροδότου εἶναι χωρισμένη, ὄχι ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀλλὰ ὑστερώτερα, σὲ ἐννέα βιβλία, πὸν στὸ καθένα δόθηκε τὸ ὄνομα μιᾶς

Μούσας. Τὰ πρῶτα τέσσερα βιβλία περιέχονε τὴν ἱστορία τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, Ἀυδῶν, Βαβυλωνίων, Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων, Αἰθιοπίων καὶ Σκυθῶν, μὲ πολὺ περιέργες εἰδήσεις γιὰ τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν λαῶν αὐτῶν. Στὰ ὑπόλοιπα πέντε βιβλία ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς τοὺς τόσο δοξασμένους ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν Ἀπὸ τὰ πέντε αὐτὰ βιβλία ἔγινε ἡ ἐπιλογή τοῦ κειμένου ποὺ ἀκολουθεῖ.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Τὸ 513 π.Χ. ὁ Δαρεῖος, βασιλέας τῶν Περσῶν (521-485 π.Χ.), ἔκαμε μεγάλη ἐκστρατεία κατὰ τῶν Σκυθῶν. Ἀφοῦ πέρασε τὸν Ἴστρο (Δούναβη) ἀπάνω σὲ γέφυρα ἀπὸ πλοῖα ποὺ κατασκεύασε, εἰσέβαλε στὴ Σκυθία· τὴ γέφυρα ὁμως δὲν τὴ χάλασε, κατὰ τὴ συμβουλή τοῦ Μυτιληναίου Κῶη, ἀλλὰ παράγγειλε νὰ τὴ φυλάνε οἱ τύραννοι τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, ὅσοι ἦτανε σύμμαχοί του σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία. Ὁ Δαρεῖος ἔπαθε πολλὰ κακὰ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του Σκύθες καὶ ἀναγκάστηκε νὰ τραβηχτῆ ἀπὸ τὸν τόπο τους. Οἱ Σκύθες τὸν ἀκολουθοῦσανε, καὶ τότε μιὰ ἴλη τοῦ σκυθικοῦ ἵππικοῦ ἔφτασε ὡς τὴ γέφυρα καὶ πρότεινε στοὺς Ἕλληνες, ποὺ φυλάγανε ἐκεῖ, νὰ τὴ χαλάσουνε, γιὰ νὰ χαλαστῆ ἔτσι τέλεια καὶ ὁ Δαρεῖος. Αὐτὴ τὴν ἰδέα τὴν ὑποστήριξε καὶ ὁ Ἀθηναῖος Μιλτιάδης, τύραννος στὴ Θρακικὴ χερσόνησο· ὁ Ἰστιαῖος ὁμως, τύραννος τῆς Μιλήτου, ἀντιστάθηκε λέγοντας, πὼς μὲ τὸ χαλασμό τοῦ Δαρείου κανένας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τυράννους τῆς Ἀσίας δὲ θὰ μποροῦσε νὰ κρατήσῃ τὸ ἀξίωμά του. Νίκησε ἡ γνώμη τοῦ Ἰστιαίου, καὶ ὁ Δαρεῖος γύρισε στὸν Ἑλλήσποντο περνώντας ἀπὸ τὴ Θράκη.

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΤΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΣ

ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΠΕΜΠΤΗ

ΕΠΙΓΡΑΦΟΜΕΝΗ ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ

- 11 Δαρείος δὲ ὡς διαβάς τάχιστα τὸν Ἑλλήσποντον ἀπίκετο ἐς Σάρδις, ἐμνήσθη τῆς ἐξ Ἰστιαίου τε τοῦ Μιλησίου εὐεργεσίας καὶ τῆς παραινέσιος τοῦ Μυτιληγαίου Κώεω, μεταπεμφάμενος δὲ σφεας ἐς Σάρδις ἐδίδου αὐτοῖσι αἴρεσιν. Ὁ μὲν δὴ Ἰστιαῖος, ἅτε τυραννέων τῆς Μιλήτου, τυραννίδος μὲν οὐδεμιῆς προσεχρήζιζε, αἰτέει δὲ Μύρκινον τὴν Ἡδωνίδα βουλόμενος ἐν αὐτῇ πόλιν κτίσαι. Οὗτος μὲν δὴ ταύτην αἰρέεται, ὁ δὲ Κώης, οἷά τε οὐ τύραννος δημότης τε ἑὼν, αἰτέει Μυτιλήνης τυραννεῦσαι· τελεωθέντων δὲ ἀμφοτέροισι οὗτοι μὲν κατὰ εἴλοντο ἐτράποντο.
- 23 Ἄτε δὲ τειχέοντος ἤδη Ἰστιαίου τοῦ Μιλησίου τὴν παρὰ Δαρείου αἰτήσας ἔτυχε μισθὸν δωρεὴν φυλακῆς τῆς σχεδῆς, ἐόντος δὲ τοῦ χώρου τούτου παρὰ Στρυμόνα ποταμόν, τῷ οὐνομά ἐστι Μύρκινος, μαθὼν ὁ Μεγάβαζος τὸ ποιούμενον ἐκ τοῦ Ἰστιαίου, ὡς ἦλθε τάχιστα ἐς τὰς Σάρδις ἄγων τοὺς Παιόνας, ἔλεγε Δαρείῳ τάδε· «ὦ βασιλεῦ, κοῖόν τι χρῆμα ἐποίησας, ἀνδρὶ Ἑλληνι δεινῶ τε καὶ σοφῶ δοὺς ἐγκτήσασθαι πόλιν ἐν Θρητικῇ, ἵνα ἴδη τε ναυπηγήσιμός ἐστι ἄφθονος καὶ πολλοὶ κωπέες καὶ μέταλλα ἀργύρεα, ὄμιλός τε πολλὸς μὲν Ἑλλην περιουκείει, πολλὸς δὲ βάρβαρος, οἳ προστάτῃ ἐπιλαβόμενοι ποιήσουσι τοῦτο, τὸ ἂν ἐκεῖνος ἐξηγήται καὶ ἡμέρης καὶ νυκτός; Σὺ νυν τοῦτον τὸν ἄνδρα παῦσον ταῦτα ποιεῖντα, ἵνα μὴ οἰκητῷ πολέμῳ συνέχη· τρόπῳ δὲ ἡπίῳ μεταπεμφάμενος παῦσον· ἐπεὰν δὲ αὐτὸν περιλάβῃς, ποιέειν, ὅπως μηκέτι ἐκεῖνος ἐς Ἑλλάδας ἀπίξεται.»
- 24 Ταῦτα λέγων ὁ Μεγάβαζος εὐπετέως ἔπειθε Δαρείον, ὡς εὖ προορέων τὸ μέλλον γίνεσθαι. Μετὰ δὲ ἄγγελον πέμψας ὁ Δαρείος ἐς τὴν Μύρκινον ἔλεγε τάδε· «Ἰστιαῖε, βασιλεὺς Δαρείος τάδε λέγει· ἐγὼ φροντίζων εὐρίσκω ἐμοὶ τε καὶ τοῖσι ἐμοῖσι πρήγμασι οὐδένα εἶναι σεῦ ἄνδρα εὐνοέστερον, τοῦτο δὲ οὐ λόγοισι, ἀλλ' ἐργοισι οἶδα μαθὼν· νῦν ὦν, ἐπινοέω γὰρ πρήγματα μεγάλα κατεργάσασθαι, ἀπικνέεο μοι πάντως, ἵνα τοι αὐτὰ ὑπερθέωμαι.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΙΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. ΠΩΣ ΑΝΤΑΜΕΙΒΕΙ Ο ΔΑΡΕΙΟΣ ΤΟΝ ΙΣΤΙΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΩΗ.
ΠΡΟΣΚΑΛΕΙ ΤΟΝ ΙΣΤΙΑΙΟ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΟΥ ΤΑ ΣΟΥΣΑ.

Ἄφοῦ πέρασε ὁ Δαρεῖος τὸν Ἑλλήσποντο κι ἔφτασε στὶς Σάρδεῖς, 11 δὲ λησμόνησε οὔτε τὴν εὐεργεσία τοῦ Ἰστιαίου οὔτε τὴ συμβουλή τοῦ Κώη. Λοιπὸν τοὺς εἶπε νὰ ζητήσουν ὅ,τι ἤθελε ὁ καθένας τους. Ὁ Ἰστιαῖος εἶχε δική του τυραννίδα καὶ ζήτησε μοναχὰ κάποια χώρα, μὲ σκοπὸ νὰ χτίσει ἐκεῖ μιὰ πόλη. Ὁ Κώης ζήτησε νὰ γίνῃ τύραννος τῆς Μυτιλήνης. Ἄφοῦ πήρανε καὶ οἱ δυὸ τὴν ἀμοιβή τους, γυρίσανε στὸν τόπο τους.

Ἄμα ἔφτασε ὁ Ἰστιαῖος στὴ Θράκη, ἄρχισε νὰ τειχίζῃ τὴν πόλη 23 Μύρκινο, ποὺ τοῦ χάρισε ὁ Δαρεῖος στὴ χώρα τῶν Ἡδωνῶν¹. Ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι κοντὰ στὸ Στρυμόνα ποταμό. Ἄμα τὸ ἔμαθε ὁ Μεγάβαζος², εἶπε στὸ Δαρεῖο : « Πῶς, βασιλέα μου, ἄφησες ἕναν Ἕλληνα ἄξιον καὶ γνωστικὸ νὰ χτίσει πόλη ἐκεῖ ποὺ βρίσκεται ἄφθονη ξυλεία, καλὴ γιὰ τὴν κατασκευὴ πλοίων καὶ κουπιῶν, ὅπου βρίσκονται ἀκόμα καὶ μεταλλεῖα ἀργύρου, καὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο, πολλοὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι κατοικοῦν αὐτὰ τὰ μέρη; Αὐτοί, ἔχοντας τέτοιον ἀρχηγό, μποροῦνε νὰ κάνουν ὅ,τι τοὺς συμβουλεύει αὐτός. Ἐμπόδισε λοιπὸν αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς σκοποὺς του, γιὰ νὰ μὴ μπλέξῃς ἀργότερα σ' ἐσωτερικὸ πόλεμο· μὲ καλὸ τρόπο προσκάλεσέ τον κοντὰ σου καί, ἅμα τὸν βάλῃς στὸ χέρι, κάμε νὰ μὴν ξαναγυρίσῃ πίσω στοὺς Ἕλληνες ».

Τὰ λόγια τοῦ Μεγαβάζου τὰ προβλεπτικὰ ἔπεισαν τὸ Δαρεῖο. 24 Ἔστειλε ἐπίτηδες ἄνθρωπο στὴ Μύρκινο καὶ τοῦ παράγγειλε αὐτὰ τὰ λόγια : « Ὁ βασιλέας Δαρεῖος σοῦ παραγγέλνει μὲ τὸ στόμα τὸ δικό μου καὶ σοῦ λείει Ἰστιαῖε, ὅσο συλλογίζομαι, δὲ βρίσκω ἄλλον ἄνθρωπο ἀπὸ σένα πιὸ ἀφωσιωμένο σ' ἐμένα καὶ στὰ συμφέροντά μου καὶ τὴ γνώμη αὐτὴ τὴ σχημάτισα ὄχι ἀπὸ τὰ λεγόμενά σου μοναχὰ, παρὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα σου. Ἐχω μεγάλα σχέδια στὸ κεφάλι καὶ νὰ ρθῆς χωρὶς ἄλλο, σὲ παρακαλῶ, νὰ σοῦ τ' ἀνακοινώσω ».

Τούτοισι τοῖσι ἔπεισι πιστεύσας ὁ Ἰστιαῖος, καὶ ἅμα μέγα ποιούμενος βασιλέος σύμβουλος γενέσθαι, ἀπῆκετο ἐς τὰς Σαρδεις, ἀπικομένῳ δὲ οἱ ἔλεγε Δαρεῖος τάδε· «Ἰστιαῖε, ἐγὼ σε μετεπεμψάμην τῶνδε εἵνεκεν· ἐπεὶ τε τάχιστα ἐνόστησα ἀπὸ Σκυθῶν καὶ σὺ μοι ἐγένεο ἐξ ὀφθαλμῶν, οὐδὲν κω ἄλλο χρῆμα οὕτω ἐν βραχεῖ ἐπεζήτησα, ὡς σὲ ἰδεῖν τε καὶ ἐς λόγους μοι ἀπικέσθαι, ἐγνωκώς, ὅτι κτημάτων πάντων ἐστὶ τιμιώτατον ἀνὴρ φίλος συνετός τε καὶ εὖνοος, τὰ τοι ἐγὼ καὶ ἀμφοτέρα συνειδώς ἔχω μαρτυρέειν ἐς πράγματα τὰ ἐμά. νῦν ὦν, εὖ γὰρ ἐποίησας ἀπικόμενος, τάδε τοι ἐγὼ προτείνομαι· Μίλητον μὲν ἔα καὶ τὴν νεόκτιστον ἐν Θρηῖκῃ πόλιν, σὺ δέ μοι ἐπόμενος ἐς Σοῦσα ἔχε τὰ περ ἂν ἐγὼ ἔχω, ἐμός τε σύσσιτος ἐὼν καὶ σύμβουλος».

25 Ταῦτα Δαρεῖος εἶπας, καὶ καταστήσας Ἀρταφέρνηα ἀδελφεὸν ἐνωτοῦ ὁμοπάτριον ὑπαρχον εἶναι Σαρδίων, ἀπήλανε ἐς Σοῦσα ἅμα ἀγόμενος Ἰστιαῖον, Ὅτάνεα δὲ ἀποδέξας στρατηγὸν εἶναι τῶν παραθαλασσιῶν ἀνδρῶν... Οὗτος ὦν ὁ Ὅτάνης, ὁ ἐγκατιζόμενος ἐς τοῦτον τὸν θρόνον, τότε διάδοχος γενόμενος Μεγαβάζῳ τῆς στρατηγίης Βυζαντίους τε εἶλε καὶ Καλχηδονίους, εἶλε δὲ Ἄντανδρον τὴν ἐν τῇ Τρωάδι γῆ, εἶλε δὲ Λαμπόνιον, λαβὼν δὲ παρὰ Λεσβίων νέας εἶλε Λημνόν τε καὶ Ἰμβρον, ἀμφοτέρας ἔτι τότε ὑπὸ Πελασγῶν οἰκομένης.

28 Καὶ ἤρχετο τὸ δεύτερον ἐκ Νάξου τε καὶ Μιλήτου Ἰωσι γίνεσθαι
30 κακά... Ἐκ Νάξου ἔφυγον ἄνδρες τῶν παχέων ὑπὸ τοῦ δήμου, φυγόντες δὲ ἀπῆκοντο ἐς Μίλητον· τῆς δὲ Μιλήτου ἐτύγχανε ἐπίτροπος ἐὼν Ἀρισταγόρης ὁ Μολπαγόρεω, γαμβρός τε ἐὼν καὶ ἀνεψιός Ἰστιαίου τοῦ Ἀνσαγόρεω, τὸν ὁ Δαρεῖος ἐν Σούσοισι κατεῖχε. ὁ γὰρ Ἰστιαῖος τύραννος ἦν Μιλήτου, καὶ ἐτύγχανε τοῦτον τὸν χρόνον ἐὼν ἐν Σούσοισι, ὅτε οἱ Νάξιοι ἦλθον, ξεινοὶ πρὶν ἐόντες τῷ Ἰστιαίῳ. Ἀπικόμενοι δὲ οἱ Νάξιοι ἐς τὴν Μίλητον ἐδέοντο τοῦ Ἀρισταγόρεω, εἴ πως αὐτοῖσι παράσχοι δύναμιν τινα καὶ κατέλθοιεν ἐς τὴν ἐνωτῶν. Ὁ δὲ ἐπιλεξάμενος, ὡς, ἦν δι' ἐνωτοῦ κατέλθωσι ἐς τὴν πόλιν, ἄρξει τῆς Νάξου, σκῆψιν

Αὐτὰ τὰ λόγια τὰ πίστεψε ὁ Ἰστιαῖος· ἔπειτα θαρροῦσε μεγάλη τιμὴ του νὰ γίνῃ σύμβουλος τοῦ βασιλέα. Ἔφτασε λοιπὸν στὴ Σάρδεις. Ὁ Δαρεῖος τοῦ εἶπε: «Νὰ γιατί σὲ κάλεσα, Ἰστιαιε, νὰ ρθῆς. Ἀπὸ τότε ποὺ γύρισα ἀπὸ τὴ Σκυθία κι ἔπαψα νὰ σὲ βλέπω, κανένα ἄλλο πρᾶμα δὲν ἐπόθησα τόσο πολὺ, ὅσο τὴ δική σου συντροφιά· γιατί πίστεψα πὼς ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τοῦ κόσμου πιὸ ἀκριβὸς εἶναι ὁ φίλος ὁ φρόνιμος καὶ ἀφωσιωμένος. Τὶς δυὸ αὐτὲς ἀρετὲς τὶς ἔχεις ἐσύ, καὶ τὸ γνωρίζω ἐγὼ καλά, τὸ βεβαιώνουν καὶ τὰ συμφέροντά μου. Τώρα λοιπὸν ποὺ ἔφτασες μὲ τὸ καλὸ, ἄκουσε τί σοῦ προτείνω· ἄφησε τὴ Μίλητο καὶ τὴ νεοχτισμένη Μύρκινο στὴ Θράκη καὶ ἔλα, ἀκολούθα με στὰ Σοῦσα· ἐκεῖ τὸ δικό μου θὰ εἶναι δικό σου, τὸ τραπέζι μου τραπέζι σου καὶ θὰ σὲ ἔχω ἀκόμα σύμβουλό μου».

Αὐτὰ εἶπε ὁ Δαρεῖος καὶ ἄφησε διοικητὴ στὴ Σάρδεις τὸν Ἄρταφέρ- 25 νη, ἀδερφό του ἀπὸ πατέρα, καὶ ἔφυγε γιὰ τὰ Σοῦσα μὲ τὸν Ἰστιαῖο, ἀφοῦ διώρισε καὶ στρατηγὸ στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας τὸν Ὀτάνη, στὴ θέση τοῦ Μεγαβάζου. Ὁ Ὀτάνης ἔκαμε πολλὰ κατακτήσεις, ὑπόταξε τοὺς Βυζαντίους καὶ τοὺς Καρχηδονίους, κυρίεψε τὴν Ἄντανδρο στὴν Τρωάδα καὶ τὸ Λαμπώνιο³. Παίρνοντας ὕστερα πλοῖα ἀπὸ τοὺς Μυτιληναίους κυρίεψε τὰ δυὸ νησιά Λῆιμο καὶ Ἴμβρο, ποὺ ὡς τότε ἦταν κατοικημένα ἀπὸ τοὺς Πελασγούς.

2. ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ. — ΑΠΟΣΤΑΣΙΑ ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑ (499 π. Χ.)

Ἦστερα πολλὰ κακὰ πέσανε στὴν Ἰωνία, καὶ ἡ πρώτη ἀφορμὴ 28 δόθηκε ἀπὸ τὴ Νάξο καὶ τὴ Μίλητο· καὶ νὰ πῶς ἄρχισε τὸ πρᾶμα... Ἀπὸ 30 τὴ Νάξο ὁ δῆμος ξώρισε μερικοὺς ἄντρες ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ἀριστοκρατικῶν, καὶ αὐτοὶ ζήτησαν καταφυγὴ στὴ Μίλητο. Ἐπίτροπος τότε τῆς Μιλήτου ἦταν ὁ Ἀρισταγόρας τοῦ Μολπαγόρα, ἐξάδερφος καὶ γαμπρὸς τοῦ Ἰστιαίου, γιοῦ τοῦ Λυσαγόρα, ποὺ ὁ Δαρεῖος τὸν κρατοῦσε στὰ Σοῦσα. Γιατὶ αὐτὸν τὸν καιρὸ τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἰστιαίου, ποὺ ἦταν τύραννος τῆς Μιλήτου, εἶχαν φτάσει οἱ ἐξόριστοι ἀπὸ τὴ Νάξο, δικοὶ του φίλοι, στὴ Μίλητο, καὶ οἱ ἐξόριστοι τώρα παρακαλοῦσαν τὸν ἐπίτροπό του Ἀρισταγόρα, ἂν μπορούσε, νὰ τοὺς δώσῃ βοήθεια, γιὰ νὰ κατεβοῦνε στὴν πατρίδα τους. Αὐτὸς πάλι μὲ τὴν ἰδέα πῶς, ἂν γυρίσουν οἱ ἀριστοκρατικοὶ στὴ Νάξο μὲ τὴ δική του συνδρομή, θὰ γίνῃ αὐτὸς

δὲ ποιούμενος τὴν ξεινίην τὴν Ἰστιαίου, τόνδε σφι τὸν λόγον προσέφερε·
 « Αὐτὸς μὲν ὑμῖν οὐ φερέγγυός εἰμι δύναμιν τοσαύτην παρασχεῖν ὥστε
 κατάγειν ἀεκόντων τῶν τὴν πόλιν ἐχόντων Ναξίων· πυνθάνομαι γὰρ
 ὀκτακισχιλίην ἀσπίδα Ναξίοισι εἶναι καὶ πλοῖα μακρὰ πολλά· μηχανή-
 σομαι δὲ πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος· ἐπινοέω δὲ τῆδε. Ἀρταφέρνης
 μοι τυχάνει ἔων φίλος, ὁ δὲ Ἀρταφέρνης Ὑστάσπεος μὲν ἐστὶ παῖς,
 Δαρεῖον δὲ τοῦ βασιλέως ἀδελφεός, τῶν δ' ἐπιθαλασσίων τῶν ἐν τῇ
 Ἀσίῃ ἄρχει πάντων, ἔχων στρατιὴν τε πολλὴν καὶ πολλὰς νέας. τοῦ-
 τον ὦν δοκέω τὸν ἄνδρα ποιήσειν τῶν ἂν χρητίζωμεν ». Ταῦτα ἀκούσαν-
 τες οἱ Νάξιοι προσέθεσαν τῷ Ἀρισταγόρῃ πρήσσειν τῇ δύναϊτο ἄριστα,
 καὶ ὑπίσχεσθαι δῶρα ἐκέλευον καὶ δαπάνην τῇ στρατιῇ, ὡς αὐτοὶ δια-
 λύσοντες, ἐλπίδας πολλὰς ἔχοντες, ὅταν ἐπιφανέωσι ἐς τὴν Νάξον, πάντα
 ποιήσειν τοὺς Ναξίους τὰ ἂν αὐτοὶ κελεύωσι, ὡς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους νησιώ-
 τας· τῶν γὰρ νήσων τούτων τῶν Κυκλάδων οὐδεμία κω ἦν ὑπὸ
 Δαρείῳ.

31 Ἀπικόμενος δὲ ὁ Ἀρισταγόρης ἐς τὰς Σάρδις λέγει πρὸς τὸν Ἀρ-
 ταφέρνηα, ὡς Νάξος εἶη νῆσος μεγάθει μὲν οὐ μεγάλη, ἄλλως δὲ καλὴ
 τε καὶ ἀγαθὴ καὶ ἀγχοῦ Ἰωνίης, χρήματα δὲν ἐνὶ πολλὰ καὶ ἀνδρόποδα·
 « Σὺ ὦν ἐπὶ ταύτην τὴν χώραν στρατηλάτεις, κατάγων ἐς αὐτὴν τοὺς φυ-
 γάδας ἐξ αὐτῆς. καὶ τοι ταῦτα ποιήσαντι τοῦτο μὲν ἐστὶ ἐτοῖμα παρ'
 ἐμοὶ χρήματα μεγάλα πάρεξ τῶν ἀναισιμωμάτων τῇ στρατιῇ (ταῦτα
 μὲν γὰρ δίκαια ἡμέας τοὺς ἄγοντας παρέχειν), τοῦτο δὲ νήσους βασι-
 λεί προσκτήσεται αὐτὴν τε Νάξον καὶ τὰς ἐκ ταύτης ἠρτημένας, Πάρον
 καὶ Ἄνδρον καὶ ἄλλας τὰς Κυκλάδας καλευμένας· ἐνθεῦτεν δὲ ὄρμεό-
 μενος εὐπετέως ἐπιθήσεται Εὐβοίῃ, νήσῳ μεγάλῃ τε καὶ εὐδαίμονι, οὐκ
 ἐλάσσονι Κύπρου καὶ κάρτα εὐπετεῖ αἰρεθῆναι· ἀποχρέουσι δὲ ἑκατὸν
 νέες ταύτας πάσας χειρώσασθαι ». Ὁ δὲ ἀμείβετο· « Σὺ ἐς οἶκον τὸν βα-
 σιλέως ἐξηγητῆς γίνεαι πρηγμάτων ἀγαθῶν, καὶ ταῦτα εὖ παραινεῖς πάν-
 τα, πλὴν τῶν νεῶν τοῦ ἀριθμοῦ· ἀντὶ δὲ ἑκατὸν νεῶν διηκόσιαί τοι ἐτοῖ-
 μοι ἔσονται ἅμα τῷ ἔαρι· δέει δὲ τούτοισι καὶ αὐτὸν βασιλέα συνέπαινον
 γίνεσθαι ».

32 Ὁ μὲν δὴ Ἀρισταγόρης ὡς ταῦτα ἤκουσε, περιχαρῆς ἔων ἀπήϊε
 ἐς Μίλητον· ὁ δὲ Ἀρταφέρνης, ὡς οἱ πέμπαντι ἐς Σοῦσα καὶ ὑπερθέντι
 τὰ ἐκ τοῦ Ἀρισταγόρῳ λεγόμενα συνέπαινος καὶ αὐτὸς Δαρεῖος ἐγέ-

ἄρχοντας τῆς Νάξου, εἶπε στοὺς ἐξορίστους: « Ἐγὼ δὲν ἔχω τόση δύναμη νὰ σᾶς κάμω νὰ γυρίσετε στὴ Νάξο, γιατί ἀκούω πὼς ὁ δῆμος ἐκεῖ ἔχει ὀχτῶ χιλιάδες ὀπλίτες καὶ πολλὰ πλοῖα πολεμικά· θὰ κάμω ὅμως ὅ,τι μπορῶ γιὰ χάρη τῆς φιλίας σας. Ὁ Ἄρταφέρνης, ἀδερφὸς τοῦ βασιλέα Δαρείου, εἶναι φίλος μου καὶ κυβερνᾷ ὅλα τὰ παράλια τῆς Ἀσίας μὲ πολὺ στρατὸ καὶ στόλο σημαντικό ». Οἱ Νάξιοι ἀκούγοντας αὐτὰ ἀναθέσανε στὸν Ἄρισταγόρα νὰ κάμῃ ὅ,τι νομίζει καλύτερο, καὶ δῶρα ἀκόμη νὰ πῆ πὼς δίνει, καὶ πὼς οἱ ἴδιοι θὰ κάμουνε τὰ ἐξόδα τῆς ἐκστρατείας γιατί ἐλπίζουνε πὼς μόλις φτάσουνε στὴ Νάξο, ὄχι μοναχὰ εἶναι ἄξιοι νὰ κυριαρχήσουνε, ὄχι στὴ Νάξο μόνο, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄλλους νησιῶτες τῶν Κυκλάδων (ποὺ ὡς τότε κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ νησιά δὲν ἦτανε ὑποταγμένο στὸ Δαρεῖο).

Πηγαίνει λοιπὸν ὁ Ἄρισταγόρας στὶς Σάρδεις καὶ λέει στὸν Ἄρ- 31
ταφέρνη: « Τὸ νησί τῆς Νάξου δὲν εἶναι μεγάλο, εἶναι ὅμως ὠραῖο καὶ καρποφόρο καὶ εἶναι κοντὰ στὴν Ἰωνία, ὅπου βρίσκονται καὶ πλούτη πολλὰ καὶ δούλοι πολλοί. Λοιπὸν καλὸ εἶναι νὰ ἐκστρατεύσης κατὰ τῆς Νάξου καὶ νὰ ἐπαναφέρης ἐκεῖ τοὺς ἐξορίστους. Ἄν τὸ κάμῃς αὐτό, θὰ λάβῃς ἀπὸ μένα σημαντικό ποσὸ χρημάτων καὶ χωριστὰ τὰ ἐξόδα τῆς ἐκστρατείας· γιατί εἶναι δίκιο ἐμεῖς, ποὺ σὲ παρακινοῦμε στὸν πόλεμο, ἐμεῖς νὰ βάλουμε καὶ τὰ χρήματα. Ὑστερα θὰ βάλῃς κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ βασιλέα μερικὰ νησιά, τὴ Νάξο μαζί μὲ τὰ ἄλλα, ποὺ ὑποτάζονται σ' αὐτή⁴. Ἀπὸ τὴ Νάξο ξεκινώντας θὰ προσβάλλῃς τὴν Εὐβοία, ποὺ εἶναι νησί μεγάλο καὶ πλούσιο, ὄχι μικρότερο ἀπὸ τὴν Κύπρο, καὶ ἡ κατάκτησή της θὰ εἶναι παραπολὺ εὐκόλη. Φτάνουν ἑκατὸ πλοῖα γιὰ τὴν ὑποταγὴ ὅλων αὐτῶν τῶν νησιῶν ». Ὁ Ἄρταφέρνης τοῦ ἀποκρίνεται: « Αὐτὰ ποὺ προτείνεις εἶναι ὠφέλιμα στὸ βασιλέα· ὅλα εἶναι σωστά, τὰ πλοῖα ὅμως εἶναι πολὺ λίγα· ὄχι ἑκατό, ἀλλὰ διακόσια θὰ σοῦ ἐτοιμάσω τὴν ἐρχόμενη ἀνοιξή· πρέπει ὅμως πρῶτα νὰ δώσῃ ὁ βασιλέας τὴν ἄδεια ».

Ὁ Ἄρισταγόρας ἀκούγοντας αὐτὰ γύρισε στὴ Μίλητο πολὺ χα- 32
ρούμενος. Ὑστερα ὁ Ἄρταφέρνης ἔστειλε ταχυδρόμο στὰ Σοῦσα καὶ ἀνάφερε ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Ἄρισταγόρας. Ἀφοῦ πῆρε καὶ τοῦ Δαρείου τὴν ἄδεια, παράγγειλε κι ἐτοιμάσανε διακόσιες τριήρεις καὶ πολυάριθμο στρατὸ ἀπὸ Πέρσες καὶ τοὺς ἄλλους συμμάχους· στρατηγὸ τους διώρισε τὸ Μεγαβάτη, Πέρση ἀπὸ τοὺς Ἀχαιμενίδες, δικό του ἐξάδερφο καὶ τοῦ Δαρείου, καὶ ποὺ ἀργότερα τὴ θυγατέρα του ἀρραβωνιάστηκε, ἂν εἶναι

νετο, παρεσκευάσατο μὲν διηκοσίας τριήρας, πολλὸν δὲ κάρτα ὄμιλον Περσέων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, στρατηγὸν δὲ τούτων ἀπέδεξε Μεγαβάρτην ἄνδρα Πέρσην τῶν Ἀχαιμενιδέων, ἑαυτοῦ τε καὶ Δαρείου ἀνεψιόν, τοῦ Πανσανίης ὁ Κλεομβρότου Λακεδαιμόνιος, εἰ δὴ ἀληθής γέ ἐστι ὁ λόγος, ὑστέρῳ χρόνῳ τούτων ἡρμόσατο θυγατέρα, ἔρωτα σχὸν τῆς Ἑλλάδος τύραννος γενέσθαι. ἀποδέξας δὲ Μεγαβάρτην στρατηγὸν Ἀρταφέρνης ἀπέστειλε τὸν στρατὸν παρὰ τὸν Ἀρισταγόρη.

33 Παραλαβὼν δὲ ὁ Μεγαβάρτης ἐκ τῆς Μιλήτου τὸν τε Ἀρισταγόρη καὶ τὴν Ἰάδα στρατιῆν καὶ τοὺς Ναξίους ἐπλωε πρόφασιν ἐπ' Ἑλλησπόντου, ἐπειτε δὲ ἐγένετο ἐν Χίῳ, ἔσχε τὰς νέας ἐς Κανύκασα, ὡς ἐνθεύτεν βορρῆ ἀνέμῳ ἐς τὴν Νάξον διαβάλοι· καὶ οὐ γὰρ ἔδεε τούτῳ τῷ στόλῳ Ναξίους ἀπολέσθαι, πρῆγμα τοιόνδε συνηρείχθη γενέσθαι· περιούσιος Μεγαβάτεω τὰς ἐπὶ τῶν νεῶν φυλακὰς ἐπὶ νεὸς Μινδίας ἔτυχε οὐδεὶς φυλάσσω· ὁ δὲ δεινὸν τι ποιησάμενος ἐκέλευσε τοὺς δορυφόρους ἐξευρόντας τὸν ἄρχοντα ταύτης τῆς νεὸς, τῷ οὐνομα ἦν Σκύλαξ, τοῦτον δῆσαι διὰ θαλαμῆς διελόντας τῆς νεὸς κατὰ τοῦτο, ἔξω μὲν κεφαλὴν ποιούντας, ἔσω δὲ τὸ σῶμα. δεθέντος δὲ τοῦ Σκύλακος ἐξαγγέλλει τις τῷ Ἀρισταγόρῃ, ὅτι τὸν ξεινόν οἱ τὸν Μίνδιον Μεγαβάρτης δῆσας λυμαίνοιτο. ὁ δ' ἐλθὼν παρατίετο τὸν Πέρσην, τυγχάνων δὲ οὐδενὸς τῶν ἐδέετο αὐτὸς ἐλθὼν ἔλυσε. Πυθόμενος δὲ κάρτα δεινὸν ἐποιήσατο ὁ Μεγαβάρτης, καὶ ἐσπέροχετο τῷ Ἀρισταγόρῃ· ὁ δὲ εἶπε· « Σοὶ δὲ καὶ τούτοις τοῖσι πρήγμασι τί ἐστι; οὐ σε ἀπέστειλε Ἀρταφέρνης ἐμέο πείθεσθαι καὶ πλώειν τῇ ἂν ἐγὼ κελεύω; τί πολλὰ πρήσσεις; »· Ταῦτα εἶπε Ἀρισταγόρης· ὁ δὲ θυμωθεὶς τούτοις, ὡς νῦν ἐγένετο, ἔπεμπε ἐς Νάξον πλοῖω ἄνδρας φράσοντας τοῖσι Ναξίοις πάντα τὰ παρεόντα σφί πρήγματα.

34 Οἱ γὰρ ὧν Νάξιοι οὐδὲν πάντως προσεδέκοντο ἐπὶ σφέας τὸν στόλον τοῦτον ὀρμήσεσθαι· ἐπεὶ μέντοι ἐπύθοντο, αὐτίκα μὲν ἐσηνείκοντο τὰ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὸ τεῖχος, παρεσκευάσαντο δὲ ὡς πολιορκησόμενοι, καὶ σῖτα καὶ ποτὰ κατὰ τάχος ἐσάξαντο. Καὶ οὗτοι μὲν παρεσκευάδατο ὡς παρεσομένου σφί πολέμου, οἱ δ' ἐπεὶ τε διέβαλον ἐκ τῆς Χίου τὰς νέας ἐς τὴν Νάξον, πρὸς πεφραγμένους προσεφέροντο καὶ ἐπολιόρκειον

ἀλήθεια τὰ λεγόμενα, ὁ Πausανίας ὁ Λακεδαιμόνιος, ὅταν ἔβαλε σὸ νοῦ νὰ γίνῃ τύραννος τῆς Ἑλλάδας. Ἔτσι ὁ Ἄρταφέρνης ἔστειλε τὸ Μεγαβάτη μὲ τὸ στράτευμα στὸν Ἄρισταγόρα.

Ὁ Μεγαβάτης κίνησε ἀπὸ τὴ Μίλητο μαζὶ μὲ τὸν Ἄρισταγόρα, 33 τοὺς Ἴωνες καὶ τοὺς ἐξορίστους, ἀλλὰ ὑποκρινότανε πῶς τραβοῦσε γιὰ τὸν Ἑλλησποντοῦ ἅμα ἔφτασε στὴ Χίο, ἔρριξε ἄγκυρα στὰ Καύκασα⁵, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὁ σκοπὸς του ἦτανε, ἅμα πάρῃ βοριάς, νὰ περάσῃ στὴ Νάξο. Δὲν ἦτανε ὅμως ἀπὸ τὴ μοῖρα νὰ χαθοῦνε οἱ Νάξιοι ἔτσι σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία καὶ νὰ τί συνέβῃ. Ἐνῶ ὁ Μεγαβάτης ἐπιθεωροῦσε τοὺς σκοποὺς τῶν πλοίων, ἔτυχε σ' ἓνα πλοῖο ἀπὸ τὴ Μύνδο⁶ νὰ μὴ βρῖσκεται σκοπὸς· θύμωσε τότε καὶ παράγγειλε νὰ πιάσουνε οἱ δορυφόροι του τὸν πλοίαρχο, ποὺ λεγόταν Σκύλακας, νὰ τὸν δέσουνε καὶ νὰ περάσουνε τὸ κεφάλι του ἀπὸ μιὰ θαλαμῖα⁷ τοῦ πλοίου σὲ τρόπο ποὺ τὸ κορμί του νὰ εἶναι μέσα στὸ πλοῖο καὶ τὸ κεφάλι του ἔξω. Ἀφοῦ ἔτσι δέθηκε ὁ Σκύλακας, εἰδοποίησε κάποιος τὸν Ἄρισταγόρα γιὰ τὴ μεγάλη προσβολὴ ποὺ ἔκαμε ὁ Μεγαβάτης στὸ Μύνδιο, ξένο δικό του. Ὁ Ἄρισταγόρας πῆγε ἀμέσως στὸν Πέρση καὶ τὸν παρακαλοῦσε ν' ἀπολύσῃ τὸν ἄνθρωπο· ἀφοῦ ὅμως ἐκεῖνος δὲν τοῦ ἔκανε τὴ χάρη, πῆγε ὁ ἴδιος καὶ τὸν ἔλυσε. Ὁ Μεγαβάτης ταραχτήκε πολὺ ἅμα τὸ ἔμαθε καὶ τὰ εἶχε μὲ τὸν Ἄρισταγόρα. Αὐτὸς ὅμως τοῦ εἶπε : « Τί ἔχεις νὰ κάμῃς ἐσὺ μ' αὐτὰ τὰ πράματα; Ὁ Ἄρταφέρνης δὲ σοῦ εἶπε ν' ἀκοῦς ὅ,τι ἐγὼ σὲ διατάζω, καὶ νὰ πηγαίνῃς μὲ τὰ πλοῖα ὅπου σοῦ πῶ; Τί ἀνακατεύεσαι στὶς ἄλλες δουλειές; » Ὁ Μεγαβάτης, θυμωμένος, ἅμα νύχτωσε, ἔστειλε στὴ Νάξο πλοῖο μ' ἀνθρώπους του νὰ μαρτυρήσουνε τὸ σχέδιο τῆς ἐκστρατείας.

Οἱ Νάξιοι ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή βέβαια δὲν ὑποπτεύανε πῶς ὁ 34 σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἦτανε γιὰ τὸ νησί τους. Καθὼς ὅμως τὸ μάθανε ἀμέσως κουβαλήσανε στὴ χώρα ὅλα τους τὰ πράματα, καὶ ἐπειδὴ προβλέπανε πῶς θὰ πολιορκηθοῦνε, μπάσανε τρόφιμα καὶ πιοτά, καὶ διωρθώσανε καὶ τὸ τεῖχος. Αὐτὲς τὶς ἐτοιμασίαις κάνανε οἱ Νάξιοι. Καὶ οἱ Πέρσες περάσανε ἀπὸ τὴ Χίο στὴ Νάξο καὶ ἀρχίσανε τὴν ἐπίθεση. Τοὺς ἤϋσανε ὅμως γερὰ ὠχυρωμένους καὶ ἡ πολιορκία βαστοῦσε τέσσερις μῆνες· ἐπειδὴ ὅμως ὅλα τὰ χρήματα ποὺ εἶχανε οἱ Πέρσες σωθήκανε, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἄρισταγόρας ζώδεψε πολλὰ, καὶ ἡ πολιορκία θὰ χρειάζοτανε ἀκόμα περισσότερα, χτίσανε ἀπάνω στὸ νησί διάφορα τειχίσματα, ἀφήσανε μέσα σ' αὐτὰ τοὺς ἐξορίστους, καὶ γυρίσανε στὴν Ἀσία σὲ κακὴ κατάσταση.

μήνας τέσσερας· ὡς δὲ τὰ τε ἔχοντες ἦλθον χρήματα οἱ Πέρσαι, ταῦτα καταδεδαπάνητό σφι, καὶ αὐτῷ τῷ Ἀρισταγόρῃ προσαναισίμωτο πολλά, τοῦ πλεονός τε ἐδέετο ἢ πολιορκίῃ, ἐνθαῦτα τείχεα τοῖσι φυγάσι τῶν Ναξίων οἰκοδομήσαντες ἀπαλλάσσοντο ἐς τὴν ἡπειρον, κακῶς πρήσσοντες.

35 Ἀρισταγόρης δὲ οὐκ εἶχε τὴν ὑπόσχεσιν τῷ Ἀρταφέρνηϊ ἐκκληρῶσαι ἅμα δὲ ἐπίεξέ μιν ἢ δαπάνη τῆς στρατιῆς ἀπαιτεομένη, ἀρρώδευε τε τοῦ στρατοῦ πρήξαντος κακῶς καὶ Μεγαβάτη διαβεβλημένος, ἐδόκε δὲ τε τὴν βασιλιτῆν τῆς Μιλήτου ἀπαιρηθῆσθαι· ἀρρώδευον δὲ τούτων ἕκαστα ἐβουλεύετο ἀπόστασιν· συνέπιπτε γὰρ καὶ τὸν ἐστιγμένον τὴν κεφαλὴν ἀπίχθαι ἐκ Σούσων παρὰ Ἰστιαίον, σημαίνοντα ἀπίστασθαι Ἀρισταγόρῃ ἀπὸ βασιλέως· ὁ γὰρ Ἰστιαῖος βουλόμενος τῷ Ἀρισταγόρῃ σημήναι ἀποστῆναι ἄλλως μὲν οὐδαμῶς εἶχε ἀσφαλῶς σημήναι ὥστε φυλασσομένων τῶν ὁδῶν, ὁ δὲ τῶν δούλων τὸν πιστότατον ἀποξυρήσας τὴν κεφαλὴν ἔστιξε καὶ ἀνέμεινε ἀναφῶναι τὰς τρίχας. Ὡς δὲ ἀνέφυσαν τάχιστα, ἀπέπεμπε ἐς Μίλητον ἐντεϊλάμενος αὐτῷ ἄλλο μὲν οὐδέν, ἐπεὶ δὲ ἀπίκηται ἐς Μίλητον, κελεύειν Ἀρισταγόρην ξυρήσαντά μιν τὰς τρίχας κατιδέσθαι ἐς τὴν κεφαλὴν· τὰ δὲ στήγματα ἐσήμαινε, ὡς καὶ πρότερόν μοι εἴρηται, ἀπόστασιν. Ταῦτα δὲ ὁ Ἰστιαῖος ἐποίηε συμφορὴν ποιούμενος μεγάλην τὴν ἐνωτοῦ κατοχὴν τὴν ἐν Σούσοισι ἀποστάσιος ὧν γινομένης πολλὰς εἶχε ἐλπίδας μετήσεσθαι ἐπὶ θάλασσαν, μὴ δὲ νεώτερόν τι ποιεύσης τῆς Μιλήτου οὐδαμὰ ἐς αὐτὴν ἦξειν ἔτι ἐλογίζετο.

37 Οὕτω δὲ ἐκ τοῦ ἐμφανέος ὁ Ἀρισταγόρης ἀπεστήκεε, πᾶν ἐπὶ Δαρείῳ μηχανώμενος. Καὶ πρῶτα μὲν λόγῳ μετεῖς τὴν τυραννίδα ἰσονομίην ἐποίηε τῇ Μιλήτῳ, ὡς ἂν ἐκόντες αὐτῷ οἱ Μιλήσιοι συναπιστάι-
38 ατο, μετὰ δὲ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἰωνίῃ τῶντὸ τοῦτο ἐποίηε· ...αὐτὸς ἐς Λακεδαίμονα τριήρῃ ἀπόστολος ἐγένετο· ἔδεε γὰρ δὴ συμμαχίης τινὸς οἱ μεγάλης ἐξευρεθῆναι.

49 Ἀπικνέεται δ' ὧν ὁ Ἀρισταγόρης ὁ Μιλήτου τύραννος ἐς τὴν Σπάρτην Κλεομένεος ἔχοντος τὴν ἀρχήν, τῷ δὴ ἐς λόγους ἦε· «Κλεόμενες, σπουδὴν μὲν τὴν ἐμὴν μὴ θωνμάσης τῆς ἐνθαῦτα ἀπίξιος· τὰ γὰρ κατήκοντά ἐστι τοιαῦτα· Ἰόνων παῖδας δούλους εἶναι ἂντ' ἐλευθέρων

Ὁ Ἀρισταγόρας δὲ μποροῦσε νὰ ἐκτελέσῃ ὅσα ὑποσχέθηκε στὸν 35
Ἄρταφέρνῃ ἦτανε καὶ στενοχωρεμένος ἀπὸ τὰ ἐξοδα τῆς ἐκστρατείας,
ποῦ τοῦ ζητούσανε νὰ τὰ πληρώσῃ· φοβότανε ἀκόμα καὶ τὸ στράτευμα,
δυσανεστημένο ἀπὸ τὴν ἀποτυχία, καὶ ἀπὸ τὸ μῦθος τοῦ Μεγαβάτη.
Ἄρχισε λοιπὸν νὰ ὑποπτεύεται πὼς θὰ χάσῃ καὶ τὴν τυραννία τῆς Μι-
λήτου. Γι' αὐτοὺς ὄλους τοὺς φόβους σκέφτηκε νὰ ἀποστατήσῃ. Σ' αὐτὸ
τὸ μεταξὺ ἔφτασε ταχυδρόμος ἀπὸ τὰ Σοῦσα φέροντας παραγγελιὰ
γραμμμένη μὲ στίγματα στὸ κεφάλι του· ἡ παραγγελιὰ ἔλεγε ν' ἀποστα-
τήσῃ ὁ Ἀρισταγόρας ἀπὸ τὸ βασιλεῖα καὶ ἦταν αὐτὴ ἀπὸ τὸν Ἰστιαῖο,
ποῦ δὲν εἶχε ἄλλον κανέναν τρόπο ἀσφαλῆ νὰ τὸν εἰδοποιήσῃ, γιατί οἱ
δρόμοι ἦτανε φυλαγμένοι· γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶχε ξυρίσει τὸ κεφάλι τοῦ
πιδ πιστοῦ δούλου του, ἔγραψε μὲ στίγματα τὸ γράμμα καὶ περίμενε
τις τρίχες νὰ ξαναφυτρώσουνε. Ἄφοῦ ξαναγίνανε τὰ μαλλιά, τὸν ἔστει-
λε στὴ Μίλητο χωρὶς νὰ τοῦ παραγγείλῃ ἄλλο τίποτε, παρὰ μόνο, ἅμα
φτάσῃ ἐκεῖ, νὰ πῆ στὸν Ἀρισταγόρα νὰ τοῦ ξυρίσῃ τις τρίχες καὶ νὰ
κοιτάξῃ ἀπάνω στὸ κεφάλι· καὶ τὰ στίγματα ἔλεγαν «ἀποστασία». Αὐτὰ
ἔκαμε ὁ Ἰστιαῖος, γιατί νόμιζε μεγάλη συμφορὰ δική του νὰ κρα-
τιέται στὰ Σοῦσα καὶ γιατί πολλὰς ἐλπίδες εἶχε πὼς, ἂν γινόταν ἀποστα-
σία, ὁ Δαρεῖος θὰ τὸν ἔστειλε στὴ θάλασσα νὰ τοῦ φέρῃ τὸν Ἀρισταγόρα.
Ὅσο ὅμως ἡ Μίλητος δὲν ἀποστατοῦσε, αὐτὸς θαρροῦσε πὼς ποτὲ πιά
δὲ θὰ ξαναπήγαινε στὸν τόπο του.

Λοιπὸν ὁ Ἀρισταγόρας ἀποστάτησε καὶ ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε κατὰ 37
τοῦ Δαρείου. Καὶ πρῶτα παραιτήθηκε γιὰ τὰ μάτια ἀπὸ τὴν τυραννίδα
καὶ κήρυξε ἰσονομία στὴ Μίλητο, γιὰ νὰ κάμῃ τοὺς Μιλησίους ν' ἀπο-
στατήσουνε πρόθυμα καὶ αὐτοί. Ὑστερα κατάλυσε τις τυραννίδες καὶ 38
στὴν ἄλλῃ Ἰωνία. Τότε πῆρε μιὰ τριήρη καὶ τράβηξε γιὰ τὴ Λακεδαι-
μονα· γιατί εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ συμμαχία δυνατὴ.

3. ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΩΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΣΑΡΔΕΩΝ (498 π. Χ.)

Ἐρχεται λοιπὸν ὁ Ἀρισταγόρας στὴ Σπάρτη. Εἶχε τότε τὴν ἀρ- 49
χὴ ὁ Κλεομένης καὶ μ' αὐτὸν ἀνταμώθηκε καὶ τοῦ εἶπε: «Κλεομένη,
μὴν παραξενευτῆς ἂν ἦρθα ἐδῶ βιαστικός· ἡ περίστασις μὲ ἀνάγκασε
νὰ τὸ κάμω. Τὸ νὰ γίνουνε δούλοι οἱ ἐλεύθεροι Ἴωνες εἶναι ντροπὴ,
καὶ πάρα πολὺ μεγάλη λύπη σ' ἐμᾶς τοὺς Ἴωνες, καὶ ἀπὸ τοὺς λοιποὺς
Ἕλληνας περισσότερο σὲ σᾶς τοὺς Σπαρτιαῖτες, ποῦ εἴσατε πρωτο-

δνειδος και ἄλγος μέγιστον μὲν αὐτοῖσι ἡμῖν, ἔτι δὲ τῶν λοιπῶν ὑμῖν, ὅσῳ προέστατε τῆς Ἑλλάδος· νῦν ὦν πρὸς θεῶν τῶν Ἑλληνίων δῦσασθε Ἴωνας ἐκ δουλοσύνης, ἄνδρας ὁμαίμονας».

50 Κλεομένης δὲ ἀμείβετο τοισίδε· «ἜΩ ξεῖνε Μιλήσιε, ἀναβάλλομαί τοι ἐς τρίτην ἡμέρην ὑποκρινέεσθαι». Τότε μὲν ἐς τοσοῦτο ἤλασαν, ἐπεὶ τε δὲ ἡ κυρὴ ἡμέρῃ ἐγένετο· τῆς ὑποκρίσιος και ἦλθον ἐς τὸ συγκείμενον, εἶρετο ὁ Κλεομένης τὸν Ἀρισταγόρην, ὁκόσων ἡμερέων ἀπὸ θαλάσσης τῆς Ἰώνων ὁδὸς εἶη παρὰ βασιλέα· ὁ δὲ Ἀρισταγόρης ἄλλα ἐὼν σοφὸς και διαβάλλων ἐκείνον εὔ ἐν τούτῳ ἐσφάλει· χρεὼν γάρ μιν μὴ λέγειν τὸ ἐόν, βουλόμενόν γε Σπαρτιήτας ἐξαγαγεῖν ἐς τὴν Ἀσίην, λέγει δ' ὦν τριῶν μηνῶν φὰς εἶναι τὴν ἄνοδον· ὁ δὲ ὑπαρπάσας τὸν ἐπίλοιπον λόγον, τὸν ὁ Ἀρισταγόρης ὤρμητο λέγειν περὶ τῆς ὁδοῦ, εἶπε· «ἜΩ ξεῖνε Μιλήσιε, ἀπαλλάσσει ἐκ Σπάρτης πρὸ δόντος ἡλίου· οὐδένα γὰρ λόγον εὐεπέα λέγεις Λακεδαιμονίοισι, ἐθέλων σφέας ἀπὸ θαλάσσης τριῶν μηνῶν ὁδὸν ἀγαγεῖν».

97 Ἐν τούτῳ δὴ τῷ καιρῷ ὁ Μιλήσιος Ἀρισταγόρης ὑπὸ Κλεομένεος τοῦ Λακεδαιμονίου ἐξελαθεὶς ἐκ τῆς Σπάρτης ἀπίκετο ἐς Ἀθήνας· αὕτη γὰρ ἡ πόλις τῶν λοιπῶν ἐδυνάστευε μέγιστον. Ἐπελθὼν δὲ ἐπὶ τὸν δῆμον ὁ Ἀρισταγόρης ταῦτα ἔλεγε τὰ και ἐν τῇ Σπάρτῃ περὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ και τοῦ πολέμου τοῦ Περσικοῦ, ὡς οὔτε ἀσπίδα οὔτε δόρυ νομίζουσι, εὐπετέες τε χειρωθῆναι εἶησαν· ταῦτά τε δὴ ἔλεγε και πρὸς τοῖσι τάδε, ὡς οἱ Μιλήσιοι τῶν Ἀθηναίων εἰσι ἄποικοι, και οἰκὸς σφεας εἶη δῦεσθαι δυναμένους μέγα· και οὐδὲν ὅ τι οὐκ ὑπίσχετο οἷα κάρτα δεόμενος, ἐς ὃ ἀνέπεισέ σφεας· πολλοὺς γὰρ οἶκε εἶναι εὐπετέστερον διαβάλλειν ἢ ἔνα, εἰ Κλεομένεα μὲν τὸν Λακεδαιμόνιον μόνον οὐκ οἶός τε ἐγένετο διαβαλεῖν, τρεῖς δὲ μυριάδας Ἀθηναίων ἐποίησε τοῦτο. Ἀθηναῖοι μὲν δὴ ἀναπεισθέντες ἐνηφίσαντο εἴκοσι νέας ἀποστεῖλαι βοηθοὺς Ἴωσι, στρατηγὸν ἀποδέξαντες αὐτῶν εἶναι Μελάνθιον ἄνδρα τῶν ἀστῶν ἐόντα τὰ πάντα δόκιμον· αὐται δὲ αἱ νέες ἀρχὴ κακῶν ἐγένοντο Ἑλλησί τε και βαρβάρουσι.

98 Ἀρισταγόρης δὲ προπλώσας ἀπῆκετο ἐς τὴν Μίλητον· ...Οἱ τε Ἀθηναῖοι ἀπῆκοντο εἴκοσι νηυσί, ἅμα ἀγόμενοι Ἐρετριῶν πέντε τριήρεις, οἱ οὐ τὴν Ἀθηναίων χάριν ἐστρατεύοντο, ἀλλὰ τὴν αὐτῶν Μιλη-

στάτες τῆς Ἑλλάδας Λοιπὸν γιὰ τὸ ὄνομα τῶν ἐλληνικῶν θεῶν λυτρώ-
σετε ἀπὸ τῆ δουλεία τοὺς Ἴωνες, ποὺ ἔχουνε τὸ ἴδιο αἷμα μὲ σᾶς».

Στὰ λόγια τοῦ Ἀρισταγόρα ὁ Κλεομένης ἀποκρίθηκε : « ὦ ξένε 50
Μιλήσιε, σὲ τρεῖς μέρες θὰ σοῦ δώσω ἀπόκριση ». Αὐτοῦ σταμάτησε ἡ
ὁμιλία τους. Ἄμα ἔφτασε ἡ μέρα τῆς ἀπόκρισης καὶ σμίζανε στὸ συμ-
φωνημένο τόπο, ρώτησε ὁ Κλεομένης τὸν Ἀρισταγόρα πόσων ἡμερῶν
δρόμος εἶναι νὰ ἀνεβῆ κανεὶς ἀπὸ τὰ Ἴωνικὰ παράλια ὡς τὴν πρωτεύ-
ουσα τοῦ βασιλέα. Ὁ Ἀρισταγόρας, ἂν καὶ κατὰ τὰ ἄλλα πονηρός, σὲ
τοῦτο λάθειψε· γιὰτί, ἂν ἤθελε νὰ παρασύρη τοὺς Σπαρτιάτες ἀπὸ τὴν
πατρίδα τους στὴν Ἀσία, δὲν ἔπρεπε νὰ εἰπῆ τὴν ἀλήθεια· ὅμως τὴν
εἶπε, πὼς εἶναι ἀπόσταση τριῶν μηνῶν. Τότε ὁ Κλεομένης τοῦ ἔκοψε τὸ
λόγο καὶ τοῦ εἶπε : « ὦ ξένε Μιλήσιε, πρὶν βασιλέψῃ ὁ ἥλιος νὰ βρεθῆς
ἔξω ἀπὸ τὴ Σπάρτη· δὲ μολογᾷς εὐκόλα πράγματα θέλοντας νὰ τρα-
βήξῃς τοὺς Σπαρτιάτες τριῶν μηνῶν πορεία μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα ».

Ἄφοῦ ὁ Ἀρισταγόρας διώχτηκε ἔτσι ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ἦρθε στὴν 97
Ἀθήνα· γιὰτί αὐτὴ ἡ πόλις ἦτανε ἡ πιὸ δυνατὴ ἀπ' ὅλες. Παρουσιάστη-
κε στὴ συνέλευση τοῦ λαοῦ κι ἔλεγε τὰ ἴδια, ὅσα εἶπε στὴ Σπάρτη,
προσθέτοντας ἀκόμα πὼς οἱ Μιλήσιοι εἶναι ἄποικοι τῶν Ἀθηναίων⁸
καὶ πρέπει αὐτοὶ νὰ τοὺς σώσουνε μὲ τὴ μεγάλη δύναμη ποὺ ἔχουνε.
Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀρισταγόρας βρισκότανε στὰ στενά, ἔδινε καθε λογῆς
ὑπόσχεση, ὥσπου τέλος τοὺς ἔπεισε. Καὶ φαίνεται, εἶναι ἀλήθεια,
πὼς εὐκολώτερο εἶναι νὰ γελάσῃ κανεὶς πολλοὺς, παρὰ ἓνα ἄνθρωπο
μοναχό, ἀφοῦ ἓνα Σπαρτιάτη δὲ μπόρεσε ἐκεῖνος νὰ γελάσῃ, καὶ σὲ
τριάντα χιλιάδες Ἀθηναίους⁹ τὸ πέτυχε. Λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι δεχτήκανε
νὰ στείλουνε εἴκοσι πλοῖα βοήθεια στοὺς Ἴωνες, καὶ διωρίσανε στρατηγὸ τὸ
Μελάνθιο, ἓνα ἀπὸ τοὺς ἐξόχους συμπολιῖτες τους. Τὰ πλοῖα αὐτὰ στα-
θήκανε ἡ ἀρχὴ τῶσων κακῶν καὶ στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς βαρβάρους.

Ὁ Ἀρισταγόρας κίνησε πρῶτος καὶ ἔφτασε στὴ Μίλητο· ἐκεῖ 98
φτάσανε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὰ εἴκοσι πλοῖα καὶ μαζί μ' αὐτὰ πέντε 99
τριήρεις ἀκόμα σταλμένες ἀπὸ τοὺς Ἐρετριεῖς. Ἔλαβαν αὐτοὶ μέρος
στὴν ἐκστρατεία ὄχι ἀπὸ ἀγάπη στοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ στοὺς ἴδιους
Μιλήσιους, ποὺ θέλανε νὰ τοὺς ἀνταποδώσουνε κάποια χάρη. Οἱ Μιλή-
σιοι δηλαδὴ εἶχανε βοηθήσει πρῶτύτερα τοὺς Ἐρετριεῖς νὰ βασταξοῦνε
τὸν πόλεμο ποὺ εἶχανε μὲ τοὺς Χαλκιδεῖς, καὶ οἱ Σάμιοι τότε βοηθού-
σανε αὐτοὺς καὶ οἱ Μιλήσιοι τοὺς ἄλλους. Ἄφοῦ λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι
μὲ τοὺς Ἐρετριεῖς καὶ μὲ τοὺς ἄλλους συμμάχους συναχτήκανε στὴ

σίων, ὀφειλόμενά σφι ἀποδιδόντες (οἱ γὰρ δὴ Μιλήσιοι πρότερον τοῖσι Ἑρετριεῦσι τὸν πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδιήρκειαν, ὅτε περ καὶ Χαλκιδεῦσι ἀντία Ἑρετριέων καὶ Μιλησίων Σάμιοι ἐβοήθηον), οὗτοι ὦν ἐπεὶ τέ σφι ἀπίκοντο καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι παρήσαν, ἐποιέετο στρατηγὴν ὁ Ἀρισταγόρης ἐς Σάρδις· αὐτὸς μὲν δὴ οὐκ ἐστρατεύετο, ἀλλ' ἔμμενε ἐν Μιλήτῳ, στρατηγούς δὲ ἄλλους ἀπέδεξε Μιλησίων εἶναι, τὸν ἑωντοῦ τε ἀδελφεὸν Χαροπίον καὶ τῶν ἄλλων ἀστῶν Ἑρμόφαντον.

100 Ἀπικόμενοι δὲ τῷ στόλῳ τούτῳ Ἴωνες ἐς Ἐφεσον πλοῖα μὲν κατέλιπον ἐν Κορησσῷ τῆς Ἐφεσίης, αὐτοὶ δὲ ἀνέβαινον χειρὶ πολλῇ ποιεύμενοι Ἐφεσίους ἡγεμόνας· πορευόμενοι δὲ παρὰ ποταμὸν Καῦστιριον, ἐνθεῦτεν ἐπεὶ τε ὑπερβάντες τὸν Τμῶλον ἀπίκοντο, αἰρέουσι Σάρδις οὐδενός σφι ἀπιωθέντος, αἰρέουσι δὲ χωρὶς τῆς ἀκρόπολιος τὰλλα πάντα· τὴν δὲ ἀκρόπολιν ἐρρέετο αὐτὸς Ἀρταφέρνης, ἔχων δύναμιν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγην.

101 Τὸ δὲ μὴ λεηλατῆσαι ἐλόντας σφέας τὴν πόλιν ἔσχε τότε· ἦσαν ἐν τῆσι Σάρδισι οἰκίαι αἱ μὲν πλεῦνες καλάμιναι, ὅσαι δ' αὐτέων καὶ πλίνθιναι ἦσαν, καλάμον εἶχον τὰς ὀροφάς· τούτων δὴ μίαν τῶν τις στρατιωτέων ὡς ἐνέπρησε, αὐτίκα ἀπ' οἰκίης ἐς οἰκίην ἰὸν τὸ πῦρ ἐπενέμετο τὸ ἄστυ πᾶν· καιόμενον δὲ τοῦ ἄστεος οἱ Ἄνδοί τε καὶ ὅσοι Περσέων ἐνήσαν ἐν τῇ πόλει, ἀπολαμφθέντες πάντοθεν ὥστε τὰ περιέσχατα νεμομένου τοῦ πυρὸς καὶ οὐκ ἔχοντες ἐξήλυσιν ἐκ τοῦ ἄστεος, συνέρρεον ἐς τε τὴν ἀγορὴν καὶ ἐπὶ τὸν Πακτωλὸν ποταμὸν... Οἱ δὲ Ἴωνες ὀρέοντες τοὺς μὲν τῶν πολεμίων ἀμυνομένους, τοὺς δὲ σὺν πλήθει πολλῷ προσφερομένους ἐξανεχώρησαν δεισαντες πρὸς τὸ οὖρος τὸ Τμῶλον καλεόμενον, ἐνθεῦτεν δὲ ὑπὸ νύκτα ἀπαλλάσσοντο ἐπὶ τὰς νέας.

102 Καὶ Σάρδιες μὲν ἐνεπρήσθησαν, ἐν δὲ αὐτῆσι καὶ ἰὸν ἐπιχωρήεις θεοῦ Κυβήρης, τὸ σκηπτόμενοι οἱ Πέρσαι ὕστερον ἀντενεπίμπρασαν τὰ ἐν Ἑλλησι ἰρά. Τότε δὲ οἱ Πέρσαι οἱ ἐντὸς Ἄλως ποταμοῦ νομοὺς ἔχοντες προπυθνανόμενοι ταῦτα συνηλίζοντο καὶ ἐβοήθηον τοῖσι Ἄνδοῖσι· καὶ κως ἐν μὲν Σάρδισι οὐκέτι ἐόντας τοὺς Ἴωνας εὐρίσκουσι, ἐπόμενοι δὲ κατὰ στίβον, αἰρέουσι αὐτοὺς ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἀντετάχθη-

Μίλητο, ἄρχισε ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Σάρδεων. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀρισταγόρας δὲν ἔλαβε μέρος σ' αὐτή· ἔμεινε στὴ Μίλητο καὶ διώρισε ἄλλους στρατηγούς τῶν Μιλησίων, τὸν ἀδερφό του Χαροπίνο καὶ ἕναν ἄλλο συμπολίτη του, τὸν Ἐρμόφαντο.

Ἀφοῦ φτάσανε οἱ Ἴωνες μ' αὐτὸ τὸ στόλο στὴν Ἐφεσο ἀφήσανε 100 τὰ πλοῖα στὴν Κορησσὸ¹⁰ τῆς Ἐφεσίας χώρας, κι αὐτοὶ μὲ πολλὰ δυνάμεις ἀνεβαίνανε ἔχοντας ὁδηγούς κατοίκους τῆς Ἐφέσου. Ἡ πορεία τοὺς ἀκολουθοῦσε τὸν ποταμὸ Καῦστριο¹¹. Ἀπὸ κεῖ, ἀφοῦ περάσανε τὸν Τμῶλο, φτάνοντας στὶς Σάρδεις, τίς κυριεύουνε χωρὶς καμιάν ἀντίσταση, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἀκρόπολη, ποὺ τὴ φύλαγε ὁ ἴδιος ὁ Ἄρταφέρνης μὲ ὄχι λίγη πολεμικὴ δύναμη.

Ἀφοῦ κυριεψάνε τὴν πόλη, ἕνα περιστάτικὸ τοὺς ἐμπόδισε νὰ τὴ 101 διαρπάσουνε. Τὰ περισσότερα σπίτια στὶς Σάρδεις εἶναι ἀπὸ καλάμια, καὶ ὅσα εἶναι ἀπὸ πλῆθρες ἔχουνε κι αὐτὰ καλαμένια τὴ σκεπὴ. Σ' ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ σπίτια κάποιος στρατιώτης ἔβαλε φωτιά· ἀμέσως αὐτὴ ἀπὸ σπῆτι σὲ σπῆτι ἀπλώθηκε παντοῦ. Ἐνῶ ἔτσι καιγότανε ἡ πόλη, οἱ κλεισμένοι στὴν ἀκρόπολη Λυδοὶ καὶ Πέρσες, ὅσοι βρεθήκανε ἐκεῖ, στενεμένοι ἀπὸ τὴ φωτιά, ποὺ ἔφτανε ἴσαμε τὰ ἀκρινὰ τῆς πόλης, καὶ μὴ βρίσκοντας διαφυγὴ, συντρέχανε στὴν ἀγορὰ καὶ στὴν ἄκρη τοῦ ποταμοῦ Πακτωλοῦ. Οἱ Ἴωνες βλέποντας τοὺς ἐχθρούς, ἄλλους νὰ ἀντιστέκονται καὶ ἄλλους, πολὺ πλῆθος, νὰ ἔρχονται καταπάνω τους, φοβηθήκανε καὶ τραβηχτήκανε στὸν Τμῶλο τὸ βουνό· ἀπὸ κεῖ τὴ νύχτα φύγανε γιὰ τὰ πλοῖα τους.

Ἐτσι καήκανε οἱ Σάρδεις καὶ μαζί μὲ τὴν πόλη καήκε καὶ ὁ ναὸς 102 κάποιος ἐγγχωρίας θεᾶς, τῆς Κυβήβης¹². αὐτὸ τὸ κάψιμο τοῦ ναοῦ εἶχανε πρόφαση ὕστερα οἱ Πέρσες νὰ καΐνε κι αὐτοὶ τοὺς ναοὺς στὴν Ἐλλάδα. Οἱ Πέρσες στρατιῶτες, ποὺ φυλάγανε τὰ χωριά δυτικὰ ἀπὸ τὸν Ἄλυ ποταμὸ¹³, μαθαίνοντας αὐτὰ, συναζόντανε καὶ τρέχανε βοήθεια τῶν Λυδῶν· ἀλλὰ δὲν ἤρσανε πιά τοὺς Ἴωνες στὶς Σάρδεις, ὅμως ἀκολουθώντας καταπόδι τοὺς προφτάσανε στὴν Ἐφεσο. Ἐκεῖ οἱ Ἴωνες προβάλλανε ἀντίσταση, ἀλλὰ νικηθήκανε στὴ μάχη καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς σκοτωθήκανε. Ὅσοι σωθήκανε, σκορπιστήκανε σὲ διάφορες πολιτείες.

Ἦστερα ἀπ' αὐτὰ οἱ Ἀθηναῖοι παραιτήσανε τέλεια τοὺς Ἴωνες, 103 καὶ δὲν ἤθελαν πιά νὰ τοὺς βοηθήσουνε, ἀν καὶ ὁ Ἀρισταγόρας ἔστειλε ἐπίτηδες καὶ τοὺς παρακαλοῦσε. Οἱ Ἴωνες ὅμως, μ' ὄλο ποὺ χάσανε τὴ συμμαχία τῶν Ἀθηναίων, ἀφοῦ ὅσα εἶχανε κάμει τοῦ Δαρείου δὲν

σαν μὲν οἱ Ἴωνες, συμβαλόντες δὲ πολλὸν ἐσώθησαν· καὶ πολλοὺς αὐτῶν οἱ Πέρσαι φονεύουσι... Οἱ δὲ αὐτῶν ἀπέφυγον τὴν μάχην, ἐσκεδάσθησαν ἀνὰ τὰς πόλεις.

103 Τότε μὲν δὴ οὕτω ἠγωνίσαντο, μετὰ δὲ Ἀθηναῖοι μὲν τὸ παράπαν ἀπολιπόντες τοὺς Ἴωνας ἐπικαλεομένου σφέας πολλὰ δι' ἀγγέλων Ἀρισταγόρῳ οὐκ ἔφασαν τιμωρήσειν σφίσι. Ἴωνες δὲ τῆς Ἀθηναίων συμμαχίης στρηθέντες (οὕτω γάρ σφι ὑπῆρχε πεποιημένα ἐς Δαρείον) οὐδὲν δὴ ἔσσαν τὸν πρὸς βασιλέα πόλεμον ἐσκευάζοντο· πλώσαντες δὲ ἐς τὸν Ἑλλήσποντον Βυζάντιόν τε καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ἀπάσας τὰς ταύτη ὑπ' ἑνωτοῖσι ἐποιήσαντο, ἐκπλώσαντές τε ἔξω τὸν Ἑλλήσποντον Καρίας τὴν πολλὴν προσεκτήσαντο σφίσι σύμμαχον εἶναι· καὶ γὰρ τὴν Καῦρον πρότερον οὐ βουλομένην συμμαχεῖν, ὡς ἐνέπρησαν τὰς Σάρδεις, τότε σφι καὶ αὕτη προσεγένετο.

105 Βασιλεῖ δὲ Δαρείῳ ὡς ἐξηγγέλη Σάρδεις ἀλούσας ἐμπερηῆσθαι ὑπὸ τε Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων, τὸν δὲ ἠγεμόνα γενέσθαι τῆς συλλογῆς, ὥστε ταῦτα συνφανθῆναι, τὸν Μιλήσιον Ἀρισταγόρην, πρῶτα μὲν λέγεται αὐτόν, ὡς ἐπύθετο ταῦτα, Ἰώνων οὐδένα λόγον ποιησάμενον, εὖ εἰδότα, ὡς οὗτοί γε οὐ καταπροΐξονται ἀποστάντες, εἶρεσθαι, οἷτινες εἶεν οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ δὲ πυθόμενον αἰτῆσαι τὸ τόξον, λαβόντα δὲ καὶ ἐπιθέντα οἰστὸν ἄνω ἐς τὸν οὐρανὸν ἀπεῖναι, καὶ μιν ἐς τὸν ἥερα βάλλοντα εἰπεῖν «ὦ Ζεῦ, ἐκγενέσθαι μοι Ἀθηναίους τίσασθαι»· εἶπαντα δὲ ταῦτα προστάξει ἐνὶ τῶν θεραπόντων δείπνου προκειμένου αὐτῷ ἐς τρεῖς ἐκάστοτε εἰπεῖν «Δέσποτα, μέμνεο τῶν Ἀθηναίων».

τούς δίνανε πιά καμιάν ἐλπίδα γιὰ ν' ἀλλάξουνε διαγωγὴ, ἐξακολουθούσανε μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ βασιλέα. Λοιπὸν στείλανε πλοῖα στὸν Ἑλλήσποντο καὶ ὑποτάξανε τὸ Βυζάντιο καὶ τὶς ἄλλες ἐκεῖ τριγύρω πόλεις. Ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο ὑποχρεώσανε νὰ μποῦνε στὴ συμμαχία τους τὰ περισσότερα μέρη τῆς Καρίας, ἀκόμα καὶ τὴν πόλη Καῦνο¹⁴, πού ὡς τότε ἀρνιότανε νὰ συμμαχήσῃ· ἅμα ὁμως οἱ Σάρδεις καήκανε, τότε προσχώρησε κι αὐτή.

Ἄμα ἔφτασε στὸ βασιλέα Δαρεῖο ἡ εἶδηση πὼς οἱ Σάρδεις εἶ- 105
χανε κυριευθῆ καὶ καήκανε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἴωνες, καὶ πὼς αἴτιος τοῦ κακοῦ ἦτανε ὁ Μιλήσιος Ἀρισταγόρας, λένε πὼς γιὰ τοὺς Ἴωνες δὲ φρόντισε καθόλου, βέβαιος πὼς αὐτοὶ δὲ θὰ μένανε ἀτιμώρητοι γιὰ τὴν ἀποστασία τους, ἀλλὰ ρώτησε ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀφοῦ τοῦ τὸ εἶπανε, γύρεψε τὸ τόξο του· τὸ πῆρε στὰ χέρια, ἔβαλε ἀπάνω ἓνα βέλος καὶ τὸ τίναξε ψηλά στὸν οὐρανό· καὶ ἐνῶ τὸ βέλος ἔσχιζε τὸν ἀέρα, εἶπε : « ὦ Δία, ἀξιώσέ με νὰ ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους ». Εἶπε αὐτὰ καὶ ὕστερα παράγγειλε σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες του, ἅμα κάθεται νὰ φάῃ στὸ τραπέζι, τρεῖς φορές νὰ τοῦ λέῃ : « Ἀφέντη, μὴ ξεχνᾷς τοὺς Ἀθηναίους ».

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΤΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΣ

ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΕΚΤΗ, ΕΠΙΓΡΑΦΟΜΕΝΗ ΕΡΑΤΩ

- 7 Οί μὲν δὴ [Πέρσαι] ἐπὶ τὴν Μίλητον καὶ τὴν ἄλλην Ἰωνίην ἐστρά-
τευον, Ἰωνες δὲ πυνθανόμενοι ταῦτα ἔπεμπον προβούλους σφέων αὐτῶν
εἰς Πανιώνιον. Ἀπικομένοισι δὲ τούτοισι εἰς τούτον τὸν χώρον καὶ βου-
λενομένοισι ἔδοξε πεζὸν μὲν στρατὸν μὴ συλλέγειν ἀντίξοον Πέρσησι,
ἀλλὰ τὰ τείχεα ξύεσθαι αὐτοὺς Μιλησίους, τὸ δὲ ναυτικὸν πληροῦν ὑπο-
λειπομένους μηδεμίαν τῶν νεῶν, πληρώσαντας δὲ συλλέγεσθαι τὴν ταχί-
στην εἰς Λάδην, προναυμαχῆσοντας Μιλήτου· ἡ δὲ Λάδη ἐστὶ νῆσος
σμικρὴ ἐπὶ τῇ πόλει τῇ Μιλησίων κειμένη.
- 18 Οἱ δὲ Πέρσαι ἐπεὶ τε τῇ ναυμαχίᾳ ἐνίκων τοὺς Ἰωνας, τὴν Μί-
λητον πολιορκέοντες ἐκ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ ὑπορούσοντες τὰ τεί-
χεα καὶ παντοίας μηχανὰς προσφέροντες αἰρέουσι κατ' ἄκρης ἕκτω
εἰτεῖ ἀπὸ τῆς ἀποστάσιος τῆς Ἀρισταγόρεω, καὶ ἠνδραποδίσαντο τὴν
20 πόλιν... Ἐνθεῦτεν οἱ ζωργηθέντες τῶν Μιλησίων ἤγοντο εἰς Σοῦσα· βα-
σιλεὺς δὲ σφεας Δαρείους κακὸν οὐδὲν ἄλλο ποιήσας κατοίκησε ἐπὶ τῇ
Ἐρυθρῇ καλεομένη θαλάσση, ἐν Ἀμτη πόλει, παρ' ἣν Τίγρης ποτα-
μὸς παραρρέων εἰς θάλασσαν ἐξίει... Ἀθηναῖοι δὲ δῆλον ἐποίησαν
ὑπεραχθεσθέντες τῇ Μιλήτου ἀλώσει τῇ τε ἄλλῃ πολλαχῆ, καὶ δὴ καὶ
ποιήσαντι Φρονίχῳ δρᾶμα «Μιλήτου ἀλωσι» καὶ διδάξαντι εἰς δάκρυά
τε ἔπεσε τὸ θέητρον καὶ ἐξημίωσάν μιν ὡς ἀναμνήσαντα οἰκῆϊα κακὰ χι-
λίσσι δραχμῆσι, καὶ ἐπέταξαν μηκέτι μηδένα χρᾶσθαι τούτῳ τῷ δρᾶ-
ματι.

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ

ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΛΥΟ ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΕΣ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΜΙΛΗΤΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘΥΠΟΤΑΞΗ ΤΗΣ ΙΩΝΙΑΣ

Ἄφοῦ οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν συνάξανε κι ἐνώσανε τίς δυ- 7
νάμεις των, ξεκινήσανε κατὰ τῆς Μιλήτου, λιγώτερη ἔγνοια ἔχοντας
γιὰ τίς ἄλλες πόλεις. Ἀκούγοντας αὐτὰ οἱ Ἴωνες ἀποφασίσανε πεζὸ
στρατὸ νὰ μὴ συνάξουνε κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ Μιλήσιοι ὅμως νὰ φυ-
λᾶνε τὰ τείχη τῆς Μιλήτου ὅσο γιὰ τὸ ναυτικό, νὰ ἐτοιμάσουνε ὄλα
τὰ πλοῖα χωρὶς ἐξαίρεση, καὶ ἅμα εἶναι ἔτοιμα, νὰ συναντηθοῦνε τὸ
γρηγορώτερο στὴ Λάδη, μὲ σκοπὸ νὰ ναυμαχήσουνε ὑπερασπίζοντας
τὴ Μίλητο. Ἡ Λάδη¹⁵ εἶναι μικρὸ νησί ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν πόλη τῶν
Μιλησίων.

Οἱ Πέρσες νικήσανε στὴ ναυμαχία τοὺς Ἴωνες, κι ἀρχίσανε νὰ 18
πολιορκοῦνε τὴ Μίλητο ἀπὸ ξηρὰ καὶ ἀπὸ θάλασσα· σκάβοντας ἀπὸ
κάτω στὰ τείχη καὶ μὲ διάφορες μηχανὲς κυριεύουν ἐπὶ τέλους τὴν
πόλη καὶ πουλοῦν ὡς δούλους τοὺς κατοίκους· αὐτὸς ὁ χρόνος ἦτανε
ὁ ἕκτος ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀρισταγόρα... Ὅσοις Μι- 20
λησίους πιάσανε ζωντανούς τοὺς στείλανε στὰ Σοῦσα. Ὁ βασιλέας Δα-
ρεῖος ὅμως, χωρὶς κανένα ἄλλο κακὸ νὰ τοὺς κάμη, τοὺς κατοίκισε
γύρω στὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα, κοντὰ στὴν πόλη Ἄμπη· ἀπὸ κεῖ περνάει
καὶ ὁ Τίγρης ποταμὸς καὶ χύνεται στὴ θάλασσα. Οἱ Ἀθηναῖοι λυπη- 21
θήκανε πολὺ γιὰ τὸ πάρσιμο τῆς Μιλήτου καὶ δεῖξανε τὴ λύπη τους
μὲ πολλοὺς τρόπους· νὰ ἔνα παράδειγμα· ὅταν ὁ ποιητὴς Φρύνιχος¹⁶
παράστησε τὸ δράμα του («Ἀλωσις τῆς Μιλήτου»), τὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ
ξέσπασε σὲ κλάματα, καὶ ἡ πόλη καταδίκασε τὸν ποιητὴ σὲ χίλιες
δραχμὲς πρόστιμο, γιὰτὶ τοὺς θύμισε οἰκιακὲς συμφορές, καὶ τοῦ ἀπα-
γορέψανε ἄλλη φορὰ τὴν παράσταση τοῦ ἔργου.

31 Ὁ δὲ ναυτικός στρατός ὁ Περσέων χειμερίσας περὶ Μίλητον τῶ
δευτέρῳ ἔτει ὡς ἀνέπλωσε, αἰρέει εὐπετέως τὰς νήσους τὰς πρὸς τῇ
32 ἡπειρῷ κειμένας, Χίον καὶ Λέσβον καὶ Τένεδον... Ὡς γὰρ δὴ ἐπεκρά-
τησαν τῶν πολιῶν... ἐνεπίμψασαν αὐτοῖσι ἰροῖσι. Οὕτω δὴ τὸ τρίτον
Ἴωνες κατεδουλώθησαν, πρῶτον μὲν ὑπὸ Λυδῶν, δις δὲ ἐπεξῆς τότε
ὑπὸ Περσέων.

33 Ἀπὸ δὲ Ἰωνίης ἀπαλλασσόμενος ὁ ναυτικός στρατός τὰ ἐπ' ἀρι-
στερὰ ἐσπλώνοντι τοῦ Ἑλλησπόντου αἴρειε πάντα· τὰ γὰρ ἐπὶ δεξιὰ
αὐτοῖσι [τοῖσι] Πέρσησι ὑποχείρια ἦν γεγονότα κατ' ἡπειρον. Εἰσὶ
δὲ ἐν τῇ Εὐρώπῃ αἶδε τοῦ Ἑλλησπόντου· Χερσόνησός τε, ἐν τῇ πόλιες
συγκαί ἔνεισι, καὶ Πέρινθος καὶ τὰ τείχεα τὰ ἐπὶ Θρητικής καὶ Σηλυβρίας
τε καὶ Βυζάντιον.

42 Καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο... Ἀρταφέρνης ὁ Σαρδίων ὕπαρχος με-
ταπεμψόμενος ἀγγέλους ἐκ τῶν πολιῶν συνθήκας σφίσι αὐτοῖσι τοὺς
Ἴωνας ἠνάγκασε ποιέεσθαι, ἵνα δωσίδικοι εἶεν καὶ μὴ ἀλλήλους φέ-
ροῖεν τε καὶ ἄγοιεν. Ταῦτά τε ἠνάγκασε ποιέειν, καὶ τὰς χώρας σφέων
μετρήσας κατὰ παρασάγγας, τοὺς καλέουσι οἱ Πέρσαι τὰ τριήκοντα
στάδια, κατὰ δὴ τούτους μετρήσας φόρους ἔταξε ἐκάστοισι, οἳ κατὰ
χώραν διατελέουσι ἔχοντες ἐκ τούτου τοῦ χρόνου αἰεὶ ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ
ὡς ἐτάχθησαν ἐξ Ἀρταφέρνηος, ἐτάχθησαν δὲ σχεδὸν κατὰ τὰ αὐτὰ τὰ
καὶ πρότερον εἶχον. Καί σφι ταῦτα μὲν εἰρηναῖα ἦν.

43 Ἄμα δὲ τῶ ἔαρι τῶν ἄλλων καταλελυμένων στρατηγῶν ἐκ βασιλέος
Μαρδόνιος ὁ Γωβρύεω κατέβαινε ἐπὶ θάλασσαν, στρατὸν πολλὸν μὲν
κάρατα πεζὸν ἅμα ἀγόμενος, πολλὸν δὲ ναυτικόν, ἡλικίην τε νέος ἐὼν
καὶ νεωστὶ [λαβὼν] βασιλέος Δαρείου θυγατέρα Ἀρταζώστην. Ἄγων
δὲ τὸν στρατὸν τοῦτον ὁ Μαρδόνιος ἐπεὶ τε ἐγένετο ἐν τῇ Κιλικίῃ, αὐ-
τὸς μὲν ἐπιβάς ἐπὶ νεὸς ἐκομίζετο ἅμα τῆσι αἰλησι νηυσί, στρατιὴν
δὲ τὴν πεζὴν ἄλλοι ἠγεμόνες ἤγον ἐπὶ τὸν Ἑλλησπόντον. Ὡς δὲ παρα-
πλώων τὴν Ἀσίην ἀπίκετο ὁ Μαρδόνιος ἐς τὴν Ἰωνίην... τοὺς τυράννους
τῶν Ἰώνων καταπαύσας πάντας δημοκρατίας κατίστα ἐς τὰς πόλιας.
Ταῦτα δὲ ποιήσας ἠπέιγετο ἐς τὸν Ἑλλησπόντον. Ὡς δὲ συνελέχθη μὲν

Ὁ ναυτικός στρατός τῶν Περσῶν, ἀφοῦ ξεχείμασε γύρω στή Μί- 31
λητο, τὸν ἀκόλουθο χρόνο κάνοντας πανιά κυρίεψε εὐκολὰ τὰ νησιά
πού βρίσκονται κοντὰ στήν ξηρά, τῆ Χίο, Λέσβο καὶ Τένεδο. Ὅσες 32
πάλι πόλεις τῆς ξηρᾶς τὶς παίρνανε οἱ Πέρσες μὲ πόλεμο, βάζανε φω-
τιά καὶ τὶς καίγανε μαζί μὲ τοὺς ναοὺς των. Ἔτσι τρίτη φορὰ πέσανε
στή δουλεία οἱ Ἴωνες, πρῶτα ἀπὸ τοὺς Λυδοὺς¹⁷ καὶ δυὸ φορὲς ὕστε-
ρα ἀπὸ τοὺς Πέρσες¹⁸.

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἰωνία ὁ ναυτικός στρατός, ἄρχισε νὰ κυριεύη 33
ὅσες πόλεις εἶναι ἀριστερὰ μπαίνοντας στὸν Ἑλλήσποντο· οἱ ἄλλες πού
βρίσκονται δεξιὰ κατὰ τὴν Ἀσία ἦταν ὑποταγμένες στοὺς Πέρσες. Ἀπὸ
τὶς ἄλλες πρὸς τὸ μέρος τῆς Εὐρώπης πού κυριευτήκανε εἶναι ὅλες οἱ πό-
λεις τῆς Χερσονήσου καὶ ὕστερα ἡ Πέρινθος, τὰ φρούρια τῆς Θράκης,
ἡ Σηλυβρία καὶ τὸ Βυζάντιο.

Τότε ὁ Ἀρταφέρνης, διοικητὴς τῶν Σάρδεων, παράγγειλε σ' ὅλες 42
τὶς πόλεις νὰ στείλουνε ἀντιπροσώπους, καὶ τὶς ὑποχρέωσε νὰ κάμου-
νε συνθήκες μεταξύ τους καὶ νὰ λύσουνε τὶς διαφορὲς τους, μὲ τὸ νόμο
καὶ ὄχι μὲ τὴ βία. Ἐπειτα μέτρησε τὴ γῆ τους μὲ τὸν παρασάγγην,
μέτρο περσικὸ ἴσο μὲ 30 στάδια, καὶ ὥρισε φόρους στήν κάθε πόλη.
Αὐτοὶ οἱ φόροι ὡς τὴν ἐποχὴ μου μένουνε ἀπαράλλαχτοι, ὅπως εἶχανε
βαλθῆ ἀπὸ τὸν Ἀρταφέρνη· καὶ ἦτανε οἱ ἴδιοι, πού καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν
πόλεμο ἦτανε βαλμένοι. Καὶ ἔτσι ζούσανε εἰρηνικά.

2. ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (492 π.Χ.)

Τὴν ἀκόλουθη ἀνοιξὴ ὁ βασιλεὺς ἔπαυσε κάθε ἄλλο στρατηγὸ¹⁹ 43
κι ἔβαλε στὸν τόπο τους τὸ Μαρδόνιο, γιὸ τοῦ Γωβρύα. Αὐτὸς
κίνησε γιὰ τὰ παραθαλάσσια μὲ πολυἀριθμο πεζικὸ καὶ μὲ ναυτικὸ
στρατό· ἦτανε νέος ἄνθρωπος καὶ δὲν ἦτανε πολὺς καιρὸς πού εἶχε πάρει
γυναίκα του τὴν κόρη τοῦ βασιλέα Δαρείου Ἀρτοζώστρα. Φτάνοντας
στήν Κιλικία κίνησε μὲ τὸ στόλο καὶ ἔστειλε τὸ στρατὸ διὰ ξηρᾶς
στὸν Ἑλλήσποντο μὲ ἄλλους ἀρχηγούς πού διώρισε. Προχωρώντας στὰ
παράλια τῆς Ἀσίας ἔπαυσε ὅλους τοὺς τυράννους τῶν Ἰωνῶν καὶ σύ-
σταινε δημοκρατία σὲ κάθε πόλη. Ὑστερα τράβηξε γοργὰ γιὰ τὸν Ἑλ-
λήσποντο. Ἐκεῖ ἀφοῦ ἐνωθήκανε πεζὸς στρατὸς καὶ ναυτικός, περάσανε
τὸν Ἑλλήσποντο καὶ πήρανε τὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Ἀθήνα²⁰.

χρῆμα πολλὸν νεῶν, συνελέχθη δὲ καὶ πεζὸς στρατὸς πολλός, διαβάν-
τες τῆσι νησιὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἐπορεύοντο διὰ τῆς Εὐρώπης, ἐπο-
ρεύοντο δὲ ἐπὶ τε Ἐρέτριαν καὶ Ἀθήνας.

44 Ἀῦται μὲν ὧν σφι πρόσχημα ἦσαν τοῦ στόλου, ἀτὰρ ἐν νόῳ ἔχον-
τες ὅσας ἂν πλείστας δύναντο καταστρέφειν τῶν Ἑλληνίδων πολλῶν,
τοῦτο μὲν δὴ τῆσι νησιὶ Θασίους οὐδὲ χεῖρας ἀνταιριωμένους κατεστρέ-
φαντο, τοῦτο δὲ τῷ πεζῷ Μακεδόνας πρὸς τοῖσι ὑπάρχουσι δούλους
προσεκλήσαντο· τὰ γὰρ ἐντὸς Μακεδόνων ἔθνη πάντα σφι ἤδη ἦν
ὑποχείρια γεγονότα. Ἐκ μὲν δὴ Θάσου διαβαλόντες πέτρην ὑπὸ τὴν
ἠπειρον ἐκομίζοντο μέχρι Ἀκάνθου, ἐκ δὲ Ἀκάνθου ὀρμεόμενοι τὸν
Ἄθων περιέβαλλον. Ἐπιπεσῶν δὲ σφι περιπλώουσι βορῆς ἄνεμος μέ-
γας τε καὶ ἄπορος κάρτας τρηχέως περιέσπε πλήθει πολλὰς τῶν νεῶν
ἐκβάλλων πρὸς τὸν Ἄθων· λέγεται γὰρ κατὰ τριηκοσίας μὲν τῶν νεῶν
τὰς διαφθαρείσας εἶναι, ὑπὲρ δὲ δύο μυριάδας ἀνθρώπων ὥστε γὰρ
θηρωδεσπότης εὐούσης τῆς θαλάσσης ταύτης τῆς περὶ τὸν Ἄθων οἱ
μὲν ὑπὸ τῶν θηρίων διεφθείροντο ἀρπαζόμενοι, οἱ δὲ πρὸς τὰς πέ-
τρας ἀρασσόμενοι, οἱ δὲ αὐτῶν νέειν οὐκ ἠπιστέατο καὶ κατὰ τοῦτο
διεφθείροντο, οἱ δὲ οἴγει.

45 Ὁ μὲν δὴ ναυτικὸς στρατὸς οὕτω ἐπρησσε· Μαρδονίῳ δὲ καὶ τῷ
πεζῷ στρατοπεδεομένῳ ἐν Μακεδονίᾳ νυκτὸς Βρύγοι Θρηήικες ἐπε-
χείρησαν· καὶ σφρων πολλοὺς φονεύουσι οἱ Βρύγοι, Μαρδόνιον δὲ αὐτὸν
τρωματίζουσι. οὐ μόντοι οὐδὲ αὐτοὶ δουλοσύνην διέφυγον πρὸς Περσέων·
οὐ γὰρ δὴ πρότερον ἀπανέστη ἐκ τῶν χωρέων τούτων Μαρδόνιος, πρὶν
ἢ σφρας ὑποχειρίους ἐποιήσατο· τούτους μόντοι καταστρεφάμενος ἀπῆγε
τὴν στρατιὴν ὀπίσω, ἄτε τῷ πεζῷ τε προσπταίσας πρὸς τοὺς Βρύγους
καὶ τῷ ναυτικῷ μεγάλως περὶ τὸν Ἄθων. Οὗτος μὲν νῦν ὁ στόλος αἰσχυρῶς
ἀγωνισάμενος ἀπηλλάχθη ἐς τὴν Ἀσίην.

94 Ὁ δὲ [Δαρεῖος] τὸ ἑαυτοῦ ἐποίησε ὥστε ἀναμιμνήσκοντός τε αἰεὶ τοῦ
θεράποντος μεμνησθαί μιν τῶν Ἀθηναίων καὶ Πεισιστρατιδῶν προσ-
κατημένων καὶ διαβαλλόντων Ἀθηναίους, ἅμα δὲ βουλόμενος ὁ Δα-
ρεῖος ταύτης ἐχόμενος τῆς προφάσιος καταστρέφειν τῆς Ἑλλάδος

Αὐτὲς οἱ δυὸ πόλεις ἦτανε πρόφαση τῆς ἐκστρατείας τῶν Περ- 44
σῶν, ὁ σκοπὸς τοὺς ὅμως ἦτανε νὰ ὑποτάξουνε ὅσο περισσότερες πό-
λεις ἐλληνικὲς μπορέσουνε. Πρῶτα λοιπὸν μὲ τὸ στόλο τοὺς ὑποτά-
ξανε τῇ Θάσσο²¹. Οἱ Θάσιοι οὔτε χέρι σηκώσανε νὰ ἐναντιωθοῦνε.
Ἐπειτα μὲ τὸν πεζικὸ στρατὸ ὑποδουλώσανε τοὺς Μακεδόνες καὶ τοὺς
προσθέσανε στοὺς ἄλλους ὑπηκόους τῶν τὰ ἄλλα ἔθνη, ἀνατολικά τῆς
Μακεδονίας, ἦτανε ὑποταγμένα στοὺς Πέρσες ἀπὸ πολὺ πρωτύτερα²²
Ἄπὸ τὸ νησὶ τῆς Θάσου πλέοντας ἀντίκρυ πηγαίνανε γιαλὸ - γιαλὸ
ἴσαμε τὴν Ἄκανθο²³, καὶ ἀπὸ κεῖ κινήσανε νὰ περάσουνε τριγύρω ἀπὸ
τὸν Ἄθωνα²⁴. Ἐνῶ λοιπὸν προχωροῦσανε, φύσηξε δυνατὸ ἀγριοβόρι,
ποὺ τοὺς ἐβλαψε πολὺ τὰ πλοῖα καὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ ῥιζε ἔξω. Λένε
πὼς πήγανε χαμένα ὡς τριακόσια ἀπ' αὐτά, καὶ ἄνθρωποι ἀπάνω ἀπὸ
εἴκοσι χιλιάδες. Ἄλλους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς φάγανε τὰ θηρία τῆς θάλασσης
καὶ ἄλλοι τσακιστῆκανε στὰ βράχια· ἄλλοι πνιγῆκανε μὴ ξέροντας νὰ κο-
λυμποῦνε καὶ μερικοὶ πεθάνανε ἀπὸ τὸ κρύο. Αὐτὸ ἦτανε τὸ τέλος τοῦ
ναυτικοῦ στρατοῦ.

Στὸ Μαρδόνιο πάλι, ἐκεῖ ποὺ εἶχε στήσει τὸ στρατόπεδόν του σὲ 45
κάποιο μέρος τῆς Μακεδονίας, πέσανε ἀπάνω νύχτα οἱ Βρύγοι²⁵
λαὸς θρακικὸς, τοῦ σκοτώσανε πολλοὺς καὶ τὸν ἴδιον πληγώσανε.
Δὲ γλυτώσανε ὅμως οὔτε αὐτοὶ ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν· γιατί ὁ Μαρδό-
νιος ἀποφάσισε νὰ μὴ μετατοπίσῃ ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἂν δὲν τοὺς
ὑποτάξῃ πρῶτα. Ἀφοῦ ὅμως τοὺς ὑπόταξε, ἄρχισε νὰ ἀποτραβιέται
πίσω. Γιατὶ καὶ τὸ πεζικὸν του εἶχε πάθει πολλὰ ἀπὸ τοὺς Βρύγους
καὶ τὸ ναυτικὸν του γύρω - γύρω στὸν Ἄθωνα. Ἐτσι ὁ Μαρδόνιος μὲ
τὰ ἀπομεινάρια τοῦ στρατοῦ του ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσῃ ντροπιασμέ-
νος στὴν Ἀσία.

3. ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΑΤΗ ΚΑΙ ΑΡΤΑΦΕΡΝΗ.

ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ (490 π.Χ.)

Ὁ Δαρεῖος ὅμως δὲν παραιτοῦσε τὰ σχέδιά του· ὁ ὑπὸ τῆς ἐπιμέλειας του 94
πάντα τοῦ φώναζε²⁶ νὰ θυμᾶται τοὺς Ἀθηναίους, καὶ οἱ Πεισιστρα-
τίδες²⁷, ποὺ ζοῦσανε στὴν Αὐλὴν του, καθημερινὰ τοῦ κατηγοροῦσανε
τοὺς παλιούς συμπολίτες τους. Ὁ Δαρεῖος ὅμως ἤθελε νὰ ἴχῃ καὶ μιὰν
ἄλλη πρόφασιν γιὰ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς Ἕλληνας, πὼς δηλ. δὲν τοῦ

τοὺς μὴ δόντας αὐτῷ γῆν τε καὶ ὕδωρ. Μαρδόκιον μὲν δὴ φλαύρως
πρῆξαντα τῷ στόλῳ παραλύει τῆς στρατηγῆς, ἄλλους δὲ στρατηγούς
ἀποδέξας ἀπέστειλε ἐπὶ τε Ἐρέτριαν καὶ Ἀθήνας, Δᾶτιν τε ἐόντα Μῆ-
δον γένος καὶ Ἀρταφέρνηα τὸν Ἀρταφέρνηος παιῖδα, ἀδελφιδέον ἑνω-
τοῦ· ἐντειλόμενος δὲ ἀπέπεμπε ἐξανδραποδίσαντας Ἀθήνας καὶ Ἐρέ-
τριαν ἀγαγεῖν ἑνωτῶ ἐς ὄψιν τὰ ἀνδράποδα.

95 Ὡς δὲ οἱ στρατηγοὶ οὗτοι οἱ ἀποδεχθέντες πορευόμενοι παρὰ βα-
σιλέος ἀπύκοντο τῆς Κιλικίης ἐς τὸ Ἀλήιον πεδίον, ἅμα ἀγόμενοι πεζὸν
στρατὸν πολλόν τε καὶ εὖ ἐσκευασμένον, ἐνθαῦτα στρατοπεδευόμενοι
ἐπῆλθε μὲν ὁ ναυτικὸς πᾶς στρατὸς ὁ ἐπιταχθεὶς ἐκάστοισι, παρεγένοντο
δὲ καὶ αἱ ἵππαυγοὶ νέες, τὰς τῷ προτέρῳ ἔτεϊ προεῖπε τοῖσι ἑνωτοῦ
δασμοφόροισι Δαρειῶς ἐτοιμάζειν. Ἐσβαλόμενοι δὲ τοὺς ἵππους ἐς ταύ-
τας καὶ τὸν πεζὸν στρατὸν ἐσβιβάσαντες ἐς τὰς νέας ἔπλων ἐξακο-
σίησι τριήρεσι ἐς τὴν Ἰωνίην, ἐνθεῦτεν δὲ οὐ παρὰ τὴν ἠπειρον εἶχον
τὰς νέας ἰθὺ τοῦ τε Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Θρηάκης, ἀλλ' ἐκ Σάμου ὀρμεό-
μενοι παρὰ τε Ἰκάριον καὶ διὰ νήσων τὸν πλόον ἐποιεῦντο, ὡς μὲν ἐμοὶ
δοκέειν, δέισαντες μάλιστα τὸν περίπλοον τοῦ Ἄθω, διτι τῷ προτέρῳ
ἔτεϊ ποιούμενοι ταύτην τὴν κομιδὴν μεγάλως προσέπταισαν· πρὸς δὲ καὶ
ἡ Νάξος σφέας ἠνάγκαζε, πρότερον οὐκ ἰλοῦσα.

96 Ἐπεὶ δὲ ἐκ τοῦ Ἰκαρίου πελάγεος προσφερόμενοι προσέμιξαν τῇ
Νάξῳ (ἐπὶ ταύτην γὰρ δὴ πρώτην ἐπεῖχον στρατεύεσθαι οἱ Πέρσαι),
μνησθέντες τῶν πρότερον οἱ Νάξιοι πρὸς τὰ οὖρεα οἴχοντο φεύγοντες
οὐδὲ ὑπέμειναν. Οἱ δὲ Πέρσαι ἀνδραποδισάμενοι τοὺς κατέλαβον αὐτῶν,
ἐνέπρησαν καὶ τὰ ἱρὰ καὶ τὴν πόλιν, ταῦτα δὲ ποιήσαντες ἐπὶ τὰς ἄλλας
νήσους ἀνήγοντο.

97 Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι ταῦτα ἐποίουν, οἱ Δῆλιοι ἐκλιπόντες καὶ αὐτοὶ τὴν
Δῆλον οἴχοντο φεύγοντες ἐς Τῆνον· τῆς δὲ στρατιῆς καταπλωούσης ὁ
Δᾶτις προπλώσας οὐκ ἔα τὰς νέας πρὸς τὴν νῆσον προσορμίζεσθαι,
ἀλλὰ πέρην ἐν τῇ Ῥηγῇ, αὐτὸς δὲ πυθόμενος ἵνα ἦσαν οἱ Δῆλιοι, πέμ-
πων κήρυκα ἠγόρευέ σφι τάδε· «Ἄνδρες ἱεοί, τί φεύγοντες οἴχεσθε,
οὐκ ἐπιτήδεα καταγνόντες κατ' ἐμεῦ; ἐγὼ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοσοῦτό

δώσανε γῆ και νερό²⁸. Παύει λοιπόν τὸ Μαρδόνιο ἀπὸ στρατηγῶ, ἀφοῦ δὲ στάθηκε τυχερὸς στὴν ἐκστρατεία, διορίζει ἄλλους δυὸ στὸν τόπο του, τὸ Δάτη, Μῆδο στὴν καταγωγή, και τὸν ἀνεψιὸ του Ἄρταφέρνη, και τοὺς διατάζει νὰ ἐκστρατέψουνε στὴν Ἐρέτρια και στὴν Ἀθήνα, με τὸ σκοπὸ νὰ ὑποδουλώσουνε αὐτὲς τὶς δυὸ πόλεις και νὰ φέρουνε ἐκεῖ ἐμπρός του τ' ἀνδράποδα.

Ἀφοῦ οἱ διωρισμένοι αὐτοὶ στρατηγοὶ κινήσανε και φτάσανε στὴν 95 πεδιάδα τῆς Κιλικίας Ἀλῆιο με πολυἀριθμὸ πεζὸ στρατὸ²⁹ καλὰ ὀργανωμένο, ἐνώθηκε ἐκεῖ με τὸ στρατόπεδὸ τους ὁλος ὁ ναυτικὸς στρατὸς, ποὺ εἶχανε ἐτοιμάσει οἱ διάφορες πόλεις· φτάσανε τὰ φορηγὰ πλοῖα γιὰ τὴ μετακόμιση ἵππικοῦ, ποὺ ὁ Δαρεῖος τὸν περασμένο χρόνο εἶχε παραγγεῖλει στοὺς δασμοφόρους του νὰ τὰ ἐτοιμάσουνε. Ἀφοῦ βάλανε λοιπόν μέσα σ' αὐτὰ τὸ ἵππικὸ, ἀφοῦ φορτώσανε και τὸ πεζικὸ στὰ πλοῖα, τραβήξανε ὄλες-ὄλες ἐξακόσιες τριῆρεις γιὰ τὴν Ἰωνία. Τώρα ὅμως δὲν πήραν τὸ γιालὸ-γιάλὸ κατὰ τὸν Ἑλλήσποντο και τὴ Θράκη, ἀλλὰ ἀφήνοντας πίσω τους τὴ Σάμο και τὴν Ἰκαρία³⁰ περάσανε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ Κυκλαδικὰ νησιά, γιὰτὶ, νομίζω, φοβηθήκανε πολὺ τοῦ Ἀθωνα τὸ πέρασμα, ποὺ ἐδῶ και δυὸ χρόνια πάθανε ἐκεῖ τόσες ζημιές³¹. Ἐπειτα εἶχανε κι ἄλλο σκοπὸ, νὰ χτυπήσουνε τὴ Νάξο, ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε παραδοθῆ³².

Περνώντας τὸ Ἰκαριακὸ πέλαγος φτάσανε στὴ Νάξο. Οἱ Πέρ- 96 σες ἐκεῖ, μὴ λησιμονώντας τὰ περασμένα³³, ἀποφασίσανε νὰ πολεμήσουνε αὐτὸ τὸ νησί. Οἱ Νάξιοι ὅμως, χωρὶς νὰ τοὺς περιμένουνε, φύγανε στὰ βουνά. Οἱ Πέρσες πήραν σκλάβους ὄσους προφτάσανε ἀπ' αὐτοὺς, κάψανε τοὺς ναοὺς και τὴν πόλη, και ὕστερα τραβήξανε γιὰ τ' ἄλλα τὰ νησιά.

Μαθαίνοντας αὐτὰ οἱ κάτοικοι τῆς Δήλου, παραιτήσανε κι αὐτοὶ 97 τὸ νησί τους και καταφύγανε στὴν Τῆνο. Οἱ Πέρσες τώρα βρισκόντανε στὸ δρόμο γιὰ τὴ Δήλο. Ὁ Δάτης ὅμως, ποὺ με τὸ πλοῦ του τραβοῦσε μπροστινός, ἐμπόδισε ν' ἀράξουνε στὴ Δήλο, και παράγγειλε νὰ πιάσουνε τὸ ἀντικρινὸ νησί, στὴ Ρήνεια³⁴. Ἀφοῦ ἔμαθε ποῦ βρισκόντανε οἱ Δήλιοι ἔστειλε κήρυκα και τοὺς εἶπε: « Ἄνδρες ἱεροί³⁵, γιὰτὶ ἀφήσατε τὸν τόπο σας; Τέτοια κακὴ γνώμη ἔχετε γιὰ μένα; Κάτι κόβει, κι ἐμένα τὸ κεφάλι, ὅμως και ὁ βασιλέας με πρόσταξε νὰ μὴν πειράξω καθόλου τὸν τόπο αὐτόν, ὅπου εἶναι γεννημένοι οἱ δυὸ θεοί³⁶, μήτε τὴ γῆ μήτε και τοὺς κατοίκους του³⁷. Λοιπόν γυρίσετε στὰ σπίτια σας

γε φρονέω καὶ μοι ἐκ βασιλέος ὧδε ἐπέσταλται, ἐν τῇ χώρῃ οἱ δύο θεοὶ ἐγένοντο, ταύτην μὴδὲν σίνεσθαι, μήτε αὐτὴν τὴν χώραν μήτε τοὺς οἰκήτορας αὐτῆς. Νῦν ὦν καὶ ἅπιτε ἐπὶ τὰ ὑμέτερα αὐτῶν καὶ τὴν νῆσον νέμεσθε. Ταῦτα μὲν ἐπεκηρυκεύσατο τοῖσι Δηλίοισι, μετὰ δὲ λιβανωτοῦ τριηκόσια τάλαντα κατανήσας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἐθυμίησε.

98 Δάτις μὲν δὴ ταῦτα ποιήσας ἔπλωε ἅμα τῷ στρατῷ ἐπὶ τὴν Ἐρε-
100 τριαν πρῶτα, ἅμα ἀγόμενος καὶ Ἴωνας καὶ Αἰολέας... Ἐρετριέες δὲ πυν-
θανόμενοι τὴν στρατιὴν τὴν Περσικὴν ἐπὶ σφέας ἐπιπλώουσαν Ἀθη-
ναίων ἐδεήθησαν σφίσι βοηθοὺς γενέσθαι. Ἀθηναῖοι δὲ οὐκ ἀπέιπαντο
τὴν ἐπικουρίην, ἀλλὰ τοὺς τετρακισχιλίους κληρουχέοντας τῶν ἵππο-
βοτέων Χαλκιδέων τὴν χώραν, τούτους σφι διδοῦσι τιμωροῦς· τῶν δὲ
Ἐρετριέων ἦν ἄρα οὐδὲν ὑγιὲς βούλευμα, οἱ μετεπέμποντο μὲν Ἀθη-
ναίους, ἐφρόνεον δὲ διαφασίας ἰδέας· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐβουλευόντο ἐκλι-
πεῖν τὴν πόλιν ἐς τὰ ἄκρα τῆς Εὐβοίης, ἄλλοι δὲ αὐτῶν ἴδια κέρδεα
προσδεκόμενοι παρὰ τοῦ Πέρσεω οἴσεσθαι προδοσίην ἐσκευάζοντο· μα-
θῶν δὲ τούτων ἐκάτερα ὡς εἶχε Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος, ἐὼν τῶν Ἐρε-
τριέων τὰ πρῶτα, φράζει τοῖσι ἦκουσι τῶν Ἀθηναίων πάντα τὰ παρεόντα
σφι πρήγματα, προσεδέετό τε ἀπαλλάσσεσθαι σφεας ἐς τὴν σφετέρην,
ἵνα μὴ προσαπόλωνται· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ταῦτα Αἰσχίνῃ συμβουλευόντων
πειθονται.

101 Καὶ οὗτοι μὲν διαβάντες ἐς Ὀρωπὸν ἔσωζον σφέας αὐτούς, οἱ δὲ
Πέρσαι πλώοντες κατέσχον τὰς νέας τῆς Ἐρετρικῆς χώρας κατὰ Ἰα-
μύνας καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια, κατασχόντες δὲ ἐς ταῦτα τὰ χωρία
αὐτίκα ἵππους τε ἐξεβάλλοντο καὶ παρεσκευάζοντο ὡς προσοισόμενοι
τοῖσι ἐχθροῖσι· οἱ δὲ Ἐρετριέες ἐπεξελθεῖν μὲν καὶ μαχέσασθαι οὐκ
ἐποιοῦντο βουλήν, εἴ πως δὲ διαφυλάξαιεν τὰ τεῖχεα, τούτου σφι ἔμελε
πέρι, ἐπεὶ τε ἐνῆκα μὴ ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν· Προσβολῆς δὲ γινομένης
καρτερῆς πρὸς τὸ τεῖχος ἔπιπτον ἐπὶ ἕξ ἡμέρας πολλοὶ μὲν ἀμφοτέρων,
τῇ δὲ ἑβδόμῃ Εὐφορβός τε ὁ Ἀλκιμάχου καὶ Φίλαγρος ὁ Κυνέω· ἄν-
δρες τῶν ἀστῶν δόκιμοι, προδιδούσι τοῖσι Πέρσησι. Οἱ δὲ ἐσελθόντες
ἐς τὴν πόλιν τοῦτο μὲν τὰ ἰρὰ συλήσαντες ἐνέπρησαν, ἀποτινύμενοι

και ζητε στο νησί σας». Ύστερα κάνοντας ένα σωρό από τριακόσια τάλαντα³⁸ λιβάνι, το άναψε άπάνω στο βωμό.

Ο Δάτης ύστερα άπ' αυτό έκστράτεψε για την Έρετρια πρώτα, ⁹⁸ έχοντας μαζί του και Ίωνες και Αιολείς. Οι Έρετριείς, μαθαίνοντας ¹⁰⁰ πώς ο περσικός στόλος έπλεε έναντίον τους, ζητήσανε βοήθεια από τους Άθηναίους. Οι Άθηναίοι δέν άρνηθήκανε το ζήτημά τους, αλλά τους δώσανε βοήθεια τέσσερεις χιλιάδες κληρούχους³⁹ Άθηναίους, που καλλιεργούσανε τη γη των πλουσίων Χαλκιδέων για δική τους. Οι Έρετριείς, όμως δέν ήτανε καθαροί στο σκοπό τους: από τη μία μεριά καλούσανε τους Άθηναίους κι από την άλλη δέν ήτανε μεταξύ τους σύμφωνοι: άλλοι άπ' αυτούς ζητούσανε να παραιτήσουνε την πόλη και να φύγουνε στα βουνά της Εύβοίας, άλλοι, με την έλπίδα ν' απολάψουνε χωριστά όφελήματα από το βασιλέα των Περσών, μελετούσανε την προδοσία. Αυτά μαθαίνοντας ο Αισχίνης του Νόθωνος, από τους προεστούς της Έρετίας, μαρτύρησε στους Άθηναίους, που φτάσανε, την κατάσταση και τους παρακάλεσε να φύγουνε στον τόπο τους, για να μη χαθούνε κι αυτοί. Άκούσανε τη συμβουλή του οι Άθηναίοι και περάσανε στον Ώρωπό⁴⁰, και έτσι γλυτώσανε.

Οι Πέρσες ρίξανε άγκυρα σε τρία σημεία της Έρετρικής χώρας ¹⁰¹ κι άρχισανε την άπόβαση. Οι Έρετριείς δέν είχανε σκοπό να προβάλλουνε αντίσταση και να πολεμήσουνε, αλλά ο νοϋς τους ήτανε πώς να μπορέσουνε να φυλάξουνε τα τείχη τους, γιατί είχε νικήσει ή γνώμη να μην παραιτήσουνε την πόλη. Η επίθεση των Περσών ήτανε πολυ δυνατή γύρω στα τείχη. Εξ ήμερες σκοτωνόντανε πολλοί κι από τα δυο μέρη. Την εβδομη όμως ήμέρα ο Εϋφορβος του Άλκιμάχου και ο Φίλαργος του Κυνέα, άνδρες επίσημοι, προδώσανε την πόλη. Και μήχανε οι Πέρσες, ξεγυμνώσανε τους ναούς και τους κάψανε, για να εκδικηθούνε τους καμένους δικούς τους ναούς στις Σάρδεις, και κάμανε δούλους τους κατοίκους, καθώς είχε διατάξει ο Δαρειός.

Άφου ύποτάξανε την Έρετρια και μείνανε εκεί λίγες μέρες, κινή ¹⁰²σανε για την Άττική με πολυ βιά και με την έλπίδα να κάμουνε στους Άθηναίους όσα κάμανε και στους Έρετριείς. Ο Ίππιος, γιος του Πεισιστράτου, τους έδειξε ως τόπο κατάλληλο για το ίππικό το Μαραθώνα⁴¹, που ήτανε και πολυ κοντά στην Έρετρια. Οι Άθηναίοι, άμα ¹⁰³τό μάθανε, τραβούσανε κι αυτοί γοργά στο Μαραθώνα. Είχανε δεκα στρατηγούς και τελευταίος στη σειρά ήταν ο Μιλτιάδης, γιος του Κίμωνα.

τῶν ἐν Σάρδισι κατακαυθέντων ἰρῶν, τοῦτο δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἠνδραποδίσαντο κατὰ τὰς Δαρείου ἐντολάς.

102 Χειρωσάμενοι δὲ τὴν Ἐρέτριαν καὶ ἐπισχόντες ὀλίγας ἡμέρας ἔπλων ἐς τὴν Ἀττικὴν, κατέργοντές τε πολλὸν καὶ δοκέοντες ταῦτα τοὺς Ἀθηναίους ποιήσειν, τὰ καὶ τοὺς Ἐρετριέας ἐποίησαν, καὶ ἦν γὰρ ὁ Μαραθῶν ἐπιτηδεώτατον χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐνιππεῦσαι καὶ ἀγχοτάτω τῆς Ἐρετριῆς, ἐς τοῦτό σφι κατηγέετο Ἴππίης ὁ Πεισιστράτου.

103 Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἐπόθοντο ταῦτα, ἐβροήθειον καὶ αὐτοὶ ἐς τὸν Μαραθῶνα.

105 ἦγον δὲ σφεας στρατηγοὶ δέκα, τῶν ὁ δέκατος ἦν Μιλτιάδης... Καὶ πρῶτα μὲν ἑόντες ἔτι ἐν τῷ ἄστεϊ οἱ στρατηγοὶ ἀποπέμπουσι ἐς Σπάρτην κήρυκα Φειδιππίδην, Ἀθηναῖον μὲν ἄνδρα, ἄλλως δὲ ἡμεροδρόμον τε καὶ τοῦτο μελετῶντα... δευτεραίος ἐκ τοῦ Ἀθηναίων ἄστεος ἦν ἐν Σπάρτῃ, ἀπικόμενος δὲ ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας ἔλεγε. «ὦ Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι ὑμῶν δέονται σφίσι βοηθῆσαι καὶ μὴ περιδεῖν πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖσι Ἑλλήσι δουλοσύνη περιπεσοῦσαν πρὸς ἀνδρῶν βαρβάρων· καὶ γὰρ νῦν Ἐρέτριά τε ἠνδραπόδισται καὶ πόλι λογίμῳ ἢ Ἑλλάς γέγονε ἀσθεστέρη».

Ὁ μὲν δὴ σφι τὰ ἐντεταλμένα ἀπήγγελλε, τοῖσι δὲ ἕαδε μὲν βοηθέειν Ἀθηναίοισι, ἀδύνατα δὲ σφι ἦν τὸ παραντίκα ποιέειν ταῦτα οὐ βουλομένοισι λύειν τὸν νόμον· ἦν γὰρ ἰσταμένου τοῦ μηνὸς εἰνάτη, εἰνάτη δὲ οὐκ ἐξελεύσεσθαι ἔφασαν μὴ οὐ πλήρους ἑόντος τοῦ κύκλου.

108 Ἀθηναίοισι δὲ τεταγμένοισι ἐν τεμένει Ἡρακλέος ἐπῆλθον βοηθέοντες Πλαταιέες πανδημί· καὶ γὰρ καὶ ἐδεδώκεσαν σφέας αὐτοὺς τοῖσι Ἀθηναίοισι οἱ Πλαταιέες, καὶ πόνονος ὑπὲρ αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι συγχρὸς ἤδη ἀναραιεάτο.

109 Τοῖσι δὲ Ἀθηναίων στρατηγοῖσι ἐγίνοντο δίχα αἱ γνῶμαι, τῶν μὲν οὐκ ἑόντων συμβάλλειν, ὀλίγους γὰρ εἶναι στρατιῇ τῇ Μήδων συμβαλεῖν, τῶν δὲ καὶ Μιλτιάδεω κελευόντων· ὡς δὲ δίχα τε ἐγίνοντο καὶ ἐνίκα ἢ χεῖρων τῶν γνωμέων, ἐνθαῦτα (ἦν γὰρ ἐνδέκατος ψηφιδοφόρος ὁ τῷ κνάμῳ λαχὼν Ἀθηναίων πολεμαρχεῖν, τὸ παλαιὸν γὰρ Ἀθηναῖοι ὁμόψηφον τὸν πολέμαρχον ἐποιεῦντο τοῖσι στρατηγοῖσι, ἦν τε τότε πολέμαρχος Καλλίμαχος Ἀφιδναῖος) πρὸς τοῦτον ἔλθων Μιλτιάδης ἔλεγε τάδε· «Ἐν σοὶ νῦν, Καλλίμαχε, ἐστὶ ἢ καταδουλώσαι Ἀθήνας, ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα μνημόσυνα λιπέσθαι ἐς τὸν ἄπαν-

Οἱ στρατηγοί, πρὶν ξεκινήσουνε ἀπὸ τὴν πόλη, στείλανε στὴ Σπάρ- 105
τη κήρυκα τὸ Φειδιππίδη, ἄνθρωπο ποὺ ἔκανε τὸν πεζοδρόμο· ὁ Φειδιπ-
πίδης ἔκαμε δυὸ μέρες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὡς τὴ Σπάρτη· φτάνοντας πα- 106
ρουσιάζεται στους ἄρχοντες καὶ τοὺς λέει: «Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀθηναῖοι
ζητᾶνε τὴ βοήθειά σας· μὴν ἀφήσετε πόλη τόσο ἀρχαία ἑλληνικὴ νὰ
πέση στὰ χέρια τῶν βαρβάρων· φτάνει ποὺ ὑποδουλώθηκε ἡ Ἐρέτρια
καὶ ἡ Ἑλλάδα ἀδυνατίσει μὲ τὸ νὰ ἔχασε μιὰ τόσο ἀξιόλογη πόλη». Οἱ
Λακεδαιμόνιοι ἦτανε ἀποφασισμένοι νὰ βοηθήσουνε τοὺς Ἀθηναίους·
τί νὰ κάμουμε ὅμως ποὺ ἦτανε μέρα ἐννέα τοῦ μηνός, καὶ ὁ νόμος δὲν
ἄφηνε νὰ γίνῃ ἐκστρατεία, ἂν δὲ γέμιζε πλέρια τὸ φεγγάρι; Καὶ λοι-
πὸν θὰ περιμένανε τὸ γέμισμα τοῦ φεγγαριοῦ. Στους Ἀθηναίους ὅμως, 108
ἐκεῖ ποὺ εἶχανε πεταχτῆ κοντὰ στὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ⁴², φτάσανε βοή-
θεια οἱ Πλαταιεῖς μ' ὄλο τὸ στρατό τους· γιατί οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἶ-
χανε προστατέψει κάποτε⁴³ καὶ πολλὰ καλὰ εἶχανε κάμει γι' αὐτούς.

Οἱ στρατηγοί τῶν Ἀθηναίων δὲ συμφωνοῦσανε μεταξύ τους· ἄλλοι 109
δὲ θέλανε νὰ μποῦνε σὲ μάχη, λέγοντας πῶς ἦτανε λίγοι⁴⁴ γιὰ νὰ
πιαστοῦνε μὲ τὸ μηδικὸ στρατό, ἄλλοι θέλανε τὴ μάχη, κι ἕνας ἀπ'
αὐτοὺς ἦτανε ὁ Μιλτιάδης. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπὸ τὴ διαίρεση ἦτανε κίν-
δυνος νὰ νικήσῃ ἡ γνώμη ἡ χειρότερη, ὁ Μιλτιάδης πῆγε στὸν πολέ-
μαρχο⁴⁵. Ὁ πολέμαρχος ἐκλεγότανε μὲ κλῆρο, καὶ ἡ ψῆφος του ἐρ-
χότανε ἐνδεκάτη, δηλ. ὕστερα ἀπὸ τῶν δέκα στρατηγῶν τὴν ψῆφο· ἀπὸ
τὸν παλαιὸ καιρὸ εἶχε ὁ πολέμαρχος αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς ψήφοφο-
ρίας. Πολέμαρχος τότε ἦτανε ὁ Καλλιμάχος ὁ Ἀφιδναῖος⁴⁶. Σ' αὐ-
τὸν πῆγε ὁ Μιλτιάδης καὶ τοῦ εἶπε: «Καλλιμάχε, ἀπὸ σένα τώρα κρέ-
μεται ἡ νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Ἀθήνα ἢ νὰ τὴν κάμῃς ἐλεύθερη καὶ ν'
ἀφήσῃς αἰώνια μνήμη, ὅση δὲν ἀφήσανε⁴⁷ ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀρι-
στογείτονας. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ τότε ποὺ ὑπάρχουνε στὸν κόσμον, σήμε-
ρα βρίσκονται στὸν πιὸ μεγάλο κίνδυνον. Ἄν τσακιστοῦνε ἀπὸ τοὺς Μή-
δους, θὰ παραδοθοῦνε στὸν Ἴππία, καὶ τότε ξέρομε τὸ τί ἔχουνε νὰ τρα-
βήξουνε· ἂν νικήσουνε ὅμως, ἡ πόλη αὐτὴ μπορεῖ ν' ἀξιώθῃ νὰ γίνῃ
ἡ πρώτη τῆς Ἑλλάδας. Τὸ πῶς ὅμως αὐτὸ τὸ πρᾶμα εἶναι δυνατὸ καὶ
τὸ πῶς ἀπὸ τὸ χέρι σου περνάει νὰ πετύχῃς ἐσὺ αὐτὸ τὸ σκοπὸ, τώρα
ἀμέσως ἐγὼ θὰ σοῦ τὸ πῶ. Οἱ γνώμες τῶν στρατηγῶν εἶναι μοιρασμένες
σὲ δυὸ ἴσα μέρη· ἄλλοι θέλουνε νὰ μποῦμε στὸ χορὸ κι ἄλλοι δὲ θέλουνε.
Ἄν δὲ δώσουμε τώρα τὸ χτύπημα, φοβᾶμαι μήπως πέσουνε σὲ φιλο-
νικίς οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τὸ φρόνημά τους κλονιστῇ τόσο, ὥστε νὰ μη-

τα ἀνθρώπων βίον, οἷα οὐδὲ Ἄρμόδιός τε καὶ Ἀριστογείτων λείπουσι. νῦν γὰρ δὴ, ἐξ οὗ ἐγένοντο Ἀθηναῖοι, ἐς κίνδυνον ἤκουσι μέγιστον καὶ ἦν μὲν γε ὑποκύψουσι τοῖσι Μήδοισι, δέδεκται τὰ πείσονται παραδεδομένοι Ἰππῆι, ἦν δὲ περιγένηται αὐτῆ ἡ πόλις, οἷη τέ ἐστι πρώτη τῶν Ἑλληνίδων πολλῶν γενέσθαι· κῶς ὦν δὴ ταῦτα οἷά τέ ἐστι γενέσθαι, καὶ κῶς ἐς σέ τοι τούτων ἀνήκει τῶν πρηγμάτων τὸ κῦρος ἔχειν, νῦν ἔρχομαι φράσω· ἡμέων τῶν στρατηγῶν ἑόντων δέκα δίχα γίνονται αἱ γνώμαι, τῶν μὲν κελευόντων συμβαλεῖν, τῶν δὲ οὐ [συμβαλεῖν]. ἦν μὲν νῦν μὴ συμβάλωμεν, ἔλπομαι τινα στάσις μεγάλην ἐμπεσοῦσαν διασειεῖν τὰ Ἀθηναίων φρονήματα ὥστε μηδίσει, ἦν δὲ συμβάλωμεν πρὶν τι καὶ σαθρὸν Ἀθηναίων μετεξετέροισι ἐγγενέσθαι, θεῶν τὰ ἴσα νεμόντων οἷοί τέ εἰμεν περιγενέσθαι τῇ συμβολῇ. Ταῦτα ὦν πάντα ἐς σέ νῦν τείνει καὶ ἐκ σέο ἤρτηται· ἦν γὰρ σὺ γνώμη τῇ ἐμῇ προσθῆ, ἔστι τοι πατρίς τε ἐλευθέρη καὶ πόλις πρώτη τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἦν δὲ τῆν τῶν ἀποσπενδόντων τῆν συμβολῆν ἔλῃ, ὑπάρξει τοι τῶν ἐγὼ κατέλεξα ἀγαθῶν τὰ ἐναντία.

110 Ταῦτα λέγων ὁ Μιλτιάδης προσκτᾶται τὸν Καλλιμάχον. Προσγενομένης δὲ τοῦ πολεμάρχου τῆς γνώμης ἐκεκέρωτο συμβάλλειν. Μετὰ δὲ οἱ στρατηγοί, τῶν ἡ γνώμη ἔφερε συμβάλλειν, ὡς ἐκάστου αὐτῶν ἐρίνετο πρυτανῆι τῆς ἡμέρης, Μιλτιάδῃ παρεδίδοσαν· ὁ δὲ δεκόμενος οὕτω συμβολῆν ἐποιέετο, πρὶν γε δὴ αὐτοῦ πρυτανῆι ἐγένετο.

111 Ὡς δὲ ἐξ ἐκεῖνον περιῆλθε, ἐνθαῦτα δὴ ἐτάσσοντο ὧδε Ἀθηναῖοι ὡς συμβαλέοντες· τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρεος ἠγγέετο ὁ πολέμαρχος Καλλιμάχος· ὁ γὰρ νόμος τότε εἶχε οὕτω τοῖσι Ἀθηναίοισι, τὸν πολέμαρχον ἔχειν κέρας τὸ δεξιόν· ἠγεομένου δὲ τούτου ἐξεδέκοντο ὡς ἠριθμέοντο αἱ φυλαί, ἐχόμεναι ἀλλήλων· τελευταῖοι δὲ ἐτάσσοντο, ἔχοντες τὸ εὐώνυμον κέρας, Πλαταιεῖς· ἀπὸ ταύτης γὰρ σφι τῆς μάχης θυσίας Ἀθηναίων ἀναγόντων καὶ πανηγύριος τὰς ἐν τῆσι πενταετηρίσι γινομένας κατεύχεται ὁ κῆρυξ ὁ Ἀθηναῖος, ἅμα τε Ἀθηναίοισι λέγων γίνεσθαι τὰ ἀγαθὰ καὶ Πλαταιεῦσι· Τότε δὲ τασσομένων τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ Μαραθῶνι ἐγένετο τοιόνδε τι· τὸ στρατόπεδον ἐξισούμενον τῷ Μηδικῷ στρατοπέδῳ, τὸ μὲν αὐτοῦ μέσον ἐγένετο ἐπὶ τάξις ὀλίγας, καὶ ταύτη ἦν ἀσθενέστατον τὸ στρατόπεδον, τὸ δὲ κέρας ἐκάτερον ἔρωτο πλήθει.

δίσσουνε. Ἄν ὅμως πολεμήσουμε, πρὶν ἀκόμα μποῦνε δειλοὶ συλλογισμοὶ στὰ μυαλὰ μερικῶν Ἀθηναίων, εἶναι δυνατό, ἂν οἱ θεοὶ ἀγαποῦνε τὴ δικαιοσύνη, νὰ κερδίσουμε τὴ μάχη. «Ὅλα αὐτὰ εἶναι στὰ χέρια σου κι ἀπὸ σένα εἶναι κρεμασμένη ἡ τύχη μας· ἂν ἔρθῃς μὲ τὴ γνώμη τὴ δική μου, ἡ πατρίδα μας θὰ μείνῃ ἐλεύθερη καὶ θὰ γίνῃ ἡ πρώτη πόλις τῆς Ἑλλάδας· ἂν ὅμως προτιμήσῃς τὴ γνώμη ἐκείνων, ποὺ βάνουνε τὰ δυνατὰ τους νὰ ἐμποδίσουνε τὴ μάχη, τότε ἀπ' ὅλα τὰ καλὰ ποὺ σοῦ ἀνάφερα θὰ ἐπιτύχῃς τὰ ἐναντία».

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια ὁ Μιλτιάδης τράβηξε μὲ τὸ μέρος του τὸν Καλ- 110
λίμαχο, καὶ μὲ τὴν ψῆφο τοῦ πολεμάρχου ἀποφασίστηκε ἡ μάχη. Ὑστερα κάθε στρατηγὸς ἀπὸ τοὺς πέντε, ποὺ θέλανε τὸν πόλεμο, ἅμα ἔφτανε ἡ σειρά του νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγία, ποὺ ἦταν ἀρχηγία μιᾶς ἡμέρας μοναχά, παράδινε στὸ Μιλτιάδῃ τὴ δική του σειρά. Ὁ Μιλτιάδης δεχότανε κάθε φορὰ τὴν ξένη σειρά, ὅμως δὲν ἄρχιζε τὴ μάχη, ἀλλὰ περίμενε νὰ ρθῇ ἡ δική του ἡ μέρα καὶ νὰ ᾿χη τὴν ἀρχηγία μὲ τὸ δικαίωμα του.

Ἐφτασε λοιπὸν ἡ μέρα τοῦ Μιλτιάδῃ, καὶ τότε ἀρχίσανε νὰ παρα- 111
τάζονται οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο : Στὸ δεξιὸ πλευρὸ ἀρχηγὸς ἦταν ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος· γιατί τέτοιοι ἦταν ὁ νόμος τῶν Ἀθηναίων, ὁ πολέμαρχος νὰ κρατῇ τὸ δεξιὸ μέρος τοῦ μετώπου. Ὑστερα ἀπὸ τὸν πολέμαρχο ἀκολουθοῦσαν οἱ φυλές, ἡ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, κατὰ τὴν τάξη τοῦ ἀριθμοῦ των. Τελευταῖοι παραταχτήκανε οἱ Πλαταιεῖς, κρατώντας τ' ἀριστερὸ πλευρὸ. Ἀπὸ τὸν καιρὸ αὐτῆς τῆς μάχης, κάθε φορὰ ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι προσφέρουνε θυσία στὴν Ἀκρόπολη — κι αὐτὸ γίνεται κάθε πέντε χρόνια στὶς μεγάλες γιορτές τους⁴⁸ — ὁ Ἀθηναῖος κήρυκας λέει τὴν ἴδια εὐχή: «νὰ χαρίσουνε τ' ἀγαθὰ τους οἱ θεοὶ στοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Πλαταιεῖς μαζί». Ἡ παράταξη τῶν Ἀθηναίων ἔγινε μὲ τρόπο ὥστε τὸ μέτωπο τοῦ στρατοῦ νὰ ἰσώνεται μὲ τὸ μέτωπο τὸ μηδικό· ὅμως μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ κέντρο τους ἦτανε πολὺ ρηχό, ἀπὸ λίγους ἄντρες μοναχά, καὶ γι' αὐτὸ πολὺ ἀδυνατισμένο· τὰ δύο πλευρὰ ὅμως εἶχαν ἀρκετὸ βάθος ἀνδρῶν καὶ ἦτανε δυναμωμένα.

Ἄφοῦ παραταχτήκανε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ θυσίες φανήκανε καλο- 112
σήμαδες, τότε, μόλις δόθηκε τὸ σύνθημα, οἱ Ἀθηναῖοι χυθῆκανε μ' ὄρμη ἐπάνω στοὺς βαρβάρους. Ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στοὺς στρατοὺς δὲν ἦτανε λιγώτερη ἀπὸ ὀχτὼ στάδια. Βλέποντάς τους οἱ Πέρσες νὰ

112 Ὡς δέ σφι διετέτακτο καὶ τὰ σφάγια ἐγίνετο καλά, ἐνθαῦτα ὡς ἀπέιθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, δρόμῳ ἵεντο ἐς τοὺς βαρβάρους· ἦσαν δὲ στάδιοι οὐκ ἐλάσσονες τὸ μεταίχμιον αὐτῶν ἢ ὀκτώ. Οἱ δὲ Πέρσαι ὀρέοντες δρόμῳ ἐπιόντας παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι, μανίην τε τοῖσι Ἀθηναίοισι ἐπέφερον καὶ πάγχυ ὀλεθρίην, ὀρέοντες αὐτοὺς ὀλίγους, καὶ τούτους δρόμῳ ἐπειγομένους οὔτε ἵππου ὑπαρχούσης σφι οὔτε τοξευμάτων· ταῦτα μὲν νυν οἱ βάρβαροι κατεΐκαζον, Ἀθηναῖοι δὲ ἐπεὶ τε ἀθρόοι προσέμιξαν τοῖσι βαρβάροις, ἐμάχοντο ἀξίως λόγου· πρῶτοι μὲν γὰρ Ἑλλήνων πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν δρόμῳ ἐς πολεμίους ἐχρήσαντο, πρῶτοι δὲ ἀνέσχοντο ἐσθῆτά τε Μηδικὴν ὀρέοντες καὶ τοὺς ἄνδρας ταύτην ἐσθημένους· τέως δὲ ἦν τοῖσι Ἑλλησι καὶ τὸ οὖνομα τὸ Μήδων φόβος ἀκοῦσαι.

113 Μαχομένων δὲ ἐν τῷ Μαραθῶνι χρόνος ἐγίνετο πολλός· καὶ τὸ μὲν μέσον τοῦ στρατοπέδου ἐνίκων οἱ βάρβαροι, τῇ Πέρσαι τε αὐτοὶ καὶ Σάκαι ἐτετάχατο· κατὰ τοῦτο μὲν δὴ ἐνίκων οἱ βάρβαροι, καὶ ρήξαντες ἐδίωκον ἐς τὴν μεσόγαιαν, τὸ δὲ κέρας ἐκάτερον ἐνίκων Ἀθηναῖοι τε καὶ Πλαταιεὺς. Νικῶντες δὲ τὸ μὲν τετραμμένον τῶν βαρβάρων φεύγειν ἔων, τοῖσι δὲ τὸ μέσον ρήξασι αὐτῶν συναγαγόντες τὰ κέρα ἀμφοτέρα ἐμάχοντο καὶ ἐνίκων Ἀθηναῖοι, φεύγουσι δὲ τοῖσι Πέρσησι εἴποντο κόπτοντες, ἐς δ' ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἀπικόμενοι πῦρ τε αἴτεον καὶ ἐπελαμβάνοντο τῶν νεῶν.

114 Καὶ τοῦτο μὲν ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος διαφθείρεται, ἀγὴρ γενόμενος ἀγαθός, ἀπὸ δ' ἔθανε τῶν στρατηγῶν Στησίλειος ὁ Θρασύλειος, τοῦτο δὲ Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἐνθαῦτα ἐπιλαβόμενος τῶν ἀφλάστων νεός, τὴν χεῖρα ἀποκοπεῖς πελέκει πίπτει, τοῦτο δὲ ἄλλοι Ἀθηναίων πολλοὶ τε καὶ οὖνομαστοί.

115 Ἐπτά μὲν δὴ τῶν νεῶν ἐπεκράτησαν τρόπῳ τοιούτῳ Ἀθηναῖοι, τῆσι δὲ λοιπῆσι οἱ βάρβαροι ἐξανακρουσάμενοι, καὶ ἀναλαβόντες ἐκ τῆς νήσου, ἐν τῇ ἔλιπον, τὰ ἐξ Ἐρετρίας ἀνδράποδα, περιέπλων Σούνιον, βουλόμενοι φθῆναι τοὺς Ἀθηναίους ἀπικόμενοι ἐς τὸ ἄστυ. Αἰτίη δὲ ἔσχε ἐν Ἀθηναίοις ἐξ Ἀλκμαιωνιδέων μηχανῆς αὐτοὺς ταῦτα ἐπινοηθῆναι· τούτους γὰρ συνθεμένους τοῖσι Πέρσησι ἀναδέξαι ἀσπίδα ἐοῦσι ἤδη ἐν τῆσι νησί.

ῥχουνται ἔτσι τρεχάλα ἐπάνω τους, ἐτοιμαζόντανε νά τοὺς δεχτοῦνε. Νομίζανε πὼς οἱ Ἀθηναῖοι εἶχανε δαιμονιστῆ, καὶ πὼς αὐτὴ τους ἤμανία θὰ τοὺς ἔφερνε σὲ χαλασμό· γιατί ἐνῶ ἦτανε τόσο λίγοι καὶ δὲν εἶχανε οὔτε ἵππικὸ οὔτε τοξότες, τρέχανε ὅμως ἔτσι ἀκράτητοι· αὐτὰ βάνανε στὴ φαντασία τους οἱ βάρβαροι. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ὅλο καὶ ζυγώνανε μὲ τάξη πυκνὴ καὶ μπαίνανε στὸν πόλεμο μ' ἐξοχὴ πάλληκαριά. Κι ἀλήθεια πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὅσο μπορῶ ἐγὼ νὰ ξέρω, ἐπιχειρήσανε τόσο δρομαία ἐπίθεση ἐναντία στοὺς ἐχθροὺς, καὶ πρῶτοι αὐτοὶ ἀκόμα ἀντικρύσανε ἄφοβα τοὺς Μήδους νὰ φοροῦνε τὴν πολεμικὴ τους φορεσιά. Γιατὶ ὡς τότε ὅλοι οἱ Ἕλληνες Μήδους ἀκούγανε καὶ τοὺς ἔπιανε φόβος.

Ἡ μάχη στὸν Μαραθῶνα βάσταξε πολὺ. Στὸ κέντρο ὅπου πολε- 113
μοῦσανε οἱ Πέρσες καὶ οἱ Σάκες⁴⁹, νικούσανε οἱ βάρβαροι, κι ἀφοῦ σπάσανε τὴ γραμμὴ τῶν ἀντιπάλων, τοὺς πήρανε κυνηγώντας κατὰ τὶς ἀνηφοριῆς τοῦ κάμπου. Στὰ δυὸ πλευρὰ νικούσανε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς· ἀφοῦ ὅμως τσακίσανε τοὺς βαρβάρους τοὺς παραιτήσανε στὴ φευγάλα τους, σμίξανε τὰ δυὸ δικά τους ἄκρα τοῦ στρατοῦ, κι ἀρχίσανε νὰ χτυπᾶνε τοὺς ἄλλους πού εἶχανε σπάσει τὸ δικό τους κέντρο. Οἱ Ἀθηναῖοι τέλος νικήσανε πέρα καὶ πέρα· κυνηγώντας τοὺς Πέρσες ἀπὸ κοντὰ σκοτώνανε ἀπ' αὐτοὺς, ὥσπου τοὺς φτάσανε στὴ θάλασσα, καὶ τότε γυρεύανε φωτιὰ νὰ βάλουνε στὰ πλοῖα τους.

Σ' αὐτὴ τὴ μάχη σκοτώθηκε ὁ πολέμαρχος Καλλιμάχος, ἀφοῦ 114
δείχτηκε ἄντρας γενναῖος, καὶ ἀπὸ τοὺς στρατηγούς ὁ Σησιλάος τοῦ Θρασύβουλου· ἔπεσε καὶ ὁ Κυναίγειρος τοῦ Εὐφορίωνα· αὐτὸς ἄρπαξε ἓνα πλοῖο ἀπὸ τ' ἄφλαστα⁵⁰ καὶ σκοτώθηκε, ἀφοῦ τοῦ κόψανε τὸ χέρι μὲ τὸ τσεκούρι. Πέσανε καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ Ἀθηναῖοι.

Ἀπὸ τὰ πλοῖα κυριέψανε ἑπτὰ οἱ Ἀθηναῖοι. Μὲ τὰ ἄλλα οἱ βάρ- 115
βαροι κάμανε πανιά, κι ἀφοῦ σηκώσανε ἀπὸ τὸ νησι⁵¹ πού τοὺς εἶχανε ἀφήσει τοὺς δούλους τῆς Ἐρετρίας, κάμανε τὸ γῦρο τοῦ Σουνίου μὲ σκοπὸ νὰ φτάσουνε στὴν πόλη πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Ἀργότερα σπάρθηκε ἡ κατηγορία ἀνάμεσα στοὺς Ἀθηναίους πὼς ἡ πονηρία τῶν Ἀλκμεωνιδῶν⁵² ἔρριξε στοὺς Πέρσες αὐτὴ τὴν ἰδέα· δηλ. οἱ Ἀλκμεωνίδες, κατὰ τὸ σύνθημα πού εἶχανε δώσει, σηκώσανε ψηλὰ μιὰν ἀσπίδα γιὰ σημεῖο στοὺς βαρβάρους τὴν ὥρα πού ἦτανε μπασμένοι αὐτοὶ στὰ πλοῖα τους.

- 116 Οὔτοι μὲν δὴ περιέπλων Σούνιον, Ἀθηναῖοι δέ, ὡς ποδῶν εἶχον, τάχιστα ἐβοήθειον ἐς τὸ ἄστυ, καὶ ἔφθησάν τε ἀπικόμενοι πρὶν ἢ τοὺς βαρβάρους ἦκειν, καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο ἀπιγμένοι ἐξ Ἡρακλείου τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἐν ἄλλῳ Ἡρακλείῳ τῷ ἐν Κυνοσάργει. Οἱ δὲ βάρβαροι τῆσι νησί ὑπεραιωρηθέντες Φαλήρου (τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίγειον τότε τῶν Ἀθηναίων), ὑπὲρ τούτου ἀνακωχέυσαντες τὰς νέας ἀπέπλων ὀπίσω
- 117 ἐς τὴν Ἀσίην. Ἐν ταύτῃ τῇ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἀπέθανον τῶν βαρβάρων κατὰ ἑξακισχιλίους καὶ τετρακοσίους ἄνδρας, Ἀθηναίων δὲ ἑκατὸν ἐνενήκοντα καὶ δύο.
- 119 Τοὺς δὲ τῶν Ἐρετριέων ἠνδραποδισμένους Δατίς τε καὶ Ἀρταφέρνης, ὡς προσέσχον ἐς τὴν Ἀσίην πλώοντες, ἀνήγαγον ἐς Σοῦσα. Βασιλεὺς δὲ Δαρεῖος πρὶν μὲν αἰχμαλώτους γενέσθαι τοὺς Ἐρετριέας ἐνεῖχε σφι δεινὸν χόλον οἷα ἀρξάντων ἀδικίης προτέρων τῶν Ἐρετριέων, ἐπεὶ τε δὲ εἶδε σφεας ἀπαχθέντας παρ' ἐωντὸν καὶ ὑποχειρίους ἐωντῶ ἐόντας, ἐποίησε κακὸν ἄλλο οὐδέν, ἀλλὰ σφεας τῆς Κισσίης χώρας κατοίκισε ἐν σταθμῷ ἐωντοῦ, τῷ οὐνομά ἐστι Ἀρδέρικκα, ἀπὸ Σούσων δέκα καὶ διηκοσίους σταδίους ἀπέχοντι... Ἐνθαῦτα τοὺς Ἐρετριέας κατοίκισε βασιλεὺς Δαρεῖος, οἳ καὶ μέχρι ἐμέο εἶχον τὴν χώραν ταύτην
- 120 φυλάσσοντες τὴν ἀρχαίην γλῶσσαν. Τὰ μὲν δὴ περὶ Ἐρετριέας ἔσχε οὕτω, Λακεδαιμονίων δὲ ἦκον ἐς τὰς Ἀθήνας δισχίλιοι μετὰ τὴν πανσέληνον, ἔχοντες σπουδὴν πολλὴν καταλαβεῖν οὕτω, ὥστε τριταῖοι ἐκ Σπάρτης ἐγένοντο ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ὑστεροὶ δὲ ἀπικόμενοι τῆς συμβολῆς ἰμεῖροντο ὅμως θηήσασθαι τοὺς Μήδους, ἐλθόντες δὲ ἐς τὸν Μαραθῶνα ἐθηήσαντο μετὰ δὲ αἰνέοντες Ἀθηναίους καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἀπαλλάσσοντο ὀπίσω.

Ἐνῶ οἱ Πέρσες κάνανε τὸ γῦρο τοῦ Σουνίου, οἱ Ἀθηναῖοι, βάνον- 116
τας φτερά στὰ πόδια τους, φτάσανε στὴν πόλη πρὶν φανοῦν οἱ βάρβα-
ροι· καὶ ἔτσι ἀφήνοντας τὸ στρατόπεδό τους ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ⁵³
στὸ Μαραθῶνα, στρατοπεδέψανε τώρα πάλι σ' ἄλλο ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ
στὸ Κυνόσαργες⁵⁴. Οἱ βάρβαροι μὲ τὸ στόλο τους φτάσανε ἀντίκρου
κι ἀνοιχτὰ ἀπὸ τὸ Φάληρο, πού τότε τὸ εἶχανε οἱ Ἀθηναῖοι λιμάνι τους,
καὶ ἀφοῦ κρατήσανε τὰ πλοῖα λίγη ὥρα στὰ πανιά, κινήσανε ὕστερα
πίσω γιὰ τὴν Ἀσία. Στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνα σκοτωθήκανε ἀπὸ τοὺς 117
βαρβάρους ἑξ̄ χιλιάδες τετρακόσιοι ἀπάνω - κάτω καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀθη-
ναίους ἑκατὸν ἐνενήντα δύο.

Ἀφοῦ ὁ Δάτης καὶ ὁ Ἀρταφέρνης φτάσανε στὴν Ἀσία, ἀνεβά- 119
σανε τοὺς ὑποδουλωμένους Ἑρετριεῖς στὰ Σοῦσα. Ὁ Δαρεῖος ἦτανε
πολὺ θυμωμένος μ' αὐτούς, γιὰ πρῶτοι εἶχανε δώσει ἀφορμὴ τοῦ
κακοῦ· τώρα ὅμως πού τοὺς εἶδε φερμένους ἐμπρὸς του καὶ στὴν ἐξου-
σία του, δὲν τοὺς ἔβλαψε, ἀλλὰ τοὺς κατοίκισε στὴν Κισσία⁵⁵ χώρα,
σὲ δικό του χτῆμα, πού εἶχε τὸ ὄνομα Ἀρδέρικκα καὶ ἦτανε μακριὰ
ἀπὸ τὰ Σοῦσα διακόσια δέκα στάδια. Ἐδῶ κατοίκισε ὁ βασιλέας τοὺς
Ἑρετριεῖς, κι ἐδῶ ζούσανε ὡς τὰ δικά μου χρόνια καὶ μιλοῦσανε τὴν
παλιά τους γλῶσσα.

Ἦστερα ἀπὸ λίγες μέρες, ἀφοῦ γέμισε τὸ φεγγάρι, φτάσανε δυὸ 120
χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι στὴν Ἀθήνα· βιαζόντανε τόσο πολὺ νὰ φτά-
σουνε, πού τρεῖς μέρες κάμανε τὸ δρόμο ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὡς τὴν Ἀττι-
κή. Μ' ὄλο πού δὲν προλάβανε τὴ μάχη, εἶχανε μεγάλη ἐπιθυμία νὰ
ιδοῦνε τοὺς Μήδους· πήγανε λοιπὸν στὸ Μαραθῶνα καὶ τοὺς εἶδανε.
Ἦστερα, ἀφοῦ συγχαρήκανε τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὸ κατόρθωμά τους,
γυρίσανε στὴ Σπάρτη.

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΤΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΣ

ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΕΒΔΟΜΗ,

ΕΠΙΓΡΑΦΟΜΕΝΗ ΠΟΛΥΜΝΙΑ

- 1 Ἐπει δὲ ἡ ἀγγελίη ἀπίκετο περὶ τῆς μάχης τῆς ἐν Μαραθῶνι γενομένης παρὰ βασιλέα Δαρείου τὸν Ὑστάσπεος καὶ πρὶν μεγάλως κεχαραγμένοι τοῖσι Ἀθηναίοισι διὰ τὴν ἐς Σάρδις ἐσβολήν, καὶ δὴ καὶ τότε πολλῶ τε δεινότερα ἐποίεε καὶ μᾶλλον ὤρητο στρατεῦσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ αὐτίκα μὲν ἐπηγγέλλετο πέμπων ἀγγέλους κατὰ πόλεις ἐτοιμάζειν στρατιήν, πολλῶ πλέω ἐπιτάσων ἑκάστοισι, ἢ πρότερον παρείχον, καὶ νέας τε καὶ ἵππους καὶ σίτον [καὶ πλοῖα]. Τούτων δὲ περιαγγελλομένων ἡ Ἀσίη ἐδονέετο ἐπὶ τρία ἔτια καταλεγομένων τε τῶν ἀρίστων ὡς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατευσομένων καὶ παρασκευαζομένων· τετάρτῳ δὲ ἔτει Αἰγύπτιοι ὑπὸ Καμβύσειω δουλωθέντες ἀπέστησαν ἀπὸ Περσέων· ἐνθαῦτα δὴ καὶ μᾶλλον ὤρητο καὶ ἐπ' ἀμφοτέρους στρατεῦσθαι.
- 5 Ἀποθανόντος δὲ Δαρείου ἡ βασιληΐη ἀνεχώρησε ἐς τὸν παῖδα τὸν ἐκείνου Ξέρξea. Ὁ τοίνυν Ξέρξης ἐπὶ μὲν τὴν Ἑλλάδα οὐδαμῶς πρόθυμος ἦν κατ' ἀρχὰς στρατεῦσθαι, ἐπὶ δὲ Αἴγυπτον ἐποιέετο τὴν στρατιῆς ἄγρσιν. Παρεὼν δὲ καὶ δυνάμενος παρ' αὐτῷ μέγιστον Περσέων Μαρδόνιος ὁ Γωβρύεω, δς ἦν Ξέρξη μὲν ἀνεψιός, Δαρείου δὲ ἀδελφεῆς παῖς, τοιοῦτου λόγου εἶχετο, λέγων «Δέσποτα, οὐκ οἶκός ἐστι Ἀθηναίους ἐργασαμένους πολλὰ ἤδη κακὰ Πέρσας μὴ οὐ δοῦναι δίκας τῶν ἐποίησαν. Ἄλλὰ τὸ μὲν νῦν ταῦτα πρήσσοις, τά περ ἐν χερσὶ ἔχεις, ἡμερῶσας δὲ Αἴγυπτον τὴν ἐξυβρίσασαν στρατηλάτεις ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, ἵνα λόγος τέ σε ἔχη πρὸς ἀνθρώπων ἀγαθός καὶ τις ὕστερον φυλάσσηται ἐπὶ γῆν τὴν σὴν στρατεῦσθαι. Οὗτος μὲν οἱ ὁ λόγος ἦν τιμωρός, τούτου

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ

1. ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ. — Ο ΞΕΡΞΗΣ ΒΑΣΙΛΕΑΣ (485 π. Χ.) ΕΤΟΙΜΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

"Αμα ἔφτασε ἡ εἶδησις τῆς μάχης τοῦ Μαραθώνα στὸ βασιλεῖα 1 Δαρεῖο, ποῦ ἤτανε καὶ πρωτύτερα θυμωμένος μὲ τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὴν εἰσβολή τους στὶς Σάρδεις, τότε θυμωσε ἀκόμη περισσότερο, καὶ ἡ ἐπιθυμία του νὰ κάμῃ ἐκστρατεία ὁ ἴδιος στὴν Ἑλλάδα γίνηκε σφοδρότερη. Ἄρχισε λοιπὸν νὰ στέλνῃ ταχυδρόμους καὶ νὰ παραγγέλνῃ στρατολογίες στὴν κάθε πόλιν πολὺ μεγαλύτερες ἀπὸ πρῶτα καὶ σὲ πλοῖα πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ καὶ σ' ἄλογα καὶ σὲ τροφές. Ἄφοῦ ἡ προσταγὴ αὐτῆ ἐγίνε γνωστὴ παντοῦ, τρία χρόνια⁵⁶ ἡ Ἀσία ἦταν ἄνω - κάτω. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ στρατολογίες καὶ οἱ ἄλλες προετοιμασίες βρισκόντανε στὸ δρόμο τους, μπαίνοντας ὁ τέταρτος χρόνος⁵⁷ ἀποστατήσανε ἀπὸ τοὺς Πέρσες οἱ Αἰγύπτιοι, ὑποδουλωμένοι σ' αὐτοὺς ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Καμβύση⁵⁸. Τότε ἀκόμα περισσότερο ἄναψε ὁ ζῆλος τοῦ Δαρείου νὰ κάμῃ καὶ τίς δυὸ αὐτὲς ἐκστρατεῖες. Ἐνα χρόνο ὅμως ἀπὸ τὴν ἀποστασία τῆς Αἰγύπτου ὁ θάνατος πῆρε τὸ Δαρεῖο, ἀφοῦ βασίλευσε τριανταεξ δλα χρόνια⁵⁹. ἔτσι δὲν ἀξιώθηκε οὔτε τοὺς ἀποστάτες Αἰγυπτίους οὔτε τοὺς Ἀθηναίους νὰ τιμωρῆσῃ.

Ἄπὸ τὸ Δαρεῖο ἡ βασιλεία πέρασε στὸ γιό του τὸν Ξέρξη. Αὐτὸς 5 στὴν ἀρχὴ δὲν εἶχε καθόλου ὄρεξη νὰ κάμῃ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐτοίμαζε γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Ὁ Μαρδόνιος ὅμως, ξάδερφος τοῦ Ξέρξη καὶ γιὸς τῆς ἀδερφῆς τοῦ Δαρείου, ζώντας στὴν Αὐλὴ τοῦ βασιλεῖα καὶ ἔχοντας κοντά του ἐπιρροὴ πολὺ μεγαλύτερη ἀπ' ὄλους τοὺς Πέρσες, τοῦ εἶπε: «Ἀφέντη μου, δὲν πρέπει οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ κάμανε τόσα κακὰ στοὺς Πέρσες, νὰ μείνουνε ἀτιμώρητοι γι' αὐτά. Τελείωσε ὅμως πρῶτα ὅσα ἔβαλες μπροστά μὲ τὸ νοῦ σου· ἀμα ὑποτάξῃς ὅμως τὴν Αἴγυπτο ποῦ σοῦ σήκωσε κεφάλι, νὰ ὀδηγήσῃς ἔπειτα τὸ στρατό σου καὶ καταπάνω στοὺς Ἀθηναίους, γιὰ ν' ἀκουστῇ στὸν κόσμον τ'

δὲ τοῦ λόγου παρενθήκην ποιέεσκετο τήνδε, ὡς ἡ Εὐρώπη περικαλλῆς
χώρη, καὶ δένδρεα παντοῖα φέρει τὰ ἡμερα, ἀρετὴν τε ἄκρη, βασιλεῖ τε
6 μόνῳ θνητῶν ἀξίη ἐκτῆσθαι. Ταῦτα δὲ ἔλεγε οἷα νεωτέρων ἔργων ἐπι-
θυμητῆς ἔων καὶ ἐθέλων αὐτὸς τῆς Ἑλλάδος ὑπαρχος εἶναι. Χρόνῳ δὲ
7 κατεργάσατό τε καὶ ἀνέπεισε Ξέρξεα ὥστε ποιέειν ταῦτα.

Ὡς δὲ ἀνεγνώσθη Ξέρξης στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐνθαῦ-
τα δευτέρῳ μὲν ἔτει μετὰ τὸν θάνατον τὸν Δαρείου πρῶτα στρατητὴν
ποιέεται ἐπὶ τοὺς ἀπεστεῶτας. Τούτους μὲν νῦν καταστρεφάμενος καὶ
Αἴγυπτον πᾶσαν πολλὸν δουλοτέρην ποιήσας, ἢ ἐπὶ Δαρείου ἦν, ἐπι-
τρᾶπει Ἀχαιμένει, ἀδελφεῷ μὲν ἑωντοῦ, Δαρείου δὲ παιδί...

20 Ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου ἀλώσιος ἐπὶ μὲν τέσσερα ἔτα πλήρεα παραρ-
τέετο στρατιὴν τε καὶ τὰ πρόσφορα τῇ στρατιῇ, πέμπτῳ δὲ ἔτει ἀνο-
μένῳ ἐστρατηλέετε χειρὶ μεγάλη πλήθεος· στόλων γὰρ τῶν ἡμεῖς ἴδμεν
21 πολλῶ δὴ μέγιστος οὗτος ἐγένετο... Τί γὰρ οὐκ ἤγαγε ἐκ τῆς Ἀσίας
ἔθνος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα Ξέρξης; κοῖον δὲ πινόμενόν [μιν] ὕδωρ οὐκ ἐπέ-
λιπε, πλὴν τῶν μεγάλων ποταμῶν; οἱ μὲν γὰρ νέας παρείχοντο, οἱ δὲ
ἐς πεζὸν ἐτετάχατο, τοῖσι δὲ ἵππος προσετέτακτο, τοῖσι δὲ ἵππαγωγὰ
22 πλοῖα, ἅμα στρατενομένοισι, τοῖσι δὲ ἐς τὰς γεφύρας μακρὰς νέας πα-
ρέχειν, τοῖσι δὲ σῖτά τε καὶ νέας... Καὶ τοῦτο μὲν ὡς προσπταισάντων
τῶν πρώτων περιπλωόντων περὶ τὸν Ἄθων προετοιμάζετο ἐκ τριῶν
ἐτέων κού μάλιστα ἐς τὸν Ἄθων· ἐν γὰρ Ἐλαιοῦντι τῆς Χερσονήσου
ὤρμεον τριήρεις, ἐνθεῦτεν δὲ ὄρμεόμενοι ὤρυσσον ὑπὸ μαστίγων παντο-
δαποὶ τῆς στρατιῆς, διάδοχοι δ' ἐφοίτων, ὤρυσσον δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν
Ἄθων κατοικημένοι.

23 Ὄρυσσον δὲ ὤδε· δασάμενοι τὸν χώρον οἱ βάρβαροι κατὰ ἔθνεα,
κατὰ Σάνην πόλιν σχοινοτενὲς ποιησάμενοι, ἐπειδὴ ἐγένετο βαθέα ἡ
διῶρυξ, οἱ μὲν κατώτατα ἐστεῶτες ὤρυσσον, ἔτεροι δὲ παρεδίδοσαν
τὸν αἰεὶ ἐξορυσσόμενον χοῦν ἄλλοισι κατύπερθε ἐστεῶσι ἐπὶ βάθρων,
οἱ δ' αὖ ἐκδεκόμενοι ἐτέροισι, ἕως ἀπίκοντο ἐς τοὺς ἀνωτάτω, οὗτοι
δὲ ἐξεφόρεόν τε καὶ ἐξέβαλλον. Τοῖσι μὲν νῦν ἄλλοισι πλὴν Φοινίκων
καταρρηγνύμενοι οἱ κρημνοὶ τοῦ ὄρύγματος πόνον διπλήσιον παρείχον·
ἄτε γὰρ τοῦ τε ἄνω στόματος καὶ τοῦ κάτω τὰ αὐτὰ μέτρα ποιουμένων

δνομά σου, και νά μήν τοιμάη κανείς άλλη φορά νά βάνη πόδι στο δικό σου βασίλειο». Κι αφού έτσι τότε κέντησε για την έκδικηση, ύστερα του πρόσθεσε πως ή Ευρώπη είναι πολύ ωραία χώρα με διάφορα δέντρα ήμερα, γόνιμη πολύ, και πως απ' όλους τους θνητούς μόνος ο βασιλέας αξίζει να είναι κάτοχος της. Κι αυτά τ'άλεγε, γιατί γύρευε νέες 6 περιπέτειες και φιλοδοξούσε να γίνη αυτός διοικητής τής Ελλάδας. Στο τέλος και με τον καιρό κέρδισε με το μέρος του τον Ξέρξη και τον κατάφερε να κάμη αυτή την έκστρατεία.

Αφού παραδέχτηκε τη γνώμη ο Ξέρξης να έκστρατέψη στην Έλ- 7 λάδα, κίνησε πρώτα — και ήταν ο δεύτερος χρόνος από του Δαρείου το θάνατο — κατά των αποστατημένων Αίγυπτίων, τους ύποταξε, και ύπόβαλε σε δουλεία πολύ σκληρότερη την Αίγυπτο απ' ό,τι ήτανε στα χρόνια του Δαρείου, και την παράδωσε στον Άχαιμένη, τον αδερφό του και γιο του Δαρείου.

Τέσσερα χρόνια ολάκερα⁶⁰ ύστερα από την ύποταγή τής Αιγύ- 20 πτου καταγινότανε ο Ξέρξης στην έτοιμασία του στρατού με όλα τ'άναγκαία του τέλος τον πέμπτο χρόνο⁶¹ ξεκίνησε με πλήθος άπειρο. Αυτή ή έκστρατεία ήτανε ή πιό μεγάλη απ' όσες εγώ γνωρίζω. Γιατί 21 και ποιο λαό δεν κουβάλησε από την Άσία στην Ελλάδα ο Ξέρξης; Ποιο νερό τρεχούμενο δεν το στείρεψε ο στρατός του πίνοντας στο δρόμο, ξεχώρα από τους μεγάλους ποταμούς; Άλλοι δίνανε πλοία πολεμικά, άλλοι μπαίνανε στο πεζικό, άλλοι έτοιμάζανε ίππικό, άλλοι φορτηγά πλοία για τ'άλογα, άλλοι πλοία μακρουλά για τ'αγεφύρια, άλλοι τροφές και τ'απαρόμοια. Και επειδή κατά την πρώτη έκστρατεία τ'α πλοία 22 πάθανε ζημιές μεγάλες περιπλέοντας⁶² τον Άθωνα, γι' αυτό το λόγο, τρία χρόνια πριν αρχίση τούτη ή έκστρατεία, στον Άθωνα γινότανε έτοιμασίες μεγάλες: διάφορα στρατιωτικά σώματα πηγαίνανε και σκάβανε με τη σειρά τους, με τη φοβέρα τής μάστιγας από πάνω τους. Από την πόλη Έλαιούντα τής Χερσονήσου, ως κέντρο αυτής τής επιχείρησης, όπου ήταν άραγμένες και τριήρεις, ξεκινούσανε αυτά τ'α σώματα τ'α στρατιωτικά και πηγαίνανε στο κάψιμο. Σκάβανε όμως και οι ντόπιοι κάτοικοι γύρω στον Άθωνα.

Νά πως γινότανε ή σκαφή: Άπό σημείο κοντινό τής πόλης Σά- 23 νης⁶³ σύρανε οι βάρβαροι μιάν ίσια γραμμή, και μοιράσανε τον τόπο κατά έθνη στους ανθρώπους που θα σκάβανε: αφού το χαντάκι προχώρησε σε βάθος, άλλοι σκάβανε κάτω, κι απ' αυτούς άλλοι παίρνανε το

ἔμελλέ σφι τοιοῦτο ἀποβήσεσθαι. Οἱ δὲ Φοῖνικες σοφίην ἐν τε τοῖσι ἄλλοισι ἔργοισι ἀποδείκνυνται καὶ δὴ καὶ ἐν ἐκείνῳ· ἀπολαχόντες γὰρ μόριον, ὅσον αὐτοῖσι ἐπέβαλλε, ὠρυσσον, τὸ μὲν ἄνω στόμα τῆς διώρυχος ποιεῦντες διπλήσιον ἢ ὅσον ἔδεε αὐτὴν τὴν διώρυχα γενέσθαι, προβαίνοντος δὲ τοῦ ἔργου συνῆγον αἰεὶ· κάτω τε δὴ ἐγένετο καὶ ἐξισοῦτο τοῖσι ἄλλοισι τὸ ἔργον...

- 25 Ταῦτα μὲν νυν οὕτω ἐποίηε, παρεσκευάζετο δὲ καὶ ὄπλα ἐς τὰς γεφύρας βύβλινά τε καὶ λευκολίνου, ἐπιτάξας Φοῖνιξί τε καὶ Αἰγυπτίοισι, καὶ σιτία τῇ στρατιῇ καταβάλλειν, ἵνα μὴ λιμῆναι ἢ στρατιῇ μηδὲ τὰ ὑποζύγια ἐλαννόμενα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἀναπυθόμενος δὲ τοὺς χώρους καταβάλλειν ἐκέλευε ἵνα ἐπιτηδεώτατον εἴη, ἄλλον ἄλλη ἀγινέοντας ὀκλάσι τε καὶ πορθμητοῖσι ἐκ τῆς Ἀσίας πανταχόθεν. Τὸν δὲ ὦν πλείστον ἐς Λευκὴν ἀκτὴν καλεομένην τῆς Θρηϊτικῆς ἀγίνεον, οἱ δὲ ἐς Τυροδίξαν τὴν Περινθίον, οἱ δὲ ἐς Δορίσκον, οἱ δὲ ἐς Ἡϊόνα τὴν
- 26 ἐπὶ Στρομόνι, οἱ δὲ ἐς Μακεδονίην διατεταγμένοι. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τὸν προκείμενον πόνον ἐργάζοντο, ἐν τούτῳ ὁ πεζὸς ἅπας συλλελεγμένος ἅμα Ξέρξῃ ἐπορεύετο ἐς Σάρδις, ἐκ Κριτάλλων ὀρμηθεῖς τῶν ἐν Καππαδοκίῃ· ἐνθαῦτα γὰρ εἴρητο συλλέγεσθαι πάντα τὸν κατ' ἥπειρον μέλλοντα ἅμα αὐτῷ Ξέρξῃ πορεύεσθαι στρατόν.
- 32 Ἀπικόμενος δὲ ἐς Σάρδις πρῶτα μὲν ἀπέπεμπε κήρυκας ἐς τὴν Ἑλλάδα αἰτήσοντας γῆν τε καὶ ὕδωρ καὶ προσερόντας δεῖπνα βασιλεῖ παρασκευάζειν· πλὴν οὔτε ἐς Ἀθήνας οὔτε ἐς Λακεδαίμονα ἀπέπεμπε ἐπὶ γῆς αἰτήσιν, τῇ δὲ ἄλλῃ πάντῃ, τῶνδε δὲ εἵνεκεν τὸ δευτέρον ἀπέπεμπε ἐπὶ γῆν τε καὶ ὕδωρ· ὅσοι πρότερον οὐκ ἔδοσαν Δαρείῳ πέμψαντι, τούτους πάγχυ ἐδόκεε τότε δεισαντας δώσειν· βουλόμενος ὦν αὐτὸ τοῦτο ἐκμαθεῖν ἀκριβέως ἔπεμπε.
- 33 Μετὰ δὲ ταῦτα παρεσκευάζετο ὡς ἐλῶν ἐς Ἀβυδὸν· οἱ δὲ ἐν τούτῳ τὸν Ἑλλησπόντον ἐξεύγνυσαν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐς τὴν Εὐρώπην· ἔστι δὲ τῆς Χερσονήσου τῆς ἐν Ἑλλησπόντῳ, Σηστοῦ τε πόλιος μεταξὺ καὶ Μαδύτου, ἀκτὴ τρηχέα ἐς θάλασσαν κατήκουσα Ἀβύδω καταντίον... Ἐς

χῶμα και τὸ παραδίνανε σ' ἐκείνους πού στεκόντανε πιὸ πάνω σὲ σκαλωσιές, κι αὐτοὶ πάλι τὸ παραδίνανε στοὺς ἄλλους, στὴν κορφή· κι αὐτοὶ τὸ ρίχνανε ἔξω. Σ' αὐτοὺς πού δουλεύανε μέσα, ἂν ἐξαιρέση κανεὶς τοὺς Φοίνικες, ἔπεφταν ἀπάνου τὰ βράχια τοῦ χαντακιοῦ και διπλά τοὺς δυσκολεύανε· και φυσικά, γιατί τοῦ χαντακιοῦ τὸ ἀπάνω ἄνοιγμα εἶχε τὸ ἴδιο πλάτος μὲ τὸ πάτο του· οἱ Φοίνικες ὅμως, καθὼς και στὶς ἄλλες τους δουλειές εἶν' ἐπιδέξιοι, ἔτσι και σὲ τούτη δείξανε τὴν ἀξιότητά τους. Ἀρχίζοντας τὸ σκάψιμο στὸ μέρος πού τους ἔπεσε, σκάβανε τὸ στόμα τοῦ χαντακιοῦ δυὸ φορές πλατύτερο ἀπ' ὅ,τι εἶχε δοθῆ ἢ διαταγῆ νὰ γίνη τὸ χαντάκι· ὅσο προχωροῦσε ἡ ἐργασία, λίγο - λίγο στενεύανε και τὸ χαντάκι, κι ἅμα φάνανε κάτω, τὸ μέρος αὐτὸ ἦτανε τόσο πλατὺ ὅσο ἦτανε και τῶν ἄλλων σκαφτιάδων τὸ δικό τους.

Στοὺς Φοίνικες και τοὺς Αἰγυπτίους ἔδωσε ἀκόμα διαταγῆ ὁ Ξέρ-²⁵ ξης νὰ συστήσουνε ἀποθήκες τροφῶν γιὰ τὸ στρατό του, γιὰ νὰ μὴν πεινάση οὔτε ὁ στρατός οὔτε τὰ φορητὰ ζῶα, πού ἐκστρατεύανε κι αὐτὰ στὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ ἔμαθε ποιά ἦταν τὰ καταλληλότερα μέρη, ἐκεῖ παράγγειλε ν' ἀποθηκεύουνε τὰ τρόφιμα, κουβαλώντας τα ἀπὸ τὴν Ἀσία μὲ πλοῖα φορητὰ μεγάλα και μικρά. Τὶς περισσότερες τροφές τὶς μετακομίζανε στὴ Λευκή⁶⁴, καθὼς τὴν ὀνομάζανε, ἀκριγιαλιὰ τῆς Θράκης· ἄλλες πάλι τροφές τὶς συγκεντρώνανε στὴν Τυρόδιζα⁶⁵ τῆς Περίνου⁶⁶, ἄλλες στὸ Δορίσκο⁶⁷, ἄλλες κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνα, και ἄλλες στὴ Μακεδονία.

2. Ο ΞΕΡΞΗΣ ΣΤΙΣ ΣΑΡΔΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΒΥΔΟ.

ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΥ.— ΜΕΤΡΗΜΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΟ ΔΟΡΙΣΚΟ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Ἐνῶ προχωροῦσαν ὅλες αὐτὲς οἱ ἐτοιμασίες, τὸ περσικὸ στράτευμα,²⁶ ὅσο εἶχε συναχθῆ, ξεκίνησε ἀπὸ τὰ Κρίτταλα τῆς Καππαδοκίας, κι ἀκολουθοῦσε τὸ δρόμο του γιὰ τὶς Σάρδεις μαζί μὲ τὸν Ξέρξη· γιατί στὶς Σάρδεις ἦτανε τὸ κέντρο ὅπου θὰ συναζόταν ὅλος ὁ στρατός, ὅσος θ' ἀκολουθοῦσε τὸν Ξέρξη διὰ ξηρᾶς.

Ἀπὸ τὶς Σάρδεις ἔστειλε ὁ Ξέρξης κήρυκες στὴν Ἑλλάδα νὰ ζη-³² τήσουνε γῆ και νερὸ και νὰ ἐτοιμάσουνε δεῖπνα γιὰ τὸ βασιλεῖα· στὴν Ἀθήνα⁶⁸ ὅμως και στὴ Λακεδαίμονα τίποτε δὲν παράγγειλε, παρὰ

ταύτην ὧν τὴν ἀκτὴν ἐξ Ἀβύδου ὁρμεόμενοι ἐγεφύρουν τοῖσι προσεκέετο, τὴν μὲν λευκολίνου Φοίνικες, τὴν δ' ἑτέραν τὴν βυβλίην Αἰγύπτιοι· ἔστι δὲ ἑπτὰ στάδιοι ἐξ Ἀβύδου ἐς τὴν ἀπαντίον· καὶ δὴ ἐξευγμένον τοῦ πόρου ἐπιγενόμενος χειμῶν μέγας συνέκοπέ τε ἐκεῖνα πάντα καὶ διέλυσε.

35 Ὡς δ' ἐπόθετο Ξέρξης, δεινὰ ποιούμενος τὸν Ἑλλησποντον ἐκέλευσε τριηκοσίας ἐπικέσθαι μάστιγι πληγὰς καὶ κατεῖναι ἐς τὸ πέλαγος πεδίων ζευγος· ἥδη δὲ ἤκουσα, ὡς καὶ στιγέας ἅμα τούτοισι ἀπέπεμψε στίζοντας τὸν Ἑλλησποντον· ἐνετέλλετο δὲ ὧν ραπίζοντας λέγειν βάρβαρά τε καὶ ἀτάσθαλα : « ὦ πικρὸν ὕδωρ, δεσπότης τοι δίκην ἐπιτιθεῖ τήρδε, ὅτι μιν ἠδίκησας οὐδὲν πρὸς ἐκείνου ἄδικον παθόν. Καὶ βασιλεὺς μὲν Ξέρξης διαβήσεταιί σε, ἦν τε σύ γε βούλη ἦν τε μή· σοὶ δὲ κατὰ δίκην ἄρα οὐδεὶς ἀνθρώπων θύει ὡς ἐόντι θολερῶ τε καὶ ἀλμυρῶ ποταμῶ ». Τὴν τε δὴ θάλασσαν ἐνετέλλετο τούτοισι ζημιούν, καὶ τῶν ἐπεστεώτων τῇ ζεύξει τοῦ Ἑλλησπόντου ἀποταμεῖν τὰς κεφαλὰς.

36 Καὶ οἱ μὲν ταῦτα ἐποίηον, τοῖσι προσεκέετο αὕτη ἡ ἄχαρις τιμὴ, τὰς δὲ ἄλλοι ἀρχιτέκτονες ἐξεύγνυσαν.

37 Ὡς δὲ τὰ τε τῶν γεφυρέων κατεσκευάσαστο καὶ τὰ περὶ τὸν Ἄθων, οἷ τε χυτοὶ περὶ τὰ στόματα τῆς διώρυχος, οἷ τῆς ρηχίης εἵνεκεν ἐποιήθησαν, ἵνα μὴ πιμπλῆται τὰ στόματα τοῦ ὀρύγματος, καὶ αὕτη ἡ διώρυξ παντελέως πεποιημένη ἠγγέλλετο, ἐνθαῦτα χειμερίσας, ἅμα τῶ ἔαρι παρεσκευασμένος ὁ στρατὸς ἐκ τῶν Σαρδίων ὤρωματο ἐλὼν ἐς Ἀβύδον.

44 Ἐπεὶ δ' ἐγένοντο ἐν Ἀβύδῳ, ἠθέλησε Ξέρξης ιδέσθαι πάντα τὸν στρατόν· καὶ προεπεποίητο γὰρ ἐπὶ κολωνοῦ ἐπίτηδες αὐτοῦ ταύτην προεξέδρη λίθου λευκοῦ (ἐποίησαν δὲ Ἀβυδῶνοι ἐντειλαμένου πρότερον βασιλέως), ἐνθαῦτα ὡς ἴζετο, κατορῶν ἐπὶ τῆς ἡϊόνος ἐθηεῖτο καὶ τὸν πεζὸν καὶ τὰς νέας· θηεύμενος δὲ ἰμέρθη τῶν νεῶν ἄμιλλαν γινομένην ιδέσθαι· ἐπεὶ δ' ἐγένετό τε καὶ ἐνίκων Φοίνικες Σιδώνιοι, ἦσθη τε τῇ ἀμίλλῃ καὶ τῇ στρατιῇ.

σ' ὅλα τ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Σ' αὐτὰ τὰ μέρη καὶ ὁ Δαρεῖος εἶχε στείλει νὰ ζητήσῃ, κι ἐκεῖνα εἶχανε ἀρνηθῆ, ὁ Ξέρξης ὅμως ἔστειλε καὶ πάλι μὲ τὴν ἰδέα πὼς ἀπὸ τὸ φόβο τους τώρα θὰ δώσουνε. Καὶ ἴσα - ἴσα γιὰ νὰ δοκιμάσῃ καθαρὰ τὴ γνώμη τους ἔκαμε τὴν ἀποστολὴν.

Στὸ μεταξὺ ἔτοιμαζότανε νὰ κατεβῆ στὴν Ἄβυδο⁶⁹, ἐνῶ οἱ 33 Φοῖνικες καὶ οἱ Αἰγύπτιοι καταγινόντανε νὰ γεφυρώσουν τὸν Ἑλλησπόντο ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη. Στὴ Χερσόνησο τοῦ Ἑλλησπόντου βρίσκεται, ἀνάμεσα στὶς δύο πόλεις Σηστό καὶ Μάδυτο⁷⁰, ἓνα τραχὺ ἀκρωτήριο ποὺ προχωρεῖ στὴ θάλασσα ἀντίκρυ ἀπὸ τὴν Ἄβυδο. Ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀκρωτήριο ἀρχίσανε νὰ κάνουνε τὰ γεφύρια ὅσοι ἦτανε 34 διαταγμένοι γιὰ τὴ δουλειά· τὸ ἓνα γεφύρι τὸ κατασκευάζανε οἱ Φοῖνικες ἀπὸ λευκὸ λινάρι⁷¹, καὶ τὸ ἄλλο οἱ Αἰγύπτιοι ἀπὸ παπύρι⁷². Ἐφτά στάδια χωρίζουσε τὴν Ἄβυδο ἀπὸ τὴν ἀντικρινὴ στεριά. Καὶ εἶχανε δεθῆ πιά τὰ δυὸ γεφύρια ὅταν ἔπεσε μεγάλη τρικυμία κι ἔκοψε καὶ διάλυσε ὅλα τὰ δεσμίματα τῶν γεφυριῶν.

Ἄμα τὸ ἔμαθε ὁ Ξέρξης θύμωσε καὶ παράγγειλε νὰ δώσουνε τοῦ 35 Ἑλλησπόντου τριακόσιες χτυπιές μὲ τὸ μαστίγιό καὶ νὰ ρίξουνε στὸ πέλαγος ἓνα ζευγάρι σίδερα. Ἄκουσα ἀκόμη πὼς ἔστειλε στιγματιστάδες νὰ στιγματίσουνε τὸν Ἑλλησπόντο· καὶ παράγγειλε σ' αὐτοὺς ποὺ θὰ τὸν ἐδέρνανε νὰ τοῦ λένε λόγια προσβλητικὰ καὶ βάρβαρα: «Ἐσύ, πικρὸ νερό, ὁ ἀφέντης μας σοῦ κάνει αὐτὴ τὴν τιμωρία γιὰτὶ τοῦ ἔκανες κακό, χωρὶς αὐτὸς νὰ σὲ ἀδικήσῃ. Ὁ βασιλέας Ξέρξης θὰ σὲ περάσῃ, θέλεις ἐσὺ ἢ δὲ θέλεις· σωστὰ ὅμως κανένας ἄνθρωπος σ' ἐσένα δὲν προσφέρνει θυσίεις, γιὰτὶ εἶσαι ποταμὸς⁷³ δολερὸς καὶ ἄλμυρός». Μ' αὐτὲς τίς ποινὲς παράγγειλε νὰ τιμωρήσουνε τὴ θάλασσα καὶ νὰ κόψουνε τὰ κεφάλια ἐκείνων ποὺ ἐπιστατήσανε στὸ γεφύρωμά της. Καὶ 36 οἱ προσταγές του ἐκτελεστήκανε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἦτανε αὐτὸ τὸ ἔργο τους. Ὅσο γιὰ τὰ γεφύρια, ἄλλοι ἀρχιτέκτονες λάβανε τὴν προσταγὴ νὰ τὰ κατασκευάσουνε.

Ἀφοῦ τελειώσανε τὰ γεφύρια καὶ τὸ χαντάκι τοῦ Ἄθωνα μὲ τὰ 37 προχώματα στὰ δυὸ στόματα τοῦ χαντακιοῦ — αὐτὰ τὰ προχώματα τὰ φτιάσανε γιὰ τίς πλημμύρες, νὰ μὴν κλείνουνε τὰ στόματα τοῦ χαντακιοῦ — ἔφτασε εἰδηση στὸν Ξέρξη πὼς ἦτανε πιά ἔτοιμο καθ' ὅλα καὶ τὸ χαντάκι. Τότε ξεκίνησε ὁ στρατὸς ἀπὸ τίς Σάρδεις, ὅπου εἶχε ξεχειμάσει, ἀρχὲς τῆς ἀνοιξῆς, καλὰ ἔτοιμασμένοι, γιὰ νὰ ρθῆ στὴν Ἄβυδο.

- 45 Ὡς δὲ ὦρα πάντα μὲν τὸν Ἑλλήσποντον ὑπὸ τῶν νεῶν ἀποκεκρυμμένον, πάσας δὲ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰ Ἀβυδηναίων πεδία ἐπίπλεα ἀνθρώπων, ἐνθαῦτα Ξέρξης ἐωυτὸν ἐμακάρισε, μετὰ δὲ τοῦτο ἐδάκρυσε. Μαθὼν δὲ μιν Ἀρτάβανος ὁ πάτριος, δς τὸ πρῶτον γνώμην ἀπεδέξατο ἐλευθέρως οὐ συμβουλευῶν Ξέρξη στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, οὗτος ὤνῃρ φρασθεὶς Ξέρξεα δακρυσάντα εἶρετο τάδε· «᾽Ω βασιλεῦ, ὡς πολλὸν ἀλλήλων κεχωρισμένα ἐρνάσαιο νῦν τε καὶ ὀλίγω πρότερον· μακαρίσας γὰρ σεωυτὸν δακρῦεις». Ὁ δὲ εἶπε· «Ἐσῆλθε γὰρ με λογισάμενον κατοικτεῖραι, ὡς βραχὺς εἴη ὁ πᾶς ἀνθρώπινος βίος, εἰ τούτων γε ἐόντων τοσοῦτων οὐδεὶς ἐς ἑκατοστὸν ἔτος περιέσται».
- 53 Ταῦτα εἶπας... μετεπέμψατο Ξέρξης Περσέων τοὺς δοκιμωτάτους· ἐπεὶ δὲ οἱ παρήσαν, ἔλεγέ σφι τάδε· «᾽Ω Πέρσαι, τῶνδ' ἐγὼ ὑμέων χρητίζων συνέλεξα, ἄνδρας τε γίνεσθαι ἀγαθοὺς καὶ μὴ καταισχύνειν τὰ πρόσθε ἐργασμένα Πέρσησι, ἐόντα μεγάλα τε καὶ πολλοῦ ἄξια, ἀλλ' εἰς τε ἕκαστος καὶ οἱ σύμπαντες προθυμίην ἔχωμεν· ξυτὸν γὰρ τοῦτο πᾶσι ἀγαθὸν σπεύδεται. Τῶνδε δὲ εἵνεκεν προαγορεύω ἀντέχεσθαι τοῦ πολέμου ἐντεταμένως· ὡς γὰρ ἐγὼ πνιθάνομαι, ἐπ' ἄνδρας στρατεύομεθα ἀγαθοὺς, τῶν ἦν κρατήσωμεν, οὐ μὴ τις ἡμῖν ἄλλος στρατὸς ἀντιστῆ κοτὲ ἀνθρώπων. Νῦν δὲ διαβαίνωμεν ἐπευξάμενοι τοῖσι θεοῖσι, οἳ Περσίδα γῆν λελόγγασιν».
- 54 Ταύτην μὲν τὴν ἡμέρην παρεσκευάζοντο ἐς τὴν διάβασιν, τῇ δὲ ὑστεραίῃ ἀνέμενον τὸν ἥλιον ἐθέλοντες ἰδέσθαι ἀνίσχοντα, θυμικήματά τε παντοῖα ἐπὶ τῶν γεφυρέων καταγίζοντες καὶ μυρσίνησι στορνύντες τὴν ὁδόν. Ὡς δ' ἐπανέτελλε ὁ ἥλιος, σπένδων ἐκ χρυσῆς φιάλης Ξέρξης ἐς τὴν θάλασσαν εὐχέτο πρὸς τὸν ἥλιον μηδεμίαν οἱ συντυχίην τοιαύτην γενέσθαι, ἢ μιν παύσει καταστρέφασθαι τὴν Εὐρώπην πρότερον, ἢ ἐπὶ τέρμασι τοῖσι ἐκεῖνης γένηται. Εὐξάμενος δὲ ἐσέβαλε τὴν φιάλην ἐς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ χρύσειον κρητῆρα καὶ Περσικὸν ξίφος, τὸν ἀκινάκην καλέουσι. Ταῦτα οὐκ ἔχω ἀτρεκέως διακρίναι, οὔτε εἰ τῶ ἡλίῳ ἀνατιθεὶς κατῆκε ἐς τὸ πέλαγος, οὔτε εἰ μετεμέλησέ οἱ τὸν Ἑλλήσποντον μαστιγώσαντι καὶ ἀντὶ τούτων τὴν θάλασσαν ἐδωρέτο.

Φτάνοντας στην Άβυδο, θέλησε ο Ξέρξης να επιθεωρήσει όλο τὸ 44 στρατό του. Καὶ ἐπειδὴ τοῦ εἶχανε ἐτοιμάσει ἀπὸ πρωτύτερα, ἀπάνω σ' ἓνα λόφο, θρόνο ἀπὸ λευκὸ λιθάρι (τὸν κάμανε οἱ Ἄβυθνοὶ προδιαταγμένοι ἀπὸ τὸ βασιλέα), ἐκεῖ καθισμένος, κοιτάζοντας κατὰ τὸ ἀκρογιαλί, ἀγάντευε καὶ τὸ πεζικὸ καὶ τὸ στόλο· θεωρώντας ἔτσι, πεθύμησε νὰ ἰδῆ καὶ ἀγῶνα τῶν πλοίων. Ἐγινε λοιπὸν ὁ ἀγῶνας καὶ νικούσανε οἱ Φοίνικες οἱ Σιδώνιοι. Ὁ βασιλέας πολὺ εὐχαριστήθηκε ἀπὸ τὸν ἀγῶνα αὐτὸν καὶ ἀπ' ὅλο τὸ στρατό του.

Ὁ βασιλέας βλέποντας ὀλάκερο τὸν Ἑλλήσποντο σκεπασμένον 45 ἀπὸ τὰ πλοία, κι ὄλα τ' ἀκρογιαλίας καὶ τὶς πεδιάδες τῶν Ἄβυθνῶν γεμάτα ἀπὸ ἀνθρώπους, μακάρισε τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ὕστερα δάκρυσε. Ὁ θεὸς του Ἄρτάβανος παρατήρησε αὐτὸ τὸ πρᾶμα καὶ εἶπε στὸν Ξέρξη: « Βασιλέα, τώρα καὶ λίγο πρὶν ἔκαμες δυὸ πρᾶματα διαφορετικά· πρῶτα μακάρισες τὸν ἑαυτό σου κι ὕστερα δάκρυσες ». Ὁ Ξέρξης ἀποκρίθηκε: « Συλλογίστηκα πόσο σύντομη εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐνωσὰ λύπη στὴν ψυχὴ μου, γιατί ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους σ' ἓκατὸ χρόνια κανεὶς δὲ θὰ ὑπάρχη ».

Ἦστερα ὁ Ξέρξης κάλεσε τοὺς ἐπισημότερους τῶν Περσῶν ἀφοῦ 53 ἤρθανε, τοὺς εἶπε: « Πέρσες, σᾶς μάζεψα ἐδῶ, καὶ ἡ θέλησή μου εἶναι νὰ φανῆτε ἄνδρες γενναῖοι, καὶ νὰ μὴ ντροπιάσετε τὰ παλαιὰ κατορθώματα τῶν Περσῶν, κατορθώματα μεγάλα καὶ πολὺ δοξασμένα· ἄς φανοῦμε λοιπὸν καθέννας μας χωριστὰ καὶ ὅλοι μαζί πρόθυμοι· γιατί ἓνα πρᾶμα, ποὺ ὅλοι μας τὸ πιστεύομε καλὸ, πρέπει καὶ ὅλοι μὲ ζῆλο νὰ τὸ ἐπιτύχομε. Σᾶς προτρέπω νὰ κάμουμε μὲ καρδιά τὸν πόλεμο, γιατί, καθὼς μαθαίνω, ὁ πόλεμός μας θὰ εἶναι μὲ ἄνδρες γενναίους· αὐτοὺς ἂν τοὺς νικήσουμε, κανέννας ἄλλος στρατὸς στὸν κόσμον δὲ θὰ μᾶς ἀντισταθῆ ποτέ. Καὶ τώρα, ἀφοῦ προσευχηθοῦμε στοὺς θεοὺς, τοὺς προστατές τῆς περσικῆς μας γῆς, ἄς ἀρχίσουμε τὸ πέρασμα ».

Ἐκείνη τὴν ἡμέρα οἱ Πέρσες ἐτοιμαζόντανε γιὰ τὸ πέρασμα. Τὴν 54 ἄλλη αὐγὴ περιμένανε τὸν ἥλιο, νὰ ἰδοῦνε πρῶτα τὴν ἀνατολή, καίγοντας διάφορα θυμιάματα ἀπάνω στὸ γεφύρι καὶ στρώνοντας τὸ δρόμο μὲ μυρσίνες. Ἄμα βγῆκε ὁ ἥλιος, ὁ Ξέρξης ἔκαμε σπονδὲς μὲ χρυσὴ φιάλη στὴ θάλασσα καὶ εὐχότανε στὸν ἥλιο νὰ μὴν τοῦ συμβῆ κανένα περιστατικὸ, ποὺ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ νὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ φτάσῃ ἴσαμε τὰ πέρατά της. Μετὰ τὴν προσευχὴ ἔρριξε τὴ φιάλη στὸν Ἑλλήσποντο, καὶ μαζί μὲ τὴ φιάλη ἔρριξε χρυ-

55 Ὡς δὲ ταῦτά οἱ ἐπεποιήτο, διέβαινον κατὰ μὲν τὴν ἐτέραν τῶν γεφυρέων τὴν πρὸς τοῦ Πόντου ὁ πεζὸς τε καὶ ἡ ἵππος ἅπασα, κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ Αἰγαῖον τὰ ὑποζύγια καὶ ἡ θεραπετῆ. Ἠγέοντο δὲ πρῶτα μὲν οἱ μύριοι Πέρσαι, ἐστεφανωμένοι πάντες, μετὰ δὲ τούτους ὁ σύμμικτος στρατὸς παντοίων ἔθνέων. Ταύτην μὲν τὴν ἡμέρην οὗτοι, τῇ δὲ ὑστεραίῃ πρῶτοι μὲν οἱ τε ἰππῶται καὶ οἱ τὰς λόγχας κάτω τράποντες ἐστεφάνωντο δὲ καὶ οὗτοι· μετὰ δὲ οἱ τε ἵπποι οἱ ἱοὶ καὶ τὸ ἄρμα τὸ ἱρόν, ἐπὶ δὲ αὐτὸς τε Ξέρξης καὶ οἱ αἰχμοφόροι καὶ οἱ ἰππῶται οἱ χίλιοι, ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ ἄλλος στρατὸς· καὶ αἱ νέες ἅμα ἀνήγοντο ἐς τὴν ἀπεναντίον· ἤδη δὲ ἤκουσα καὶ ὕστατον διαβῆναι βασιλέα πάντων.

56 Ξέρξης δὲ ἐπεὶ τε διέβη ἐς τὴν Εὐρώπην, ἐθηεῖτο τὸν στρατὸν ὑπὸ μαστίγων διαβαίνοντα. Διέβη δὲ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐν ἑπτὰ ἡμέρησι
58 καὶ ἐν ἑπτὰ εὐφρόνησι, ἐλινύσας οὐδένα χρόνον... Ὁ δὲ ναυτικὸς ἔξω τὸν Ἑλλήσποντον πλώων παρὰ γῆν ἐκομίζετο, τὰ ἔμπαλιν πρήσσω τοῦ πεζοῦ· ὁ μὲν γὰρ πρὸς ἐσπέρην ἐπλωε, ἐπὶ Σαρπηδονίης ἄκρης ποιούμενος τὴν αὐξιν, ἐς τὴν αὐτῷ προειρητο ἀπικομένῳ περιμένειν, ὁ δὲ κατ' ἠπειρον στρατὸς πρὸς ἠῶ τε καὶ ἡλίου ἀνατολὰς ἐποιεῖτο τὴν ὁδὸν διὰ τῆς Χερσονήσου, ἐν δεξιῇ μὲν ἔχων τὸν Ἑλλῆς τάφον τῆς Ἀθάμαντος, ἐν ἀριστερῇ δὲ Καρδίην πόλιν, διὰ μέσης δὲ πορευόμενος πόλιος, τῇ οὖνομα τυγχάνει ἐὼν Ἀγορή. Ἐνθεῦτεν δὲ κάμπτων τὸν κόλπον τὸν Μέλανα καλεόμενον καὶ Μέλανα ποταμόν, οὐκ ἀντισχόντα τότε τῇ στρατιῇ τὸ ῥέεθρον, ἀλλ' ἐπιλιπόντα, τοῦτον τὸν ποταμὸν διαβάς, ἐπ' οὗ καὶ ὁ κόλπος οὗτος τὴν ἐπωνυμίην ἔχει, ἥτε πρὸς ἐσπέρην, Αἰνὸν τε πόλιν Αἰολίδα καὶ Στεντοριδα λίμνην παρεξιών, ἐς δὲ ἀπίκετο ἐς Δορίσκον.

59 Ὁ δὲ Δορίσκος ἐστὶ τῆς Θρητικής αἰγιαλός τε καὶ πεδίων μέγα, διὰ δὲ αὐτοῦ ῥεῖ ποταμὸς μέγας Ἐβρος... Ἐδοξε ὦν τῷ Ξέρξει ὁ χώρος εἶναι ἐπιτήδεος ἐνδιατάξαι τε καὶ ἐξαριθμησαί τὸν στρατὸν, καὶ ἐποίησε ταῦτα. Τὰς μὲν δὴ νέας τὰς πάσας ἀπικομένας ἐς Δορίσκον οἱ ναύαρχοι κελεύσαντος Ξέρξεω ἐς τὸν αἰγιαλὸν τὸν προσεχέα Δορίσκω

σὸν κρατήρα καὶ ξίφος περσικὸ πού λέγεται ἀκινάκης. Δὲ μπορῶ νὰ ξεχωρίσω σωστά ἂν ὁ Ξέρξης τὰ ῥιξε στὸ πέλαγος ὡς ἀφιερῶματα τοῦ ἡλίου, ἢ ἂν εἶχε μετανιώσει πού μαστίγωσε τὸν Ἑλλήσποντο καὶ τώρα τοῦ ἔκανε αὐτὲς τὶς προσφορὲς γιὰ νὰ τὸν ἐξιλεώσῃ.

Ἄφου ἔγιναν αὐτά, ἄρχισε ὁ στρατὸς νὰ περνᾷ. Ἄπὸ τὸ ἕνα γε- 55
φύρι κατὰ τὸν Εὐξείνιο περνοῦσε τὸ περσικὸ καὶ ὅλο τὸ ἱππικὸ, ἀπὸ τὸ ἄλλο κατὰ τὸ Αἰγαῖο τὰ φορτηγὰ ζῶα καὶ ἡ ἐπιμελητεία. Ἐμπρὸς προχωροῦσανε δέκα χιλιάδες Πέρσες⁷⁴, ὅλοι στεφανωμένοι ἀπὸ κοντά τους ὁ ἀνάκατος στρατὸς ἀπὸ διάφορα ἔθνη. Αὐτοὶ περάσανε τὴν πρώτη μέρα· τὴν ἄλλη πρῶτο τὸ ἱππικὸ καὶ οἱ λογχοφόροι πού κρατοῦνε τὶς λόγχες γυρισμένες πρὸς τὰ κάτω⁷⁵. ἦτανε κι αὐτοὶ στεφανωμένοι ὕστερα ἀπ' αὐτοὺς τὰ ἱερὰ ἄλογα⁷⁶ καὶ τὸ ἄρμα τὸ ἱερό⁷⁷. κατόπιν ὁ ἴδιος ὁ Ξέρξης καὶ οἱ λογχοφόροι του, καὶ οἱ χίλιοι καβαλάρηδες του, καὶ κατόπιν ὁ ἐπίλοιπος στρατός. Τὸν ἴδιο καιρὸ ἔπλεαν καὶ τὰ πλοῖα ἀντίκρου ἀπ' τὸ στρατό. Ἀκουστὰ ὅμως ἔχω πῶς ὁ βασιλέας πέ-
ρασε τελευταῖος ἀπ' ὅλους.

Ἄφου πέρασε ὁ Ξέρξης στὴν Εὐρώπη, στάθηκε καὶ παρατηροῦσε 56
τὸ στρατό του ἐνῶ περνοῦσε κάτω ἀπὸ τὴ φοβέρα τοῦ μαστιγώματος. Τὸ πέρασμα βάσταξε ἑπτὰ μέρες κι ἑπτὰ νύχτες χωρὶς καμιά διακοπή. Ὁ στόλος ἔπλεε ἔξω ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο τὸ γαλδὸ - γαλό, κάνοντας 58
δρόμο ἀντίστροφο μὲ τοῦ περσικοῦ τὸ δρόμο· γιατί αὐτὸς τραβοῦσε δυτικά κατὰ τὸ Σαρπηδόνιο⁷⁸ ἀκρωτήριο, ὅπου εἶχε διαταχτῆ φτάνοντας νὰ περιμένῃ· ὁ στρατὸς ὅμως τῆς ξηρᾶς ἀντίθετα προχωροῦσε τὸ δρόμο του ἀνατολικά, μέσα ἀπὸ τὴ Χερσόνησο, ἔχοντας δεξιὰ τὸν τάφο τῆς Ἑλλης⁷⁹, τῆς κόρης τοῦ Ἀθάμαντα, καὶ ἀριστερὰ τὴν πόλη Καρδία⁸⁰. ἔπειτα πέρασε ἀπὸ κάποια πόλη μὲ τὸ ὄνομα Ἀγορά⁸⁰. ἀπὸ κεῖ ἔφερε γύρα τὸ Μέλανα κόλπο⁸¹, καὶ ὕστερα διάβηκε τὸ Μέλανα ποταμὸ, πού τὸ νερό του δὲν ἔφτασε γιὰ τὸ στρατό, ἀλλὰ στείρεψε. Ἄφου διάβηκε αὐτὸν τὸν ποταμὸ (πού ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομά του στὸν κόλπο), τραβοῦσε δυτικά, ἀφήνοντας στὸ πλάι τὴν αἰολικὴ πόλη Αἶνο⁸² καὶ τὴ λίμνη Στεντορίδα⁸³, ὥσπου ἔφτασε στὸ Δορίσκο.

Ὁ Δορίσκος εἶναι μέρος παραθαλάσσιο τῆς Θράκης καὶ πεδιάδα 59
μεγάλῃ ἀνάμεσα ἀπ' αὐτὴν τρέχει μεγάλος ποταμὸς, ὁ Ἐβρος. Αὐτὸς ὁ τόπος φάνηκε στὸν Ξέρξη καλὸς νὰ παρατάξῃ ἐκεῖ καὶ νὰ μετρήσῃ τὸ στρατό· καὶ τὸν παρατάξε καὶ τόνε μέτρησε. Ὅσο γιὰ τὸ στόλο, παράγγειλε ὁ Ξέρξης νὰ φέρουν οἱ ναύαρχοι ὅλα τὰ πλοῖα τὰ φτασμένα

ἐκόμισαν... Ὁ δὲ ἐν τῷ Δορίσκῳ τοῦτον τὸν χρόνον τῆς στρατιῆς ἀριθμὸν ἐποιεῖτο.

- 60 Ὅσον μὲν νῦν ἕκαστοι παρῆχον πλήθεος ἀριθμὸν, οὐκ ἔχω εἶπαι τὸ ἀτρεκέδες (οὐ γὰρ λέγεται πρὸς οὐδαμῶν ἀνθρώπων), σύμπαντος δὲ τοῦ στρατοῦ τοῦ πεζοῦ τὸ πλήθος ἐφάνη ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μυριάδες. Ἐξηρίθμησαν δὲ τὸν τρόπον συναγαγόντες ἐς ἓνα χῶρον μυριάδα ἀνθρώπων, καὶ συννάξαντες ταύτην ὡς μάλιστα εἶχον, περιέγραψαν ἔξωθεν κύκλον, περιγράφαντες δὲ καὶ ἀπέντες τοὺς μυρίους αἱμασιῇ περιέβαλον κατὰ τὸν κύκλον, ὕψος ἀνήκουσαν ἀνδρὶ ἐς τὸν ὀμφαλόν. Ταύτην δὲ ποιήσαντες ἄλλους ἐσεβίβαζον ἐς τὸ περιοικοδομημένον, μέχρι οὗ πάντας τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐξηρίθμησαν. Ἀριθμήσαντες
- 87 δὲ κατὰ ἔθνεα διέτασσον. Ἀριθμὸς δὲ τῆς ἵππων ἐγένετο ὀκτὼ μυριάδες,
- 89 τῶν δὲ τριηρέων ἀριθμὸς μὲν ἐγένετο ἑπτὰ καὶ διηκόσιαι καὶ χίλια,
- 97 τριηκόντεροι δὲ καὶ πεντηκόντεροι καὶ κέρκουροι καὶ ἵππαγωγὰ πλοῖα σμικρὰ συνελθόντα ἐς τὸν ἀριθμὸν ἐφάνη τρισχίλια.
- 100 Ξέρξης δὲ ἐπεὶ ἠρίθμησέ τε καὶ διετάχθη ὁ στρατός, ἐπεθύμησε αὐτός σφεας διεξελάσας θηήσασθαι. Μετὰ δὲ ἐποίησε ταῦτα, καὶ διεξελάων ἐπὶ ἄρματος παρὰ ἔθνος ἐν ἕκαστον ἐπυθάνετο, καὶ ἀπέγραφον οἱ γραμματισταί, ἕως ἐξ ἐσχάτων ἐς ἐσχάτα ἀπίκετο καὶ τῆς ἵππου καὶ τοῦ πεζοῦ. Ὡς δὲ ταῦτά οἱ ἐπεποιήτο, τῶν νεῶν κατελκυσθεισῶν ἐς θάλασσαν ἐνθαῦτα ὁ Ξέρξης μετεκβάς ἐκ τοῦ ἄρματος ἐς νέα Σιδωνίην ἴζετο ὑπὸ σκηπῆ χροσῆ καὶ παρέπλωε παρὰ τὰς πρῶρας τῶν νεῶν, ἐπειρωτῶν τε ἐκάστας ὁμοίως καὶ τὸν πεζὸν καὶ ἀπογραφόμενος. Τὰς δὲ νέας οἱ ναύαρχοι ἀνάγοντες ὅσον τε τέσσαρα πλέθρα ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ ἀνεκώχεον, τὰς πρῶρας ἐς γῆν τρέψαντες πάντες μετωπηδὸν καὶ ἐξοπλίσαντες τοὺς ἐπιβάτας ὡς ἐς πόλεμον· ὁ δ' ἐντὸς τῶν πρῶρέων πλώων ἐθηεῖτο καὶ τοῦ αἰγιαλοῦ.
- 101 Ὡς δὲ καὶ ταύτας διεξέπλωσε καὶ ἐξέβη ἐκ τῆς νεός, μετεπέμψατο Δημάρητον τὸν Ἀρίστωνος συστρατευόμενον αὐτῷ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καλέσας δ' αὐτὸν εἶρετο τάδε· «ὦ Δημάρητε, νῦν μοί σε ἡδύ ἐστι ἐπειρεσθαι τὰ ἐθέλω. Σὺ εἰς Ἑλλήν τε, καί, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι σεῦ τε καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῶν ἐμοὶ ἐς λόγους ἀπικνεομένων, πόλιος οὗτ'

στό Δορίσκο, νά τ' ἀραδιάσουνε στ' ἀκρογιάλι κοντά στό Δορίσκο·
κι ἀφοῦ κάμανε αὐτό, τὰ σύρανε στήν ξηρά νά τὰ στεγνώσουνε. Στό
μεταξὺ προχωροῦσε τοῦ στρατοῦ τὸ μέτρημα.

Πόσο στρατὸ ἔδινε τὸ κάθε ἔθνος δὲ μποροῦ νά πῶ σωστά, γιατί 60
κανεὶς δὲν ἀναφέρει τίποτε· τὸ πλῆθος ὁμῶς ὅλου τοῦ πεζοῦ στρατοῦ
βρέθηκε ἓνα ἑκατομμῦριο κι ἑπτακόσιες χιλιάδες.⁸⁴ Ἡ ἀρίθμηση ἔγινε
κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: σ' ἓναν τόπο μαζέψανε δέκα χιλιάδες ἀν-
θρώπους, κι ἀφοῦ τοὺς πυκνώσανε καλά, γράψανε κύκλο γύρω τους·
ἀφοῦ βγάλαν ἔξω τις δέκα χιλιάδες, φτιάσανε ἀπάνου στὸν κύκλο φρά-
γμα ψηλὸ ἴσαμε τὸν ἀφαλὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅστερα βάζανε κάθε φορά
μέσα στό περίφραγμα ἄλλους τόσους, καὶ πάλι ἄλλους, ὥσπου τοὺς
μετρήσανε ὅλους κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Μετὰ τὸ μετρημὸ τοὺς παρατά-
ξανε κατὰ ἔθνη χωριστά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πεζικὸ εἶχε ὁ βασιλέας καὶ 87
ἵππικὸ ὡς ὀγδοήντα χιλιάδες. Οἱ τριῆρεις φτάνανε ὡς χίλιες διακόσιες 89
ἑφτά, καὶ τὰ μικρότερα πολεμικὰ μαζὶ μὲ τὰ φορτηγὰ πλοῖα τρεῖς 97
χιλιάδες.

Ἀφοῦ τελείωσε τὸ μέτρημα καὶ παρατάχτηκε ὁ στρατός, βουλή- 100
θηκε ὁ Ξέρξης νά τὸν ἐπισκεφθῆ καὶ νά τὸν ἐπιθεωρήσῃ. Καὶ νά πῶς τὸ
ἔκαμε· ἀνέβηκε στό ἄρμα του, καὶ περνώντας ἐμπρὸς ἀπὸ κάθε ἔθνος
ἔκανε ρωτήματα, καὶ οἱ γραμματικοὶ του γράφανε τις ἀποκρίσεις, ὥσπου
πέρασε ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη στήν ἄλλη καὶ τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἵππικοῦ.
Ἀφοῦ τὸ ἔκαμε αὐτό, ριχτήκανε καὶ τὰ πλοῖα στὴ θάλασσα· τότε μπῆκε
στὴ Σιδωνία τριῆρη του, καὶ καθισμένος κάτω ἀπὸ χρυσὴ σκηνὴ περ-
νοῦσε κοντὰ ἀπὸ τις πρῶρες τῶν πλοίων καὶ ρωτοῦσε γιὰ τὸ καθένα,
καθὼς εἶχε κάνει καὶ γιὰ τὸ πεζικὸ, καὶ πρόσταζε νά γράφουνε τις
ἀποκρίσεις. Οἱ ναύαρχοι εἶχανε φέρεῖ τὰ πλοῖα ὡς τέσσερα πλῆθρα⁸⁵
μακριὰ ἔξω ἀπὸ τ' ἀκρογιάλι, καὶ τὰ κρατοῦσανε ἐκεῖ μὲ τις πρῶρες
γυρισμένες κατὰ τὴν ξηρά, σ' εὐθεῖα γραμμῇ, καὶ μὲ τοὺς ὀπλίτες
ἔτοιμους τάχα γιὰ πόλεμο. Καὶ ὁ βασιλέας ἔκανε τὴν ἐπιθεώρησή του
πλέοντας ἀνάμεσα στὶς πρῶρες καὶ στ' ἀκρογιάλι.

3. ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΞΕΡΞΗ ΚΑΙ ΔΗΜΑΡΑΤΟΥ

Ἀφοῦ ἐπιθεώρησε ὁ Ξέρξης καὶ τὸ στόλο καὶ βγήκε ἀπὸ τὸ πλοῖο 101
στὴν ξηρά, ἔστειλε νά φωνάξουνε τὸ Δημάρατο⁸⁶, γιὸ τοῦ Ἀρίστωνα,
ποῦ τὸν ἀκολουθοῦσε στήν ἐκστρατεία· ἀφοῦ ἤρθε, τοῦ εἶπε: «Δημά-

ἐλαχίστης οὐτ' ἀσθενεστάτης. Νῦν ὦν μοι τόδε φράσον, εἰ Ἑλληνες ὑπομενέουσι χεῖρας ἐμοὶ ἀνταιριόμενοι· οὐ γάρ, ὡς ἐγὼ δοκέω, οὐδ' εἰ πάντες Ἑλληνες καὶ οἱ λοιποὶ οἱ πρὸς ἐσπέρης οἰκόντες ἄνθρωποι συλληχθείησαν, οὐκ ἀξιόμαχοί εἰσι ἐμὲ ἐπιόντα ὑπομεῖναι, μὴ ἐόντες ἄρθμοι. Ἐθέλω μέντοι καὶ τὸ ἀπὸ σεῦ, ὁκοῖόν τι λέγεις περὶ αὐτῶν, πυθέσθαι». Ὁ μὲν ταῦτα εἰρώτα, ὁ δὲ ὑπολαβὼν ἔφη· «ὦ βασιλεῦ, κότερα ἀληθεῖη χρήσωμαι πρὸς σέ ἢ ἠδονῆ»; Ὁ δὲ μιν ἀληθεῖη χρῆσασθαι ἐκέλευε, φὰς οὐδὲν οἱ ἀηδέστερον ἔσσεσθαι ἢ πρότερον ἦν.

102 Ὡς δὲ ταῦτα ἤκουσε Δημάρητος, ἔλεγε τάδε· «Βασιλεῦ, ἐπειδὴ ἀληθεῖη χρῆσασθαι πάντως με κελεύεις ταῦτα λέγοντα, τὰ μὴ ψευδόμενός τις ὕστερον ὑπὸ σεῦ ἀλώσεται, τῇ Ἑλλάδι πενίη μὲν αἰεὶ κοτε σύντροφός ἐστι, ἀρετὴ δὲ ἔπακτός ἐστι, ἀπὸ τε σοφίης κατεργασμένη καὶ νόμον ἰσχυροῦ, τῇ διαχροεμένη ἢ Ἑλλὰς τὴν τε πενίην ἀπαμύνεται καὶ τὴν δεσποσύνην· αἰνέω μὲν νῦν πάντας τοὺς Ἑλληνες τοὺς περὶ ἐκείνους τοὺς Δωρικοὺς χώρους οἰκημένους, ἔρχομαι δὲ λέξων οὐ περὶ πάντων τούσδε τοὺς λόγους, ἀλλὰ περὶ Λακεδαιμονίων μόνων, πρῶτα μὲν ὅτι οὐκ ἔστι, ὅπως κοτὲ σοὺς δέξονται λόγους δουλοσύνην φέροντας τῇ Ἑλλάδι, αὐτὶς δὲ ὡς ἀντιώσσονται τοι ἐς μάχην, καὶ ἦν οἱ ἄλλοι Ἑλληνες πάντες τὰ σὰ φρονέωσι. Ἀριθμοῦ δὲ πέρι, μὴ πύθη, ὅσοι τινὲς ἐόντες ταῦτα ποιέειν οἴοι τέ εἰσι. ἦν τε γὰρ τύχῳσι ἐξεστρατευμένοι χίλιοι, οὗτοι μαχέσονται τοι, ἦν τε ἐλάσσονες τούτων, ἦν τε καὶ πλεῖνες».

103 Ταῦτα ἀκούσας Ξέρξης γελάσας ἔφη· «Δημάρητε, οἶον ἐφθέγγασο ἔπος, ἄνδρας χιλίους στρατιῇ τοσῆδε μαχέσασθαι. Ἄγε, εἰπέ μοι, σὺ φῆς τούτων τῶν ἀνδρῶν αὐτὸς βασιλεὺς γενέσθαι· σὺ ὦν ἐβελήσεις αὐτίκα μάλᾳ πρὸς ἄνδρας δέκα μάχεσθαι; καίτοι εἰ τὸ πολιτικὸν ὑμῖν πᾶν ἐστι τοιοῦτο, οἶον σὺ διαιρέεις, σέ γε τὸν ἐκείνων βασιλέα πρέπει πρὸς τὸ διπλήσιον ἀντιτάσσεσθαι κατὰ νόμους τοὺς ὑμετέρους· εἰ γὰρ ἐκείνων ἕκαστος δέκα ἀνδρῶν τῆς στρατιῆς τῆς ἐμῆς ἀντάξιός ἐστι, σέ δέ γε δίζημαι εἴκοσι εἶναι ἀντάξιον· καὶ οὕτω μὲν ὀρθοῖτ' ἂν ὁ λόγος ὁ παρὰ σεῦ εἰρημένος· εἰ δὲ τοιοῦτοί τε ἐόντες καὶ μεγάθεα τοσοῦτοι,

ρατε, θέλω νά σέ ρωτήσω κάτι τι· σὺ εἶσαι Ἕλληνας, καὶ καθὼς ἀκούω
κι ἀπὸ ἄλλους Ἕλληνες, ποὺ ἦρθα σέ ὁμιλία μαζί τους, κατάγεσαι ἀπὸ
πόλη μεγάλη καὶ δυνατή. Πές μου λοιπὸν ἂν οἱ Ἕλληνες θὰ τολμή-
σουνε νά σηκώσουνε ἄρματα κατ' ἐπάνω μου· γιατί ἔχω τὴ γνώμη πῶς,
καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ποὺ κατοικοῦνε
δυτικά ἀπ' αὐτούς, νά συναχθοῦνε, δὲ φτάνουνε ν' ἀντισταθοῦνε στὴν
ὀρμὴ μου, ζέχωρα ἂν εἶναι ἀγαπημένοι μεταξύ τους. Θέλω λοιπὸν ν'
ἀκούσω κι ἀπὸ σένα τὴ γνώμη σου». Ὁ Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Ὡ
βασιλέα, τί προτιμᾷς ἀπὸ τὰ δύο, τὴν ἀλήθεια νά σοῦ πῶ, ἢ ἐκεῖνο ποὺ
θὰ σ' εὐχαριστήσῃ;» Ὁ Ξέρξης τοῦ εἶπε νά πῆ τὴν ἀλήθεια καὶ νά
εἶναι βέβαιος ὅτι δὲ θὰ τὸν ἔχη στὴν εὐνοιά του λιγώτερο ἀπὸ πρῶτα.

Ἀφοῦ ἄκουσε αὐτά, εἶπε ὁ Δημάρατος: «Βασιλέα, ἀφοῦ μὲ διατά- 102
ξεις νά σοῦ πῶ τὴν καθαρὴν ἀλήθεια κι ὅλα ἐκεῖνα ποὺ δὲ θὰ μὲ βγά-
λουνε ψεύτη ὕστερα μπροστά σου, νά τί σοῦ λέω· οἱ Ἕλληνες ἔχουνε
τὴ φτώχεια, ἀπὸ τὰ παλιά, συντρόφισσά τους ἀχώριστη, γεννημένη
ἀνάμεσά τους· ὁμῶς μὲ τὴν ἀρετὴ δὲν ἔχουνε καμιὰ συγγένεια φυσικὴ·
τὴν κάνουνε δική τους μὲ τὴν ἐξυπνάδα καὶ μὲ τὴ δύναμη τοῦ νόμου.
Μὲ τῆς ἀρετῆς τὴ βοήθεια νικᾶνε πάντα οἱ Ἕλληνες καὶ τὴ φτώχεια
καὶ τὸ δεσποτισμὸ. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ποὺ κατοικοῦνε χῶρες δωρικῆς,
ἀξίζουν ὅσο νά πῆ κανεῖς, ἀλλὰ δὲ θὰ κάμω λόγο γι' αὐτούς, παρὰ μο-
νάχα γιὰ τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἐχω λοιπὸν τὸ θάρρος νά σοῦ πῶ,
βασιλέα, πρῶτα πῶς αὐτοὶ ποτὲ δὲ θὰ παραδεχτοῦνε τίς προτάσεις
σου, ποὺ ἔχουνε σκοπὸ τῆς Ἑλλάδας τὴν ὑποδούλωσι· ἔπειτα καὶ ἂν
ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔρθουνε μὲ τὸ μέρος τὸ δικό σου, αὐτοὶ θὰ σέ χτυ-
πήσουνε μὲ πόλεμο. Ὅσο ἀποβλέπει τὴν πολεμικὴ τους δύναμη, μὴ
ρωτᾷς πόσοι εἶναι γιὰ νά ἔχουνε τὴν τόλμη νά κάνουνε τέτοια πράματα·
καὶ χίλιοι νά λάβουνε μέρος στὴν ἐκστρατεία, καὶ λιγώτεροι, εἴτε καὶ
περισσότεροι, πάντα αὐτοὶ θὰ σέ χτυπήσουν».

Ὁ Ξέρξης ἄμα τ' ἄκουσε αὐτά, γέλασε καὶ εἶπε: «Τί εἶναι αὐτά 103
ποὺ λές, Δημάρατε; Χίλιοι ἄνδρες, νά πολεμήσουνε τόσον πολὺ στρατό;
Ἐλα πές μου, σέ παρακαλῶ· σὺ ἔχεις κάμει βασιλέας τους, καθὼς λές·
δέχεσαι λοιπὸν, ἀμέσως τώρα δά, νά χτυπηθῆς μὲ δέκα; Ἀφοῦ οἱ πα-
τριῶτες σου εἶναι τέτοιοι, ὅπως τοὺς λές, σὺ ὡς βασιλέας τους πρέ-
πει, κατὰ τοὺς νόμους⁸⁷ τοὺς δικούς σας, νά χτυπιέσαι μὲ δυὸ φορὲς
περισσότερους ἐχθρούς· γιατί ἂν καθένας ἀπ' αὐτούς εἶναι ἄξιος νά πο-
λεμάη μὲ δέκα δικούς μου στρατιῶτες, τότε ἐγὼ ζητῶ ἀπὸ σένα νά

ὄσοι σὺ τε καὶ οἱ παρ' ἐμὲ φοιτῶσι Ἑλλήνων ἐς λόγους, ἀχέετε τοσοῦτο, ὄρα, μὴ μάτην κόμπος ὁ λόγος οὗτος ὁ εἰρημένος εἶη· ἐπεὶ φέρε ἴδω παντὶ τῷ οἰκίῳ· κῶς ἂν δυναίατο χίλιοι ἢ καὶ μύριοι ἢ καὶ πεντακισμύριοι, ἐόντες γε ἐλεύθεροι πάντες ὁμοίως καὶ μὴ ὑπ' ἐνὸς ἀρχόμενοι, στρατῶ τοσῶδε ἀντιστῆναι; ἐπεὶ τοι πλεῦνες περὶ ἕκαστον γινόμεθα ἢ χίλιοι ἐόντων ἐκείνων πέντε χιλιάδων· ὑπὸ μὲν γὰρ ἐνὸς ἀρχόμενοι κατὰ τρόπον τὸν ἡμέτερον γενοίατ' ἂν δειμαίνοντες τοῦτον καὶ παρὰ τὴν ἑωυτῶν φύσιν ἀμείνονες, καὶ ἴοιεν ἀναγκαζόμενοι μάστιγι ἐς πλεῦνας ἐλάσσονες ἐόντες, ἀνειμένοι δὲ ἐς τὸ ἐλεύθερον οὐκ ἂν ποίειεν τούτων οὐδέτερα. Δοκέω δὲ ἔγωγε καὶ ἀνισωθέντας πλήθει χαλεπῶς ἂν Ἑλλήνας Πέρσῃσι μόνουσι μάχεσθαι· ἀλλὰ παρ' ἡμῖν τοῦτό ἐστι, τὸ σὺ λέγεις, ἔστι γε μέντοι οὐ πολλόν, ἀλλὰ σπάνιον. Εἰσὶ γὰρ Περσέων τῶν ἐμῶν αἰχμοφόρων οἱ ἐβελήσουσι Ἑλλήνων ἀνδράσι τρισὶ ὁμοῦ μάχεσθαι, τῶν σὺ ἐὼν ἄπειρος πολλὰ φληθρέεις».

- 104 Πρὸς ταῦτα Δημάρτητος λέγει· «ἜΩ βασιλεῦ, ἀρχῆθεν ἠπιστάμην, ὅτι ἀληθείη χρεόμενος οὐ φίλα τοι ἐρέω, σὺ δὲ ἐπεὶ ἠνάγκασας λέγειν τῶν λόγων τοὺς ἀληθεστάτους, ἔλεγον τὰ κατήκοντα Σπαρτιήτησι· καίτοι ὡς ἐγὼ τυγχάνω τὰ νῦν τάδε ἔστοργῶς ἐκείνους, αὐτὸς μάλιστα ἐξεπίσται, οἱ με τιμὴν τε καὶ γέρεα ἀπελόμενοι πατρῷα ἄπολιν τε καὶ φηγάδα πεποιήκασι, πατήρ δὲ ὁ σὸς ὑποδεξάμενος βίον τέ μοι καὶ οἶκον δέδωκε· οὐκ ὦν οἶκός ἐστι ἄνδρα τὸν σῶφρονα εὖνοιαν φαινομένην διωθέσθαι, ἀλλὰ στέργειν μάλιστα. Ἐγὼ δὲ οὔτε δέκα ἀνδράσι ὑπίσχομαι οἷός τε εἶναι μάχεσθαι οὔτε δυοῖσι, ἐκὼν τε εἶναι οὐδ' ἂν μονομαχέοιμι εἰ δὲ ἀναγκαίη εἶη ἢ μέγας τις ὁ ἐποτρύνων ἀγών, μαχοίμην ἂν πάντων ἥδιστα ἐνὶ τούτων τῶν ἀνδρῶν, οἱ Ἑλλήνων ἕκαστός φησι τριῶν ἄξιος εἶναι· ὡς δὲ καὶ Λακεδαιμόνιοι κατὰ μὲν ἓνα μαχόμενοι οὐδαμῶν εἰσὶ κακίονες ἀνδρῶν, ἀλέες δὲ ἄριστοι ἀνδρῶν ἀπάντων. ἐλεύθεροι γὰρ ἐόντες οὐ πάντα ἐλεύθεροί εἰσι· ἔπεστι γὰρ σφι δεσπότης νόμος, τὸν ὑποδειμαίνουσι πολλῶ ἔτι μᾶλλον, ἢ οἱ σοὶ σέ. Ποιεῦσι γὰρ τὰ ἂν ἐκεῖνος ἀνώγει· ἀνώγει δὲ τῶντ' αἰεὶ, οὐκ ἐὼν φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνθρώπων ἐκ μάχης, ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξει ἐπικρα-

τὰ βγάλης πέρα μὲ εἴκοσι. Ἔτσι μοναχὰ ὁ λόγος πού εἶπες μπορεῖ νὰ βγῆ ἀληθινός. Ἄν ὅμως ἐκεῖνοι εἶναι τόσο δυνατοί, ὅπως τοὺς λέτε σὺ καὶ ὅσοι ἄλλοι Ἕλληνες μιλήσανε μαζί μου, τότε πρόσεχε μήπως τὰ λόγια σας αὐτὰ εἶναι μάταια καυχήματα. Γιατί ἔλα, ἄς ἐξετάσουμε τὸ πρᾶμα μὲ κάθε καλὴ πίστη· χίλιοι ἢ δέκα χιλιάδες ἢ καὶ πενήντα χιλιάδες, ὅλοι ἄνδρες ἐλεύθεροι, πού δὲν προσκυνᾶνε κανένα ἄνθρωπο, πῶς θὰ μπορέσουνε ν' ἀντισταθοῦνε σὲ τόσο πολυάριθμο στρατό; Καὶ πέντε χιλιάδες ἂν εἶναι ἐκεῖνοι, πάλι ἐμεῖς ἀναλογοῦμε ἀπὸ χίλιοι στὸν καθένα τους. Ἄν προσκυνούσανε ἓνα μονάρχη, ὅπως αὐτὸ γίνεται σ' ἐμᾶς, τότε ἀπὸ φόβο στὸν ἀφέντη τους θὰ γινόντανε πιὸ παλληκάρια παρὰ ὅ,τι εἶναι φυσικά· ὅσο κι ἂν εἶναι λίγοι, ἢ μάλιστα θὰ τοὺς ἀνάγκασε νὰ πέσουν ἀπάνω σὲ πιὸ πολλούς· ἄνθρωποι ὅμως, πού ἡ λευτεριά τοὺς ἀφήνει νὰ κάνουν ὅ,τι θέλουνε, τίποτα δὲ θὰ καταφέρνανε ἀπ' αὐτά. Θαρρῶ μάλιστα πῶς, καὶ ἴσοι νὰ ἦτανε οἱ Ἕλληνες στὸν ἀριθμό, δύσκολα θὰ τὰ βρῖσκανε στὸν πόλεμο μὲ τοὺς Πέρσες μοναχοὺς. Ἄνθρωποι τόσο γενναῖοι σὰν τοὺς Ἕλληνες, πού ἐσύ τοὺς παρασταίνεις ἔτσι, βρίσκονται καὶ σ' ἐμᾶς, ἀλλὰ δὲν εἶναι πολλοί· εἶναι σπάνιοι. Ἄνάμεσα στοὺς δικούς μου λογχοφόρους Πέρσες βρίσκονται ἄνδρες πού θὰ δεχτοῦνε νὰ χτυπηθοῦν ἓνας μὲ τρεῖς Ἕλληνες μαζί. Αὐτοὺς δὲν τοὺς ξέρεις ἐσύ, καὶ γι' αὐτὸ μιλάς τόσα λόγια φλύαρα».

Σ' αὐτὰ ὁ Δημάρατος εἶπε: «ὦ βασιλέα, τὸ ἤξερα ἀπ' ἀρχῆς 104 πῶς δὲ θὰ σ' εὐχαριστοῦσα μιλώντας τὴν ἀλήθεια· ἐπειδὴ ὅμως μὲ ἀνάγκασες, εἶπα τί ἄνδρες εἶναι οἱ Σπαρτιᾶτες. Καὶ ὅμως, πόσο ἐγὼ ἀγαπῶ τοὺς πατριῶτες μου, τὸ ξέρεις πολὺ καλά. Αὐτοὶ μοῦ πήρανε τὴ βασιλεία καὶ τὰ πατρικά μου δικαιώματα· αὐτοὶ μὲ κάμανε ἐξόριστο καὶ χωρὶς πατρίδα. Ὁ πατέρας σου μὲ δέχτηκε καὶ μοῦ χάρισε διατροφή καὶ σπίτι. Δὲν εἶναι πρᾶμα ταιριαστὸ στὸ φρόνιμο ἄνθρωπο νὰ ρίχνη πέρα τὴ χάρη πού τοῦ δεῖξανε οἱ εὐεργέτες του, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀναγνωρίζη. Ἐγὼ δὲ θέλω νὰ πῶ πῶς εἶμαι ἄξιος νὰ πολεμήσω μὲ δέκα ἄνδρες, οὔτε μὲ δύο, καὶ ἂν θέλης τὴ γνώμη μου, οὔτε μὲ ἓνα θὰ πολεμοῦσα· ἂν ὅμως βρισκόμουνα σ' ἀνάγκη καὶ σὲ μέγαν κίνδυνο, μ' ὅλη μου τὴν καρδιά θὰ χτυπιόμουνα μ' ἓναν ἀπὸ κείνους πού θαρροῦνε πῶς ἀξίζει ὁ καθένας τρεῖς Ἕλληνες. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι· πολεμώντας ἓνας μὲ ἓνα, ἀπὸ κανένα δὲν εἶναι ἀνανδρότεροι, πολεμώντας ὅμως ὅλοι μαζί, εἶναι οἱ ἀνδρειότεροι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Naί, δὲ λέω, εἶναι ἐλεύθεροι, ὄχι ὅμως νὰ κάνουν ὅ,τι θέλουν· ἔχουν ἀφέντη

τέειν ἢ ἀπόλλυσθαι· σοὶ δὲ εἰ φαίνομαι ταῦτα λέγων φλυηρέειν, τᾶλλα σιγᾶν ἐθέλω τὸ λοιπόν, νῦν δὲ ἀναγκασθεῖς ἔλεξα. Γένοιτο μέντοι κατὰ νόον τοι, βασιλεῦ».

105 Ὁ μὲν δὴ ταῦτα ἀμείψατο, Ξέρξης δὲ ἐς γέλωτά τε ἔτρεψε καὶ οὐκ ἐποιήσατο δογὴν οὐδεμίαν, ἀλλ' ἠπίως αὐτὸν ἀπεπέμψατο.

108 Ξέρξης δὲ ἐκ τοῦ Δορίσκου ἐπορεύετο ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς δὲ
121 αἰεὶ γινομένους ἐμποδῶν ὀπιστρατεύεσθαι ἠνάγκαζε... Ἐκ τῆς Ἀκάν-
θου ἐντειλάμενος τοῖσι στρατηγοῖσι τὸν ναυτικὸν στρατὸν ὑπομένειν
122 ἐν Θέρμῃ ἀπῆκε ἀπ' ἑωυτοῦ τὰς νέας πορεύεσθαι. Ὁ μὲν νῦν ναυτι-
κὸς στρατὸς ὡς ἀπειθῆ ὑπὸ Ξέρξεω καὶ διεξέπλωσε τὴν διώρυχα τὴν
ἐν τῷ Ἄθῳ γενομένην... ἔπλωε ἀπιέμενος ἐς τὸν Θερμαῖον κόλπον.

124 Ξέρξης δὲ καὶ ὁ πεζὸς στρατὸς ἐπορεύετο ἐκ τῆς Ἀκάνθου τὴν
μεσόγειαν τάμνων τῆς ὁσοῦ βουλόμενος ἐς τὴν Θέρμην ἀπικέσθαι...

126 Ὡς δὲ ἐς τὴν Θέρμην ἀπικέτο ὁ Ξέρξης, ἴδρυσεν αὐτοῦ τὴν στρα-
τιήν.

131 Ὁ μὲν δὴ περὶ Πιερίην διέτριβε ἡμέρας συχνὰς (τὸ γὰρ δὴ οὖρος τὸ
Μακεδονικὸν ἔκειρε τῆς στρατιῆς τριτημορίς, ἵνα ταύτῃ διεξίη ἅπασα
ἢ στρατιῆ ἐς Περραιβοῦς), οἱ δὲ δὴ κήρυκες οἱ ἀποπεμφθέντες ἐς τὴν
Ἑλλάδα ἐπὶ γῆς αἴτησιν ἀπῆκατο, οἱ μὲν κεινοί, οἱ δὲ φέροντες γῆν
τε καὶ ὕδωρ. Τῶν δὲ δόντων ταῦτα ἐγένοντο οἶδε, Θεσσαλοί, Δόλοπες,
Αἰνιῆνες, Περραιβοί, Λοκροί, Μάγνητες, Μηλιέες, Ἀχαιοὶ οἱ Φθιῆται
καὶ Θηβαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Βοιωτοὶ πλὴν Θεσπιέων τε καὶ Πλα-
ταιέων.

138 Ἡ δὲ στρατηλασίῃ ἢ βασιλείῳ ὄνομα μὲν εἶχε, ὡς ἐπ' Ἀθήνας
ἐλάσκει, κατίετο δὲ ἐς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Πενθανόμενοι δὲ ταῦτα πρὸ
πολλοῦ οἱ Ἕλληνες οὐκ ἐν ὁμοίῳ πάντες ἐποίηοντο· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν
δόντες γῆν τε καὶ ὕδωρ τῷ Πέρσῃ εἶχον θάρσος ὡς οὐδὲν πεισόμενοι
ἄχαρι πρὸς τοῦ βαβάρου, οἱ δὲ οὐ δόντες ἐν δείματι μεγάλῳ κατέ-

τὸ νόμο καὶ τότε φοβοῦνται πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅσο φοβοῦνται ἐσένα οἱ δικοί σου ὑπήκοοι· καὶ κάνουνε ὅλα ὅσα τοὺς προστάζει ὁ νόμος· καὶ ὁ νόμος δὲν ἀλλάζει γνώμη, ἀλλὰ ἓνα πρᾶμα ξέρει νὰ προστάζη· καὶ δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ φεύγουνε ἀπὸ τὴ μάχη, ὅσο καὶ ἂν εἶναι πολλοὶ οἱ ἀντίπαλοι, ἀλλὰ νὰ στέκουνται στὸν τόπο τους, καὶ νὰ νικοῦνε ἢ νὰ πεθαίνουν. «Ἄν αὐτὰ τὰ λόγια μου σοῦ φαίνονται φλύαρα, μὲ χαρὰ μου ἄλλη φορὰ θὰ σωπαίνω. Καὶ τώρα μίλησα, γιατί ἀναγκάστηκα. Εὐχομαι, ὦ βασιλέα, νὰ βγοῦνε σὲ καλὸ τὰ πράματα, καθὼς τὰ θέλει ἡ καρδιά σου».

Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀπόκριση τοῦ Δημαράτου. Ὁ Ξέρξης τὴ θεώρησε γε- 105
λοία, ἀλλὰ δὲ θύμωσε καθόλου. Μὲ γλυκὸν τρόπο τοῦ εἶπε νὰ πηγαίνει.

4. ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΣΩΤΗΡΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ. ΜΕΤΡΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΡΟΣ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΟΥΣ

Ἀπὸ τὸ Δορίσκο ὁ Ξέρξης ἀκολουθοῦσε τὴν πορεία του κατὰ 108
τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅσους λαοὺς ἀπαντοῦσε στὸ δρόμο τοὺς ἀνάγκασε
νὰ ἐκστρατέψουνε μαζί του. Ἔτσι ἔφτασε στὴν Ἄκανθο⁸⁸ ἀπὸ ἐκεῖ 121
ἄφησε τὰ πλοῖα νὰ φύγουνε, καὶ παράγγειλε στοὺς στρατηγούς νὰ φέ-
ρουνε τὸ στόλο στὴ Θέρμη⁸⁹, κι ἐκεῖ νὰ τὸν περιμένουνε.

Ἀφοῦ ὁ ναυτικὸς στρατὸς ἀνεχώρησε μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Ξέρξη 122
καὶ πέρασε τὴ διώρυγα τοῦ Ἄθωνα, τραβοῦσε κατὰ τὸ Θερμαϊκὸ
κόλπο. Ὁ Ξέρξης πάλι μὲ τὸν πεζὸ στρατὸ, κινώντας ἀπὸ τὴν Ἄκανθο, 124
τραβοῦσε τὴ μεσοχώρα, θέλοντας νὰ φτάσῃ διὰ ξηρᾶς στὴ Θέρμη.
Ἐκεῖ φτάνοντας ἔστησε τὸ στρατόπέδόν του. 126

Στὴ χώρα Πιερία⁹⁰ ὁ Ξέρξης ξόδεψε κάμποσες ἡμέρες, γιατί 131
τὸ ἓνα τρίτο μέρος τοῦ στρατοῦ καταγινότανε ν' ἀνοίξῃ δρόμο ἀνά-
μεσα στὰ δάση τοῦ βουνοῦ, γιὰ νὰ περάσῃ ὅλος ὁ στρατὸς ἀπὸ κεῖ στῶν
Περραιβῶν τὴ χώρα⁹¹. Σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ ἔφτασαν καὶ οἱ κήρυκες⁹²,
οἱ σταλμένοι στὴν Ἑλλάδα νὰ γυρέψουνε γῆ, ἄλλοι μὲ ἄδεια τὰ χέρια,
καὶ ἄλλοι φέρνοντας γῆ καὶ νερό. Αὐτοὶ ποὺ δώσανε γῆ καὶ νερὸ ἦτανε
οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ Δόλοπες⁹³, οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Περραιβοί, οἱ Λοκροί, οἱ
Μάγνητες, οἱ Μαλιεῖς, οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Φθιώτιδας, οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ ἄλ-
λοι Βοιωτοί, ξέχωρα ἀπὸ τοὺς Θεσπιεῖς καὶ Πλαταιεῖς.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ βασιλέα πρόφαση εἶχε τοὺς Ἀθηναίους, ἀλη- 138
θινὰ ὅμως εἶχε σκοπὸ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸ ἀπὸ πολὺν καιρὸ τὸ μα-
θαίνανε οἱ Ἕλληνες, δὲν εἶχανε ὅμως ὅλοι τίς ἴδιες διαθέσεις· ὅσοι δώ-

στασαν ἄτε οὔτε νεῶν ἐουσέων ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀριθμὸν ἀξιωμαχῶν δέ-
κεσθαι τὸν ἐπιόντα οὔτε βουλομένων τῶν πολλῶν ἀντάπτεσθαι τοῦ
πολέμου, μηδιζόντων δὲ προθύμως.

139 Ἐνθαῦτα ἀναγκαίῃ ἐξέρομαι γνώμῃ ἀποδέξασθαι ἐπιφθονοῦ μὲν
πρὸς τῶν πλεόνων ἀνθρώπων, ὅμως δέ, τῇ γ' ἐμοὶ φαίνεται εἶναι ἀλη-
θές, οὐκ ἐπισχίσω. Εἰ Ἀθηναῖοι καταρρωδήσαντες τὸν ἐπιόντα κίν-
δυνον ἐξέλιπον τὴν σφετέρην, ἣ καὶ μὴ ἐκλιπόντες, ἀλλὰ μείναντες ἔ-
δοσαν σφέας αὐτοὺς Ξέρξῃ, κατὰ τὴν θάλασσαν οὐδαμοὶ ἂν ἐπειρῶντο
ἀντιέμμενοι βασιλέϊ. Εἰ τοίνυν κατὰ τὴν θάλασσαν μηδεὶς ἠντιοῦτο Ξέρ-
ξῃ, κατὰ γε ἂν τὴν ἤπειρον τοιάδε ἐγίνετο· εἰ καὶ πολλοὶ τειχέων κιθῶ-
νες ἦσαν ἐληλαμένοι διὰ τοῦ Ἴσθμοῦ Πελοποννησίοισι, προδοθέντες
ἂν Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τῶν συμμάχων οὐκ ἐκόντων ἀλλ' ὑπ' ἀναγκῆς,
κατὰ πόλιν ἀλίσκομένων ὑπὸ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ τοῦ βαρβάρου,
ἐμονώθησαν, μουνωθέντες δὲ ἂν καὶ ἀποδεξάμενοι ἔργα μεγάλα ἀπέ-
θανον γενναίως· ἢ ταῦτα ἂν ἔπαθον, ἢ πρὸ τοῦ ὀρέοντες ἂν καὶ τοὺς
ἄλλους Ἑλλήνας μηδιζοντας ὁμολογίῃ ἂν ἐχρήσαντο πρὸς Ξέρξεα· καὶ
οὕτω ἂν ἐπ' ἀμφοτέρω ἢ Ἑλλὰς ἐγίνετο ὑπὸ Πέρσησι τὴν γὰρ ὠφέ-
λειαν τὴν τῶν τειχέων τῶν διὰ τοῦ Ἴσθμοῦ ἐληλαμένων οὐ δύναμαι
πυθέσθαι ἤτις ἂν ἦν βασιλέος ἐπικρατέοντος τῆς θαλάσσης. Νῦν δὲ Ἀθη-
ναίους ἂν τις λέγων σωτήρας γενέσθαι τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἂν ἀμαρτάνοι
τάληθός· οὗτοι γὰρ ἐπὶ ὀκότερα τῶν πρηγμάτων ἐτρέποντο, ταῦτα
δέψειν ἔμελλε· ἐλόμενοι δὲ τὴν Ἑλλάδα περιεῖναι ἐλευθέρην, τοῦτο τὸ
Ἑλληνικὸν πᾶν τὸ λοιπὸν, ὅσον μὴ ἐμήδισε, αὐτοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ
ἐπεγείραντες καὶ βασιλέα μετὰ γε θεοὺς ἀνωσάμενοι.

175 Οἱ δὲ Ἑλληνες ἐπεὶ τε ἀπίκατο ἐς τὸν Ἴσθμόν, ἐβουλευόντο τῇ
στήσονταί τὸν πόλεμον καὶ ἐν οἷοισι χώροισι. Ἡ νικῶσα δὲ γνώμη
ἐγένετο τὴν ἐν Θερμοπύλῃσι ἐσβολὴν φυλάξαι· ταύτην ὧν ἐβουλεύ-
σαντο φυλάσσοντες τὴν ἐσβολὴν μὴ παριέναι ἐς τὴν Ἑλλάδα τὸν
βάρβαρον, τὸν δὲ ναυτικὸν στρατὸν πλώειν γῆς τῆς Ἰστιαίτιδος ἐπὶ
Ἀρτεμίσιον· ταῦτα γὰρ ἀγχοῦ τε ἀλλήλων ἐστί, ὥστε πυνθάνεσθαι τὰ
κατ' ἑκατέρους ἐόντα.

σανε γῆ καὶ νερὸ στὸν Πέρση εἶχανε τὴν ἐλπίδα πὼς δὲ θὰ πάθουνε κανένα κακὸ ἀπὸ τὸ βάρβαρο· ὅσοι δὲ δῶσανε, σὲ μεγάλο φόβο εἶχανε πέσει. Γιατὶ οὔτε πλοῖα ἀρκετὰ εἶχε ἡ Ἑλλάδα ν' ἀντισταθῆ ἐνάντια στὸ στρατό, οὔτε θέλανε οἱ περισσότεροι νὰ μπερδευτοῦνε στὸν πόλεμο τοῦ Ξέρξη, ἀλλὰ μηδίζανε πρόθυμοι.

Ἐδῶ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ πῶ μιὰ γνώμη, ποὺ μπορεῖ νὰ κι- 139 νῆση τὴ ζήλεια τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων, ὅμως ἐκεῖνο ποὺ πιστεύω ἀληθινὸ δὲ θὰ τὸ κρύψω.

Ἄν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ κινδύνου ποὺ πλάκωνε, παραιτούσανε τὸν τόπο τους καὶ φεύγανε, εἴτε ὄχι, δὲ φεύγανε, ὅμως παραδινόντανε στὸν Ξέρξη, κανένας ἄλλος ἀπὸ τὴ θάλασσα δὲ θὰ δοκίμαζε ν' ἀντισταθῆ στὸ βασιλεῖα· καὶ ἀφοῦ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θάλασσας δὲ θὰ παρουσιαζότανε ἐναντίος τοῦ Ξέρξη, νὰ στή στεριά τί θὰ γινόταν. Ὅσα πολλὰ τείχη κι ἂν χτίζανε στὸν Ἴσθμό οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ πάλι οἱ Λακεδαιμόνιοι θὰ μένανε μοναχοὶ τους· θὰ τοὺς ἀφήνανε οἱ σύμμαχοι ὄχι μὲ τὸ θέλημά τους, παρὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τους, γιατί ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θάλασσας θὰ εἶχανε κυριευτῆ οἱ διάφορες πόλεις ἀπὸ τὸ ναυτικὸ στρατὸ τῶν βαρβάρων. Καὶ τότε οἱ Πελοποννήσιοι μένοντας μόνοι θὰ πολεμούσανε γενναῖα καὶ θὰ πεθαίνανε ἐνδοξα· καὶ ἢ θὰ βρῖσκανε αὐτὸ τὸ τέλος, ἢ πρὶν φτάσουν ὡς ἐκεῖ, βλέποντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνες νὰ μηδίζουνε, θὰ κάνανε συμβιβασμὸ μὲ τὸν Ξέρξη. Λοιπὸν εἴτε τὸ ἓνα εἴτε τὸ ἄλλο νὰ γινότανε, ἡ Ἑλλάδα θὰ ὑποταζότανε στοὺς Πέρσες. Γιατὶ ἐγὼ δὲ μπορῶ νὰ καταλάβω τί καλὸ μποροῦσε νὰ βγῆ ἀπὸ τὰ τείχη ποὺ θὰ χτίζανε στὸν Ἴσθμό, ἂν ὁ βασιλεὺς γινότανε κυρίαρχος τῆς θάλασσας. Καὶ τώρα, ἂν εἶπῃ κανεὶς πὼς οἱ Ἀθηναῖοι γενήκανε σωτῆρες τῆς Ἑλλάδας, τὴν ἀλήθεια θὰ πῆ· γιατί μὲ ὅποιο μέρος καὶ ἂν ἀποφασίζανε νὰ πᾶνε, μὲ τοὺς Ἕλληνες ἢ μὲ τοὺς Πέρσες, ἐκεῖνοι θὰ βγαίνανε νικητές. Καὶ ἀφοῦ αὐτοὶ προτιμήσανε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδας, αὐτοὶ δῶσανε θάρρος καὶ στοὺς ἄλλους Ἕλληνες, ὅσοι δὲν εἶχανε μηδίσαι. Κι ἔτσι μὲ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν ἀντικρούσανε τὸ βασιλεῖα.

Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες φροντίζανε νὰ σώσουνε τὴν Ἑλλάδα, 175 συναχτήκανε στὸν Ἴσθμό καὶ κάνανε σύσκεψη πῶς καὶ σὲ ποιούς τόπους νὰ ἐνεργήσουνε τὸν πόλεμο. Νίκησε ἡ γνώμη, ὁ πεζὸς στρατὸς νὰ φυλάξῃ τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ τὸ βάρβαρο νὰ περάσῃ στὴν Ἑλλάδα, ὁ ναυτικὸς νὰ τραβήξῃ στὸ Ἀρτεμίσιο τῆς

176 Οἱ τε χῶροι οὕτω ἔχουσι τοῦτο μὲν, τὸ Ἀρτεμίσιον, ἐκ τοῦ πελάγεος τοῦ Θρηϊκίου ἐξ εὐρέος συνάγεται ἐς στεινὸν ἕοντα τὸν πόρον τὸν μεταξὺ νήσου τε Σκιάθου καὶ ἠπειροῦ Μαγνησίας· ἐκ δὲ τοῦ στεينوῦ τῆς Εὐβοίης ἤδη τὸ Ἀρτεμίσιον δέκεται αἰγιαλός, ἐν δὲ Ἀρτέμιδος ἱρόν.

Ἡ δὲ αὖ διὰ Τρηχῖνος ἔσοδος ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐστὶ, τῇ στεινοτάτῃ, ἡμίπλευρον· οὐ μέντοι κατὰ τοῦτό γ' ἐστὶ τὸ στεινοτάτον τῆς χώρας τῆς ἄλλης, ἀλλ' ἔμπροσθὲ τε Θερμοπυλέων καὶ ὄπισθε, κατὰ τε Ἀλπηροὺς ὄπισθε ἕοντας εὐσα ἀμαξιτὸς μούνη, καὶ ἔμπροσθε κατὰ Φοίνικα ποταμὸν ἀγχοῦ Ἀθηλιῆς πόλιος ἀμαξιτὸς ἄλλη μούνη τῶν δὲ Θερμοπυλέων τὸ μὲν πρὸς ἐσπέρας οὖρος ἄβατόν τε καὶ ἀπόκρημνον, ὑψηλόν, ἀνατεῖνον ἐς τὴν Οἴτην, τὸ δὲ πρὸς τὴν ἠῶ τῆς ὁδοῦ θάλασσα ὑποδέκεται καὶ τενάγεια. Ἔστι δὲ ἐν τῇ ἐσόδῳ ταύτῃ θερμὰ λουτρά, τὰ Χύτρος καλέουσι οἱ ἐπιχώριοι, καὶ βωμὸς ἴδρυται Ἡρακλέος ἐπ' αὐτοῖσι. ἐδέδμητο δὲ τεῖχος κατὰ ταύτας τὰς ἐσβολὰς, καὶ τό γε παλαιὸν πύλαι ἐπῆσαν. ἔδειμαν δὲ Φωκέες τὸ τεῖχος δεισαντες, ἐπεὶ Θεσσαλοὶ ἦλθον ἐκ Θεσπρωτῶν οἰκήσοντες γῆν τὴν Αἰολίδα, τὴν περ νῦν ἐκτέεται· ἅτε δὴ πειρωμένων τῶν Θεσσαλῶν καταστρέφεσθαί σφεας τοῦτο προεφυλάξαντο οἱ Φωκέες, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ θερμὸν τότε ἐπῆκαν ἐπὶ τὴν ἔσοδον, ὡς ἂν χαρᾶσθωθεὶ ὁ χῶρος, πᾶν μηχανώμενοι, ὅπως μὴ σφι ἐσβάλοιεν οἱ Θεσσαλοὶ ἐπὶ τὴν χώραν.

Τὸ μὲν νῦν τεῖχος τὸ ἀρχαῖον ἐκ παλαιοῦ τε ἐδέδμητο, καὶ τὸ πλέον αὐτοῦ ἤδη ὑπὸ χρόνον ἐκέετο. τοῖσι δὲ αὖτις ὀρθώσασι ἔδοξε ταύτῃ ἀπαμύνειν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τὸν βάρβαρον· κώμη δὲ ἐστὶ ἀγχοτάτω τῆς ὁδοῦ, Ἀλπηροὶ οὖνομα· ἐκ ταύτης δὲ ἐπισιτιεῖσθαι ἐλογίζοντο οἱ Ἕλληνες.

177 Οἱ μὲν νῦν χῶροι οὗτοι τοῖσι Ἕλλησι εἶναι ἐφαίνοντο ἐπιτήδευοι· ἅπαντα γὰρ προσκεψάμενοι καὶ ἐπιλογισθέντες, ὅτι οὔτε πλήθει ἔξουσι χρᾶσθαι οἱ βάρβαροι οὔτε ἵππῳ, ταύτῃ σφι ἔδοξε δέκεσθαι τὸν ἐπιόντα

Ίστιαίας. Οί Θερμοπύλες και τὸ Ἀρτεμίσιο βρίσκονται κοντὰ μεταξὺ τους, ὥστε εὐκόλα τὸ ἓνα στράτευμα θὰ μπορούσε νὰ ἔχη συνεννόηση μὲ τὸ ἄλλο.

Δίνω ἐδῶ τὴν περιγραφή αὐτῶν τῶν τόπων : Ἀπὸ τὸ Θρακικὸ 176 πέλαγος, καθὼς εἶναι πλατεῖα ἢ θάλασσα, στενεύει λίγο-λίγο και σχηματίζει ἀνάμεσα στὴ νῆσο Σκίαθο και στὴν ξηρὰ τῆς Μαγνησίας πορθμὸ παρακάτω ἔρχεται ἀμέσως τὸ ἀκρογιάλι τῆς Εὐβοίας μὲ τ' ὄνομα Ἀρτεμίσιο, ὅπου εἶναι ναὸς τῆς Ἀρτεμης. Ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς τὸ ἔμπασμα στὴν Ἑλλάδα γίνεται ἀπὸ τὴ χώρα τῆς Τραχίνας⁹⁴, ἐκεῖ ὅπου ἡ χώρα στενεύοντας φτάνει τὸ μισὸ πλέθρο⁹⁵ στὸ πλάτος. Αὐτὸ ὅμως τὸ μέρος δὲν εἶναι και τὸ πιὸ στενὸ· τὸ καθαυτὸ στένωμα βρίσκεται στὰ μπροστινὰ και τὰ πισινὰ τῶν Θερμοπυλῶν πίσω, και κοντὰ στοὺς Ἀλπηνοὺς, ὁ δρόμος εἶναι πλατὺς γιὰ ἓνα ἀμάξι μοναχά, και μπροστά, κοντὰ στὸν ποταμὸ Φοῖνικα και στὴν πόλη Ἀνθήλη, ὁ δρόμος στενεύει πάλι γιὰ ἓνα ἀμάξι μοναχά. Δυτικὰ ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες εἶναι βουνὸ ἀπάτητο και ἀπόκρημνο, πού προχωρεῖ ὡς τὴν Οἶτη ἀνατολικά ἔχει ὁ δρόμος βάλτους και θάλασσα. Σ' αὐτὸ τὸ ἔμπασμα τοῦ δρόμου ὑπάρχουνε θερμὰ λουτρά, πού οἱ ντόπιοι τὰ ὀνομάζουνε Χύτρους, και σιμὰ στὰ λουτρά εἶναι βωμὸς τοῦ Ἡρακλῆ. Αὐτοῦ ἦτανε χτισμένο κάποτε τεῖχος, πού εἶχε και πύλες στὰ παλιὰ χρόνια. Τὸ τεῖχος αὐτὸ τὸ εἶχανε χτίσει οἱ Φωκεῖς ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Θεσσαλῶν, πού εἶχανε ἔρθει ἀπὸ τὴ Θεσπρωτία⁹⁶ νὰ κατοικήσουνε στὴν Αἰολική χώρα, πού και τώρα τὴν κατέχουνε (τὴ Θεσσαλία). Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ Θεσσαλοὶ βάνανε τὰ δυνατὰ τους νὰ τοὺς ὑποτάξουνε, τὸ χτίσανε τότε οἱ Φωκεῖς γιὰ προφύλαξη. Τότε ἀφήσανε και τὸ ζεστὸ νερὸ νὰ τρέχη στὴ μπασιὰ τοῦ στενοῦ γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ μέρος μιὰ χαράδρα, κάνοντας τ' ἀδύνατα δυνατὰ νὰ μὴν εἰσβάλουνε Θεσσαλοὶ στὴ χώρα τους. Λοιπὸν τὸ παλαιὸ τεῖχος, χτισμένο ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἦτανε στὸ πιὸ μεγάλο μέρος του πεσμένο ἀπὸ τὴν πολυκαιρία. Τὸ τεῖχος αὐτὸ οἱ Ἕλληνες ἀποφασίσανε νὰ τὸ χτίσουνε, κι ἐκεῖ νὰ σταθοῦνε και νὰ διώξουνε τὸ βάρβαρο ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Πολὺ κοντὰ στὸ δρόμο εἶναι κάποια κώμη, μὲ τὸ ὄνομα Ἀλπηνοί. Ἀπ' αὐτὴ λογαριάζανε οἱ Ἕλληνες νὰ παίρνουνε τὶς τροφές τους.

Αὐτὴ ἡ τοποθεσία φαινότανε πρόσφορη στοὺς Ἕλληνες γιὰ τὸν 177 πόλεμο· ἔτσι, ἀφοῦ συλλογιστήκανε και τὰ λογαριάσανε ὅλα πρῶτα,

ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Ὡς δὲ ἐπύθοντο τὸν Πέρσην ἔοντα ἐν Πιερίῃ, διαλυθέντες ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐστρατεύοντο αὐτῶν οἱ μὲν ἐς Θερμοπύλας πεζῆ, ἄλλοι δὲ κατὰ θάλασσαν ἐπ' Ἀρτεμίσιον.

198 Ταῦτα μὲν τὰ ἐν Θεσσαλίῃ καὶ τὰ ἐν Ἀχαιίῃ, ἀπὸ δὲ τούτων τῶν χώρων ἦτε ἐς τὴν Μηλίδα παρὰ κόλπον θαλάσσης, ἐν τῷ ἄμπωτίς τε καὶ θηχίῃ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέρην γίνεται. Περὶ δὲ τὸν κόλπον τοῦτόν ἐστι χῶρος πεδινός, τῇ μὲν εὐρύς, τῇ δὲ καὶ κάρτα στεινός· περὶ δὲ τὸν χῶρον οὖρεα ὑψηλὰ καὶ ἄβατα περικληῖται πᾶσαν τὴν Μηλίδα γῆν, Τρηχίνια πέτραι καλεόμενα. Πρώτη μὲν νυν πόλις ἐστὶ ἐν τῷ κόλπῳ ἰόντι ἀπ' Ἀχαιῆς Ἀντικόρη, παρ' ἣν ποταμὸς Σπερχειὸς ῥέων ἐξ Αἰνιήνων ἐς θάλασσαν ἐκδιδοῖ. Ἀπὸ δὲ τούτου διὰ εἴκοσιν ἑκατοσίων ἄλλος ποταμὸς, τῷ οὖνομα κέεται Δύρας, τὸν βοθηέοντα τῷ Ἡρακλεῖ καιομένῳ λόγος ἐστὶ ἀναφανῆναι. Ἀπὸ δὲ τούτου δι' ἄλλων εἴκοσι σταδίων ἄλλος ποταμὸς ἐστὶ, ὃς καλεῖται Μέλας.

199 Τρηχίς δὲ πόλις ἀπὸ τοῦ Μέλανος τούτου ποταμοῦ πέντε στάδια ἀπέχει ταύτῃ δὲ καὶ εὐρύτατόν ἐστι πάσης τῆς χώρας ταύτης ἐκ τῶν οὐρέων ἐς θάλασσαν, κατ' ἃ Τρηχίς πεπόλισται· δισχίλιά τε γὰρ καὶ δισμύρια πλέθρα τοῦ πεδίου ἐστί. Τοῦ δὲ οὖρεος, τὸ περικληῖται τὴν γῆν τὴν Τρηχινίην, ἔστι διασφάξ πρὸς μεσαμβριήν Τρηχίνος, διὰ δὲ τῆς διασφάγος Ἀσωπὸς ποταμὸς ῥέει παρὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ οὖρεος.

200 Ἔστι δὲ ἄλλος Φοῖνιξ ποταμὸς οὐ μέγας πρὸς μεσαμβριήν τοῦ Ἀσωποῦ, ὃς ἐκ τῶν οὐρέων τούτων ῥέων ἐς τὸν Ἀσωπὸν ἐκδιδοῖ. Κατὰ δὲ τὸν Φοῖνικα ποταμὸν στεινότατόν ἐστι· ἄμαξιτος γὰρ μία μόνη δέδμηται· ἀπὸ δὲ τοῦ Φοῖνικος ποταμοῦ πεντεκαίδεκα στάδια ἐστὶ ἐς Θερμοπύλας· ἐν δὲ τῷ μεταξὺ Φοῖνικος ποταμοῦ καὶ Θερμοπυλέων κόμῃ τέ ἐστι, τῇ οὖνομα Ἀνθήλη κέεται, παρ' ἣν δὴ παραρρέων ὁ Ἀσωπὸς ἐς θάλασσαν ἐκδιδοῖ, καὶ χῶρος περὶ αὐτὴν εὐρύς, ἐν τῷ Δήμητρος τε ἱὸν Ἀμφικτυονίδος ἴδρυνται, καὶ ἔδραι εἰσὶ Ἀμφικτύουσι καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀμφικτύουσι ἱόν.

πώς οί βάρβαροι δὲ θὰ μπορέσουνε νὰ ρίζουνε μὲς στὸ στενὸ οὔτε πλῆθος πεζοῦ στρατοῦ οὔτε ἵππικό, πήρανε τὴν ἀπόφαση νὰ καρτερέψουνε ἐκειπέρα τὸν ἐχθρό, πού προχωροῦσε γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ μάθανε λοιπὸν πὼς ὁ Πέρσης βρισκότανε στὴν Πιερία κινήσανε ἀπὸ τὸν Ἴσθμὸ καὶ τραβούσανε διὰ ξηρᾶς ἄλλοι σὲς Θερμοπύλες, κι ἄλλοι διὰ θαλάσσης στὸ Ἄρτεμισιο.

5. ΜΑΧΕΣ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ

Ὁ Ξέρξης μὲ τὸν πεζὸ στρατὸ του, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ Θεσσαλικὴ 198 καὶ τὴν Ἀχαϊκὴ χώρα τῆς Φθιώτιδας, κατεβαίνανε τὴν Μαλιίδα ἀκολουθώντας τὸ γιὰλὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, ὅπου μιὰ φορὰ τὴν ἡμέρα γίνεται ἡ γνωστὴ παλίσροια. Γύρω στὸν κόλπο αὐτὸν εἶναι τόπος πεδινός, ἀλλοῦ πλατὺς καὶ ἀλλοῦ πολὺ στενός· καὶ γύρω πάλι στὸν πεδινὸν αὐτὸν τόπο εἶναι βουνὰ ψηλὰ κι ἀδιάβατα, πού περικλείουνε τὴ Μαλιακὴ χώρα καὶ ἔχουνε τὸ ὄνομα Τραχίνιοι βράχοι. Ἡ πρώτη παραλιακὴ πόλη στὸν κόλπο, πού ἀπαντᾷει κανεὶς κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα, εἶναι ἡ Ἀντίκυρα, καὶ κοντὰ στὴν πόλη αὐτὴ, κατεβαίνοντας ὁ Σπερχεῖδς ποταμὸς ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Αἰνιάνων χύνεται στὴ θάλασσα. Μακριὰ ἀπὸ τὸ Σπερχεῖδ ὡς εἴκοσι στάδια εἶναι ἄλλος ποταμὸς, ὁ Δύρας, πού, καθὼς λένε, φάνηκε μιὰ φορὰ γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἡρακλῆ, ὅταν εἶχε ἀνάψει καὶ καιγόταν. Ἀπ' αὐτὸν πάλι εἴκοσι στάδια μακριὰ εἶναι τὸ Μαυρονέρι.

Ἀπὸ τὸ Μαυρονέρι ἡ πόλη Τραχίνα εἶναι μακριὰ πέντε στάδια· 199 εἶναι χτισμένη στὸ πιὸ ἀνοιχτὸ μέρος αὐτῆς τῆς χώρας ἀνάμεσα στὰ βουνὰ καὶ στὴ θάλασσα· γιὰτὶ ἡ πεδιάδα εἶναι ὡς εἴκοσι χιλιάδες μέτρα πλατειά. Τὸ βουνὸ ὅμως πού κλείνει τὴν Τραχινίαν χώρα ἔχει χαράδρα κατὰ τὸ Νοτιὰ, καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ χαράδρα αὐτὴ καὶ κοντὰ στὴν ποδιά τοῦ βουνοῦ περνάει ὁ Ἄσωπὸς ποταμὸς.

Μεσημβρινὰ ἀπὸ τὸν Ἄσωπὸ ὑπάρχει καὶ ἄλλο ποτάμι ὄχι με- 200 γάλο, ὁ Φοῖνικας, πού κατεβαίνει ἀπὸ τὰ γύρωθε βουνὰ καὶ χύνεται στὸν Ἄσωπό. Κοντὰ στὸ Φοῖνικα ὁ τόπος στενεύει πολὺ, καὶ ὁ δρόμος πού περνάει ἐκεῖ εἶναι πλατὺς ὅσο μονάχα γιὰ ἓνα ἀμάξι. Ἀνάμεσα στὸ Φοῖνικα καὶ τὶς Θερμοπύλες εἶναι κώμη πού λέγεται Ἀνθήλη· πολὺ κοντὰ σ' αὐτὴ τὴν κώμη τρέχοντας ὁ ποταμὸς χύνεται στὴ θάλασσα. Τέλος προσθέτω πὼς γύρω στὴν Ἀνθήλη βρίσκεται πλατύ-

- 201 Βασιλεὺς μὲν δὴ Ξέρξης ἐστρατοπεδεύετο τῆς Μηλίδος ἐν τῇ Τρη-
 χινή, οἱ δὲ δὴ Ἕλληνες ἐν τῇ διόδῳ καλέεται δὲ ὁ χώρος οὗτος ὑπὸ
 μὲν τῶν πλεόντων Ἑλλήνων Θερμοπύλαι, ὑπὸ δὲ τῶν ἐπιχωρίων καὶ
 περιοίκων Πύλαι. Ἐστρατοπεδεύοντο μὲν νῦν ἑκάτεροι ἐν τούτοις τοῖσι
 χωρίοις, ἐπεκράτεε δὲ ὁ μὲν τῶν πρὸς βορρῆν ἄνεμον ἔχόντων πάντων
 μέχρι Τρηχίνος, οἱ δὲ τῶν πρὸς νότον καὶ μεσαμβροίην φερόντων τὸ
 ἐπὶ ταύτης τῆς ἡπείρου.
- 202 Ἦσαν δὲ οἶδε Ἑλλήνων οἱ ὑπομένοντες τὸν Πέρσην ἐν τούτῳ τῷ
 χώρῳ Σπαρτιητέων τε τρηχόσιοι ὀπλιῖται καὶ Τεγεατέων καὶ Μαντινέων
 χίλιοι, ἡμίσεες ἑκατέρων, ἕξ Ὀρχομενοῦ τε τῆς Ἀρκαδίας εἴκοσι καὶ
 ἑκατὸν καὶ ἕκ τῆς λοιπῆς Ἀρκαδίας χίλιοι τοσοῦτοι μὲν Ἀρκαδῶν,
 ἀπὸ δὲ Κορίνθου τετρακόσιοι καὶ ἀπὸ Φλιοῦντος διηκόσιοι καὶ Μυκη-
 ναίων ὀγδώκοντα· οὗτοι μὲν ἀπὸ Πελοποννήσου παρήσαν· ἀπὸ δὲ Βοιω-
 τῶν Θεσπιέων τε ἑπτακόσιοι καὶ Θηβαίων τετρακόσιοι.
- 203 Πρὸς τούτοις ἐπὶ κλητοὶ ἐγένοντο Λοκροὶ τε οἱ Ὀπούντιοι παν-
 στρατῆ καὶ Φωκέων χίλιοι· αὐτοὶ γάρ σφεας οἱ Ἕλληνες ἐπεκαλέσαν-
 το, λέγοντες δι' ἀγγέλων, ὡς αὐτοὶ μὲν ἦκιεν πρόδρομοι τῶν ἄλλων,
 οἱ δὲ λοιποὶ τῶν συμμάχων προσδόκιμοι πᾶσαν εἶεν ἡμέρην, ἢ θάλασσά
 τέ σφι εἶη ἐν φυλακῇ ὑπ' Ἀθηναίων τε φρουρομένη καὶ Αἰγινητέων
 καὶ τῶν ἐς τὸν ναυτικὸν στρατὸν ταχθέντων, καὶ σφι εἶη δεινὸν οὐδέν·
 οὐ γὰρ θεὸν εἶναι τὸν ἐπιόντα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἄνθρωπον· εἶναι
 δὲ θνητὸν οὐδένα οὐδὲ ἔσσεσθαι, τῷ κακῶν ἐξ ἀρχῆς γινομένῳ οὐ συνε-
 μίχθη, τοῖσι δὲ μεγίστοις αὐτῶν μέγιστα· ὀφείλειν ὦν καὶ τὸν ἐπε-
 λαύνοντα, ὡς ἔοντα θνητὸν, ἀπὸ τῆς δόξης πεσεῖν ἄν. Οἱ δὲ ταῦτα πυν-
 θανόμενοι ἐβοήθηον ἐς τὴν Τρηχίνα.
- 204 Τούτοις ἦσαν μὲν νῦν καὶ ἄλλοι στρατηγοὶ κατὰ πόλιας ἑκάστων,
 ὁ δὲ θυμαζόμενος μάλιστα καὶ παντὸς τοῦ στρατεύματος ἡγεόμενος
- 205 Λακεδαιμόνιος ἦν Λεωνίδης ὁ Ἀναξανδρίδευ... Ὅς τότε ἦτε ἐς Θερμο-
 πύλας ἐπιλεξάμενος ἄνδρας τε τοὺς κατεστεῶτας τρηχόσιους, καὶ τοῖσι
 ἐτύγχανον παῖδες ἔόντες. Παραλαβὼν δὲ ἀπίκετο καὶ Θηβαίων τοὺς
 ἐς τὸν ἀριθμὸν λογισάμενος εἶπον, τῶν ἐστρατήγεε Λεοντιάδης ὁ Εὐ-
 ρυμάχου. Τοῦδε δὲ εἵνεκεν τούτους σπουδῆν ἐποιήσατο Λεωνίδης μού-

χωρο, όπου είναι ναός τῆς Δήμητρας τῆς Ἀμφικτυονικῆς καὶ καθίσματα γύρω γιὰ τοὺς Ἀμφικτύονες⁹⁷, καὶ ναός ἀκόμη τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀμφικτύονα⁹⁸.

Ὁ βασιλέας Ξέρξης ἀφοῦ μπῆκε στὴ χώρα τῶν Μαλιέων, ἔρριξε 201 στρατόπεδο στὴν Τραχινία, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες εἶχανε πιάσει τὸ πέρασμα τοῦ στενοῦ. Τὸ πέρασμα τοῦτο ἀπὸ τοὺς περισσότερους Ἕλληνες ἔχει τὸ ὄνομα Θερμοπύλες, καὶ ἀπὸ τοὺς ντόπιους καὶ γείτονες λέγεται Πύλες. Αὐτὰ τὰ δύο μέρη κρατούσανε οἱ δύο στρατοί: ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξη ὅλα τὰ βορεινὰ τῆς Τραχίνιας, καὶ ὁ στρατὸς τῶν Ἑλλήνων τὰ μεσημβρινὰ.

Οἱ Ἕλληνες ποὺ καρτερούσανε τοὺς Πέρσες ἐκεῖπέρα ἦτανε τρια- 202 κόσιοι ὀπλίτες Σπαρτιᾶτες, πεντακόσιοι Τεγεᾶτες καὶ πεντακόσιοι Μαντινεῖς, ἑκατὸν εἴκοσι ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ τῆς Ἀρκαδίας καὶ χίλιοι ἀπὸ τὴν ἄλλη Ἀρκαδία — αὐτοὶ ἦτανε οἱ Ἀρκάδες ὅλοι - ὅλοι, — τετρακόσιοι ἀπὸ τὴν Κόρινθο, διακόσιοι ἀπὸ τὴ Φλιοῦντα καὶ ὀγδοήντα ἀπὸ τὶς Μυκῆνες· τόσοι ἦτανε τὸ ὅλο οἱ Πελοποννήσιοι. Ἦρθανε καὶ ἀπὸ τὴ Βοιωτία ἑφτακόσιοι Θεσπιεῖς καὶ τετρακόσιοι Θηβαῖοι.

Κοντὰ σ' αὐτοὺς εἶχε σταλθῆ κάλεσμα καὶ εἶχανε φτάσει οἱ Ὀπούν- 203 τιοι Λοκροὶ μ' ὅλο τὸ στρατό τους καὶ χίλιοι Φωκεῖς. Τοὺς εἶχανε προσκαλέσει βοήθεια οἱ Ἕλληνες μ' ἀνθρώπους σταλμένους ἐπίτηδες, λέγοντας πὼς αὐτοὶ ἦτανε ἡ πρωτοπορία τῶν ἄλλων, καὶ πὼς τοὺς ἄλλους συμμάχους τοὺς περιμένανε ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα· πὼς ἡ θάλασσα ἦτανε φυλαγμένη ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Αἰγινῆτες καὶ ἀπ' ὅσους ἄλλους προτιμήσανε τὴ ναυτικὴ ἐκστρατεία, πὼς δὲν εἶχανε τίποτε νὰ φοβηθοῦνε, γιὰτὶ ἐκεῖνος ποὺ κατέβαινε κατεπάνω στὴν Ἑλλάδα δὲν ἦτανε θεός, παρὰ ἦτανε ἄνθρωπος καὶ δὲν ὑπάρχει οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ἄνθρωπος στὸν κόσμο, ποὺ νὰ μὴ τοῦ συμβῆκανε ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ γεννήθηκε δυσάρεστα, καὶ μάλιστα στοὺς πιὸ μεγάλους ἀνθρώπους τὰ πιὸ μεγάλα κακά. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ κατεβαίνει στὴν Ἑλλάδα δὲ μπορεῖ παρὰ, σὰν ἄνθρωπος θνητός, γελασμένος νὰ βρεθῆ ἀπὸ τὶς ἐλπίδες του. Ἐκεῖνοι λοιπὸν ἀκούγοντας αὐτὰ τραβούσανε γιὰ τὴν Τραχίνα.

Κάθε σῶμα στρατοῦ εἶχε καὶ δικό του στρατηγὸ, ἐκεῖνον ποὺ 204 διώρισε ἢ κάθε πόλη· ὁ πιότερο ὅμως ἀπὸ ὅλους τιμημένος, ποὺ εἶχε τὴν ἀρχηγία ὀλάκερου τοῦ στρατοῦ, ἦτανε ὁ βασιλέας τῆς Σπάρτης Λεωνίδα. Αὐτὸς ἤρθε στὶς Θερμοπύλες, ἀφοῦ διάλεξε καὶ πῆρε μαζί 205

νους Ἑλλήνων παραλαβεῖν, ὅτι σφέων μεγάλως κατηγόρητο μηδίξειν Παρεκάλεε ὧν ἐς τὸν πόλεμον ἐθέλων εἶδέναι, εἴτε συμπέμψουσι εἴτε καὶ ἀπερέουσι ἐκ τοῦ ἐμφανέος τὴν Ἑλλήνων συμμαχίην· οἱ δὲ ἄλλοφρονέοντες ἔπεμπον.

206 Τούτους μὲν τοὺς ἀμφὶ Λεωνίδην πρῶτους ἀπέπεμψαν Σπαρτιῆται, ἵνα τούτους ὀρώντες οἱ ἄλλοι σύμμαχοι στρατεύωνται, μηδὲ καὶ οὗτοι μηδίσωσι, ἣν αὐτοὺς πυνθάνονται ὑπερβαλλομένους· μετὰ δέ, Κάρνεια γάρ σφι ἦν ἐμποδόν, ἔμελλον ὀρτάσαντες καὶ φυλακὰς λιπόντες ἐν τῇ Σπάρτῃ κατὰ τάχος βοηθήσειν πανδημί. Ὡς δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν συμμάχων ἐνένωντο καὶ αὐτοὶ ἕτερα τοιαῦτα ποιήσειν ἦν γὰρ κατὰ τῶντὸ Ὀλυμπιάς τούτοις τοῖσι πρήγμασι συμπεσοῦσα.

207 Οἱ δὲ ἐν Θερμοπύλῃσι Ἕλληνες, ἐπειδὴ πέλας ἐγένετο τῆς ἐσβολῆς ὁ Πέρσης, καταρρωδέοντες ἐβουλεύοντο περὶ ἀπαλλαγῆς· τοῖσι μὲν νυν ἄλλοισι Πελοποννησίοισι ἐδόκεε ἐλθοῦσι ἐς Πελοπόννησον τὸν Ἴσθμὸν ἔχειν ἐν φυλακῇ, Λεωνίδης δὲ Φωκέων καὶ Λοκρῶν περισπερχέοντων τῇ γνώμῃ ταύτῃ αὐτοῦ τε μένειν ἐψηφίζετο, πέμπειν τε ἀγγέλους ἐς τὰς πόλεις κελεύοντάς σφι ἐπιβοηθῆειν ὡς ἐόντων αὐτῶν ὀλίγων στρατὸν τὸν Μήδων ἀλέξασθαι.

208 Ταῦτα βουλευομένων σφέων ἔπεμπε Ξέρξης κατάσκοπον ἵππεα ιδέσθαι, ὁκόσοι τέ εἰσι καὶ ὅ τι ποιόειεν· ἠκηκόεε δὲ ἔτι ἐὼν ἐν Θεσσαλίῃ, ὡς ἠλισμένη εἶη ταύτῃ στρατιῇ ὀλίγη, καὶ τοὺς ἡγεμόνας ὡς εἶησαν Λακεδαιμόνιοί τε καὶ Λεωνίδης ἐὼν γένος Ἡρακλείδης. Ὡς δὲ προσήλασε ὁ ἵππεὺς πρὸς τὸ στρατόπεδον, ἐθηεῖτό τε καὶ κατώρα πᾶν μὲν οὐ τὸ στρατόπεδον· τοὺς γὰρ ἔσω τεταγμένους τοῦ τείχεος, τὸ ἀνορθώσαντες εἶχον ἐν φυλακῇ, οὐκ οἶά τε ἦν κατιδέσθαι· ὁ δὲ τοὺς ἔξω ἐμάνθανε, τοῖσι πρὸ τοῦ τείχεος τὰ ὄπλα ἐκέετο. Ἐτυχον δὲ τοῦτον τὸν χρόνον Λακεδαιμόνιοι ἔξω τεταγμένοι· τοὺς μὲν δὴ ὥρα γυμναζομένους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς δὲ τὰς κόμας κτενίζομένους. Ταῦτα δὴ θηώμενος ἐθώνμαζε καὶ τὸ πλῆθος ἐμάνθανε· μαθὼν δὲ πάντα ἀτρεκέως ἀπήλανε ὀπίσω κατ' ἡσυχίην· οὔτε γὰρ τις ἐδώκε, ἀλογίης τε ἐκύρησε πολλῆς· ἀπελθὼν δὲ ἔλεγε πρὸς Ξέρξεα τὰ περ ὀπώπεε πάντα.

του τριακόσιους άνδρες στὸν άνθὸ τῆς ἡλικίας τους, πού εἶχανε καὶ παιδιά. Περωνώντας εἶχε πάρει μαζί του καὶ τοὺς Θηβαίους, πού παραπάνω τοὺς μέτρησα, καὶ στρατηγὸς τους ἦταν ὁ Λεωντιάδης τοῦ Εὐρυμάχου. Φρόντισε ὁ Λεωνίδας ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες νὰ πάρῃ μοναχὰ τοὺς Θηβαίους, γιατί ἦτανε κατηγορημένοι πὼς μηδίζανε. Τοὺς κάλεσε λοιπὸν στὸν πόλεμο γιὰ νὰ τοὺς δοκιμάσῃ, ἀν θὰ στέλνανε βοήθεια ἢ φανερὰ θ' ἀρνιότανε τὴ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Θηβαῖοι ὅμως μ' ὄλο πού εἶχανε ἄλλα στὸ νοῦ, δώσανε τὴ βοήθεια.

Οἱ Σπαρτιᾶτες στείλανε αὐτὴ τὴ βοήθεια τῶν τριακοσίων μὲ τὸ 206 Λεωνίδα γιὰ νὰ δώσουνε ἀφορμὴ νὰ κινήσουνε καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι βλέποντας αὐτούς, καὶ νὰ μὴν πᾶνε μὲ τοὺς Μήδους, ἀν μαθαίνανε τὴ δική τους ἄργητὰ ἀργότερα ὅμως (γιατὶ τότε τοὺς ἐμπόδιζε ἡ γιορτὴ τῶν Καρνείων)⁹⁹, εἶχανε σκοπὸ, ἀπόγιορτα καὶ ἀφήνοντας φύλακες στὴ Σπάρτη, γλήγορα νὰ φτάσουνε βοήθεια μ' ὄλο τὸ στρατό τους. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι εἶχανε σκοπὸ νὰ κάμουνε· γιατί ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ περιστατικὰ ἔτυχε νὰ συμπέσουνε καὶ οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες.

Οἱ Ἕλληνες στὶς Θερμοπύλες, ἅμα φτάσανε κοντὰ οἱ Πέρσες, 207 ἀρχίσανε νὰ δειλιάζουνε καὶ νὰ συλλογίζονται ν' ἀποτραβηχτοῦνε. Οἱ Πελοποννήσιοι εἶχανε τὴ γνώμη νὰ γυρίσουνε πίσω καὶ νὰ φυλάνε τὸν Ἴσθμό. Ὁ Λεωνίδας ὅμως, ἅμα οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Λοκροὶ δεῖξαν πὼς πειράζονται ἀπ' αὐτὴ τὴ γνώμη, πρότεινε νὰ μείνουνε ὅλοι ἐκεῖ καὶ νὰ στείλουνε κήρυκες σ' ὅλες τὶς πόλεις ζητώντας βοήθεια γιατί αὐτοὶ εἶναι λίγοι καὶ δὲ μποροῦνε ν' ἀντικρούσουνε τὸ στρατὸ τῶν Μήδων.

Ἐνῶ αὐτοὶ βρισκόντανε σ' αὐτούς τοὺς λόγους, ὁ Ξέρξης ξεκί- 208 νησε ἕναν καβαλάρη νὰ πάῃ νὰ ἰδῇ πόσοι ἦτανε καὶ τί κάναν ἐκεῖ. Τοῦ εἶχανε εἰπῆ, ἀκόμα κι ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, πὼς λίγος στρατὸς ἦτανε συναγμένος στὰ στενὰ καὶ πὼς ἀρχηγούσανε οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὁ Λεωνίδας, πού κρατοῦσε τὸ γένος του ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ. Ὁ καβαλάρης, φτάνοντας κοντὰ στὸ στρατόπεδο, τὸ ἐξέταξε μὲ προσοχή, ἀλλὰ δὲ μποροῦσε νὰ ἰδῇ ἐκείνους πού βαστούσανε τὴ θέση τους πίσω ἀπὸ τὸ τεῖχος¹⁰⁰ πού χτίσανε καὶ τὸ φυλάγανε. Ξεχώριζε ὅμως ἐκείνους πού ἦτανε στρατοπεδευμένοι ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ τεῖχος· αὐτὴ τὴ θέση ἔτυχε τότε νὰ τὴν κρατοῦνε οἱ Λακεδαιμόνιοι· ἔβλεπε λοιπὸν ὁ καβαλάρης ἄλλους ἀπ' αὐτούς νὰ γυμνάζονται, ἄλλους νὰ χτενίζουνε τὰ μαλλιά τους¹⁰¹. Αὐτὸ τὸ θέαμα τὸν ξάφνισε· τοὺς μέτρησε πόσοι

Ἄκούων δὲ Ξέρξης οὐκ εἶχε συμβαλέσθαι τὸ ἐόν, ὅτι παρασκευάζοντο ὡς ἀπολούμενοί τε καὶ ἀπολέοντες κατὰ δύναμιν· ἀλλ' αὐτῷ γελοῖα γὰρ ἐφαίνοντο ποιέειν, μετεπέμψατο Δημόαρητον τὸν Ἀρίστωνος ἐόντα ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Ἀπικόμενον δὲ μιν εἰρώτα Ξέρξης ἕκαστα τούτων, ἐθέλων μαθεῖν τὸ ποιούμενον πρὸς τῶν Λακεδαιμονίων· ὁ δὲ εἶπε·

«Ἦκουσας μὲν μεν καὶ πρότερον, εὖτε ὠρῶμεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων· ἀκούσας δὲ γέλωτά με ἔθεν λέγοντα τῇ περ ὤρων ἐκβησόμενα πρήγματα ταῦτα· ἐμοὶ γὰρ τὴν ἀληθείην ἀσκέειν ἀντία σεῦ, ὦ βασιλεῦ, ἀγὼν μέγιστός ἐστι. Ἄκουσον δὲ καὶ νῦν· οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀπίκαται μαχεσόμενοι ἡμῖν περὶ τῆς ἐσόδου, καὶ ταῦτα παρασκευάζονται· νόμος γὰρ σφι οὕτω ἔχων ἐστί· ἐπεὰν μέλλωσι κινδυνεύειν τῇ ψυχῇ, τότε τὰς κεφαλὰς κοσμέονται. Ἐπίστασο δέ, εἰ τούτους τε καὶ τὸ ὑπομένον ἐν Σπάρτῃ καταστρέψαι, ἔστι οὐδὲν ἄλλο ἔθνος ἀνθρώπων, τό σε, βασιλεῦ, ὑπομένει χειρας ἀνταιριόμενον· νῦν γὰρ πρὸς βασιλῆην τε καλλίστην τῶν ἐν Ἑλλήσι προσφέρειαι καὶ ἄνδρας ἀρίστους.»

Κάρτα τε δὴ ἄπιστα Ξέρξη ἐφαίνετο τὰ λεγόμενα εἶναι, καὶ δεύτερα ἐπειρώτα, ὄντινα τρόπον τοσοῦτοι ἐόντες τῇ ἑνωτοῦ στρατιῇ μαχέσονται.

Ὁ δὲ εἶπε· «ὦ βασιλεῦ, ἐμοὶ χρᾶσθαι ὡς ἀνδρὶ ψεύστη, ἦν μὴ ταῦτά τοι ταύτη ἐκβῆ, τῇ ἐγὼ λέγω».

210 Ταῦτα λέγων οὐκ ἔπειθε τὸν Ξέρξεα. Τέσσερας μὲν δὴ παρεξήκει ἡμέρας, ἐλπίζων αἰεὶ σφεας ἀποδρῆσεσθαι· πέμπτη δέ, ὡς οὐκ ἀπαλλάσσοντο, ἀλλὰ οἱ ἐφαίνοντο ἀναιδείη τε καὶ ἀβουλίῃ διαχρεόμενοι μένειν, πέμπει ἐπ' αὐτοὺς Μήδους τε καὶ Κισσίους θυμωθεῖς, ἐντελάμενός σφεας ζωγρήσαντας ἄγειν ἐς ὄψιν τὴν ἑνωτοῦ. Ὡς δ' ἐπέπεσον φερόμενοι ἐς τοὺς Ἑλληνας οἱ Μῆδοι, ἔπιπτον πολλοί, ἄλλοι δ' ἐπεσήϊσαν καὶ οὐκ ἀπήλανον, καίπερ μεγάλως προσπταίοντες· δῆλον δ' ἐποίησαν παντὶ τεφ καὶ οὐκ ἦκιστα αὐτῷ βασιλεῖ, ὅτι πολλοὶ μὲν ἀνθρωποι εἶεν, ὀλίγοι δὲ ἄνδρες. Ἐγίνετο δὲ ἡ συμβολὴ δι' ἡμέρης.

ήτανε, και αφού τὰ εἶδε ὄλα μὲ τὴν τάξη, γύρισε πίσω μὲ τὴν ἡσυχία του· γιατί κανεὶς δὲν τοῦ πεσε κοντὰ και κανεὶς δὲν ἔδειξε νὰ τὸν προσέξη. Ἄφου γύρισε, τὰ εἶπε ὄλα στὸν Ξέρξη.

Ἄκουγοντας αὐτὰ ὁ Ξέρξης δὲ μπορούσε νὰ καταλάβη τί πρᾶμα 209
ήτανε σωστὸ μέσα σ' ὄλα αὐτὰ· τὸ πὼς ἐτοιμαζόντανε νὰ πεθάνουνε σκοτώνοντας πρῶτα ὄσους μπορούσανε, τοῦ φαινότανε γελοῖο· παράγ-
γειλε νὰ φέρουν τὸ Δημάρατο τοῦ Ἄρίσωνα, ποὺ ήτανε στὸ στρατό-
πεδο, και ὁ Ξέρξης τότε ρωτοῦσε τί ήτανε ὄλα αὐτὰ ποὺ κάνανε οἱ Λα-
κεδαιμόνιοι. Ὁ Δημάρατος εἶπε: «Μὲ ἄκουσες και πρωύτερα νὰ σοῦ
μιλῶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὄταν ξεκινούσαμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα·
και μὲ πῆρες μὲ τὰ γέλια ὄταν σοῦ ἔλεγα τὸ πὼς ἐπρόβλεπα τὸ τέλος
αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἐγὼ ὄμως, βασιλέα, βάνω ὄλα μου τὰ δυνατὰ
ἄλλο νὰ μὴν κάνω παρὰ τὴν ἀλήθεια νὰ σοῦ λέω. Ἄκουσε λοιπὸν και
τώρα: Οἱ ἀνθρωποι αὐτοὶ ἤρθανε νὰ μᾶς φιλονικήσουνε τὸ πέρασμα
τοῦ στενοῦ και γι' αὐτὸ ἐτοιμάζονται· γιατί αὐτὴ ἡ συνθήεια ὑπάρχει
σ' αὐτοὺς· ἄμα εἶναι ἡ ὄρα νὰ κινδυνέψουνε τὴ ζωὴ τους, τότε στολί-
ζουνε τὰ κεφάλια τους. Μάθε ὄμως πὼς ἂν ὑποτάξης αὐτοὺς και τοὺς
ἄλλους ποὺ μείνανε στὴ Σπάρτη δὲν ὑπάρχει ἄλλος λαὸς ποὺ νὰ τολ-
μήση νὰ σηκώση χέρι ἀπάνω σου. Τώρα λοιπὸν ἔχεις νὰ χτυπηθῆς
μὲ τὴν πιὸ δοξασμένη Ἑλληνικὴ πολιτεία και μὲ τοὺς πιὸ γενναίους
τῶν Ἑλλήνων». Ἄπιστευτα πολὺ φαινότανε στὸν Ξέρξη τὰ λόγια
αὐτὰ· γι' αὐτὸ και πάλι τὸν ἐρωτοῦσε μὲ τί τρόπο αφού εἶναι τόσοι
λίγοι, θὰ κάνουνε τὸν πόλεμο μὲ τὸ δικό του στράτευμα. Ὁ Δημάρατος
τοῦ εἶπε: «Ἦ βασιλέα, ψεύτη νὰ μὲ πῆς, ἂν αὐτὰ τὰ λόγια μου δὲ βγοῦν
ἀληθινὰ».

Και μ' ὄλα αὐτὰ δὲν κατάφερε τὸν Ξέρξη νὰ πιστέψη· ἄφησε λοι- 210
πὸν αὐτὸς τέσσερεις μέρες νὰ περάσουνε, μὲ τὴν ἐλπίδα πάντα πὼς θὰ
παίρνανε ποδᾶρι· αφού ὄμως δὲν τὸ κουνούσανε, ἀλλὰ μάλιστα ἀπὸ
ἀνοησία και θρασυδειλία κρατούσανε τὴ θέση τους, καθὼς νόμιζε ὁ
βασιλέας, θύμωσε τότε, και ἔστειλε ἀπάνω τους τοὺς Μῆδους και τοὺς
Κισσίους¹⁰² μὲ τὴν προσταγή, ζωντανούς νὰ τοὺς πιάσουνε και νὰ
τοὺς φέρουνε μπροστὰ του. Ἄφου λοιπὸν οἱ Μῆδοι τοὺς ριχτήκανε,
σκοτωνόντανε ἀπ' αὐτοὺς πολλοί, ἄλλοι παίρνανε τὴ θέση τους, και δὲ
γυρίζανε πίσω, ἂν και παθαίνανε μεγάλο χαλασμό. Τότε ἔβλεπε κα-
θένας, και ὁ ἴδιος ὁ βασιλέας, ὄτι οἱ δικοὶ του ήτανε ἀνθρωποι πολλοὶ
ἀλλὰ στρατιῶτες λίγοι. Και βάσταξε ἡ μάχη ὄλη τὴν ἡμέρα.

- 211 Ἐπεὶ τε δὲ οἱ Μῆδοι τρηχέως περιείποντο, ἐνθαῦτα οὗτοι μὲν ὑπεξ-
 ἦσαν, οἱ δὲ Πέρσαι ἐκδεξάμενοι ἐπήϊσαν, τοὺς ἀθανάτους ἐκάλεε
 βασιλεύς, τῶν ἤρχε Ὑδάρνης, ὡς δὴ οὗτοι γε εὐπετέως κατεργασό-
 μενοι. Ὡς δὲ καὶ οὗτοι συνέμισγον τοῖσι Ἑλλησι, οὐδὲν πλέον ἐφέ-
 ροντο τῆς στρατιῆς τῆς Μηδικῆς, ἀλλὰ τὰ αὐτά, ἅτε ἐν στεينوπόρῳ
 τε χώρῳ μαχόμενοι καὶ δούρασι βραχυτέροισι χρεόμενοι ἤπερ οἱ Ἑλ-
 ληνες, καὶ οὐκ ἔχοντες πλήθει χρῆσασθαι. Λακεδαιμόνιοι δὲ ἐμάχοντο
 ἀξίως λόγου, ἄλλα τε ἀποδεικνύμενοι ἐν οὐκ ἐπισταμένοισι μάχεσθαι
 ἐξεπιστάμενοι, καὶ ὅπως ἐντρέφειαν τὰ νῶτα, ἀλέες φεύγεσκον δῆθεν, οἱ
 δὲ βάρβαροι ὀρέοντες φεύγοντας βοῆ τε καὶ πατάγῳ ἐπήϊσαν,
 οἱ δ' ἂν καταλαμβανόμενοι ὑπέστρεφον ἀντίοι εἶναι τοῖσι βαρβά-
 ροισι, μεταστρεφόμενοι δὲ κατέβαλλον πλήθει ἀναριθμήτους τῶν Περ-
 σέων· ἐπιπτον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Σπαρτιητέων ἐνθαῦτα ὀλίγοι. Ἐπεὶ δὲ
 οὐδὲν ἐδυνάετο παραλαβεῖν οἱ Πέρσαι τῆς ἐσόδου πειρεόμενοι καὶ κατὰ
 τέλεα καὶ παντοίως προσβάλλοντες, ἀπήλαννον ὀπίσω.
- 212 Ἐν ταύτησι τῆσι προσόδοισι τῆς μάχης λέγεται βασιλέα θενύμε-
 νον τρεῖς ἀναδραμεῖν ἐκ τοῦ θρόνου, δεῖσαντα περὶ τῆ στρατιῆ. Τότε
 μὲν οὕτω ἠγωνίσαντο, τῆ δ' ὑστεραίῃ οἱ βάρβαροι οὐδὲν ἄμεινον ἀέ-
 θλεον· ἅτε γὰρ ὀλίγων ἐόντων ἐλπίσαντές σφεας κατατετρωματίσθαι
 τε καὶ οὐκ οἴους τε ἔσσεσθαι ἔτι χεῖρας ἀνταίρασθαι συνέβαλλον. Οἱ δὲ
 Ἑλληνες κατὰ τάξις τε καὶ κατὰ ἔθνεα κεκοσμημένοι ἦσαν καὶ ἐν
 μερεῖ ἕκαστοι ἐμάχοντο, πλὴν Φωκέων· οὗτοι δὲ ἐς τὸ οὖρος ἐτάχθη-
 σαν φυλάζοντες τὴν ἀτραπὸν. Ὡς δὲ οὐδὲν εὗρισκον ἀλλοιότερον οἱ
 Πέρσαι ἢ τῆ προτεραίῃ ἐνώρων, ἀπήλαννον.
- 213 Ἀπορέοντας δὲ βασιλέος, ὃ τι χρῆσθαι τῷ παρεόντι πρήγματι,
 Ἐπιάλτης ὁ Εὐρυδῆμον ἀνὴρ Μηλιεύς ἤλθε οἱ ἐς λόγους ὡς μέγα τι παρὰ
 βασιλέος δοκέων οἴσσεσθαι, ἔφρασε τε τὴν ἀτραπὸν τὴν διὰ τοῦ οὖρους φέ-
 ρουσαν ἐς Θερμοπύλας, καὶ διέφθειρε τοὺς ταύτη ὑπομείναντας Ἑλλήνων.
- 215 Ἐξόξης δὲ, ἐπεὶ οἱ ἤρесе τὰ ὑπέσχετο ὁ Ἐπιάλτης κατεργά-
 σεσθαι, αὐτίκα περιχαρῆς γενόμενος ἔπεμπε Ὑδάρνεα καὶ τῶν ἐστρα-
 τήγεε Ὑδάρνης. Ὁρμέατο δὲ περὶ λύχνων ἀφὰς ἐκ τοῦ στρατοπέδου.

Οἱ Μῆδοι, βλέποντας πὼς βρίσκανε δυνατὴ ἀντίσταση, τραβη- 211
χτήκανε, καὶ τὴ θέση τους τὴν πήρανε οἱ Πέρσες, δηλ. τὸ σῶμα ποῦ
ὁ βασιλέας τοὺς ἔδινε τὸ ὄνομα Ἰθάνατοι.¹⁰³ καὶ ἀρχηγὸς ἦταν ὁ
Ἰθάρνης· καὶ τώρα ἦταν ὅλοι βέβαιοι πὼς τὸ σῶμα αὐτὸ εὐκόλα θὰ
νικοῦσε. Ἀφοῦ ὅμως πιαστήκανε κι αὐτοὶ σὲ μάχη μὲ τοὺς Ἕλληνας,
τίποτε περισσότερο δὲν καταφέρανε ἀπὸ τοὺς Μήδους· γιατί καὶ τὰ
δώρατὰ τους ἦταν κοντύτερα ἀπὸ τὰ ἑλληνικά, καὶ πολεμώντας σὲ
στενότοπο, δὲ μπορούσαν νὰ πολεμήσουν ὅλοι μαζί. Οἱ Λακεδαιμό-
νιοι ὅμως πολεμοῦσαν γενναῖα καὶ δείχνανε μὲ πολλοὺς τρόπους τί
μποροῦνε νὰ κάμουν ἄνθρωποι γυμνασμένοι στὰ πολεμικὰ πολεμών-
τας μ' ἀνθρώπους ἀγύμναστους. Κάμανε καὶ κάτι ἄλλο· γυρίσανε τὶς
πλάτες ξαφνικά καὶ κάνανε πὼς εἶχανε δοθῆ σὲ φυγή. Οἱ βάρβαροι
βλέποντάς του νὰ φεύγουν, μὲ φωνὲς καὶ θόρυβο πολὺ τοὺς ριχτήκανε,
κι ἀφοῦ φτάσανε πολὺ κοντά, γυρίσανε ἐκεῖνοι πίσω καὶ τότε σκοτώ-
σανε πλῆθος ἀμέτρητο ἀπ' αὐτοὺς· πέσανε ὅμως καὶ λίγοι ἀπ' τοὺς
Σπαρτιαῖτες ἐκεῖ. Τέλος τραβηχτήκανε οἱ Πέρσες, ἀφοῦ δὲ μπορού-
σανε νὰ πάρουν τὸ στενὸ, ἂν καὶ κάμανε τὴν ἐφοδὸ τους πότε χωρι-
σμένοι σὲ λόχους καὶ πότε πολεμώντας ὅλοι μαζί.

Ὅσο βαστοῦσαν αὐτὰ τὰ στάδια τῆς μάχης, λένε πὼς ὁ βασιλέας, 212
ἀγναντεύοντας, τρεῖς φορές τινάχτηκε ἀπὸ τὸ θρόνο του, φοβισμένος
γιὰ τὴν τύχη τοῦ στρατοῦ του. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἔγινε ὁ πόλεμος τότε·
καὶ τὴν ἄλλη μέρα οἱ βάρβαροι δὲν πολεμήσανε καλύτερα· γιατί ἀφοῦ
βλέπανε τοὺς Ἕλληνας τόσο λίγους ἐλπίζανε πὼς θὰ ἦταν τόσο κατα-
πληγωμένοι καὶ δὲ θὰ μπορούσαν, πιά νὰ σηκώσουν ἄρματα κατε-
πάνω τους καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἐλπίδα ἀρχίσανε τὴ μάχη. Οἱ Ἕλληνας ὅμως
μὲ λαμπρὴ τάξη καὶ μὲ τὴ σειρά του κάθε ἔθνος πολεμοῦσαν· οἱ Φωκεῖς
μονάχα δὲ λάβανε μέρος γιατί ἦταν βαλμένοι νὰ φυλάναι τοῦ βουνοῦ τὸ μο-
νοπάτι. Ἀφοῦ τέλος οἱ Πέρσες βλέπανε πὼς τίποτε δὲν εἶχε ἀλλάξει
στῶν Ἑλλήνων τὸ μέτωπο ἀπὸ τὴν περασμένη μέρα, καὶ πάλι τρα-
βηχτήκανε.

Ἐκεῖ λοιπὸν ποῦ ὁ βασιλέας βρισκότανε σὲ ἀπορία τί νὰ κάμη, 213
ὁ Ἐφιάλτης τοῦ Εὐρυδήμου, ἄνθρωπος τοῦ τόπου, παρουσιάστηκε στὸ
βασιλεῖα, ἐλπίζοντας νὰ πάρη μεγάλη πληρωμὴ, καὶ τοῦ μαρτυράει τὸ
μονοπάτι, ποῦ ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ βουνὸ ἔφερνε στὶς Θερμοπύλες.

Στὸν Ξέρξη ἀρέσανε ὅσα ὁ Ἐφιάλτης τοῦ ὑποσχότανε. Μὲ με- 215
γάλη χαρὰ στέλνει ἀμέσως τὸν Ἰθάρνη μαζί μὲ τὸ σῶμά του· καὶ

217 Κατὰ ταύτην δὴ τὴν ἀτραπὸν καὶ οὕτω ἔχουσαν οἱ Πέρσαι, τὸν Ἀσωπὸν διαβάντες, ἐπορεύοντο πᾶσαν τὴν νύκτα, ἐν δεξιῇ μὲν ἔχοντες οὖρεα τὰ Οἰταίων, ἐν ἀριστερῇ δὲ τὰ Τρηχινίων. Ἡὼς τε δὴ διέφαινε, καὶ ἐγένοντο ἐπ' ἀκρωτηρίῳ τοῦ οὖρεος· κατὰ δὲ τοῦτο τοῦ οὖρεος ἐφύλασσαν, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, Φωκῶν χίλιοι ὀπλίται, ὀνόμειοι τε τὴν σφετέρην χώραν καὶ φρουρούμενοι τὴν ἀτραπὸν· ἢ μὲν γὰρ κάτω ἐσβολὴ ἐφυλάσσετε ὑπ' ὧν εἴρηται, τὴν δὲ διὰ τοῦ οὖρεος ἀτραπὸν ἐθελονταὶ Φωκῆες ὑποδεξάμενοι Λεωνίδῃ ἐφύλασσαν.

218 Ἐμαθον δὲ σφεας οἱ Φωκῆες ὧδε ἀναβεβηκότας· ἀναβαίνοντες γὰρ ἐλάνθανον οἱ Πέρσαι τὸ οὖρος πᾶν ἐὸν δρυῶν ἐπίπλεον· ἦν μὲν δὴ νημεμία, φόφον δὲ γινομένον πολλοῦ, ὡς οἶκος ἦν φύλλων ὑποκεχυμένων ὑπὸ τοῖσι ποσὶ, ἀνά τε ἔδραμον οἱ Φωκῆες καὶ ἐνέδυνον τὰ ὄπλα, καὶ αὐτίκα οἱ βάρβαροι παρήσαν. Ὡς δὲ εἶδον ἄνδρας ἐνδνομένους ὄπλα, ἐν θῶνματι ἐγένοντο· ἐλπόμενοι γὰρ οὐδέν σφι φανήσεσθαι ἀντίξοον, ἐνεκύρησαν στρατῶ. Ἐνθαῦτα Ὑδάρνης καταρρωδήσας, μὴ οἱ Φωκῆες ἔωσι Λακεδαιμόνιοι, εἶρετο τὸν Ἐπιάλτην, ὀποδαπὸς εἶη ὁ στρατός, πυθόμενος δὲ ἀτρεκέως διέτασσε τοὺς Πέρσας ὡς ἐς μάχην. Οἱ δὲ Φωκῆες ὡς ἐβάλλοντο τοῖσι τοξεύμασι πολλοῖσί τε καὶ πυκνοῖσι, οἴχοντο φεύγοντες ἐπὶ τοῦ οὖρεος τὸν κόρυμβον, ἐπιστάμενοι, ὡς ἐπὶ σφῆας ὠρμήθησαν ἀρχὴν, καὶ παρεσκευάδατο ὡς ἀπολεόμενοι. Οὗτοι μὲν δὴ ταῦτα ἐφρόνεον, οἱ δὲ ἀμφὶ Ἐπιάλτην καὶ Ὑδάρνεα Πέρσαι Φωκῶν μὲν οὐδένα λόγον ἐποιοεῖντο, οἱ δὲ κατέβαινον τὸ οὖρος κατὰ τάχος.

219 Τοῖσι δὲ ἐν Θερμοπύλῃσι ἐοῦσι Ἑλλήνων πρῶτον μὲν ὁ μάντις Μεγιστῆς ἐσιδὼν ἐς τὰ ἱρὰ ἔφρασε τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι ἅμα ἡοῖ σφι θάνατον· ἐπὶ δὲ καὶ αὐτόμολοι ἦσαν οἱ ἐξαγγείλαντες τῶν Περσέων τὴν περίοδον· οὗτοι μὲν ἔτι νυκτὸς ἐσήμηναν, τρίτοι δὲ οἱ ἡμεροσκόποι καταδραμόντες ἀπὸ τῶν ἄκρων ἤδη διαφαινούσης ἡμέρης. Ἐνθαῦτα ἐβουλευόντο οἱ Ἕλληνες, καὶ σφῶν ἐσχίζοντο αἱ γνώμαι· οἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔων τὴν τάξιν ἐκλιπεῖν, οἱ δὲ ἀντέτεινον. Μετὰ δὲ τοῦτο διακριθέντες οἱ μὲν ἀπαλλάσσοντο καὶ διασκεδασθέντες κατὰ πόλιν ἕκαστοι ἐτράποντο, οἱ δὲ αὐτῶν ἅμα Λεωνίδῃ μένειν αὐτοῦ παρεσκευάδατο.

αὐτὸς ξεκίνησε ἀπὸ τὸ στρατόπεδο μόλις ἄρχισε νὰ σκοτεινιάζει.

Ἄπ' αὐτὸ τὸ μονοπάτι οἱ Πέρσες, ἀφοῦ περάσανε τὸν Ἄσωπό, 217 περπατοῦσαν ὅλη τὴ νύχτα ἀφήνοντας δεξιὰ τὰ βουνὰ τῶν Οἰταίων καὶ ἀριστερὰ τῶν Τραχινίων ἄρχισε πιά νὰ χαράζει ὅταν φτάσανε στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο φυλάγανε, καθὼς εἶπα, χίλιοι Φωκεῖς ὀπλίτες, ποὺ ὑπερασπίζανε καὶ τὸ δικό τους τόπο, φυλάγανε ὅμως καὶ τὸ μονοπάτι· γιατί τὸ κάτω πέρασμα τὸ φυλάγανε ἐκεῖνοι ποὺ ἀνάφερα· τοῦ βουνοῦ ὅμως τὸ μονοπάτι τὸ φυλάγανε οἱ Φωκεῖς κατὰ τὸ λόγο ποὺ εἶχανε δώσει στὸ Λεωνίδα.

Οἱ Πέρσες ἀνεβαίνουν ἀπαρατήρητοι, γιατί τοὺς κρύβανε τὰ δέν- 218 τρα, ποὺ σκεπάζουν ὅλο τὸ βουνό. Οἱ Φωκεῖς ὅμως τοὺς πήρανε εἰδηση, γιατί δὲ φυσοῦσε ἀέρας, κι ἀκούσανε τὸ θόρυβο ἀπὸ τὰ πεσμένα φύλλα ποὺ πατοῦσαν οἱ ἐχθροί· τιναχτήκανε λοιπὸν ἀπάνω, κι ὥσπου νὰ φορέσουνε τ' ἄρματα τους, νάτοι, φανήκανε καὶ οἱ βάρβαροι· καὶ καθὼς εἶδανε ἄντρες ν' ἄρματώνονται, μείνανε μ' ἀνοιχτὸ στόμα. Κι ἐνῶ ἐλπίζανε πὼς κανένα ἐμπόδιο δὲ θὰ βρῖσκανε μπροστά τους, πέσανε ἀπάνω σὲ στρατό. Τότε ὁ Ὑδάρνης τρομαγμένος μήπως εἶχε νὰ κἀνη μὲ Λακεδαιμονίους, ρώτησε τὸν Ἐφιάλτη ἀπὸ ποῦ ἦτανε αὐτὸς ὁ στρατός, κι ἅμα ἄκουσε πὼς ἦτανε Φωκεῖς, ἀμέσως ἔβαλε τοὺς Πέρσες σὲ τάξη μάχης. Οἱ Φωκεῖς, βλέποντας νὰ πέφτουν ἀπάνω τους ἀμέτρητα τὰ βέλη, πήρανε φευγάλα κατὰ τοῦ βουνοῦ τὸ φρύδι μὲ τὴν ιδέα πὼς τῶν Περσῶν ὁ πόλεμος ἦτανε γι' αὐτούς, καὶ νομίζανε τὸν ἑαυτό τους χαμένο. Αὐτὴ τὴ φαντασία εἶχανε οἱ Φωκεῖς, ἀλλὰ οἱ Πέρσες μὲ τὸν Ὑδάρνη καὶ τὸν Ἐφιάλτη, αὐτοὺς οὔτε τοὺς λογαριάζανε καθόλου, ἀλλὰ γοργὰ κατεβαίνουν τὸ βουνό.

Ὁ μάντης Μεγιστίας ἀφοῦ κοίταξε τὰ σπλάχνα τῶν σφαγίων, 219 πρῶτος αὐτὸς εἶπε στοὺς Ἕλληνας ποὺ κρατοῦσανε τὸ στενὸ πὼς τὴν ἄλλη μέρα θὰ πεθαίνουνε. Φτάσανε ὕστερα, πρὶν ἀκόμα ξημερώση, καὶ αὐτόμολοι καὶ τοὺς δώσανε τὴν εἰδηση πὼς ἦτανε περικυκλωμένοι ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Τρίτοι τοὺς εἰδοποίησαν οἱ ἡμεροσκόποι¹⁰⁴, ποὺ κατεβήκανε τρέχοντας ἀπὸ τίς κορφές τῶν βουνῶν, ἅμα ἄρχιζε νὰ ξημερώνη. Τότε κάμανε σύσκεψη οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ οἱ γυνῶμες τους ἦτανε μοιρασμένες· ἄλλοι λέγανε νὰ παραιτήσουνε τὴ θέση ποὺ εἶχανε πιασμένη, καὶ ἄλλοι ἀντιστεκόντανε σ' αὐτό. Τέλος χωριστήκανε, καὶ μερικοὶ φύγανε γιὰ τὸν τόπο τους, ἄλλοι πάλι μὲ τὸ Λεωνίδα μαζὶ ἀρχίσανε νὰ ἐτοιμάζονται μ' ἀπόφαση νὰ μείνουνε ἐκεῖ.

- 220 Λέγεται δὲ καί, ὡς αὐτὸς σφεας ἀπέπεμψε Λεωνίδης, μὴ ἀπόλωνται κηρόμενος· αὐτῷ δὲ καὶ Σπαρτιητέων τοῖσι παρεούσι οὐκ ἔχειν εὐπρεπέως ἐκλιπεῖν τὴν τάξιν, ἐς τὴν ἦλθον φυλάξαντες ἀρχήν. Ταύτη καὶ μᾶλλον τῇ γνώμῃ πλεῖστός εἰμι, Λεωνίδην, ἐπεὶ τε αἰσθετο τοὺς συμμάχους ἔοντας ἀπροθύμους καὶ οὐκ ἐθέλοντας συνδιακινδυνεύειν, κελεῦσαι σφεας ἀπαλλάσσεσθαι, αὐτῷ δὲ ἀπιέναι οὐ καλῶς ἔχειν μένοντι δὲ αὐτοῦ κλέος μέγα ἐλείπετο, καὶ ἡ Σπάρτης εὐδαιμονίῃ οὐκ ἐξηλείφετο· ἐκέχρηστο γὰρ ὑπὸ τῆς Πυθίης τοῖσι Σπαρτιήτησι χρεομένοισι περὶ τοῦ πολέμου τούτου αὐτίκα κατ' ἀρχὰς ἐγειρομένον, ἢ Λακεδαίμονα ἀνάστατον γενέσθαι ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἢ τὸν βασιλέα σφέων ἀπολέσθαι, ταῦτα δὲ σφι ἐν ἔπεισι ἐξαμέτροισι χαῖ... Ταῦτά τε δὴ ἐπιλεγόμενον Λεωνίδην, καὶ βουλόμενον κλέος καταθέσθαι μόνων Σπαρτιητέων, ἀποπέμψαι τοὺς συμμάχους μᾶλλον ἢ γνώμῃ διενειχθέντας οὕτω ἀκόσμως οἴχεσθαι τοὺς οἰχομένους.
- 222 Οἱ μὲν νυν σύμμαχοι οἱ ἀποπεμπόμενοι οἴχοντό τε ἀπιόντες καὶ ἐπέθοντο Λεωνίδῃ, Θεσπιέες δὲ καὶ Θηβαῖοι κατέμειναν μόνοι παρὰ Λακεδαιμονίοισι· τούτων δὲ Θηβαῖοι μὲν ἀέκοντες ἔμειναν καὶ οὐ βουλόμενοι (κατεῖχε γὰρ σφεας Λεωνίδης ἐν ὁμήρων λόγῳ ποιεύμενος), Θεσπιέες δὲ ἐκόντες μάλιστα, οἱ οὐκ ἔφασαν ἀπολιπόντες Λεωνίδην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀπαλλάξεσθαι, ἀλλὰ καταμείναντες συναπέθανον. Ἐστρατήγει δὲ αὐτῶν Δημόφιλος Διαδρόμεω.
- 223 Ξέρξης δὲ ἐπεὶ ἤλιον ἀνατείλαντος σπονδὰς ἐποιήσατο, ἐπισχῶν χρόνον ἐς ἀγορῆς κού μάλιστα πληθώρην πρόσοδον ἐποιέετο· καὶ γὰρ ἐπέσταλτο ἐξ Ἐπιάλτεω οὕτω· ἀπὸ γὰρ τοῦ οὄρεος ἢ κατάβασις συντομωτέρη τέ ἐστι καὶ βραχύτερος ὁ χῶρος πολλὸν ἢ περὶ ἢ περιόδός τε καὶ ἀνάβασις· οἱ τε δὴ βάρβαροι οἱ ἀμφὶ Ξέρξεα προσήϊσαν, καὶ οἱ ἀμφὶ Λεωνίδην Ἕλληνες, ὡς τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἔξοδον ποιεύμενοι, ἤδη πολλῶ μᾶλλον ἢ κατ' ἀρχὰς ἐπεξήϊσαν ἐς τὸ εὐρύτερον τοῦ αὐχένος· τὸ μὲν γὰρ ἔρυμα τοῦ τείχεος ἐφυλάσσετο, οἱ δὲ ἀνὰ τὰς προτέρας ἡμέρας ὑπεξιώντες ἐς τὰ στεινόπορα ἐμάχοντο, τότε δὲ συμμίσγοντες ἔξω τῶν στείνων ἔπιπτον πλήθει πολλοὶ τῶν βαρβάρων· ὀπισθε γὰρ οἱ ἠγέμενες τῶν τελέων ἔχοντες μαστίγας ἐρράπιζον πάντα ἄνδρα, αἰεὶ ἐς τὸ πρόσω ἐποτρύνοντες. Πολλοὶ μὲν δὴ ἐσέπιπτον αὐτῶν ἐς τὴν θάλασσαν καὶ διεφθεί-

Λένε πώς ὁ ἴδιος ὁ Λεωνίδας εἶπε νὰ φύγουνε οἱ ἄλλοι, μὴ θέ- 220
λοντας νὰ πᾶνε χαμένοι ὁ ἴδιος ὅμως καὶ οἱ Σπαρτιᾶτες ποὺ ἦταν
μαζί του νομίζανε πὼς δὲν τοὺς ταίριαζε νὰ παραιτήσουνε τὴ θέση
ποὺ πρῶτοι ἀπ' ἄλλους ἤρθαν νὰ τὴ φυλάξουνε. Σ' αὐτὴ τὴ γνώμη κλίνω
πολύ κι ἐγώ· ὁ Λεωνίδας δηλαδή, ἀφοῦ κατάλαβε πὼς οἱ σύμμαχοι
δὲν εἶχανε καρδιά νὰ μείνουνε καὶ νὰ κινδυνέψουνε μαζί του, τοὺς εἶπε
νὰ πᾶνε στὸ καλὸ, ὁ ἴδιος ὅμως δὲν τὸ νόμιζε σωστὸ νὰ φύγῃ. Μένον-
τας αὐτὸς ἐκεῖ, ἔπαιρνε μεγάλη δόξα, καὶ δὲ ντροπίαζε τῆς Σπάρτης
τὸ ἀρχαῖο ὄνομα. Γιατὶ ἡ Πυθία εἶχε δώσει χρησμὸ στοὺς Σπαρτιᾶτες
ἅμα τὴ ρωτήσανε, στὴν ἀρχὴ μόλις ἄρχιζε ὁ πόλεμος, πὼς ἓνα ἀπὸ
τὰ δύο, ἢ ἡ Σπάρτῃ θὰ χαλαστῇ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἢ ὁ βασιλέας της
θὰ σκοτωθῇ. Κι αὐτὰ τοὺς τὰ παράγγειλε μ' ἐξάμετρο χρησμὸ. "Ἐχω
λοιπὸν τὴν ἰδέα πὼς ὁ Λεωνίδας αὐτὸν τὸ χρησμὸ εἶχε στὸ νοῦ του καὶ
ἤθελε νὰ πάρουνε τὴ δόξα μόνοι οἱ Σπαρτιᾶτες, καὶ γι' αὐτὸ ἐδιώξε
τοὺς συμμάχους, παρὰ ὅτι οἱ σύμμαχοι μαλώσανε καὶ φύγανε ἔτσι
ντροπιασμένα.

Οἱ σύμμαχοι λοιπὸν ὑπακούσανε στὸ Λεωνίδα, ἀφοῦ δὲν τοὺς 222
ἤθελε, καὶ φύγανε· οἱ Θεσπιεῖς ὅμως καὶ οἱ Θηβαῖοι μείνανε αὐτοὶ
μονάχοι, μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ Θηβαῖοι μείνανε θέλοντας μὴ
θέλοντας, γιατί ὁ Λεωνίδας τοὺς εἶπε πὼς τοὺς κρατεῖ ὡς ὁμήρους.
Οἱ Θεσπιεῖς ὅμως μείνανε μ' ὅλη τὴν καρδιά τους, λέγοντας πὼς δὲ
θὰ πᾶνε πουθενὰ καὶ δὲ θ' ἀφήσουνε τὸ Λεωνίδα. Μείνανε καὶ πεθάναν
μαζί του. Στρατηγὸς τους ἦταν ὁ Δημόφιλος τοῦ Διαδρόμου.

Ὁ Ξέρξης, ἅμα βγῆκε ὁ ἥλιος, ἔκανε σπονδές, καὶ ἀφοῦ πλησίαζε 223
τὸ μεσημέρι ἄρχισε νὰ προχωρῇ· ἔτσι, εἶχε παραγγεῖλει ὁ Ἐφιάλτης·
γιατὶ τὸ κατέβασμα ἀπ' τὸ βουνὸ γίνεται πολὺ πιδ σύντομα παρὰ τὸ
ἀνέβασμά του ὀλόγυρα. Οἱ βάρβαροι λοιπὸν μὲ τὸν Ξέρξη ἦταν κον-
τά, καὶ οἱ Ἕλληνες μὲ τὸ Λεωνίδα, ἀφοῦ ὁ ἀγώνας τους θὰ ἦταν θα-
νάσιμος, προχωρήσανε στὸ πλατύτερο μέρος τοῦ ζυγοῦ περισσότερο
ἀπὸ πρῶτα· ὅμως τὸ ὀχύρωμα τοῦ τείχους τὸ κρατοῦσαν ἄλλοι φυ-
λαγμένο, καὶ ἀπ' αὐτούς, ὅσοι συνηθίζανε νὰ στήνουνε κρυφὸ καρτέρι
κάθε μέρα, πολεμοῦσανε καὶ τώρα μέσα στὴ στενοποριά. Τώρα ὅμως
ἢ καθαυτὸ μάχῃ γινόταν ἐξω ἀπὸ τὰ στενά, κι ἔπεφτε πολὺ πλῆθος
ἀπὸ τοὺς βαρβάρους· γιατί ἀπὸ πίσω τους οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων,
κρατώντας μᾶστιγες στὰ χέρια, τοὺς χτυπούσανε καὶ τοὺς παρακινού-
σανε ὅλο κι ἐμπρὸς νὰ προχωροῦν. Ἔτσι πολλοὶ ἀπ' αὐτούς πέφτανε

ροντο, πολλῶ δ' ἔτι πλεῦνες κατεπατέοντο ζωοὶ ὑπ' ἀλλήλων· ἦν δὲ λόγος οὐδείς τοῦ ἀπολλυμένου· ἄτε γὰρ ἐπιστάμενοι τὸν μέλλοντά σφι ἔσσεσθαι θάνατον ἐκ τῶν περιόντων τὸ οὖρος, ἀπεδείκνυντο δρώμης ὅσον εἶχον μέγιστον ἐς τοὺς βαρβάρους, παραχρεόμεοί τε καὶ ἀτέοντες.

224 Δούρατα μὲν νῦν τοῖσι πλέοσι αὐτῶν τηρικαῦτα ἐτύγχανε κατηγγότα ἤδη, οἱ δὲ τοῖσι ξίφεσι διεργάζοντο τοὺς Πέρσας· καὶ Λεωνίδης τε ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ πίπτει ἀνὴρ γενόμενος ἄριστος, καὶ ἕτεροι μετ' αὐτοῦ οὐνομαστοὶ Σπαρτιητέων, τῶν ἐγὼ ὡς ἀνδρῶν ἀξίων γενομένων ἐπυθόμην τὰ οὐνόματα· ἐπυθόμην δὲ καὶ ἀπάντων τῶν τρηκοσίων· καὶ δὴ καὶ Περσέων πίπτουσι ἐνθαῦτα ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ οὐνομαστοί, ἐν δὲ δὴ καὶ Δαρείου δύο παῖδες, Ἀβροκόμης τε καὶ Ὑπεράνθης.

225 Ξέρξεω τε δὴ δύο ἀδελφεοὶ ἐνθαῦτα πίπτουσι μαχόμενοι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ τοῦ Λεωνίδεω, Περσέων τε καὶ Λακεδαιμονίων ὄθισμός ἐγένετο πολλὸς ἐς ὃ τοῦτόν τε ἀρετῇ οἱ Ἕλληνες ὑπεξείρυσαν καὶ ἐτρέφαντο τοὺς ἐναντίους τετράκις. Τοῦτο δὲ συνεστήκει μέχρι οὗ οἱ σὺν Ἐπιάλτῃ παρεγένοντο. Ὡς δὲ τούτους ἦκειν ἐπύθοντο οἱ Ἕλληνες, ἐνθεῦτεν ἤδη ἕτεροιοῦτο τὸ νεῖκος· ἐς τὴν γὰρ τὸ στεῖνόν τῆς ὁδοῦ ἀνεχώρουν ὀπίσω, καὶ παραμεινόμενοι τὸ τεῖχος, ἐλθόντες ἴζοντο ἐπὶ τὸν κολωνόν πάντες ἄλεες οἱ ἄλλοι πλὴν Θηβαίων· ὁ δὲ κολωνός ἐστι ἐν τῇ ἐσόδῳ, ὅκου νῦν ὁ λίθινος λέων ἔστηκε ἐπὶ Λεωνίδῃ. Ἐν τούτῳ σφέας τῷ χώρῳ ἀλεξιμένους μαχαίρησι, τοῖσι αὐτῶν ἐτύγχανον ἔτι περιεοῦσαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασι κατέχωσαν οἱ βάρβαροι βάλλοντες, οἱ μὲν ἐξ ἐναντίας ἐπισπόμενοι καὶ τὸ ἔρυμα τοῦ τεύχεος συγχώσαντες, οἱ δὲ περιελθόντες πάντοθεν περισταδόν.

226 Λακεδαιμονίων δὲ καὶ Θεσπιέων τοιούτων γενομένων, ὁμῶς λέγεται ἄριστος ἀνὴρ γενέσθαι Σπαρτιήτης Διηγήκης, τὸν τότε φασὶ εἶπεῖν τὸ ἔπος πρὶν ἢ συμμιξαί σφεας τοῖσι Μήδοισι, πυθόμενον πρὸς τευ τῶν Τρηχινίων, ὡς ἐπεὰν οἱ βάρβαροι ἀπίωσι τὰ τοξεύματα, τὸν ἦλιον ὑπὸ τοῦ πλήθεος τῶν οἰστῶν ἀποκρύπτουσι τοσοῦτό τι πλήθος αὐτῶν εἶναι· τὸν δὲ οὐκ ἐκπλαγέντα τούτοισι εἰπεῖν, ἐν ἀλογίῃ ποιούμενον τὸ τῶν Μήδων πλήθος, ὡς πάντα σφι ἀγαθὰ ὁ Τρηχίνιος ξείνος ἀγγέλ-

στή θάλασσα και πνιγόντανε, ἐνῶ ἄλλους περισσοτέρους τοὺς καταπατούσανε ζωντανούς οἱ δικοὶ τους, ἀλλὰ κανένας δὲ φρόντιζε ποιὸς ζοῦσε και ποιὸς πέθαινε. "Ὅσο γιὰ τοὺς Σπαρτιᾶτες, ἀφοῦ καρτερούσανε τὸ θάνατό τους ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποὺ κατεβαίνανε γύρω ἀπὸ τὸ βουνό, βάνανε τὴν πιὸ μεγάλη δύναμή τους κατὰ τῶν βαρβάρων ἀψήφοντας τὴ ζωὴ και κόνοντας ἀπίστευτες παλληκαριές.

Τῶν περισσοτέρων ἀπ' αὐτοὺς τὰ δόρατα ἦτανε σπασμένα πιά, ²²⁴ και σκοτώνανε μὲ τὰ σπαθιά τοὺς Πέρσες. Ἔπεσε και ὁ Λεωνίδαο στὸν ἀγῶνα αὐτόν, δείχνοντας πῶς ἦταν παλληκαρι ἀταίριαστο, πέσανε μαζί του και ἄλλοι Σπαρτιᾶτες διαλεχτοί· τὰ ὀνόματά τους ἐγώ, σὰν ἄνδρες ἄξιοι ποὺ φανήκανε, ρώτησα και τὰ μάθα, ἔμαθα και τῶν τριακοσίων τὰ ὀνόματα. Πέσανε και ἀπὸ τοὺς Πέρσες ἐκεῖ πολλοὶ ἄλλοι ὀνομαστοί, ἀνάμεσα ἡμῶς σ' αὐτοὺς και δυὸ γιοὶ τοῦ Δαρείου, ὁ Ἀβροκόμης και ὁ Ὑπεράνθης.

Οἱ δυὸ λοιπὸν αὐτοὶ ἀδερφοὶ τοῦ Ξέρξη πέσανε ἐκεῖ· γιὰ τὸ νεκρὸ ²²⁵ τοῦ Λεωνίδαο ἔγινε σῶμα μὲ σῶμα ἐκεῖ μεγάλη συμπλοκή, ὥσπου οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ ἀποκρούσανε τέσσερις φορὲς τοὺς Πέρσες, κερδίσανε τὸ νεκρὸ μὲ τὴν παλληκαριά τους. Αὐτὰ ὅλα γινόντανε ὡς τὴ στιγμή ποὺ φτάσανε οἱ ἄλλοι μὲ τὸν Ἐφιάλτη. Ἀφοῦ μάθανε οἱ Ἕλληνες τὸ φτάσιμό τους, τότε ὁ ἀγῶνας ἄλλαξε μορφή· γιὰ τὴν τραβηχτήκανε ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ δρόμου, και ἀφοῦ περάσανε μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος, πήγανε και καθήσανε στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου ἀπάνω, ἔλοι μαζί, ἔξω χωρὰ ἀπὸ τοὺς Θηβαίους· αὐτὸς ὁ λόφος εἶναι στὸ ἔμπασμα τοῦ στενοῦ, ὅπου τώρα τὸ λίθινο λιοντάρι εἶναι στημένο στὸ Λεωνίδαο. Σ' αὐτόν τὸ λόφο ἀπάνω πολεμώντας μὲ μάχαίρια, ὅσα τοὺς εἶχανε ἀπομείνει, μὲ χέρια και μὲ στόματα, τοὺς πλακῶσανε οἱ βάρβαροι μὲ τίς πέτρες, ἄλλοι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ τεῖχους, ποὺ τραβώντας μὲ τὰ χέρια τὸ εἶχανε γκρεμίσει, και οἱ ἄλλοι ὀλόγυρα, ὅσοι εἶχανε κατεβῆ ἀπὸ τὸ βουνό.

Τέτοιοι φανήκανε οἱ Λακεδαιμόνιοι και οἱ Θεσπιεῖς· ἀπ' ὅλους ²²⁶ ὅμως ὁ ἀνδρειότερος λένε πῶς ἦτανε ὁ Σπαρτιάτης Διηνέκης. Λένε πῶς αὐτός, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ συμπλοκή μὲ τοὺς Μήδους, εἶπε τὰ παρακάτω λόγια· ἓνας ἀπὸ τοὺς Τραχινίους τοῦ ἔλεγε πῶς ὅταν οἱ βάρβαροι ρίχνουνε τὰ βέλη τους, ἀπὸ τὸ πλῆθος τὸ πολὺ ὁ ἥλιος σκοτίζεται· ὁ Διηνέκης, γιὰ νὰ δείξῃ πόσο δὲ λογάριαζε τὸ πλῆθος τῶν Μήδων, εἶπε: «Ὁ Τραχίνιος φίλος μας ὅλο καλὲς εἰδήσεις μᾶς φέρνει, ἀφοῦ οἱ

λοι, εἰ ἀποκρωπτόντων τῶν Μήδων τὸν ἥλιον ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς αὐ-
τοὺς ἢ μάχη καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ. Ταῦτα μὲν καὶ ἄλλα τοιοντότροπα ἔπεά
φασι Διηρέκεια τὸν Λακεδαιμόνιον λιπέσθαι μνημόσυνα.

227 Μετὰ δὲ τοῦτον ἀριστεῦσαι λέγονται Λακεδαιμόνιοι δύο ἀδελφοί,
'Αλφεός τε καὶ Μάρων Ὀρσιφάντου παῖδες. Θεσπιέων δὲ εὐδοκίμει
μάλιστα τῷ οὐνομα ἦν Διθύραμβος Ἄρματίδew.

228 Θαφθεῖσι δὲ σφι αὐτοῦ ταύτη, τῇ περ ἔπεσον, καὶ τοῖσι πρότερον
τελευτήσασι ἢ ὑπὸ Λεωνίδew ἀποπεμφθέντας οἴχεσθαι, ἐπιγέγραπται
γράμματα λέγοντα τάδε·

Μυριάσιν ποτὲ τῆδε τριηκοσίαις ἐμάχοντο
ἐκ Πελοποννήσου χιλιάδες τέτορες.

Ταῦτα μὲν δὴ πᾶσι ἐπιγέγραπται, τοῖσι δὲ Σπαρτιήτησι ἰδίῃ·

᾿Ω ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι.

Λακεδαιμονίοισι μὲν δὴ τοῦτο, τῷ δὲ μάντι τόδε·

Μνήμα τόδε κλειτοῖο Μεγιστία, ὃν ποτε Μῆδοι
Σπερχεῖον ποταμὸν κτεῖναν ἀμειψάμενοι,
μάντιος, ὃς τότε Κῆρας ἐπερχομένας σάφα εἰδὼς
οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἠγεμόνας προλιπεῖν.

Ἐπιγράμμασι μὲν νυν καὶ στήλῃσι, ἔξω ἢ τὸ τοῦ μάντιος ἐπίγραμμα,
'Αμφικτύονές εἰσί σφεας οἱ ἐπικοσμήσαντες, τὸ δὲ τοῦ μάντιος Μεγι-
στίew Σιμωνίδης ὁ Λεωπρέπεός ἐστι κατὰ ξεινίην ὁ ἐπιγράφας.

229 Δύο δὲ τούτων τῶν τριηκοσίων λέγεται Εὐρυτόν τε καὶ Ἄριστό-
δημον, παρεὸν αὐτοῖσι ἀμφοτέροισι κοινῷ λόγῳ χρησαμένοισι ἢ ἀποσω-
θῆναι ὁμοῦ ἐς Σπάρτην, ὡς μεμετιμένοι τε ἦσαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου
ὑπὸ Λεωνίδew καὶ κατεκέατο ἐν Ἄλπηνοῖσι ὀφθαλμῶντες ἐς τὸ ἔσχα-
τον, ἢ εἴ γε μὴ ἐβούλοντο νοστήσαι, ἀποθανεῖν ἅμα τοῖσι ἄλλοισι, πα-
ρεὸν σφι τούτων τὰ ἕτερα ποιέειν οὐκ ἐθελῆσαι ὁμοφρονέειν, ἀλλὰ γνώ-
μη διενειχθέντας Εὐρυτόν μὲν πυθόμενον τὴν τῶν Περσέων περίοδον,
αἰτήσαντά τε τὰ ὄπλα καὶ ἐνδύντα, ἄγειν αὐτὸν κελεῦσαι τὸν εἰλωτα

Μῆδοι θὰ κρύβουνε τὸν ἥλιο καὶ ἡ μάχη θὰ γίνεται στὴ σιὰ ». Αὐτὰ καὶ ἄλλα παρόμοια λόγια ἄφησε ὁ Διηνέχης, λόγια ἄξια νὰ τὰ θυμᾶται κανεὶς.

Ἔστερα ἀπ' αὐτὸν ξεχωρίσανε στὴ μάχη δυὸ ἀδερφοὶ Λακεδαιμό-'227 νιοι, ὁ Ἄλφεός καὶ ὁ Μάρωνας, τοῦ Ὀρσιφάντη παιδιά. Ἀπὸ τοὺς Θεσπιεῖς δεῖχτηκε ἐξαιρετικὸς ὁ Διθύραμβος τοῦ Ἄρματίδη.

Σ' ὅλους αὐτούς, πού θαφτήκανε ἐκεῖ ὅπου εἶχανε πέσει, καὶ στοὺς 228 ἄλλους πὸς σκοτωθήκανε πρὶν τοὺς ἀφήση· νὰ φύγουνε ὁ Λεωνίδας, εἶναι χαραγμένα αὐτὰ τὰ ἐπιγράμματα:

Πολεμώντας μὲ τριακόσιες μυριάδες
τέσσερες χιλιάδες ἀπ' τὴν Πελοπόννησο
ἔδῳ κοίτονται.

Αὐτὰ τὰ λόγια εἶναι σ' αὐτούς ἀφιερωμένα, καὶ χωριστὰ στοὺς Σπαρτιάτες εἶναι τὰ παρακάτω:

Διαβάτη, πήγαινε νὰ πῆς στοὺς Λακεδαιμονίους·
ἔδῳ στοὺς νόμους τῶν πιστοῖ βρισκόμαστε θαμμένοι.

Καὶ στὸ μάντη Μεγιστία αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα:

Τὸ μνῆμα τοῦτο, πὸς θωρεῖς, εἶναι τοῦ Μεγιστία,
τοῦ μάντη, πού, τὸ Σπερχεῖδ διαβαίνοντας οἱ Μῆδοι,
τοῦ πήραν τὴ ζωή·
τοῦ μάντη, πού ἂν κι ὁ θάνατος στεκότανε μπροστά του,
δὲ θέλησε τοὺς ἀρχηγούς τῆς Σπάρτης νὰ προδώση.

Ἐχώρα ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μεγιστία, πού εἶναι ἔργο τοῦ Σιμωνίδη, γραμμένο ἀπὸ φιλία σ' ἐκεῖνον, τὰ ἄλλα ἐπιγράμματα καὶ τὶς στῆλες οἱ Ἀμφικτύονες τὰ εἶχανε κάμει ὡς ἀφιερώματα τιμητικά.

Δυὸ ἀπ' αὐτούς τοὺς τριακόσιους Σπαρτιάτες, ὁ Εὐρυτος καὶ ὁ 229 Ἀριστόδημος, λένε πὸς μπορούσανε μὲ τὴν ἴδια πρόφαση ἢ νὰ σωθοῦνε γυρίζοντας στὴ Σπάρτη (γιατὶ ὁ Λεωνίδας τοὺς εἶχε διώξει ἀπὸ τὸ στρατόπεδο καὶ βρισκόντανε ἄρρωστοι βαριά ἀπὸ τὰ μάτια τους στοὺς Ἀλπηνοὺς) ἢ νὰ πεθάνουνε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους· ἐνῶ λοιπὸν μπορούσανε νὰ διαλέξουνε ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ, δὲ συμφωνήσανε στὴν ἴδια γνώμη, καὶ ὁ Εὐρυτος, μαθαίνοντας τῶν Περσῶν τὸ κύκλωμα, φόρεσε τὰ ὄπλα του καὶ εἶπε στὸν Εἰλῳτά¹⁰⁶ του νὰ τὸν ὀδηγήσῃ στοὺς ἄλλους πὸς πολεμοῦ-

ἐς τοὺς μαχομένους, ὅκως δὲ αὐτὸν ἤγαγε, τὸν μὲν ἀγαρόντα οἴχεσθαι φεύγοντα, τὸν δὲ ἐσπεσόντα ἐς τὸν ὄμιλον διαφθαῖραι, Ἀριστόδημον δὲ λειποφυχέοντα λειφθῆναι. Εἰ μὲν νυν μοῦνον Ἀριστόδημον ἀλγήσαντα ἀπονοστήσαι ἐς Σπάρτην, ἢ καὶ ὁμοῦ σφέων ἀμφοτέρων τὴν κομιδὴν γενέσθαι, δοκέειν ἐμοὶ οὐκ ἂν σφι Σπαρτιότηας μῆνιν οὐδεμίαν προσθέσθαι, νυνὶ δὲ τοῦ μὲν αὐτῶν ἀπολομένου, τοῦ δὲ τῆς μὲν αὐτῆς ἐχομένου προφάσιος, οὐκ ἐθελήσαντος δὲ ἀποθνήσκειν, ἀναγκάως σφι ἔχειν μὴ νῖσαι μεγάλως Ἀριστοδήμῳ.

230 Οἱ μὲν νυν οὕτω σωθῆναι λέγουσι Ἀριστόδημον ἐς Σπάρτην καὶ διὰ πρόφασιν τοιήνδε, οἱ δὲ ἄγγελον πεμφθέντα ἐκ τοῦ στρατοπέδου, ἐξεὼν αὐτῷ καταλαβεῖν τὴν μάχην γινομένην, οὐκ ἐθελῆσαι, ἀλλ' ὑπομείναντα ἐν τῇ ὁδῷ περιγενέσθαι, τὸν δὲ συνάγγελον αὐτοῦ ἀπικόμενον ἐς τὴν μάχην ἀποθανεῖν.

231 Ἀπονοστήσας δὲ ἐς Λακεδαίμονα ὁ Ἀριστόδημος ὄνειδος τε εἶχε καὶ ἀτιμίην πάσχων δὲ τοιάδε ἠτίμωτο· οὔτε οἱ πῦρ οὐδείς ἔναυε Σπαρτιητέων οὔτε διελέγετο, ὄνειδος τε εἶχε ὁ τρέσας Ἀριστόδημος καλεόμενος· ἀλλ' ὁ μὲν ἐν τῇ ἐν Πλαταιῆσι μάχῃ ἀνέλαβε πᾶσαν τὴν ἐπενεχθεϊσάν οἱ αἰτίην.

Λέγεται δὲ καὶ ἄλλον ἀποπεμφθέντα ἄγγελον ἐς Θεσσαλίην τῶν τριηκοσίων τούτων περιγενέσθαι, τῷ οὖνομα εἶναι Παντίτην· νοστήσαντα δὲ τοῦτον ἐς Σπάρτην, ὡς ἠτίμωτο, ἀπάγξασθαι.

233 Οἱ δὲ Θηβαῖοι, τῶν ὁ Λεωντιάδης ἐστρατιήγεις, τέως μὲν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐόντες ἐμάχοντο ὑπ' ἀναγκαιῆς ἐχόμενοι πρὸς τὴν βασιλέος στρατιήν, ὡς δὲ εἶδον κατωπέρτερα τῶν Περσέων γινόμενα τὰ πρήγματα, οὕτω δὴ τῶν σὺν Λεωνίδῃ Ἑλλήνων ἐπειγομένων ἐπὶ τὸν κολωνὸν ἀποσχισθέντες τούτων χειρὰς τε προέτεινον καὶ ἦσαν ἄσσον τῶν βαρβάρων, λέγοντες τὸν ἀληθέστατον τῶν λόγων, ὡς καὶ μηδίζουσι καὶ γῆν τε καὶ ὕδωρ ἐν πρώτοισι ἔδωσαν βασιλεῖ, ὑπὸ δὲ ἀναγκαιῆς ἐχόμενοι ἐς Θερμοπύλας ἀπικόιατο, καὶ ἀνάτιοι εἶεν τοῦ τρώματος τοῦ γεγονότος βασιλεῖ· ὡς τε ταῦτα λέγοντες περιεγίνοντο· εἶχον γὰρ καὶ Θεσσαλοὺς τῶν λόγων τούτων μάρτυρας. Οὐ μέντοι τά γε πάντα εὐτύχησαν· ὡς γὰρ

σανε· ἀφοῦ ὁ Εἰλωτας τὸν ἔφερε ἐκειπέρα, αὐτὸς ἔφυγε τρεχάλα, καὶ ὁ Εὐρυτος ἔπεσε μέσα στὸ σωρὸ καὶ σκοτώθηκε. Ὁ Ἀριστόδημος ὅμως δείλιασε καὶ ἔμεινε στοὺς Ἀληηνοὺς. Ἄν λοιπὸν μονάχος ὁ Ἀριστόδημος τύχαινε ν' ἀρρωστήσει καὶ γύριζε στὴ Σπάρτη, ἢ καὶ οἱ δυὸ ἀρρωστοὶ γυρίζανε μαζί, μοῦ φαίνεται πὼς καμιὰ ἀφορμὴ κατηγορίας δὲ θὰ εἶχανε γι' αὐτοὺς οἱ Σπαρτιαῖτες. Τώρα ὅμως, ἀφοῦ ὁ ἓνας ἐχάθηκε, καὶ ὁ ἄλλος, μ' ὄλο πού εἶχε τὴν ἴδια πρόφαση μὲ τὸν πρῶτο, δὲν προτίμησε τὸ θάνατο, ἐξ ἀνάγκης οἱ Σπαρτιαῖτες δειζάνε μεγάλο τὸ θυμὸ τους στὸν Ἀριστόδημο.

Λένε μερικοὶ πὼς ὁ Ἀριστόδημος μὲ τέτοια δικαιολογία καὶ μὲ 230 τέτοιον τρόπο σώθηκε καὶ πῆγε στὴ Σπάρτη· ἄλλοι λένε πὼς σταλμένος ἀπὸ τὸ στρατόπεδο ὡς ταχυδρόμος, ἐνῶ μπορούσε νὰ προλάβῃ τὴ μάχη, δὲ θέλησε, ἀλλὰ ἔμεινε παραπίσω στὸ δρόμο καὶ γλύτωσε, ὅμως ὁ συνάδελφός του ταχυδρόμος πρόλαβε τὴ μάχη καὶ σκοτώθηκε.

Ἀφοῦ γύρισε στὴ Λακεδαίμονα ὁ Ἀριστόδημος, ζοῦσε μὲ μεγάλη 231 ντροπὴ καὶ καταφρόνηση· κανεὶς δὲν τοῦ ἔδινε φωτιά ν' ἀνάψῃ, οὔτε τοῦ μιλοῦσε, καὶ ὅλοι τοῦ κάνανε προσβολὲς κράζοντάς τον μὲ τὸ ὄνομα ὁ Φοβιτσιάρης. Ὅμως στὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν ξέπλυνε τὴν κατηγορία αὐτή.

Λένε πὼς καὶ κάποιος ἄλλος ἀπὸ τοὺς τριακοσίους σταλμένος τα- 232 χυδρόμος στὴ Θεσσαλία γλύτωσε· τὸ ὄνομά του ἦτανε Πανίτης· αὐτὸς ἅμα γύρισε στὴ Σπάρτη, ἀφοῦ νομιζότανε ἄτιμος, κρεμάστηκε.

Οἱ Θηβαῖοι μὲ ἀρχηγό τους τὸ Λεοντιάδη, ὅσο βρισκότανε μαζί 233 μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, δὲ μπορούσανε παρὰ νὰ πολεμᾶνε μὲ τὸ στρατὸ τοῦ βασιλέα. Ἄμα ὅμως εἶδανε τὰ πράματα τοῦ βασιλέα νὰ παίρνουνε τὴν ἀπάνω μεριά, ἀκριβῶς τὴ στιγμή πού οἱ ἄλλοι μὲ τὸ Λεωνίδα τρέχανε κατὰ τὸ λόφο, χωριστήκανε ἀπ' αὐτοὺς καὶ τρέχανε μ' ἀπλωμένα τὰ χέρια κατὰ τοὺς βαρβάρους, φωνάζοντας πὼς—ἦτανε κι ἀλήθεια—καὶ μὲ τὸ μέρος τους εἶναι, καὶ γῆ καὶ νερὸ δώσανε στὸ βασιλεῖα πρῶτοι, καὶ πὼς ἀπ' ἀνάγκη τὸ κάμανε νὰ ρθοῦνε στὶς Θερμοπύλες, καὶ ἦτανε ἀθῶοι γιὰ τὴ ζημιὰ πού εἶχε πάθει ὁ βασιλεῖας. Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ σωθήκανε, ἀφοῦ εἶχανε καὶ πολλοὺς Θεσσαλοὺς μάρτυρές τους. Ὅμως δὲν ἦτανε τυχεροὶ ἴσαμε τὸ τέλος· γιὰτί, ἅμα τοὺς βάλανε στὸ χέρι οἱ βάρβαροι, ἄλλους τοὺς σκοτώσανε, καθὼς ἐρχόντανε κοντά τους, ἀλλὰ τοὺς περισσοτέρους κατὰ διαταγὴ τοῦ Ξέρξη τοὺς στίζανε μὲ βασιλικὰ σημάδια, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν ἀρχηγό τους Λεοντιάδη.

αὐτοὺς ἔλαβον οἱ βάρβαροι ἐλθόντας, τοὺς μὲν τινὰς καὶ ἀπέκτειναν
προσιόντας, τοὺς δὲ πλεῖνας αὐτῶν κελεύσαντος Ξέρξῳ ἔστιζον στί-
γματα βασιλήϊα, ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ Λεοντιάδῳ.

238 Ξέρξης [δὲ] διεξήϊε διὰ τῶν νεκρῶν, καὶ Λεωνίδῳ, ἀκηκοὺς ὅτι βα-
σιλεύς τε ἦν καὶ στρατηγός Λακεδαιμονίων, ἐκέλευσε ἀποταμόντας
τὴν κεφαλὴν ἀνασταυρῶσαι. Διήλα μοι πολλοῖσι μὲν καὶ ἄλλοισι τε-
κμηρίοισι, ἐν δὲ καὶ τῷδε οὐκ ἤκιστα γέγονε, ὅτι βασιλεὺς Ξέρξης πάν-
των δὴ μάλιστα ἀνδρῶν ἐθυμώθη ζῶντι Λεωνίδῃ· οὐ γὰρ ἂν κοτε ἐς
τὸν νεκρὸν ταῦτα παρενόμησε, ἐπεὶ τιμᾶν μάλιστα νομίζουσι τῶν ἐγὼ
οἶδα ἀνθρώπων Πέρσαι ἄνδρας ἀγαθοὺς τὰ πολέμια.

Ἄφοῦ τελείωσε ἡ μάχη, ὁ Ξέρξης πέρασε ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς νεκροὺς 238 καὶ τὸ Λεωνίδα μαζί τους· ἐπειδὴ εἶχε ἀκούσει πὺς ἦταν βασιλέας καὶ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων, παράγγειλε νὰ τοῦ κόψουν τὸ κεφάλι καὶ νὰ τὸ στήσουν ἀπάνω σὲ παλούκι. Καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα δείγματα καὶ περισσότερο ἀπ' αὐτὴ τὴν πράξη φάνηκε πὺς ὁ βασιλέας Ξέρξης, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἄνθρωπο ζωντανό, εἶχε στὴν ὀργή του τὸ Λεωνίδα· γιατί ἄλλιῶς ποτὲ δὲ θά'κανε ἀπάνω στὸ νεκρὸ τέτοια ἄνομη πράξη, ἀφοῦ ἐγὼ ξέρω πὺς περισσότερο ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον οἱ Πέρσες συνηθᾶνε νὰ σέβονται τοὺς γενναίους ἄνδρες στὸν πόλεμο.

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΤΟΥ ΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΣ
ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΟΓΔΩΗ
ΕΠΙΓΡΑΦΟΜΕΝΗ ΟΥΡΑΝΙΑ

- 1 Οἱ δὲ Ἑλλήνων ἐς τὸν ναυτικὸν στρατὸν ταχθέντες ἦσαν οἷδε· Ἀθηναῖοι μὲν νέας παρεχόμενοι ἑπτὰ καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατόν· ὑπὸ δὲ ἀρετῆς τε καὶ προθυμίας Πλαταιέες, ἄπειροι τῆς ναυτικῆς ἔοντες, συνεπλήρουν τοῖσι Ἀθηναίοισι τὰς νέας· Κορινθιοὶ δὲ τεσσαεράκοντα νέας παρέχοντο, Μεγαρέες δὲ εἴκοσι καὶ Χαλκιδέες ἐπλήρουν εἴκοσι Ἀθηναίων σφι παρέχόντων τὰς νέας, Αἰγινῆται δὲ ὀκτωκαίδεκα, Σικυνῶνιοι δὲ δυνάδεκα, Λακεδαιμόνιοι δὲ δέκα, Ἐπιδαύριοι δὲ ὀκτώ, Ἐρετριέες δὲ ἑπτὰ, Τροιζήνιοι δὲ πέντε, Στυράες δὲ δύο καὶ Κεῖοι δύο τε νέας καὶ πεντηκοντέρους δύο. Λοκροὶ δὲ σφι οἱ Ὀπούντιοι ἐπεβοήθεον πεντηκοντέρους ἔχοντες ἑπτὰ.
- 2 Τὸν δὲ στρατηγὸν τὸν τὸ μέγιστον κράτος ἔχοντα παρέχοντο Σπαρτιῆται Εὐρυβιάδεα τὸν Εὐρυκλείδew· οἱ γὰρ σύμμαχοι οὐκ ἔφασαν, ἦν μὴ ὁ Λάκων ἡγεμονεύη, Ἀθηναίοισι ἐψεσθαι ἡγεομένοισι, ἀλλὰ λύσειν
- 3 τὸ μέλλον ἔσσεσθαι στρατεύμα... Ἀντιβάντων δὲ τῶν συμμάχων εἶκον οἱ Ἀθηναῖοι, μέγα πεπονημένοι περιεῖναι τὴν Ἑλλάδα, καὶ γνόντες, εἰ στασιάσουσι περὶ τῆς ἡγεμονίας, ὡς ἀπολέεται ἡ Ἑλλάς, ὀρθὰ νοεῦντες...
- 4 Τότε δὲ οὗτοι οἱ καὶ ἐπ' Ἀρτεμίσιον Ἑλλήνων ἀπικόμενοι ὡς εἶδον νέας τε πολλὰς καταχθείσας ἐς τὰς Ἀφετὰς καὶ στρατιῆς ἅπαντα πλέα, ἐπεὶ αὐτοῖσι παρὰ δόξαν τὰ πρήγματα τῶν βαρβάρων ἀπέβαινε ἢ ὡς αὐτοὶ κατεδόκειον, καταρρωδήσαντες δρησμὸν ἐβουλεύοντο ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου ἔσω ἐς τὴν Ἑλλάδα. Γνόντες δὲ σφεας οἱ Εὐβοέες ταῦτα βουλευομένους ἐδέοντο Εὐρυβιάδew προσμεῖναι χρόνον ὀλίγον, ἔστ' ἂν αὐτοὶ τέκνα τε καὶ τοὺς οἰκέτας ὑπεκθέωνται. Ὡς δὲ οὐκ ἔπειθον,

ΒΙΒΛΙΟ ΟΓΔΩΟ

ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΞΕΡΗ

1. ΝΑΥΜΑΧΙΕΣ ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (480 π. Χ.)

Οί "Ελληνες πού καταταχτήκανε¹⁰⁷ στό ναυτικό, ἦταν οἱ παρακά- 1
τω· οἱ 'Αθηναῖοι μὲ ἑκατὸν εἴκοσι ἑπτὰ πλοῖα· οἱ Πλαταιεῖς, ἂν καὶ
ἦταν ἄπειροι στὰ ναυτικά, ἀπογεμίζανε τὰ πλοῖα τῶν 'Αθηναίων· οἱ
Κορίνθιοι προσφέρανε σαράντα πλοῖα· οἱ Μεγαρεῖς εἴκοσι· οἱ Χαλκι-
δεῖς πληρώματα γιὰ εἴκοσι πλοῖα, πού τοὺς δώσανε οἱ 'Αθηναῖοι· οἱ
Αἰγινήτες δεκαοχτὼ πλοῖα· οἱ Σικυώνιοι δώδεκα· οἱ Λακεδαιμόνιοι
δέκα· οἱ 'Επιδαύριοι ὀχτώ· οἱ 'Ερετριεῖς ἑπτὰ· οἱ Τροιζήνιοι πέντε· οἱ
Στυρεῖς¹⁰⁸ δυό, καὶ οἱ Κεῖοι¹⁰⁹ δυὸ καὶ δυὸ πεντηκοντόρους¹¹⁰. Πρόθυ-
μοι ἀκόμα ἐρχόντανε βοήθειά τους οἱ 'Οπούντιοι Λοκροὶ μὲ ἑπτὰ πεν-
τηκοντόρους.

Τὸ ναύαρχο πού εἶχε τὴν ἀνώτερη διοίκηση τὸν ἔδωσαν οἱ Σπαρ- 2
τιᾶτες· αὐτὸς ἦταν ὁ Εὐρυβιάδης τοῦ Εὐρυκλείδης· γιὰτὶ οἱ σύμμαχοι
εἶπανε ὅτι, ἂν δὲν ἔχη τὴ διοίκηση Λάκωνας ἀρχηγός, δὲ θὰ θελήσουνε
ν' ἀκολουθήσουνε τοὺς 'Αθηναίους¹¹¹, ἀναγνωρίζοντας τὴ διοίκησή τους,
ἀλλὰ θὰ διαλύσουνε τὸ στράτευμα πού ἐτοιμάζανε. Οἱ 'Αθηναῖοι ὑπο- 3
χωρήσανε στὴν ἀντίσταση τῶν συμμάχων ἔχοντας τὴ γνώμη πὼς τὸ
πρώτιστο ἦτανε ἡ 'Ελλάδα νὰ νικήση καὶ πὼς, ἂν φιλονικούσανε οἱ "Ελ-
ληνες γιὰ τὴν ἀρχηγία, ἡ 'Ελλάδα θὰ χανότανε.

Λοιπὸν οἱ "Ελληνες, ὅσοι εἶχανε συναχτῆ στό 'Αρτεμίσιο¹¹², κα- 4
θὼς εἶδανε πολλὰ πλοῖα περσικὰ παραταγμένα στὶς 'Αφετὲς¹¹³ καὶ ὅλα
στρατὸ γεμάτα, καὶ καταλάβανε πὼς τὰ πράματα τῶν βαρβάρων ἦτανε
ἀλλιότιχα ἀπὸ ὅ,τι αὐτοὶ περιμένανε, φοβηθήκανε πολὺ καὶ συλλογι-
ζόντανε νὰ φύγουνε ἀπὸ τὸ 'Αρτεμίσιο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς 'Ελλάδας.
Καθὼς ὅμως οἱ Εὐβοεῖς τοὺς καταλάβανε τέτοια νὰ συλλογίζονται,

μεταβάντες τὸν Ἀθηναίων στρατηγὸν πείθουσι Θεμιστοκλέα ἐπὶ μισθῶ τριήκοντα τάλαντοισι, ἐπ' ᾧ τε καταμείναντες πρὸ τῆς Εὐβοίης ποιήσονται τὴν ναυμαχίην.

5 Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς τοὺς Ἕλληνας ἐπισχεῖν ὧδε ποιεῖν· Εὐρυβιάδη τούτων τῶν χρημάτων μεταδίδοι πέντε τάλαντα ὡς παρ' ἑωντοῦ δηθεν διδούς· ὡς δὲ οἱ οὗτος ἀνεπέπειστο, Ἀδεύμαντος γὰρ ὁ Ὠκύτου Κορινθίων στρατηγὸς τῶν λοιπῶν ἤσπαιρε μόνος, φάμενος ἀποπλώσεσθαι τε ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ οὐ παραμενεῖν, πρὸς δὲ τοῦτον εἶπε ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπομόσας· «Οὐ σύ γε ἡμέας ἀπολείψεις, ἐπεὶ τοι ἐγὼ μὲζω δῶρα δώσω, ἢ βασιλεὺς ἂν τοι ὁ Μήδων πέμπει ἀπολιπόντι τοὺς συμμάχους». Ταῦτά τε ἅμα ἠγόρευε καὶ πέμπει ἐπὶ τὴν νέα τὴν Ἀδεύμαντος τάλαντα ἀργυρίου τρία· οὗτοί τε δὴ πληγέντες δώροισι ἀνεπεπισμένοι ἦσαν, καὶ τοῖσι Εὐβοεῦσι ἐκεχάριστο, αὐτὸς τε ὁ Θεμιστοκλῆς ἐκέρδηρε, ἐλάνθανε δὲ τὰ λοιπὰ ἔχων, ἀλλ' ἠπιστέατο οἱ μεταλαβόντες τούτων τῶν χρημάτων, ἐκ τῶν Ἀθηνέων ἐλθεῖν ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ τὰ χρήματα.

6 Οὕτω δὴ κατέμεινάν τε ἐν τῇ Εὐβοίῃ καὶ ἐναυμάχησαν. Ἐγένετο δὲ ὧδε· ἐπεὶ τε δὴ ἐς τὰς Ἀφειτὰς περὶ δειλίην πρώτην γινομένην ἀπύκατο οἱ βάρβαροι, πυθόμενοι μὲν ἔτι καὶ πρότερον περὶ τὸ Ἀρτεμισίον ναυλοχεῖν νέας Ἑλληνίδας ὀλίγας, τότε δὲ αὐτοὶ ἰδόντες, πρόθυμοι ἦσαν ἐπιχειρεῖν, εἴ πως ἔλοιεν αὐτάς· ἐκ μὲν δὴ τῆς ἀντίης προσπλώειν οὐκ ὦσφι ἐδόκεε τῶνδε εἵνεκεν, μή πως ἰδόντες οἱ Ἕλληνες προσπλώοντας ἐς φυγὴν ὀρμήσειαν, φεύγοντάς τε εὐφρόνη καταλάβοι καὶ ἔμελλον δηθεν ἐκφεύξασθαι, ἔδεε δὲ μηδὲ πυρφόρον τῷ ἐκείνων λόγῳ ἐκφυγόντα περιγενέσθαι.

7 Πρὸς ταῦτα ὧν τάδε ἐμηχανέοντο· τῶν νεῶν ἀπασέων ἀποκρίναντες διηκοσίας περιπέμπον ἔξωθεν Σκιάθου, ὡς ἂν μὴ ὀφθῆωσι ὑπὸ τῶν πολεμίων περιπλῶουσαι Εὐβοίαν κατὰ τε Καφηρέα καὶ Γεραιστὸν ἐς τὸν Εὐριπον, ἵνα δὴ περιλάβοιεν, οἱ μὲν ταύτη ἀπικόμενοι καὶ φράξαντες αὐτῶν τὴν ὀπίσω φέρουσαν ὁδόν, σφεῖς δὲ ἐπισπόμενοι ἐξ ἐναντίας. Ταῦτα βουλευσάμενοι ἀπέπεμπον τῶν νεῶν τὰς ταχθείσας, αὐτοὶ οὐκ

παρακαλούσανε τὸν Εὐρυβιάδῃ νὰ μείνῃ λίγον καιρό, ὥσπου αὐτοὶ νὰ ἀποσύρουνε τοὺς ἀνθρώπους των, παιδιὰ καὶ σκλάβους. Ἀφοῦ ὅμως δὲν τὸν κάμανε νὰ τοὺς ἀκούσῃ, πήγανε στὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸ Θεμιστοκλῆ καὶ μὲ πληρωμὴ τριάντα ταλάντων¹¹⁴ τὸν καταφέρανε στὴ συμφωνία, μένοντας νὰ δώσουνε τὴ ναυμαχία ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν Εὐβοία.

Ὁ Θεμιστοκλῆς λοιπὸν, γιὰ νὰ κρατήσῃ ἐκεῖ τοὺς Ἕλληνες, νὰ 5
τί κάνει· στὸν Εὐρυβιάδῃ δίνει πέντε τάλαντα, τάχα ἀπὸ δικὰ του χρήματα· ἀφοῦ κατάπεισε τὸν Εὐρυβιάδῃ, τότε — ἐπειδὴ ὁ Ἀδείμαντος, ἕνας ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τῶν Κορινθίων, μόνος αὐτὸς ἀπ' ὅλους νὰ φύγῃ λαχταροῦσε, λέγοντας πὼς θὰ κάμῃ πανιά ἀπὸ τὸ Ἀρτεμίσιο καὶ δὲν ἐννοεῖ ποτὲ νὰ μείνῃ — πῆγε σ' αὐτὸν ὁ Θεμιστοκλῆς, κι ἀφοῦ τὸν ὥρκισε, τοῦ εἶπε· «Ὁχι, ἐσὺ δὲ θὰ τὸ κάμῃς αὐτό, δὲ θὰ μᾶς παραιτήσῃς, καὶ θὰ ἰδῆς ἐγώ, θὰ σοῦ χαρίσω δῶρα μεγαλύτερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ θὰ σοῦ χάριζε ὁ βασιλέας τῶν Μήδων, ἂν ἄφηνες τοὺς συμμαχοὺς». Αὐτὰ τοῦ τὰ ἔλεγε καὶ τὰ ξανάλεγε καὶ μαζὶ ἔστειλε στὸ πλοῖο τοῦ Ἀδείμαντου τάλαντα ἀργυρὰ τρία. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ δύο, θαμπωμένοι ἀπὸ τὰ δῶρα, ὑποχωρήσανε καὶ κάμανε τὴ χάρη στοὺς Εὐβοεῖς, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινε κερδισμένος, χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ κανεὶς· καὶ ὅσοι πήρανε χρήματα νομίζανε πὼς αὐτὰ εἶχανε δοθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες μείνανε στὴν Εὐβοία καὶ πολεμήσανε 6
καὶ νὰ πὼς ἔγινε ἡ ναυμαχία. Ἀμέσως μετὰ τὸ μεσημέρι ποὺ οἱ βάρβαροι εἶχανε φτάσει στὶς Ἀφετῆς καὶ εἶδανε μὲ τὰ μάτια τους τὰ πλοῖα τὰ ἑλληνικὰ νὰ εἶναι λίγα, καθὼς καὶ πρωτύτερα τὸ εἶχανε ἀκουστά, εἶχανε προθυμία ἀμέσως νὰ ἐπιτέθοῦνε, μήπως καὶ τὰ κυριέψουνε. Ἀντιμέτωποι ὅμως νὰ τοὺς πᾶνε δὲν τοὺς φαινότανε σωστό, μήπως, βλέποντάς τους οἱ Ἕλληνες νὰ ῥχονται καταπάνω τους, δοθοῦνε στὴ φυγῇ, καὶ ἡ νύχτα ἔπειτα τοὺς βοηθήσῃ στὸ δρόμο τους, καὶ ἔτσι τοὺς ξεφύγουνε μέσα ἀπὸ τὰ χέρια τους, ἐνῶ κατὰ τὸ λόγο τους δὲν ἔπρεπε ψυχὴ νὰ τοὺς γλυτώσῃ.

Νὰ λοιπὸν τί μηχανευτήκανε γιὰ τὸ σκοπὸ· ἀπ' ὅλα τὰ πλοῖα χω- 7
ρίσανε διακόσια καὶ τὰ στείλανε ἀπάνω ἀπὸ τὴ Σκίαθο γιὰ νὰ μὴν τὰ ἰδοῦν οἱ ἐχθροί, καθὼς θὰ ταξιδεύανε γύρω ἀπὸ τὴν Εὐβοία πρὸς τὸ μέρος τοῦ Καφηρέα καὶ τοῦ Γεραιστοῦ¹¹⁵ ἴσαμε τὸν Εὐριπο¹¹⁶, καὶ φτάνοντας ἐκεῖ θὰ τοὺς ἀποκλείνανε, φράζοντας τὸ δρόμο τους πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐνῶ αὐτοὶ χτυπώντας τους κατὰ μέτωπο θὰ τοὺς τραβούσανε τὴν προσοχή. Ἀφοῦ λάβανε αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, στείλανε τὰ ὀρισμένα πλοῖα,

ἐν νόῳ ἔχοντες ταύτης τῆς ἡμέρας τοῖσι Ἕλλησι ἐπιθήσεσθαι, οὐδὲ πρότερον ἢ τὸ σύνθημά σφι ἔμελλε φανήσεσθαι παρὰ τῶν περιπλωόντων ὡς ἠκόντων. Ταύτας μὲν δὴ περιέπεμπον, τῶν δὲ λοιπέων νεῶν ἐν τῆσι Ἀφετῆσι ἐποιεῦντο ἀριθμὸν.

8 Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ, ἐν τῷ οὗτοι ἀριθμὸν ἐποιεῦντο τῶν νεῶν (ἦν γὰρ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τούτῳ Σκυλλίης Σκιωναῖος δύτης τῶν τότε ἀνθρώπων ἄριστος, ὃς καὶ ἐν τῇ ναυηγίᾳ τῇ κατὰ τὸ Πήλιον γενομένη πολλὰ μὲν ἔσωσε τῶν χρημάτων τοῖσι Πέρσησι, πολλὰ δὲ καὶ αὐτὸς περιεβάλετο), οὗτος ὁ Σκυλλίης ἐν νόῳ μὲν εἶχε ἄρα καὶ πρότερον αὐτομολήσειν ἐς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' οὐ γὰρ οἱ παρέσχε ὡς τότε. Ὅτε μὲν δὴ τῷ τρόπῳ τὸ ἐνθεῦτεν ἔτι ἀπίκετο ἐς τοὺς Ἕλληνας, οὐκ ἔχω εἶπαι ἀρεκέως, θαυμάζω δέ, εἰ τὰ λεγόμενά ἐστι ἀληθέα· λέγεται γάρ, ὡς ἐξ Ἀφετέων δὺς ἐς τὴν θάλασσαν οὐ πρότερον ἀνέσχε, πρὶν ἢ ἀπίκετο ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, σταδίους μάλιστα κη τούτους ἐς ὀγδώκοντα διὰ τῆς θαλάσσης διεξελεθῶν. Λέγεται μὲν νυν καὶ ἄλλα ψευδέσι ἴκελα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, τὰ δὲ μετεξέτερα ἀληθέα. Περὶ μέντοι τούτου γνώμη μοι ἀποδεδέχθω πλοῖφ μιν ἀπικέσθαι ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον· ὡς δὲ ἀπίκετο, αὐτίκα ἐσήμηνε τοῖσι στρατηγοῖσι τὴν τε ναυηγίην ὡς γένοιτο, καὶ τὰς περιπεμφθείσας τῶν νεῶν περὶ Εὐβοίαν.

9 Τοῦτο δὲ ἀκούσαντες οἱ Ἕλληνες λόγον σφίσι αὐτοῖσι ἐδίδοσαν. Πολλῶν δὲ λεχθέντων ἐνίκα τὴν ἡμέρην ἐκείνην αὐτοῦ μέναντάς τε καὶ ἀλισθέντας, μετέπειτεν νύκτα μέσσην παρέντας πορεύεσθαι καὶ ἀπαντᾶν τῆσι περιπλωούσῃσι τῶν νεῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο, ὡς οὐδεὶς σφι ἐπέπλωε, δείλην ὀψίην γινομένην τῆς ἡμέρας φυλάξαντες αὐτοὶ ἐπανέπλων ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, ἀπόπειραν αὐτῶν ποιήσασθαι βουλόμενοι τῆς τε μάχης καὶ τοῦ διεκπλόου.

10 Ὅρέοντες δὲ σφεας οἷ τε ἄλλοι στρατιῶται οἱ Ξέρξῳ καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐπιπλώοντας νηυσὶ ὀλίγησι, πάγχυ σφι μανίην ἐπενείκοντες ἀνήγον καὶ αὐτοὶ τὰς νέας, ἐλπίσαντές σφεας εὐπετέως αἰρήσειν, οἰκότα κάρτα ἐλπίσαντες· τὰς μὲν γε τῶν Ἑλλήνων ὄρέοντες ὀλίγας νέας, τὰς δὲ ἑωυτῶν πλήθει τε πολλαπλησίας καὶ ἄμεινον πλωούσας, καταφρονήσαντες

χωρίς όμως να 'χουνε σκοπό αυτή την ίδια ημέρα να κάνουνε την επίθεση στους "Ελληνες ούτε άλλη φορά, πριν τους δοθῆ τὸ σύνθημα, ἀπὸ τοὺς ἄλλους πού κάνανε τὸ γύρο, πὼς εἶχανε φτάσει. Καὶ στὸ μεταξύ κάνανε ἐπιθεώρηση τῶν ἄλλων πλοίων πού εἶχανε μείνει στὶς Ἀφετές.

Οἱ Πέρσες καταγινόντανε σ' αὐτὴ τὴν ἐπιθεώρηση· ἔτυχε ὅμως ⁸ μέσα στὸ στόλο νὰ βρισκεται κάποιος Σκυλλίας Σκιωναῖος¹¹, βουτηχτῆς ἀπὸ τοὺς πρώτους τοῦ καιροῦ του· αὐτὸς καὶ κατὰ τὸ ναυάγιο¹² πού εἶχε γίνει κοντὰ στὸ Πήλιο ἔβγαλε ἀπὸ τὴ θάλασσα μὲ τὴν τέχνη του πολλὰ χρήματα τῶν Περσῶν, ὅμως καὶ ὁ ἴδιος κράτησε πολλὰ· λοιπὸν αὐτὸς ὁ Σκυλλίας ἀπὸ καιρὸ πρωτότερα εἶχε βάλει στὸ μυαλό του νὰ λιποταχτήσῃ στους "Ελληνες, ἀλλὰ καμιὰ εὐκαιρία ὡς τότε δὲν τοῦ εἶχε δοθῆ. Μὲ τί ὅμως τρόπο ἀργότερα αὐτὸς κατάφυγε στους "Ελληνες δὲν ξέρω νὰ πῶ μὲ ἀκριβεία, θαυμάζω ὅμως μὲ τὰ λεγόμενα, ἂν εἶναι ἀληθινά. Λένε δηλαδὴ πὼς ἀπὸ τὶς Ἀφετές βουτώντας δὲ βγήκε στὴν ἐπιφάνεια, παρὰ ἅμα ἔφτασε στὸ Ἀρτεμίσιο, ἀφοῦ πέρασε στάδια ὡς ὀγδοήντα¹³ κολυμπώντας βουτηχτά. Ἡ δική μου γνώμη εἶναι, πὼς μὲ πλοῖο ἔφτασε στὸ Ἀρτεμίσιο. Καὶ μόλις ἔφτασε, ἀμέσως ἀνάφερε στους στρατηγούς τὸ ναυάγιο πὼς ἔγινε καὶ τῶν πλοίων τὸ ταξίδι γύρω ἀπὸ τὴν Εὐβοία.

"Ἀμα τὸν ἀκούσανε οἱ "Ελληνες, ἀρχίσανε ν' ἀλλάζουνε τὶς γνώμες ⁹ τους· καὶ ἀφοῦ εἶπανε πολλὰ, νικοῦσε ἡ γνώμη νὰ μείνουνε αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἐκεῖ καὶ κατὰ τὰ μεσάνυχτα σηκώνοντας ἄγκυρα νὰ τραβᾶνε νὰ συναπαντήσουνε τὰ ἄλλα πλοῖα, πού κάνανε τὸ γύρο. Ὑστερα ὅμως ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, ἀφοῦ κανεῖς δὲν πήγαινε νὰ τοὺς ἐπιτεθῆ κι ἀφοῦ φυλάζανε τὴν ὥρα, ἀργὰ τὸ ἀπόγεμα, ἀρχίσαν ἔφοδο καταπάνω στους βαρβάρους θέλοντας νὰ τοὺς δοκιμάσουνε καὶ στὴ μάχη καὶ στους χειρισμούς τους.

Βλέποντάς τους οἱ Πέρσες στρατιῶτες, οἱ στρατηγοὶ καὶ ὁ ἴδιος ¹⁰ ὁ Ξέρξης νὰ κάνουνε τὴν ἔφοδο, μὲ τόσο λίγα πλοῖα, θαρροῦσανε πὼς χωρὶς ἄλλο εἶχανε χάσει τὸ νοῦ τους, κι ἀνοιγόντανε κι αὐτοὶ μὲ τὰ πλοῖα, ἐλπίζοντας πὼς εὐκόλα θὰ τοὺς παίρνανε· καὶ φυσικὰ πολλοὶ εἶχανε αὐτὲς τὶς ἐλπίδες, ἀφοῦ τοὺς βλέπανε τόσο λιγιστούς καὶ τὰ δικά τους πλοῖα πολὺ περισσότερα καὶ καλύτερα ἐφωδιασμένα. Μ' αὐτὴ τὴν ἰδέα ἀρχίσανε νὰ τοὺς βάνουνε στὴ μέση. Τότε ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἴωνες συμπαθούσανε τοὺς "Ελληνες καὶ λαβαίνανε μέρος στὴν ἐκστρατεία ἀθέλητα, θαρροῦσανε δικὴ τους συμφορὰ μεγάλη βλέποντάς τους νὰ περικυ-

ταῦτα ἐκκυκλοῦντο αὐτοὺς ἐς μέσον. Ὅσοι μὲν νυν τῶν Ἰώνων ἦσαν εὐ-
νοιοι τοῖσι Ἕλλησι, ἀέκοντές τε ἐστρατεύοντο, συμφορὴν τε ἐποιοῦντο
μεγάλην, ὀρέοντες περιεχομένους αὐτοὺς καὶ ἐπιστάμενοι ὡς οὐδείς
αὐτῶν ἀπονοστήσει· οὕτω ἀσθενέα σφι ἐφαίνετο εἶναι τὰ τῶν Ἑλλήνων
πρήγματα. Ὅσοισι δὲ καὶ ἡδομέοισι ἦν τὸ γινόμενον, ἄμιλλαν ἐποιοῦν-
το, ὅπως αὐτὸς ἕκαστος πρῶτος νέα Ἀττικὴν ἐλὼν δῶρα παρὰ βασιλέος
λάμψεται. Ἀθηναίων γὰρ αὐτοῖσι λόγος ἦν πλεῖστος ἀνὰ τὰ στρατόπεδα.

11 Τοῖσι δὲ Ἕλλησι ὡς ἐσήμηνε, πρῶτα μὲν ἀντίπρωροι τοῖσι βαρ-
βάροισι γενόμενοι ἐς τὸ μέσον τὰς πρύμνας συνήγαγον, δευτέρα δὲ ση-
μήμαντος ἔργου εἶχοντο, ἐν ὀλίγῳ περ ἀπολαμφθέντες καὶ κατὰ στόμα.
Ἐνθαῦτα τριήκοντα νέας αἰρέουσι τῶν βαρβάρων... Πρῶτος δὲ Ἑλλήνων
νέα τῶν πολεμίων εἶλε ἀνὴρ Ἀθηναῖος Λυκομήδης Αἰσχροαίου, καὶ τὸ
ἀριστήϊον ἔλαβε οὗτος. Τοὺς δ' ἐν τῇ ναυμαχίῃ ταύτῃ ἑτεροαλκῆως ἀγω-
νιζομένους νῆς ἐπελθοῦσα διέλυσε. Οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες ἐπὶ τὸ Ἀρτεμί-
σιον ἀπέπλων, οἱ δὲ βάρβαροι ἐς τὰς Ἀφετάς, πολλὸν παρὰ δόξαν ἀγω-
νισάμενοι.

12 Ὡς δὲ εὐφρονὴ ἐγεγόνεε, ἦν μὲν τῆς ὥρης μέσον θέρος, ἐγίνετο δὲ
ὑδωρ τε ἄπλετον διὰ πάσης τῆς νυκτὸς καὶ σκληραὶ βρονταὶ ἀπὸ τοῦ Πη-
λίου· οἱ δὲ νεκροὶ καὶ τὰ νανήγια ἐξεφορέοντο ἐς τὰς Ἀφετάς, καὶ περὶ
τε τὰς πύργους τῶν νεῶν εἰλέοντο καὶ ἐτάρασσον τοὺς ταρσοὺς τῶν κω-
πέων. Οἱ δὲ στρατιῶται οἱ ταύτῃ ἀκούοντες ταῦτα ἐς φόβον κατιστέα-
το, ἐλπίζοντες πάγχυ ἀπολέεσθαι ἐς οἷα κακὰ ἦκον.

13 Καὶ τούτοισι μὲν τοιαύτῃ νῆς ἐγίνετο, τοῖσι δὲ ταχθεῖσι αὐτῶν
περιπλώειν Εὐβοίαν ἢ αὐτὴν περ εὐοῦσα νῆς πολλὸν ἦν ἔτι ἀγριωτέρῃ, το-
σοῦτω ὅσῳ ἐν πελάγει φερομένοισι ἐπέπιπτε, καὶ τὸ τέλος σφι ἐγένετο
ἄχαρι· ὡς γὰρ δὴ πλώουσι αὐτοῖσι χειμῶν τε καὶ τὸ ὑδωρ ἐπεγίκετο
εὐοῦσι κατὰ τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίης, φερόμενοι τῷ πνεύματι καὶ οὐκ εἰ-
δότες τῇ ἐφέροντο, ἐξέπιπτον πρὸς τὰς πέτρας. Ἐποιεέτο τε πᾶν ὑπὸ τοῦ
θεοῦ, ὅπως ἂν ἐξισωθείη τῷ Ἑλληνικῷ τὸ Περσικὸν μηδὲ πολλῶ πλέον εἶη.

14 Οὗτοι μὲν νυν περὶ τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίης διεφθείροντο, οἱ δὲ ἐν
Ἀφετῆσι βάρβαροι, ὡς σφι ἀσμένοισι ἡμέρῃ ἐπέλαμψε, ἀτρέμας τε εἶ-
χον τὰς νέας, καὶ σφι ἀπεχρᾶτο κακῶς πρήσσοσι ἡσυχίην ἄγειν ἐν τῷ

κλώνονται και πιστεύοντας πώς κανένας απ' αυτούς δε θα ξεφύγη τόσο τους φαινότανε ξεπεσμένα τὰ πράματα τὰ ἑλληνικά. "Όσοι ὅμως με χαρά τους βλέπανε τὴν κατάσταση, παραβγαίνανε ποιὸς πρῶτος θὰ κυριέψη πλοῖο ἀθηναϊκὸ γιὰ νὰ πάρη χαρίσματα ἀπὸ τὸ βασιλέα. Γιατὶ τὴν περισσότερη φήμη μέσα στὸ στρατόπεδο τὴν εἶχανε οἱ Ἀθηναῖοι.

Οἱ Ἕλληνες λοιπόν, μόλις ἀκούστηκε τὸ πρόσταγμα, στὴν ἀρχὴ 11 ἅμα ἀντικρύσανε τοὺς βαρβάρους, γυρίσανε τὶς πρύμνες πρὸς τὸ κέντρο τους ὕστερα μὲ τὸ δεύτερο πρόσταγμα ἀρχίσανε τὴν ἐπίθεση ἀν καὶ περιορισμένοι σὲ μικρὸ χῶρο, καὶ ἀπὸ πολὺ κοντά. Τότε κυριεύου-νε τριάντα πλοῖα βαρβαρικά. Πρῶτος ὁ Ἀθηναῖος Λυκομήδης, γιὸς τοῦ Αἰσχυραίου, κυριέψε πλοῖο ἐχθρικό καὶ πῆρε τὸ ἀριστεῖο ἢ μάχη ὅμως ἐξακολουθοῦσε ἀμφίβολη καὶ φτάνοντας ἡ νύχτα τοὺς χώρισε. Καὶ οἱ Ἕλληνες γυρίσανε στὸ Ἀρτεμίσιο καὶ οἱ βάρβαροι στὶς Ἀφετές, ἀφοῦ πολεμήσανε πολὺ ἀλλιώτικα ἀπ' ὅ,τι ἐλπίζανε.

"Ἦτανε μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ ἅμα βράδυνασε, ἀκράτητη βροχὴ 12 ἀρχισε νὰ πέφτη ὅλη τὴ νύχτα, καὶ βροντὲς ποὺ ξεκουφαίνανε φτάνανε ἀπ' τὸ Πῆλιο. Τοὺς νεκροὺς καὶ τὰ ναυάγια τοὺς ξερνοῦσε τὸ κῦμα κατὰ τ' ἀκρογιάλι τῶν Ἀφετῶν καὶ τὰ ἔκανε νὰ μπλέκονται στὶς πρῶρες καὶ νὰ χτυπᾶνε στὶς ἄκρες τῶν κουπιῶν. Καὶ οἱ στρατιῶτες ἀκούγοντας αὐτοὺς τοὺς κρότους τρέμανε ἀπὸ τὸ φόβο τους, περιμένοντας χωρὶς ἄλλο νὰ χαθοῦν.

"Ἔτσι περάσανε τὴ νύχτα ἐκεῖνη ὅσο γιὰ τοὺς ἄλλους, ποῦ θὰ κάνα- 13 νε τὸ γύρο τῆς Εὐβοίας, ἡ ἴδια αὐτὴ νύχτα ἦτανε πολὺ ἀγριώτερη τοὺς ἤῤρε στὸ ἀνοιχτὸ πέλαγος καὶ τὸ τέλος τους ἦτανε πολὺ ἄτυχο γιὰτὶ ἐνῶ ταξιδεύανε κοντὰ στὰ Κοῦλα¹⁰ τῆς Εὐβοίας, τοὺς πλάκωσε ἡ κακοκαιρία καὶ ἡ βροχὴ, καὶ ὁ ἄνεμος τοὺς ἔσερνε καὶ δὲν ξέρανε ποῦ βρίσκονται, καὶ τότε πέφτανε στὰ βράχια ἀπάνω. "Όλα αὐτὰ ἦτανε ἀπὸ θεοῦ θέλημα, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ περσικὸ ναυτικὸ ἰσάριθμο μὲ τὸ ἑλληνικὸ κι ὄχι πιά παραπολὺ ἀνώτερο.

"Ἔτσι χαθῆκανε κι αὐτοὶ κοντὰ στὰ Κοῦλα. Οἱ ἄλλοι βάρβαροι ποὺ 14 ἦτανε στὶς Ἀφετές, ἀφοῦ εἶδανε μὲ χαρά τους νὰ φέξῃ ἡ μέρα, κρατοῦσανε τὰ πλοῖα ἀκίνητα, καὶ μέναν εὐχαριστημένοι ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τους τὰ δεινά, νὰ βρίσκουνε κάποια ἡσυχία τώρα. Τότε στοὺς Ἕλληνες ἔφτασε βοήθεια ἀπὸ πενήντα τρεῖς τριήρεις ἀττικὲς καὶ θάρρος τοὺς δῶσανε τὰ πλοῖα αὐτὰ, ἅμα φτάσανε, κι ἀκόμα περισσότερο τοὺς ἔκα-με καρδιά ἢ εἶδηση πὼς οἱ βάρβαροι ὅσοι κάνανε τὸ γύρο τῆς Εὐβοίας

παρεόντι. Τοῖσι δὲ Ἑλλησι ἐπεβροήθειον νέες τρεῖς καὶ πεντήκοντα Ἀττικαί· αὐταί τε δὴ σφεας ἐπέρωσαν ἀπικόμεναι, καὶ ἅμα ἀγγελίη ἐλθοῦσα ὡς τῶν βαρβάρων οἱ περιπλώοντες τὴν Εὐβοίαν πάντες εἶσαν διεφθαρμένοι ὑπὸ τοῦ γενομένου χειμῶνος· φυλάξαντες δὴ τὴν αὐτὴν ὥρην πλώοντες ἐπέπεσον νησιὶ Κιλίσσησι, ταύτας δὲ διαφθείραντες, ὡς εὐφρόνη ἐγένετο, ἀπέπλων ὀπίσω ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον.

15 Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ δεινὸν τι ποιησάμενοι οἱ στρατηγοὶ τῶν βαρβάρων νέας οὕτω σφι ὀλίγας λυμαίνεσθαι καὶ τὸ ἀπὸ Ξέρξεω δειμαίνοντες οὐκ ἀνέμειναν ἔτι τοὺς Ἑλλήνας μάχης ἄρξαι, ἀλλὰ παρακελευσάμενοι κατὰ μέσον ἡμέρης ἀνῆγον τὰς νέας· συνέπιπτε δὲ ὥστε τῆσι αὐτῆσι ἡμέρῃσι τὰς ναυμαχίας γίνεσθαι ταύτας καὶ τὰς πεζομαχίας τὰς ἐν Θερμοπύλῃσι· ἦν δὲ πᾶς ὁ ἀγὼν τοῖσι κατὰ θάλασσαν περὶ τοῦ Εὐρύπου, ὥσπερ τοῖσι ἀμφὶ Λεωνίδην τὴν ἐσβολὴν φυλάσσειν. Οἱ μὲν δὲ παρεκελεύοντο ὅπως μὴ παρήσουσι ἐς τὴν Ἑλλάδα τοὺς βαρβάρους, οἱ δ' ὅπως τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα διαφθείραντες τοῦ πόρου κρατήσουσι.

16 Ὡς δὲ ταξάμενοι οἱ Ξέρξεω ἐπέπλων, οἱ Ἕλληνες ἀτρέμας εἶχον πρὸς τῷ Ἀρτεμισίῳ. Οἱ δὲ βάρβαροι μνηοειδῆς ποιήσαντες τῶν νεῶν ἐκκλέοντο, ὡς περιλάβοιεν αὐτούς. Ἐνθεῦτεν οἱ Ἕλληνες ἐπανέπλων τε καὶ συνέμισγον· ἐν ταύτῃ τῇ ναυμαχίῃ παραπλήσιοι ἀλλήλοισι ἐγένοντο. Ὁ γὰρ Ξέρξεω στρατὸς ὑπὸ μεγάλους τε καὶ πλήθεος αὐτὸς ὑπ' ἑωυτοῦ ἔπιπτε, ταρασσομένων τε τῶν νεῶν καὶ περιπιπτούσεων περὶ ἀλλήλας· ὁμος μέντοι ἀντεῖχε καὶ οὐκ εἶκε· δεινὸν γὰρ χρῆμα ἐποιεῦντο ὑπὸ νεῶν ὀλίγων ἐς φυγὴν τράπεσθαι. Πολλοὶ μὲν δὴ τῶν Ἑλλήνων νέες διεφθείροντο, πολλοὶ δὲ ἄνδρες, πολλῶν δ' ἔτι πλεῖνες νέες τε τῶν βαρβάρων καὶ ἄνδρες. Οὕτω δὲ ἀγωνιζόμενοι διέστησαν χωρὶς ἑκάτεροι.

19 Νόῳ δὲ λαβὼν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὡς εἰ ἀπορραγεῖ ἀπὸ τοῦ βαρβάρου τὸ τε Ἴωνικὸν φῶλον καὶ τὸ Καρικόν, οἷοί τε εἶσαν τῶν λοιπῶν κατὑπερθε γενέσθαι, ἐλαυνόντων τῶν Εὐβοέων πρόβατα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ταύτη συλλέξας τοὺς στρατηγούς ἔλεγέ σφι, ὡς δοκεῖοι ἔχειν τινὰ παλάμην, τῇ ἐλπίζοι τῶν βασιλέος συμμαχῶν ἀποστήσειν τοὺς ἀρίστους. Ταῦτα μὲν νῦν ἐς τοσοῦτο παρεγύμνου, ἐπὶ δὲ τοῖσι κατήκουσι πρῆγμα-

δλοι ἦτανε χαμένοι ἀπὸ τὴν τρικυμία. Καὶ μὲ τὸ θάρρος αὐτό, ἀφοῦ περιμένανε νὰ περάσῃ τὸ μεσημέρι, πέσανε ἀπάνω στὴ ναυτικὴ μοῖρα τῶν Κυλίκων, κι ἀφοῦ τὴν καταστρέψανε, γυρίσανε πίσω στὸ Ἄρτεμισιο μόλις ἄρχιζε νὰ νυχτώνῃ.

Τὴν τρίτῃ μέρα οἱ στρατηγοὶ τῶν βαρβάρων, μὲ τὴν ἰδέα πὼς ἦτανε 15
πρᾶμα ἀνυπόφορο γι' αὐτοὺς τόσα λίγα πλοῖα νὰ τοὺς κάνουνε τόσο πολὺ κακό, ἔχοντας καὶ τὸ φόβο τοῦ Ξέρξη, δὲν περιμένανε πιά τοὺς Ἕλληνες νὰ κάμουνε τὴν ἀρχή, ἀλλὰ δίνοντας θάρρος ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο σηκώσανε ἄγκυρα κατὰ τὸ μεσημέρι. Καὶ ἦτανε σύμπτωση, καὶ οἱ ναυμαχίες καὶ οἱ πεζομαχίες τῶν Θερμοπυλῶν νὰ γίνονται αὐτὲς τὶς ἴδιες μέρες· καὶ καθὼς ὁ σκοπὸς τοῦ Λεωνίδα μὲ τοὺς δικούς του ἦτανε νὰ μὴν περάσουνε οἱ βάρβαροι στὴν Ἑλλάδα, ἔτσι καὶ ὁ ναυτικὸς ἀγώνας, νὰ μὴ μποῦνε στὸν Εὐριπὸ· λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ Ἕλληνες εἶχανε τὴ φιλοδοξία νὰ μὴν ἀφήσουνε νὰ μποῦνε οἱ βάρβαροι, ἀπὸ τὴν ἄλλη αὐτοὶ νὰ χαλάσουνε τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, καὶ τότε νὰ τοὺς κυριέψουνε τὰ περάσματα.

Ἐνῶ λοιπὸν τὰ πλοῖα τοῦ Ξέρξη προχωρούσανε μὲ τάξη, οἱ Ἕλ- 16
λῆνες μένανε ἀκίνητοι σιμὰ στὸ Ἄρτεμισιο· οἱ βάρβαροι κόνοντας μὲ τὰ πλοῖα σχῆμα μισοφέγγαρου τοὺς περικυκλώνανε γιὰ νὰ τοὺς κόψουνε κάθε φυγή. Τότε οἱ Ἕλληνες βγήκανε κι αὐτοὶ ἀνοιχτὰ κι ἄρχισε ἡ συμπλοκή. Σ' αὐτὴ τὴ ναυμαχία βγήκανε ἰσόπαλοι καὶ οἱ δύο· γιατί ὁ στόλος τοῦ Ξέρξη ἀπὸ τὸ πλῆθος τὸ μεγάλο, ἀπὸ τὸν ταραγμὸ τῶν πλοίων, ποὺ πέφτανε τὸ ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο, ὁ ἴδιος γινότανε πρόσκομμα στὰ ἴδια του κινήματα, ὅμως βαστοῦσε τὴν ἀντίσταση καὶ δὲν ὑποχωροῦσε· γιατί τὸ εἶχανε ντροπὴ μεγάλη, σὲ τόσο λίγα πλοῖα νὰ δείξουνε τὶς πλάτες τους. Πολλὰ λοιπὸν πλοῖα ἑλληνικὰ χαθῆκανε καὶ πολλοὶ Ἕλληνες, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα πλοῖα βαρβαρικὰ καὶ βάρβαροι. Ὑστερα ἀπὸ τέτοιον ἰσόπαλο ἀγώνα χωριστήκανε τὰ δύο μέρη.

2. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ ΚΑΤΑΠΛΕΕΙ ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΑΦΗΝΟΥΝ ΕΡΗΜΗ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥΣ. Η ΑΘΗΝΑ ΚΥΡΙΕΥΕΤΑΙ ΚΑΙ Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΠΑΡΑΔΙΝΕΤΑΙ ΣΤΙΣ ΦΛΟΓΕΣ

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔβανε στὸ νοῦ του πὼς, ἂν μπορούσε νὰ τραβήξῃ 19
ἀπὸ τοὺς βαρβάρους τὸν Ἰωνικὸ καὶ τὸν Καρικὸ λαό, θὰ μπορούσανε οἱ Ἕλληνες νὰ γίνουνε ἀπὸ κείνους δυνατώτεροι. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Εὐβοεῖς

σι τάδε ποιητέα εἶναι σφι ἔλεγε· τῶν τε προβάτων τῶν Εὐβοϊκῶν ὅσα τις ἐθέλοι καταθύειν (κρέσσον γὰρ εἶναι τὴν στρατιὴν ἔχειν ἢ τοὺς πολεμίους) παραίνεέ τε προειπεῖν τοῖσι ἐωντῶν ἐκάστους πῦρ ἀνακαίειν· κομιδῆς δὲ πέρι τὴν ὥρην αὐτῷ μελήσειεν ὥστε ἀσινέας ἀπικέσθαι ἐς τὴν Ἑλλάδα. Ταῦτα ἤρσεέ σφι ποιέειν καὶ αὐτίκα πῦρ ἀνακανσάμενοι ἐτρόποντο πρὸς τὰ πρόβατα.

21 Οἱ μὲν δὴ ταῦτα ἔρησσαν, παρῆν δὲ ὁ ἐκ Τρηχίνος κατάσκοπος... Οἱ δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα, οὐκέτι ἐς ἀναβολὰς ἐποιεῦντο τὴν ἀποχώρησιν, ἐκομίζοντο δὲ ὡς ἕκαστοι ἐτάχθησαν, Κορίνθιοι πρῶτοι, ὕστατοι δὲ Ἀθηναῖοι.

22 Ἀθηναίων δὲ νέας τὰς ἄριστα πλωούσας ἐπιλεξάμενος Θεμιστοκλῆς ἐπορεύετο περὶ τὰ πότιμα ὕδατα, ἐντάμων ἐν τοῖσι λίθοισι γράμματα, τὰ Ἴωνες ἐπελθόντες τῇ ὕστεραίῃ ἡμέρῃ ἐπὶ τὸ Ἀρτεμισίον ἐπελέξαντο. Τὰ δὲ γράμματα τάδε ἔλεγε· « Ἄνδρες Ἴωνες, οὐ ποιέετε δίκαια ἐπὶ τοὺς πατέρας στρατευόμενοι καὶ τὴν Ἑλλάδα καταδουλούμενοι· ἀλλὰ μάλιστα μὲν πρὸς ἡμέων γίνεσθε· εἰ δὲ ὑμῖν ἐστὶ τοῦτο μὴ δυνατόν ποιῆσαι, ὑμεῖς δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐκ τοῦ μέσου ἡμῖν ἔξεσθε καὶ αὐτοί, καὶ τῶν Καρῶν δέεσθε τὰ αὐτὰ ὑμῖν ποιέειν· εἰ δὲ μηδέτερον τούτων οἶόν τε γίνεσθαι, ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης μέζονος κατέζευχθε ἢ ὥστε ἀπίστασθαι, ὑμεῖς γε ἐν τῷ ἔργῳ, ἐπεὰν συμμίσγωμεν, ἐθελοκακέετε, μεμνημένοι ὅτι ἀπ' ἡμέων γεγόνατε καὶ ὅτι ἀρχῆθεν ἢ ἔχθηρ πρὸς τὸν βάρβαρον ἀπ' ὑμέων ἡμῖν γέγονε. Θεμιστοκλῆς δὲ ταῦτα ἔγραψε, δοκέειν ἐμοί, ἐπ' ἀμφοτέρα νοέων, ἵνα ἢ λαθόντα τὰ γράμματα βασιλέα Ἴωνας ποιήσῃ μεταβαλεῖν καὶ γενέσθαι πρὸς ἐωντῶν, ἢ ἐπει τε ἀνενειχθῆ καὶ διαβληθῆ πρὸς Ξέρξεα, ἀπίστους ποιήσῃ τοὺς Ἴωνας καὶ τῶν ναυμαχιῶν αὐτοὺς ἀπόσχῃ.

23 Θεμιστοκλῆς μὲν ταῦτα ἐνέγραψε, τοῖσι δὲ βαρβάροισι αὐτίκα μετὰ ταῦτα πλοῖόν ἤλθε ἀνὴρ Ἰστιαεὺς ἀγγέλλων τὸν δρησμόν τὸν ἀπ' Ἀρτεμισίου τῶν Ἑλλήνων. Οἱ δ' ὑπ' ἀπιστίας τὸν μὲν ἀγγέλλοντα εἶχον ἐν φυλακῇ, νέας δὲ ταχέας ἀπέστειλαν προκατοφομένας. Ἀπαργυεῖαντων

βόσκανε τὰ πρόβατά τους στό παραθαλάσσιο, ἐκεῖ συνάζοντας τοὺς στρατηγούς ὁ Θεμιστοκλῆς τοὺς εἶπε, πῶς μὲ κάποιον τρόπον, πού καθὼς πιστεύει, μηχανεύτηκε, εἶχε τὴν ἐλπίδα νὰ σηκώσῃ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ βασιλέα τοὺς καλύτερους συμμάχους του. Ἰσαμε κεῖ ὅμως ἀφῆσε τὸ συλλογισμό του νὰ φανῇ ὅσο γιὰ τὴν τωρινὴ κατάσταση, εἶπε, νὰ τί ἔπρεπε νὰ κάμουμε; νὰ πέσουνε ἀπάνω στὰ πρόβατα τὰ εὐβοϊκὰ καὶ νὰ σφάζῃ καθένας ὅσα θέλει, γιὰτὶ καλύτερα νὰ τὰ φάῃ τὸ δικό τους στράτευμα, παρὰ νὰ τ' ἀρπάξουνε οἱ ἐχθροί; ἔδινε καὶ τὴ συμβουλὴ στὸν κάθε στρατηγό, νὰ προστάξῃ καθένας τοὺς δικούς του ν' ἀνάψουνε φωτιές ὅσο γιὰ τὸ γυρισμό τους στὴν πατρίδα, αὐτὸς θὰ φυλάξῃ τὴ στιγμή γιὰ νὰ γυρίσουνε ἄβλαβοι. Αὐτὰ τοὺς φανήκανε ἀρεστὰ νὰ τὰ κάμουνε καὶ ἀμέσως ἀνάβοντας φωτιές ριχτήκανε στὰ πρόβατα.

Ἐνῶ συνέβαιναν αὐτά, ἔφτασε ἀπὸ τὴν Τραχίνα ταχυδρόμος καὶ 21 ἔκαμε γνωστὰ τὰ περιστατικὰ τοῦ Λεωνίδα καὶ τοῦ στρατοῦ του. Τότε αὐτοί, μαθαίνοντας τὰ νέα, καμιὰν ἀναβολὴ πιά δὲ θέλανε νὰ κάμουνε, καὶ ἀρχίσανε νὰ φεύγουνε ὅλοι μὲ τὴν τάξῃ τους, πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι καὶ τελευταῖοι οἱ Ἀθηναῖοι.

Ὁ Θεμιστοκλῆς, διαλέγοντας τὰ πιὸ γρήγορα πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, 22 ἔπιανε σὲ κάθε μέρος πού βρισκότανε πηγὴ νεροῦ, καὶ ἐκεῖ χάραζε ἀπάνω στοὺς βράχους γράμματα τὰ λόγια αὐτὰ τὴν ἄλλῃ μέρα φτάνοντας οἱ Ἴωνες ἀπὸ τὸ Ἀρτεμίσιο τὰ διαβάσανε καὶ νὰ τὸ νόημά τους: «Ἄνδρες Ἴωνες, δὲν εἶναι δίκαιο αὐτὸ πού κάνετε στὴ μνήμη τῶν προγόνων σας, θέλοντας μὲ τὴν ἐκστρατεία σας αὐτὴ νὰ ὑποδουλώσετε τὴν Ἑλλάδα; κάμετε τὸ ἀντίθετο λοιπὸν καὶ ἐλάτε μὲ τὸ μέρος μας. Ἄν ὅμως τὸ πρᾶμα δὲ σᾶς εἶναι δυνατό, τὸ ἐλάχιστο, καὶ τώρα ἀκόμα τραβηχῆτε ἀπὸ τὴ μέση σεῖς, παρακαλέσετε καὶ τοὺς Κἄρες νὰ κάνουνε τὸ ἴδιο. Ἄν ὅμως οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ, γιὰτὶ ἄλλῃ ἀνάγκη δυνατώτερη δὲ σᾶς ἀφήνει ν' ἀποστατήσετε, φανῆτε κἀν, ἅμα σμίξουμε στὴ μάχη, θεληματικὰ ἀνεργοὶ καὶ θυμηθῆτε ὅτι κατὰγεσθε ἀπὸ μᾶς καὶ πῶς ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ἔχθρας μὲ τὸ βάρβαρο ἀπὸ ἐσᾶς προῆλθε». Ὁ Θεμιστοκλῆς τὰ ἔγραφε αὐτά, καθὼς νομίζω, μὲ διβουλο σκοπὸ ἢ χωρὶς νὰ τὸ μάθῃ ὁ βασιλέας νὰ κάμουνε τοὺς Ἴωνες ν' ἀλλάξουνε γνώμη καὶ νὰ πᾶνε μὲ τὸ μέρος τους, ἢ, ἂν τὸ πρᾶμα καταγγελθῇ στὸ βασιλέα, νὰ νομίσῃ αὐτὸς ἄπιστους τοὺς Ἴωνες καὶ νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τίς ναυμαχίες.

Αὐτὰ χάραξε ὁ Θεμιστοκλῆς στοὺς βράχους. Ἄξαφνα μιὰ μέρα 23

δὲ τούτων τὰ ἦν, οὕτω δὴ ἅμα ἠλίω σκιδναμένω πᾶσα ἡ στρατιὴ ἐπλώε ἀλῆς ἐπὶ τὸ Ἄρτεμισιον. Ἐπισχόντες δὲ ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ μέχρι μέσου ἡμέρης, τὸ ἀπὸ τούτου ἐπλώον ἐς Ἴστιαίαν· ἀπικόμενοι δὲ τὴν πόλιν ἔσχον τῶν Ἴστιαίων, καὶ τῆς Ἐλλοπίης μοίρης, γῆς δὲ τῆς Ἴστιαϊτιδος τὰς παραθαλασσίας κόμας πάσας ἐπέδραμον.

40 Ὁ δὲ Ἑλλήνων ναυτικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ Ἄρτεμισίου Ἀθηναίων δεηθέντων ἐς Σαλαμίνα κατέσχει τὰς νέας· τῶνδε δὲ εἶνεκεν προσεδείθησαν αὐτῶν σχεῖν πρὸς Σαλαμίνα Ἀθηναῖοι, ἵνα αὐτοὶ παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ὑπεξαγάγῃται ἐκ τῆς Ἀττικῆς, πρὸς δὲ καὶ βουλευσῶνται τὸ ποιητέον αὐτοῖσι ἔσται· ἐπὶ γὰρ τοῖσι κατήκουσι πρήγμασι βουλήν ἔμελλον ποιήσεσθαι ὡς ἐφυσμένοι γνώμης· δοκέοντες γὰρ εὐρήσειν Πελοποννησίους πανδημεὶ ἐν τῇ Βοιωτῇ ὑποκατημένους τὸν βάρβαρον τῶν μὲν εὖρον οὐδὲν ἔόν, οἱ δὲ ἐπυνθάνοντο τὸν Ἴσθμὸν αὐτοὺς τειχέοντας, τὴν Πελοπόννησον περὶ πλείστου τε ποιευμένους περιεῖναι καὶ ταύτην ἔχοντας ἐν φυλακῇ, τὰ δὲ ἄλλα ἀπιέναι. Ταῦτα πυνθανόμενοι οὕτω δὴ προσεδείθησάν σφρων σχεῖν πρὸς τὴν Σαλαμίνα.

41 Οἱ μὲν δὴ ἄλλοι κατέσχον ἐς τὴν Σαλαμίνα, Ἀθηναῖοι δὲ ἐς τὴν ἐωυτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἄπιξιν κήρυγμα ἐποίησαντο, Ἀθηναίων τῇ τις δύναται σφύζειν τὰ τέκνα τε καὶ τοὺς οἰκέτας. Ἐνθαῦτα οἱ μὲν πλείστοι ἐς Τροιζῆνα ἀπέστειλαν, οἱ δὲ ἐς Αἴγινα, οἱ δὲ ἐς Σαλαμίνα. Ἔσπευσαν δὲ ταῦτα ὑπεκθέσθαι τῷ χρηστηρίῳ τε βουλόμενοι ὑπηρετέειν καὶ δὴ καὶ τοῦδε εἶνεκεν οὐκ ἦμιστα· λέγουσι Ἀθηναῖοι ὄφιν μέγαν φύλακον τῆς Ἀκροπόλιος ἐνδαισιτᾶσθαι ἐν τῷ ἰσθμῷ· λέγουσί τε ταῦτα καὶ δὴ καὶ ὡς ἐόντι ἐπιμήνια ἐπιτελέουσι προτιθέντες· τὰ δ' ἐπιμήνια μελιτόεσσα ἔστι. Αὕτη δ' ἡ μελιτόεσσα ἐν τῷ πρόσθε αἰεὶ χρόνῳ ἀναισιμουμένη τότε ἦν ἄφαντος· σημηνάσης δὲ ταῦτα τῆς ἰρείης μᾶλλον τι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ προθυμότερον ἐξέλιπον τὴν πόλιν ὡς καὶ τῆς θεοῦ ἀπολελοιπυῖνης τὴν ἀκρόπολιν. Ὡς δὲ σφι πάντα ὑπεξεκέετο, ἐπλώον ἐς τὸ στρατόπεδον.

42 Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀπ' Ἄρτεμισίου ἐς Σαλαμίνα κατέσχον τὰς νέας, σύνεργε καὶ ὁ λοιπὸς πυνθανόμενος ὁ τῶν Ἑλλήνων ναυτικὸς στρατὸς ἐκ

κάποιος από την 'Ιστιαία¹²¹ έφτασε με πλοίο στους βαρβάρους και τους έδωσε την είδηση τής φυγής των 'Ελλήνων από το 'Αρτεμίσιο. Αυτόι μὴν πιστεύοντας τὸν ἄνθρωπο, τὸν κρατήσανε και στείλανε γρήγορα πλοῖα μπροστά νά παρατηρήσουν· ἀφοῦ βεβαιώσανε τὰ πλοῖα τὴν ἀλήθεια, τότε ἀμέσως, μόλις ἔλαμψε ὁ ἥλιος, ὄλος ὁ στόλος συναγμένος τράβηξε γιὰ τὸ 'Αρτεμίσιο· σταματήσανε ἐκεῖ ὡς τὸ μεσημέρι και τραβήξανε ἔπειτα γιὰ τὴν 'Ιστιαία. Φτάνοντας κάμανε κατοχὴ τῆς πόλης των 'Ιστιαίων και διαρπάξανε ὅλες τὶς παραλιακὲς κῶμες τῆς 'Ελλοπίας¹²², πού εἶναι μέρος γῆς ἀπὸ τὴν 'Ιστιαία.

Τῶν 'Ελλήνων λοιπὸν ὁ ναυτικὸς στρατὸς ἀπὸ τὸ 'Αρτεμίσιο, κατὰ 40 παράκληση των 'Αθηναίων ἔπιασε στὴ Σαλαμίνα. Ἡ αἰτία, πού ζητήσανε οἱ 'Αθηναῖοι τὴ χάρη ν' ἀράξη ὁ στόλος στὴ Σαλαμίνα, ἦτανε γιὰ νά σηκώσουνε κι αὐτοὶ τὰ γυναικόπαιδά τους ἀπὸ τὴν 'Αττικὴ, κι ἀκόμα νά σκεφτοῦνε ὅλοι μαζί τί πρέπει νά κάμουνε. Καὶ ἡ σύσκεψή τους ἔπρεπε νά γίνῃ γιὰ τὴν τωρινὴ τους κατάσταση, ἀφοῦ βγήκανε γελασμένοι στὶς ἐλπίδες τους. Ἐνῶ δηλ. περιμένανε νά βροῦνε τοὺς Πελοποννησίους μ' ὅλες τὶς δυνάμεις τους στὴ Βοιωτία και νά φυλάνε ἐκεῖ καρτέρι τοὺς βαρβάρους, ἀπ' αὐτοὺς δὲ βρήκανε κανέναν, ἀλλὰ μάθανε πὼς ὠχυρώνανε τὸν 'Ισθμό, θέλοντας πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ Πελοπόννησος νά γλυτώσῃ και τὴν Πελοπόννησο νά φυλάνε, και ἄς πᾶνε χαμένα τὰ ἄλλα μέρη. Αὐτὰ μαθαίνοντας οἱ 'Αθηναῖοι παρακαλέσανε τὸ στόλο νά κρατήσουνε στὴ Σαλαμίνα.

"Ἐτσι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες πιάσανε ἐκεῖ, ἐνῶ οἱ 'Αθηναῖοι περάσανε 41 στὸν τόπο τους. Μετὰ τὸ φτάσιμό τους βγάλανε κήρυγμα, ὅπως μπορεῖ καθένας νά κοιτάξῃ τοὺς δικούς του. Τότε οἱ περισσότεροὶ τοὺς στείλανε στὴν Τροιζήνα, ἄλλοι στὴν Αἴγινα κι ἄλλοι στὴ Σαλαμίνα. Ἡ σπουδὴ τους αὐτὴ γιὰ τὴ μεταφορὰ ἦτανε γιὰ τὴν θέλανε ν' ἀκούσουνε τὸ χρησμό¹²³, καὶ γιὰ τὴν παρακάτω αἰτία ἀκόμα πιὸ πολὺ· λένε οἱ 'Αθηναῖοι πὼς ἓνα μεγάλο φίδι ζῆ μέσα στὸ ναό¹²⁴, φύλακας τῆς 'Ακρόπολης· και δὲν τὸ λένε μοναχὰ πὼς τάχα ὑπάρχει, παρὰ τοῦ κάμουνε κάθε μῆνα προσφορά, μιὰ πίτα μὲ μέλι ζυμωμένη. Ὡς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἡ πίτὰ βρισκότανε φαγωμένη, τώρα ὅμως ἔμενε ἀνέγγιχτη· μόλις ἡ ἱέρεια τὸ ἔκαμε γνωστό, οἱ 'Αθηναῖοι ὄλο και γοργότερα παραιτούσανε τὴν πόλη, ἀφοῦ και ἡ θεὰ¹²⁵ εἶχε παραιτήσῃ τὴν 'Ακρόπολη. Ἄφοῦ λοιπὸν ὅλα τὰ εἶχανε μετακομίσει, πηγαίνανε κι αὐτοὶ στὸ στρατόπεδο.

'Ἀφοῦ οἱ ἀπὸ τὸ 'Αρτεμίσιο κρατήσανε τὰ πλοῖα στὴ Σαλαμίνα, τό- 42

- Τροιζῆνος· ἐς γὰρ Πύργονα τὸν Τροιζηνίων λιμένα προείρητο συλλέγεσθαι συνελέχθησάν τε δὴ πολλῶ πλεῦνες νέες ἢ ἀπ' Ἀρτεμισίῳ ἑναυμάχεον, καὶ ἀπὸ πολλῶν πλεύνων. Ναύαρχος μὲν νυν ἐπῆν ὧντος ὅς περ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ, Εὐρυβιάδης Εὐρυκλείδew ἀνὴρ Σπαρτιήτης, οὐ μέντοι
- 48 γένεός γε τοῦ βασιλήϊου ἐών... Ἀριθμὸς δὲ ἐγένετο ὁ πᾶς τῶν νεῶν, πάρεξ τῶν πεντηκοντέρων, ὅκτῳ καὶ ἑβδομήκοντα καὶ τριηκόσια.
- 49 Ὡς δὲ ἐς τὴν Σαλαμίνα συνῆλθον οἱ στρατηγοὶ ἀπὸ τῶν εἰρημένων πολίων, ἐβουλεύοντο προθέτως Εὐρυβιάδew γνώμην ἀποφαίνεσθαι τὸν βουλόμενον, ὅκου δοκέει ἐπιτηδεώτατον εἶναι ναυμαχίην ποιέεσθαι τῶν αὐτοὶ χωρέων ἐγκρατέες εἰσί· ἢ γὰρ Ἀττικὴ ἀπειτο ἤδη, τῶν δὲ λοιπέων πέρι προετίθεε. Αἱ γινῶμαι δὲ τῶν λεγόντων αἱ πλεῖσται συνεξέπιπτον πρὸς τὸν Ἴσθμὸν πλώσαντας ναυμαχέειν πρὸ τῆς Πελοποννήσου, ἐπιλέγοντες τὸν λόγον τόνδε, ὡς ἦν νικηθέωσι τῇ ναυμαχίῃ, ἐν Σαλαμίῳ μὲν ἐόντες πολιορκήσονται ἐν νήσῳ, ἵνα σφι τιμωρὴ οὐδδμία ἐπιφανήσεται, πρὸς δὲ τῷ Ἴσθμῳ ἐς τοὺς ἐωντῶν ἐξοίσονται.
- 50 Ταῦτα τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου στρατηγῶν ἐπιλεγόμενων ἐληλύθεε ἀνὴρ Ἀθηναῖος ἀγγέλλον ἦκειν τὸν βάρβαρον ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ πᾶσαν αὐτὴν πυρπολέεσθαι· ὁ γὰρ διὰ Βοιωτῶν τραπόμενος στρατὸς ἅμα Ξέρξῃ, ἐμπρήσας Θεσπιέων τὴν πόλιν αὐτῶν ἐκλελοιπότην ἐς Πελοπόννησον καὶ τὴν Πλαταιέων ὡσαύτως, ἦκέ τε ἐς τὰς Ἀθήνας καὶ πάντα ἐκεῖνα ἐδηῖον· ἐνέπρησε δὲ Θεσπιάν τε καὶ Πλάταιαν πυθόμενος
- 51 ἦρος Θηβαίων, ὅτι οὐκ ἐμῆδιζον... Καὶ αἰρέουσι ἐρημὸν τὸ ἄστυ, καὶ τινες ὀλίγους εὐδρίσκουσι τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ ἱρῷ ἐόντας, ταμίας τε τοῦ ἱεροῦ καὶ πένθητας ἀνθρώπους, οἱ φραζάμενοι τὴν ἀκρόπολιν θύρησί τε καὶ ξύλοισι ἡμύνοντο τοὺς ἐπιόντας, ἅμα μὲν ὑπ' ἀσθενείης βίου οὐκ ἐκχωρήσαντες ἐς Σαλαμίνα, πρὸς δὲ αὐτοὶ δοκέοντες ἐξευρηκέναί τὸ μαντήϊον, τὸ ἢ Πυθίῃ ἔχρησε, τὸ ξύλινον τεῖχος ἀνάλωτον ἔσεσθαι, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο εἶναι τὸ κρησφύγετον κατὰ τὸ μαντήϊον, καὶ οὐ τὰς νέας.
- 52 Οἱ δὲ Πέρσαι ἰζόμενοι ἐπὶ τὸν καταντίον τῆς ἀκροπόλιος ὄχθον, τὸν Ἀθηναῖοι καλέουσι Ἀρήϊον πάγον, ἐπολιόρκεον τρόπον τοιόνδε· ὅκως στυπεῖον περὶ τοὺς οἰστοὺς περιθέντες ἄφειαν, ἐτόξευον ἐς τὸ φρά-

τε και ο άλλος ναυτικός στρατός των Ἑλλήνων, πού ἦτανε στήν Τροιζήνα, μαθαίνοντας αὐτό συναζότανε κι αὐτός ἐκεῖ· γιατί ἡ πρώτη συνεννόηση ἦτανε νά συναχθοῦνε ὅλοι στόν Πάγωνα, λιμάνι τῶν Τροιζηνίων· τώρα λοιπόν τά συναγμένα πλοῖα γενήκανε πολὺ περισσότερα ἀπὸ κείνα πού ναυμαχούσανε στὸ Ἄρτεμίσιο. Ναύαρχος ἀπάνω σ' ὅλους ἦτανε ὁ ἴδιος πού ἦτανε καὶ στὸ Ἄρτεμίσιο, ὁ Εὐρυβιάδης τοῦ Εὐρυκλείδη, Σπαρτιάτης, ἂν καὶ δὲν κρατοῦσε ἀπὸ βασιλικὴ γενιά. Τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἦτανε τρια- 48 κόσια ἐβδομήντα ὀχτῶ τὸ ὄλο· ἀπ' αὐτὰ ἑκατὸν ὀγδοήντα ἦτανε ἀθηναϊκά.

Οἱ ναύαρχοι ὅλοι κάμανε συνέλευση γιὰ ν' ἀποφασίσουνε. Ὁ Εὐ- 49 ρυβιάδης πρόβαλε νά λέγη ἐλεύθερα ὁ καθένας τὴ γνώμη του, σὲ ποῖο μέρος ἀπὸ ὅσες χῶρες εἶχανε στήν ἐξουσία τους νόμιζε πὼς ἦτανε τὸ πιὸ πρόσφορο γιὰ νά δώσουνε μάχη· καὶ ἀφοῦ ἡ Ἀττικὴ εἶχε ἐγκαταλειφθῆ, γιὰ τίς ἄλλες χῶρες ἦτανε ἡ πρότασή του. Οἱ γνώμες τῶν περισσότερων συμφωνοῦσανε σ' αὐτό· νά πᾶνε στόν Ἴσθμό κι ἐκεῖ νά ναυμαχήσουνε ἐμπρὸς στήν Πελοπόννησο, προσθέτοντας τὴν πρόφαση, πὼς, ἂν ναυμαχήσουνε στὴ Σαλαμίνα καὶ νικηθοῦνε, θά πολιορκηθοῦνε μέσα στὸ νησί κι ἐκεῖ καμιὰ βοήθεια δὲ θά ἔχη νά τοὺς ἔλθῃ· ἂν ὅμως ναυμαχήσουνε κοντὰ στόν Ἴσθμό, θά βροῦνε, βγαίνοντας ἀπὸ τὰ πλοῖα, καταφύγιο στοὺς δικούς τους.

Ἐνῶ σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα φτάσανε οἱ Πελοποννήσιοι στρατη- 50 γοί, ἤρθε ἓνας Ἀθηναῖος μὲ τὴν εἶδηση πὼς οἱ βάρβαροι μπήκανε στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν καίγανε ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Γιατὶ ὁ στρατὸς μὲ τὸν Ξέρξη, περνώντας μέσα ἀπ' τὴ Βοιωτία, ἀφοῦ ἔκαψε τίς Θεσπιές, παραιτημένες ἀπὸ τοὺς κατοίκους, πού εἶχανε φύγει στήν Πελοπόννησο, καὶ τὸ ἴδιο ἔκαψε στὶς Πλαταιές, ἔφτασε καὶ στήν Ἀθήνα· καὶ ὅλα τὰ παράδωσε στὴν ἀρπαγή. Ἐκαψε ὅμως τίς δύο πόλεις πού εἶπα, γιατί εἶχε μάθει ἀπὸ τοὺς Θηβαίους πὼς αὐτὲς δὲν εἶχανε προσκυνησεῖ.

Καὶ πήρανε ἔτσι τὸ ἄστυ τῆς Ἀθήνας ἔρημο, καὶ μοναχὰ λίγους 51 ἠῦρανε ἐκεῖ Ἀθηναίους μέσα στὸ ἱερὸ κλεισμένους· καὶ ἦτανε ὅλοι τους ταμίες τοῦ ναοῦ¹²⁶ καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἄνθρωποι φτωχοί· καὶ αὐτοὶ ὅλοι ἀφοῦ φράξανε¹²⁷ μὲ ξύλα τίς θύρες τῆς Ἀκρόπολης, χτυπούσανε τοὺς ἐχθρούς· αὐτοὶ δὲ φύγανε στὴ Σαλαμίνα, γιατί ἦτανε πολὺ φτωχοί, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά νομίζανε πὼς σωστότερα ἐξηγγήσανε τὸ χρησμὸ τῆς Πυθίας, πὼς τὸ ξύλινο τεῖχος θά εἶναι ἄπαρτο· κατὰ τὸ μαντεῖο λοιπόν, τὸ δικὸ τους καταφύγιο κι ὄχι τὰ πλοῖα ἦτανε τὸ ξύλινο τεῖχος.

Οἱ Πέρσες κρατώντας τὸ λόφο ἀντίκρυ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, πού 52

γμα. Ἐνθαῦτα Ἀθηναίων οἱ πολιορκούμενοι ὁμῶς ἠμύνοντο, καίπερ ἔς τὸ ἔσχατον κακοῦ ἀπιγμένοι καὶ τοῦ φράγματος προδεδωκότος· οὐδὲ λόγους τῶν Πεισιστρατιδῶν προσφερόντων περὶ ὁμολογίης ἐνεδέκοντο, ἀμνόμενοι δὲ ἄλλα τε ἀντεμνηχανέοντο καὶ δὴ καὶ προσιόντων τῶν βαρβάρων πρὸς τὰς πύλας ὀλοιτρόχως ἀπίεσαν ὥστε Ξέρξεα ἐπὶ χρόνον συχρὸν ἀπορίησι ἐνέχεσθαι οὐ δυνάμενόν σφρας ἐλεῖν.

53 Χρόνῳ δ' ἐκ τῶν ἀπόρων ἐφάνη δὴ τις ἔσδοδος τοῖσι βαρβάροισι· ἔδεε γὰρ κατὰ τὸ θεοπρόπιον πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν τὴν ἐν τῇ ἠπειρῷ γενέσθαι ὑπὸ Πέρσῃσι. Ἐμπροσθε ὦν πρὸ τῆς ἀκροπόλιος, ὄπισθε δὲ τῶν πυλέων καὶ τῆς ἀνόδου, τῇ δὴ οὔτε τις ἐφύλασσε οὔτ' ἂν ἤλπισε μὴ κοτέ τις κατὰ ταῦτα ἀναβαίη ἀνθρώπων, ταύτη ἀνέβησάν τινες κατὰ τὸ ἰρὸν τῆς Κέκροπος θυγατρὸς Ἀγλαῦρον, καίτοι περ ἀποκρήμνου ἐόντος τοῦ χώρου. Ὡς δὲ εἶδον αὐτοὺς ἀναβεβηκότας οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν, οἱ μὲν ἐρρίπτεον ἑωυτοὺς κατὰ τοῦ τείχεος κάτω καὶ διεφθείροντο, οἱ δὲ ἔς τὸ μέγαρον κατέφευγον. Τῶν δὲ Περσέων οἱ ἀναβεβηκότες πρῶτον μὲν ἐτρόπαντο πρὸς τὰς πύλας, ταύτας δὲ ἀνοίξαντες τοὺς ἰκέτας ἐφόνεον· ἐπεὶ δὲ σφι πάντες κατέστρωντο, τὸ ἰρὸν συλήσαντες ἐνέπρησαν πᾶσαν τὴν ἀκρόπολιν.

54 Σχῶν δὲ παντελῶς τὰς Ἀθήνας Ξέρξης ἀπέπεμψε ἔς Σοῦσα ἄγγελον ἱππέα Ἀρταβάνῳ ἀγγελέοντα τὴν παρεοῦσάν σφι εὐπρηξίην. Ἀπὸ δὲ τῆς πέμψιος τοῦ κήρυκος δευτέρῃ ἡμέρῃ συγκαλέσας Ἀθηναίων τοὺς φυγάδας, ἑωυτῷ δὲ ἐπομένους, ἐκέλευε τρόπῳ τῷ σφετέρῳ θῦσαι τὰ ἰρὰ ἀναβάντας ἔς τὴν ἀκρόπολιν, εἴτε δὴ ὦν ὄφιν τινὰ ἰδὼν ἐνυπνίου ἐνετέλλετο ταῦτα, εἴτε καὶ ἐνθύμιόν οἱ ἐγένετο ἐμπρήσαντι τὸ ἰρὸν. Οἱ δὲ φυγάδες τῶν Ἀθηναίων ἐποίησαν τὰ ἐντεταλμένα.

56 Οἱ δὲ ἐν Σαλαμῖνι Ἕλληνες, ὡς σφι ἐξηγγέλθη, ὡς ἔσχε τὰ περὶ τὴν Ἀθηναίων ἀκρόπολιν, ἔς τοσοῦτον θόρουβον ἀπίκοντο, ὥστε ἔνιοι τῶν στρατηγῶν οὐδὲ κυρωθῆναι ἔμενον τὸ προκείμενον πρῆγμα, ἀλλ' ἔς τὰς νέας ἐσέπιπτον καὶ ἰστία ἠείροντο ὡς ἀποθευσόμενοι τοῖσί τε ὑπολειπομένοισι αὐτῶν ἐκυρώθη πρὸ τοῦ Ἰσθμοῦ ναυμαχέειν· νύξ τε ἐγένετο, καὶ οἱ διαλυθέντες ἐκ τοῦ συνεδρίου ἐσέβαινον ἔς τὰς νέας.

λέγεται Ἄρειος πάγος¹²⁸, νά μὲ τί τρόπο κάμανε τὴν πολιορκία· ἀφοῦ βάνανε στουπὶ ἀναμμένο γύρω στὰ βέλη, τὰ ρίχνανε κατὰ τὸ φράχτη. Οἱ πολιορκημένοι ὅμως Ἀθηναῖοι ἐπιμένανε στὴν ἀντίσταση, ἂν καὶ εἶχανε φτάσει στὰ τελευταῖα τοὺς καὶ ὁ φράχτης πιά δὲν τοὺς βοηθοῦσε. Οὔτε τίς προτάσεις πού τοὺς κάνανε οἱ Πεισιστρατίδες¹²⁹ περὶ συνθήκης θέλανε νὰ τίς δεχτοῦνε, καὶ γιὰ ὑπεράσπισή τοὺς, μαζί μ' ἄλλους τρόπους πού μηχανεύονταν, κάνανε κι αὐτό· καθὼς οἱ βάρβαροι πλησιάζανε στὶς πύλες, κυλούσανε ἀπάνω τοὺς λιθάρια στρογγυλά, ὥστε ὁ Ξέρξης πολὺν καιρὸ βρισκότανε σ' ἀπορία μὴ μπορῶντας νὰ τοὺς καταβάλλῃ.

Τέλος στὰ στενά πού βρεθῆκανε οἱ βάρβαροι φάνηκε κάποιο πέ- 53
ρασμα. Κατὰ τὸ χρησμὸ ὄλη ἡ Ἀττικὴ, ὅση εἶναι στεριά, ἔμελλε νὰ πέσει στῶν Περσῶν τὰ χέρια. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη¹³⁰, ἀλλὰ παραπίσω ἀπὸ τίς πύλες καὶ ἀπὸ τὸν ἀνήφορο, ἐκεῖ οὔτε φύλαγε κανεὶς οὔτε ἦτανε φόβος μὴν περάσῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ μέρος ἀνθρώπος· ἀπ' αὐτὸ τὸ μέρος, σιμὰ στὸ ναὸ τῆς Ἀγλαύρου¹³¹, κόρης τοῦ Κέκροπα, περάσανε καμπόσοι βάρβαροι, ἂν καὶ ὁ τόπος ἦτανε γκρεμὸς. Καθὼς τοὺς εἶδανε ἀνεβασμένους οἱ Ἀθηναῖοι, ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς πέφτανε ἀπὸ τὸ τεῖχος κάτω καὶ σκοτωνόντανε, ἄλλοι καταφεύγανε μέσα στὸ ναό. Οἱ Πέρσες, πού εἶχανε ἀνεβῆ, πρῶτα ριχτήκανε στὶς πύλες τοῦ ναοῦ, κι ἀφοῦ τίς ἀνοίξανε σκοτώνανε τοὺς ἱκέτες· κι ἀφοῦ τοὺς στρώσανε ὅλους κατὰ γῆς νεκροὺς, διαρπάξανε τὸ ναὸ καὶ πυρπολήσανε τὴν Ἀκρόπολη.

Ἄμα πῆρε ὀλάκερη πιά τὴν Ἀθήνα ὁ Ξέρξης, ἔστειλε στὰ Σοῦσα 54
ταχυδρόμο καβαλάρη ν' ἀναγγεῖλῃ στὸν Ἀρτάβανο¹³² τὴ λαμπρὴ ἐπιτυχία του. Τῆ δευτέρη μέρα ἀπὸ τὸ ξεκίνημα τοῦ κήρυκα συγκάλεσε τοὺς ἐξορίστους Ἀθηναίους, πού ἦτανε στὴν ἀκολουθία του, καὶ τοὺς παράγγελε κατὰ τὰ δικά τοὺς ἔθιμα νὰ προσφέρουνε θυσίες ἀπάνω στὴν Ἀκρόπολη· καὶ τὴν προσταγὴ αὐτὴ τὴν ἔκανε εἴτε γιὰτὶ εἶδε κάποιο ὄνειρο εἴτε καὶ γιὰτὶ θυμῆθηκε τοῦ ναοῦ τὸ κάψιμο. Καὶ οἱ ἐξόριστοι Ἀθηναῖοι ἐκτελέσανε τίς προσταγές του.

3. ΠΟΛΕΜΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Οἱ Ἕλληνες ἀφοῦ μάθανε στὴ Σαλαμίνα τῆς Ἀκρόπολης τὰ περι- 59
στατικά, φτάσανε σὲ τόση ταραχὴ, ὥστε μερικοὶ στρατηγοὶ οὐδὲ περιμείνανε τὴν ἀπόφαση πού θὰ βγαίνει ἀπάνω στὸ θέμα τῆς συζήτησης, ἀλλὰ πηδῆσανε μέσα στὰ πλοῖα καὶ σηκώσανε πανιά, ἔτοιμοι νὰ φεύγουνε.

- 57 Ἐνθαῦτα δὴ Θεμιστοκλέα ἀπικόμενον ἐπὶ τὴν νέα εἵρετο Μνησιφίλος ἀνὴρ Ἀθηναῖος, ὃ τι σφι εἶη βεβουλευμένον· πυθόμενος δὲ πρὸς αὐτοῦ, ὡς εἶη δεδογμένον ἀνάγειν τὰς νέας πρὸς τὸν Ἴσθμόν καὶ πρὸ τῆς Πελοποννήσου ναυμαχεῖν, εἶπε· «Οὐ τοι ἄρα, ἦν ἀπαείρωσι τὰς νέας ἀπὸ Σαλαμῖνος, οὐδὲ περὶ μιῆς ἔτι πατρίδος ναυμαχήσεις· κατὰ γὰρ πόλις ἕκαστοι τρέφονται, καὶ οὔτε σφέας Εὐρυβιάδης κατέχειν δυνήσεται οὔτε τις ἀνθρώπων ἄλλος ὥστε μὴ οὐ διασκεδασθῆναι τὴν στρατιήν, ἀπολέεται τε ἡ Ἑλλάς ἀβουλήσιν· ἀλλ' εἴ τις ἔστι μηχανή, ἴθι καὶ πειρῶ διαχέαι τὰ βεβουλευμένα, ἦν κως δύνη ἀναγῶσαι Εὐρυβιάδα μεταβουλεύσασθαι ὥστε αὐτοῦ μενέειν».
- 58 Κάριτα δὴ τῷ Θεμιστοκλέϊ ἤρесе ἡ ὑπόθηκη, καὶ οὐδὲν πρὸς ταῦτα ἀμειψάμενος ἦϊε ἐπὶ τὴν νέα τὴν Εὐρυβιάδew· ἀπικόμενος δὲ ἔφη ἐθέλειν οἱ κοινόν τι πρῆγμα συμμῖξαι· ὃ δ' αὐτὸν ἐς τὴν νέα ἐκέλευε ἐσβάντα λέγειν, εἴ τι ἐθέλοι. Ἐνθαῦτα ὁ Θεμιστοκλέης παριζόμενός οἱ καταλέγει ἐκεῖνά τε πάντα, τὰ ἤκουσε Μνησιφίλου, ἐωυτοῦ ποιούμενος, καὶ ἄλλα πολλὰ προστιθείς, ἐς ὃ ἀνέγνωσε χορηγῶν ἕκ τε τῆς νεὸς ἐκβῆναι συλλέξαι τε τοὺς στρατηγούς ἐς τὸ συνέδριον. Ὡς δὲ ἄρα συνελέχθησαν, πρὶν ἢ τὸν Εὐρυβιάδα προθεῖναι τὸν λόγον τῶν εἵνεκεν συνήγαγε τοὺς στρατηγούς, πολλὸς ἦν ὁ Θεμιστοκλέης ἐν τοῖσι λόγοισι οἷα κάριτα δεόμενος. Λέγοντος δὲ αὐτοῦ ὁ Κορίνθιος στρατηγὸς Ἀδείμαντος ὁ Ὠκύτου εἶπε· «ἽΩ Θεμιστόκλεες, ἐν τοῖσι ἀγῶσι οἱ προεξανιστάμενοι ὄραπίζονται». Ὁ δὲ ἀπολυόμενος ἔφη· «Οἱ δὲ γε ἐγκαταλειπόμενοι οὐ στεφανεῦνται».
- 60 Τότε μὲν ἠπίως πρὸς τὸν Κορίνθιον ἀμείψατο, πρὸς δὲ τὸν Εὐρυβιάδα ἔλεγε ἐκείνων μὲν οὐκέτι οὐδὲν τῶν πρότερον λεχθέντων, ὡς ἐπεὰν ἀπαείρωσι ἀπὸ Σαλαμῖνος, διαδρῆσονται· παρεόντων γὰρ τῶν συμμάχων οὐκ ἔφερε οἱ κόσμον οὐδένα κατηγορεῖν· ὃ δὲ ἄλλον λόγον εἶχετο, λέγων τάδε· «Ἐν σοι νῦν ἔστι σῶσαι τὴν Ἑλλάδα, ἦν ἐμοὶ πειθῆ ναυμαχήν αὐτοῦ μένων ποιέεσθαι, μὴδὲ πειθόμενος τούτων τοῖσι λέγουσι ἀναξεύξης πρὸς τὸν Ἴσθμόν τὰς νέας· ἀντίθες γὰρ ἐκάτερον ἀκούσας· πρὸς μὲν τῷ Ἴσθμῷ συμβάλλων ἐν πελάγει ἀναπεπταμένῳ ναυμαχήσεις, ἐς τὸ ἥκιστα

Οἱ ἄλλοι ποῦ εἶχανε ἀπομείνει ἐπικυρώσανε τὴ γνώμη νὰ ναυμαχήσουνε μπρὸς στὸν Ἴσθμό. Καὶ ἔγινε νύχτα, καὶ ὄλοι, ἀφοῦ λύσανε τὴ συνεδρία, ἀρχίσανε νὰ μπαίνουνε στὰ πλοῖα.

Τότε, καθὼς ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμπαινε στὸ δικό του πλοῖο, ὁ Μνησί- 57 φίλος, ἄνδρας Ἀθηναῖος, τὸν ἐρώτησε τί εἶχε ἀποφασιστῆ, καὶ ἀφοῦ ἔμαθε πὼς ἡ ἀπόφαση ἦτανε νὰ φέρουνε τὰ πλοῖα στὸν Ἴσθμό καὶ κεῖ νὰ ναυμαχήσουνε, εἶπε: «Λοιπὸν νὰ τὸ ἔχῃς βέβαιο πὼς, ἂν σηκώσουμε πανιὰ ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα, γιὰ καμιὰ πατρίδα πιά δὲ θὰ ἔχῃς νὰ ναυμαχήσης· γιὰτὶ καθένας θὰ τραβήξῃ στὸν τόπο του, καὶ οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Εὐρυβιάδης οὔτε ἄλλος ἄνθρωπος στὸν κόσμο θὰ σταθῆ ἄξιος νὰ τοὺς ἐμποδίση, ὥστε ὁ στόλος νὰ μὴ σκορπιστῆ καὶ ἡ Ἑλλάδα θὰ χαθῆ ἀπὸ ἀνοησία τους. Ἄν ὑπάρχῃ λοιπὸν κανένας τρόπος, τρέξε καὶ προσπάθησε νὰ χαλάσης τὰ ἀποφασισμένα, καὶ ἂν μπορέσης ν' ἀλλάξῃς τὴ γνώμη τοῦ Εὐρυβιάδου, ὥστε ἐδῶ νὰ μείνουμε».

Παραπολύ ἄρесе τοῦ Θεμιστοκλῆ τούτῃ ἡ συμβουλή καὶ χωρὶς νὰ 58 βγάλῃ λόγο ἀπ' τὸ στόμα του τράβηξε γιὰ τὸ πλοῖο τοῦ Εὐρυβιάδου, καὶ φτάνοντας εἶπε πὼς ἤθελε γιὰ δημόσια ὑπόθεση νὰ τοῦ μιλήσῃ. Ἐκεῖνος τοῦ εἶπε νὰ μπῆ στὸ πλοῖο καὶ νὰ τοῦ εἰπῆ ὅ,τι θέλει. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀφοῦ κάθησε κοντά του, τοῦ εἶπε μὲ τὴ σειρὰ ὡς δικὰ του λόγια ὅσα εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὸ Μνησίφιλο, καὶ πρόσθεσε καὶ ἄλλα πολλὰ, ὥσπου τοῦ γύρισε τὴ γνώμη καὶ τὸν ἔκαμε νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ πλοῖο καὶ νὰ καλέσῃ σὲ συμβούλιο τοὺς στρατηγούς.

Ἀφοῦ συναχτήκανε οἱ στρατηγοί, πρὶν ἀκόμα ὁ Εὐρυβιάδης ἐξηγή- 59 ση τὴν αἰτία ποῦ τοὺς συγκάλεσε, ἄρχισε ὁ Θεμιστοκλῆς μὲ πολλὰ λόγια νὰ μιλή, ἀφοῦ εἶχε καὶ μεγάλη ἀνάγκη· κι ἐνῶ αὐτὸς μιλοῦσε, ὁ στρατηγὸς τῶν Κορινθίων Ἀδείμαντος τοῦ Ὁκύτῃ εἶπε: «Ἦ Θεμιστοκλῆ, στοὺς ἀγῶνες ὅποιος ξεκινάει πρὶν ἀπὸ τὸ σύνθημα τρώει ξύλο». Καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς γι' ἀπολογία τοῦ εἶπε: «Ὅσοι ὅμως μένουνε παραπίσω, δὲν παίρνουνε στεφάνι».

Ἐκείνη τὴ στιγμὴ μίλησε στὸν Κορινθιοὺ τόσο μαλακὰ· στὸν Εὐρυ- 60 βιάδου ὅμως δὲν ἔλεγε τίποτε ἀπ' ὅσα πρωτύτερα τοῦ εἶχε ἀναπτύξει, πὼς δηλαδὴ ἂν φύγουν ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα θὰ σκορπιστοῦν, καὶ τὰ παρόμοια· γιὰτὶ μπρὸς στοὺς συμμάχους τὸ νόμιζε ντροπὴ νὰ κατηγορήσῃ κανέναν· πιάστηκε λοιπὸν ἀπὸ ἄλλο ἐπιχείρημα καὶ εἶπε: «Εὐρυβιάδου, ἀπὸ σένα τώρα κρέμεται νὰ σώσης τὴν Ἑλλάδα, ἂν μ' ἀκούσης, μένοντας ἐδῶ, καὶ δὲν παραδεχτῆς τὰ λόγια τῶν ἄλλων φέρνοντας τὰ πλοῖα στὸν

ἡμῶν σύμφορον ἔστι νέας ἔχουσι βαρυτέρας καὶ ἀριθμὸν ἐλάσσονας, τοῦτο δὲ ἀπολείεις Συλομῖνά τε καὶ Μέγαρα καὶ Αἴγιναν, ἣν περ καὶ τὰ ἄλλα εὐτυχήσωμεν· ἄμει γὰρ τῷ ναυτικῷ αὐτῶν ἔφεται καὶ ὁ πεζὸς στρατός· καὶ οὕτω σφέας αὐτοὺς ἄξεις ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, κινδυνεύσεις τε ἀπάσῃ τῇ Ἑλλάδι. Ἦν δὲ τὰ ἐγὼ λέγω ποιήσης, τοσάδε ἐν αὐτοῖσι χρηστὰ εὐρήσεις· πρῶτα μὲν ἐν στενωπῷ συμβάλλοντες νηυσὶ ὀλίγησι πρὸς πολλάς, ἣν τὰ οἰκότα ἐκ τοῦ πολέμου ἐκβαίνοι, πολλὸν κρατήσομεν, — τὸ γὰρ ἐν στενωπῷ ναυμαχεῖν πρὸς ἡμέων ἔστι, ἐν εὐρυχωρῇ δὲ πρὸς ἐκείνων, — αὐτὶς δὲ Σαλαμίς περιγίνεται, ἐς τὴν ἡμῶν ὑπεκκείται τέκνα τε καὶ γυναικες· καὶ μὴν καὶ τότε ἐν αὐτοῖσι ἔνεστι, τοῦ καὶ περιέχεσθε μάλιστα· ὁμοίως αὐτοῦ τε μένων προναυμάχησις Πελοποννήσου καὶ πρὸς τῷ Ἴσθμῳ, οὐδὲ σφεας, εἴ περ εὖ φρονεῖς, ἄξεις ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἦν δὲ γε καὶ τὰ ἐγὼ ἐλπίζω γένηται καὶ νικήσωμεν τῆσι νηυσὶ, οὔτε ὑμῶν ἐς τὸν Ἴσθμὸν παρέσονται οἱ βάρβαροι οὔτε προβήσονται ἑκαστέρω τῆς Ἀττικῆς, ἀπίασι τε οὐδενὶ κόσμῳ, Μεγάροισι τε κερδανέρομεν περιεούσι καὶ Αἰγίνοι καὶ Σαλαμίνοι, ἐν τῇ ἡμῶν καὶ λόγιόν ἔστι τῶν ἐχθρῶν κατόπερθε γενέσθαι· οἰκότα μὲν νῦν βουλευομένοισι ἀνθρώποισι ὡς τὸ ἐπίπαν ἐθέλει γίνεσθαι, μὴ δὲ οἰκότα βουλευομένοισι οὐκ ἐθέλει οὐδὲ ὁ θεὸς προσχωρεῖν πρὸς τὰς ἀθροωπῆτας γνώμας».

61 Ταῦτα λέγοντος Θεμιστοκλῆος αὐτὶς ὁ Κορίνθιος Ἀδείμαντος ἐπεφέρετο, σιγᾶν τε κελεύων τῷ μὴ ἔστι πατρίς, καὶ Εὐρυβιάδα οὐκ ἔων ἐπιπηφίζειν ἀπόλι ἀνδρὶ· πόλιν γὰρ τὸν Θεμιστοκλέα παρεχόμενον οὕτω ἐκέλευε γνώμας συμβάλλεσθαι. Ταῦτα δὲ οἱ προέφερε, ὅτι ἠλώκεσάν τε καὶ κατείχοντο αἱ Ἀθῆναι. Τότε δὴ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐκείνόν τε καὶ τοὺς Κορίνθιους πολλὰ τε καὶ κακὰ ἔλεγε, ἐνωτοῖσί τε ἐδήλον λόγῳ ὡς εἶη καὶ πόλις καὶ γῆ μέζων ἤπερ ἐκείνοισι, ἔστ' ἂν διηκόσαιο νέες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι· σὸδαμοὺς γὰρ Ἑλλήνων αὐτοὺς ἐπιόντας ἀποκρούσεσθαι.

62 Σημαίνων δὲ ταῦτα τῷ λόγῳ διέβαινε ἐς Εὐρυβιάδα, λέγων μᾶλλον ἐπεστραμμένα· «Σὺ εἰ μενέεις αὐτοῦ καὶ μένων ἔσαι ἀνὴρ ἀγαθός· εἰ δὲ μὴ, ἀνατρέψεις τὴν Ἑλλάδα. Τὸ πᾶν γὰρ ἡμῶν τοῦ πολέμου φέρουσι

Ἴσθμό. Κάμε λοιπὸν τὴ σύγκριση, ἀφοῦ ἀκούσης καὶ τὴ μιὰ γνώμη καὶ τὴν ἄλλη ἂν χτυπηθῆς μετὸν ἐχθρὸ κοντὰ στὸν Ἴσθμό, ἡ ναυμαχία θὰ γίνῃ σὲ ἀνοιχτὸ πέλαγος, πρᾶμα ποῦ σὲ μᾶς καθόλου δὲ συμφέρει, γιατί ἔχουμε βαρύτερα πλοῖα καὶ λιγώτερα στὸν ἀριθμὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, καὶ ἂν ἔχουμε κάποιαν ἐπιτυχία, θὰ χάσουμε ὅμως τὴ Σαλαμίνα, τὰ Μέγαρα καὶ τὴν Αἴγινα, καὶ τότε ὁ πεζὸς στρατὸς τῶν βαρβάρων θ' ἀκολουθήσῃ τὸ ναυτικὸ τους. "Ἐτσι θὰ τοὺς φέρῃς σὺ ὁ ἴδιος στὴν Πελοπόννησο καὶ θὰ βάλῃς σὲ κίνδυνο ὅλη τὴν Ἑλλάδα. "Ἄν κάμῃς ὅσα λέω ἐγώ, νὰ πόσα θὰ ἔχῃς ὠφελήματα. Πρῶτα πολεμώντας μέσα σὲ στενὸ μὲ λίγα πλοῖα ἐνάντια σὲ πολλὰ, ἂν ὁ πόλεμος λάβῃ τὸ λογικὸ του τέλος, θὰ ὑπερτερήσουμε πολὺ, γιατί ἡ ναυμαχία μέσα σὲ στενὸμα θὰ εἶναι μὲ τὸ δικὸ μας μέρος, καὶ σ' εὐρυχωρία μὲ τὸ δικὸ τους" ἔπειτα, δική μας μένει ἡ Σαλαμίνα, ὅπου εἶναι φυλαγμένα τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων καὶ τελευταῖο μέσα σ' ὅλα τ' ἄλλα εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἐσεῖς οἱ Πελοποννήσιοι πολὺ ἐπιμένετε σ' αὐτό· τὸ ἴδιο δηλαδή, κι ἐδῶ μένοντας εἴτε στὸν Ἴσθμό, ἡ ναυμαχία θὰ γίνῃ ὑπὲρ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐκείνους (τοὺς βαρβάρους), ἂν τὸ συλλογιστῆς καλά, δὲ θὰ τοὺς φέρῃς στὴν Πελοπόννησο. "Ἄν λοιπὸν γίνουνε ὅσα ἐγώ ἐλπίζω καὶ νικήσουμε τοὺς βαρβάρους στὴ θάλασσα, οὔτε στὸν Ἴσθμό θὰ σᾶς παρουσιαστοῦν οἱ βάρβαροι οὔτε θὰ προχωρήσουνε πέρα ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ, ἀλλὰ θὰ φύγουνε μὲ πολλὴ ντροπὴ τους, καὶ τέλος θὰ ἔχουμε κέρδος τῆ σωτηρία τῶν Μεγάρων, τῆς Αἴγινας καὶ τῆς Σαλαμίνας, ὅπου κάποιος χρησμός δικὸς μας λέει πὼς θὰ καταβάλουμε τοὺς ἐχθρούς. Στους ἀνθρώπους ποῦ σκέπτονται λογικὰ τίς περισσότερες φορὲς ὁ θεὸς τοὺς δίνει τὸ καλὸ· τίς γνώμες τῶν ἀνθρώπων, ἅμα εἶναι ἀνόητες, οὔτε ὁ θεὸς τίς βοηθεῖ».

Ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς μιλοῦσε, πάλι ὁ Ἀδεΐμαντος τὸν ἀντίκοψε ⁶¹ λέγοντάς του νὰ σωπαίνει, ἀφοῦ ἦτανε ἄνθρωπος χωρὶς πατρίδα, καὶ δὲν ἄφηνε τὸν Εὐρυβιάδη νὰ πηγαίνει μὲ τὴ γνώμη ἀνθρώπου ἄπατρη· ἂν ἔδειχνε ποιᾶς πόλης ἦτανε ἀντιπρόσωπος, τότε μοναχὰ μπορούσε νὰ συμβάλῃ κι αὐτὸς μὲ τὴ γνώμη του. Καὶ ὅλες αὐτὲς τίς προσβολὲς τίς ἔκανε, γιατί τῶν Ἀθηναίων ἡ πόλις εἶχε κυριευθῆ καὶ ἦτανε στὰ χέρια τῶν βαρβάρων. Τότε πιά ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἀδεΐμαντο καὶ τοὺς συμπολιτῆς του Κορινθίους ἄρχισε νὰ τοὺς χτυπάῃ πολὺ κακὰ, καὶ τοὺς ἔδειχνε μ' ὅσα ἔλεγε πὼς οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πόλις καὶ γῆ μεγαλύτερη ἔχουνε ἀπ' αὐτούς, ὅσο βρίσκονται στὴν ἐξουσία τους διακόσια πλοῖα μὲ τὰ πλη-

αὶ νέες. Ἄλλ' ἔμοι πείθεο. Εἰ δὲ ταῦτα μὴ ποιήσεις, ἡμεῖς μὲν, ὡς ἔχομεν, ἀναλαβόντες τοὺς οἰκέτας κομιεύμεθα ἐς Σίρην τὴν ἐν Ἰταλίῃ, ἣ περὶ ἡμετέρη τέ ἐστι ἐκ παλαιοῦ ἔτι, καὶ τὰ λόγια λέγει ὑπ' ἡμέων αὐτὴν δέειν κτισθῆναι· ὑμεῖς δὲ συμμάχων τοιῶνδε μουνωθέντες μεμνήσεσθε τῶν ἔμων λόγων».

63 Ταῦτα δὲ Θεμιστοκλέος λέγοντος ἀνεδιδάσκετο Εὐρυβιάδης· δοκέειν δέ μοι, ἀρρωδήσας μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους ἀνεδιδάσκετο, μὴ σφεας ἀπολίπωσι, ἦν πρὸς τὸν Ἰσθμὸν ἀνάγη τὰς νέας· ἀπολιπόντων γὰρ Ἀθηναίων οὐκέτι ἐγίνοντο ἀξιόμαχοι οἱ λοιποί. Ταύτην δὲ αἰρέεται τὴν γνώμην αὐτοῦ μένοντος διανυμαχέειν.

64 Οὕτω μὲν οἱ περὶ Σαλαμίνα ἔπеси ἀκροβολισάμενοι, ἐπεὶ τε Εὐρυβιάδῃ ἔδοξε, αὐτοῦ παρεσκευάζοντο ὡς ναυμαχῆσοντες· ἡμέρη τε ἐγίνετο καὶ ἅμα τῷ ἡλίῳ ἀνόντι σεισμὸς ἐγένετο ἐν τε τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσῃ. Ἔδοξε δέ σφι εὐξασθαι τοῖσι θεοῖσι καὶ ἐπικαλέσασθαι τοὺς Αἰακίδας συμμάχους· ὡς δέ σφι ἔδοξε, καὶ ἐποίησαν ταῦτα· ἐδῶμένοι γὰρ πᾶσι τοῖσι θεοῖσι αὐτόθεν μὲν ἐκ Σαλαμῖνος Αἴαντά τε καὶ Τελαμῶνα ἐπεκαλέοντο, ἐπὶ δὲ Αἰακὸν καὶ τοὺς ἄλλους Αἰακίδας νέα ἀπέστελλον ἐς Αἴγιναν.

66 Οἱ δὲ ἐς τὸν Ξέρξῳ ναυτικὸν στρατὸν ταχθέντες, ἐπειδὴ ἐκ Τρηχίνος θηησάμενοι τὸ τρωῶμα τὸ Λακωνικὸν διέβησαν ἐς τὴν Ἰστιαίαν, ἐπισχόντες ἡμέρας τρεῖς ἔπλων δι' Εὐδρίπου, καὶ ἐν ἐτέρῃσι τρισὶ ἡμέρησι ἐγένοντο ἐν Φαλήρω.

67 Ἐνθαῦτα κατέβη αὐτὸς Ξέρξης ἐπὶ τὰς νέας, ἐθέλων σφι συμμῖξαι τε καὶ πυθέσθαι τῶν ἐπιπλώνοντων τὰς γνώμας· ἐπεὶ δὲ ἀπικόμενος προΐζετο, παρήσαν μετὰπεμπτοι οἱ τῶν ἐθνέων τῶν σφετέρων τύραννοι καὶ ταξίαρχοι ἀπὸ τῶν νεῶν, καὶ ἴζοντο ὡς σφι βασιλεὺς ἐκάστω τιμὴν ἐδεδώκεε, πρῶτος μὲν ὁ Σιδώνιος βασιλεὺς, μετὰ δὲ ὁ Τύριος, ἐπὶ δὲ ὄλλοι. Ὡς δὲ κόσμῳ ἐπεξῆς ἴζοντο, πέμπας Ξέρξης Μαρδόνιον εἰρώτα, ἀποπειρώμενος ἐκάστω, εἰ ναυμαχίην ποιεοίτο.

ρώματά τους· και δὲν ὑπάρχουσε Ἑλληνες μὲ τὴν δύναμιν ποῦ ν' ἀποκρούσουσε τὴ δική τους.

Καὶ ἀφήνοντας ἐκεῖνον, γύρισε κι ἔλεγε στὸν Εὐρυβιάδην μὲ περισ- 62
σότερη ἔμφαση: «Σὲ σένα ἤθελα νὰ πῶ, πὼς ἂν μείνης ἐδῶ, καὶ μὲ τὸ νὰ
μείνης μοναχὰ θὰ φανῆς ἄνδρας γενναῖος, εἰδεμὴ θὰ ἀναποδογυρίσης τὴν
Ἑλλάδα· ὅλο τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου κρέμεται ἀπὸ τὰ πλοῖα. Ἄκου-
σε λοιπὸν ἐμένα. Ἄν ὅμως δὲν τὸ κάμης αὐτό, ἐμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι, ἔτσι
ὅπως βρισκόμαστε, μὲ τὸ στόλο μας καὶ μὲ τὶς οἰκογένειές μας, θὰ φύ-
γουμε γιὰ τὴν πόλιν Σίρην τῆς Ἰταλίας, ποῦ εἶναι δική μας ἀπὸ τὰ παλιά,
καὶ οἱ χρησιμοὶ λένε πὼς ἀπὸ μᾶς μιὰ μέρα θὰ κατοικηθῆ· καὶ σεῖς, ἀφοῦ
μείνετε ὄρφανοὶ ἀπὸ τέτοιους συμμάχους σὰν ἐμᾶς, θὰ θυμηθῆτε τὰ λό-
για μου μιὰ μέρα».

Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Θεμιστοκλῆ ὁ Εὐρυβιάδης ἄλλαξε γνώμη 63
καὶ νομίζω ὅτι τὸ ἔκαμε ἀπὸ φόβο, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς παραιτήσου-
νε, ἂν ὀδηγήσῃ τὰ πλοῖα στὸν Ἴσθμό· καὶ ἂν τοὺς παραιτούσανε οἱ Ἀθη-
ναῖοι, δὲ θὰ ἦτανε πιά ἀξιόμαχοι οἱ λοιποὶ. Πρώτιμῃσε λοιπὸν τὴ γνώμη
τοῦ Θεμιστοκλῆ, ἐκεῖ νὰ μείνουσε καὶ νὰ βγάλουσε πέρα τὸν ἀγῶνα.

Ἔτσι λοιπὸν οἱ Ἑλληνες στρατηγοὶ στὴ Σαλαμίνα, ἀφοῦ μὲ λόγια 64
δῶσανε μεταξὺ τοὺς τὸν πρῶτον ἀκροβολισμό, δοθήκανε νὰ ἐτοιμάζον-
ται γιὰ μάχην, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Εὐρυβιάδην. Καὶ ἄρχισε νὰ
φέγγῃ ἡ μέρα, καὶ μόλις ὁ ἥλιος ἔβγαине, ἔγινε σεισμός καὶ στὴν ξηρὰ
καὶ στὴ θάλασσα· γι' αὐτὸ τοὺς φάνηκε καλὸ νὰ προσευχηθῶνε στοὺς
θεοὺς καὶ νὰ καλέσουσε συμμάχους τοὺς Αἰακίδες¹³³. Τὸ εἶπανε καὶ τὸ
κάμανε· ἀφοῦ προσευχηθῆκανε σ' ὅλους τοὺς θεοὺς, ὕστερα ζητήσανε καὶ
τὴ βοήθειαν ἀπὸ τὸν Αἴαντα καὶ τὸν Τελαμώναν, τοὺς Σαλαμίνιους ἥρωες,
καὶ ὅσο γιὰ τὸν Αἰακὸ καὶ τοὺς ἄλλους Αἰακίδες στείλανε πλοῖο ἐπίτηδες
στὴν Αἴγινα.

4. ΠΟΛΕΜΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ

Ἀφοῦ οἱ στρατηγοὶ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξην πήγανε νὰ 66
ἰδοῦνε μὲ τὰ μάτια τους στὴν Τραχίνα τὸ χαλασμό τῶν Σπαρτιατῶν¹³⁴,
περάσανε μὲ τὸ στόλο στὴν Ἰστιαία, μείνανε ἐκεῖ τρεῖς μέρες, προχωρή-
σανε μέσα ἀπὸ τὸν Εὐρίπο καὶ σ' ἄλλες τρεῖς μέρες φτάσανε στὸ Φάληρο.

Ἐκεῖ ὁ Ξέρξης μοναχὸς του κατέβηκε κοντὰ στὰ πλοῖα, θέλοντας 67
νὰ ἀντάμωθῆ μὲ τοὺς ἀρχηγούς καὶ ν' ἀκούσῃ τίς γνώμες τους· φτάνον-

68 Ἐπεὶ δὲ περιῶν εἰρώτα ὁ Μαρδόνιος ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Σιδωνίου,
οἱ μὲν δὴ ἄλλοι κατὰ τὸντὸ γνώμην ἐξεφέροντο, κελεύοντες ναυμαχίην
69 ποιέεσθαι... Ἐπεὶ δὲ ἀνηνείχθησαν αἱ γνώμαι ἐς Ξέρξεα, κάρτα τε ἦσθη
τῇ γνώμῃ καὶ πολλῶ μᾶλλον αἶνεε.

70 Ἐπειδὴ δὲ παρήγγελον ἀναπλώειν, ἀνῆγον τὰς νέας ἐπὶ τὴν Σαλα-
μῖνα, καὶ παρεκρίθησαν διαταχθέντες κατ' ἠσυχίην. Τότε μὲν νῦν οὐκ ἐξέ-
χρησέ σφι ἡ ἡμέρῃ ναυμαχίην ποιήσασθαι, νῦξ γὰρ ἐπεγένετο, οἱ δὲ παρε-
σκευάζοντο ἐς τὴν ὑστεραίην. Τοὺς δὲ Ἕλληνας εἶχε δέος τε καὶ ἀρρωδίη,
οὐκ ἦκιστα δὲ τοὺς ἀπὸ Πελοποννήσου· ἀρρώδεον δέ, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐν
Σαλαμῖνι κατήμενοι ὑπὲρ γῆς τῆς Ἀθηναίων ναυμαχέειν μέλλοιεν, νι-
κηθέντες τε ἐν νήσῳ ἀπολαμφθέντες πολιορκήσονται, ἀπέντες τὴν ἐσωτῶν
ἀφύλακτον.

71 Τῶν δὲ βαρβάρων ὁ πεζὸς ὑπὸ τὴν παρεούσαν νύκτα ἐπορεύετο ἐπὶ
τὴν Πελοπόννησον· καίτοι τὰ δυνατὰ πάντα ἐμεμηχάνητο, ὅμως κατ'
ἤπειρον μὴ ἐσβάλοιν οἱ βάρβαροι. Ὡς γὰρ ἐπύθοντο τάχιστα Πελοπον-
νήσιοι τοὺς ἀμφὶ Λεωνίδην ἐν Θερμοπύλῃσι τετελετημέναι, συνδραμόν-
τες ἐκ τῶν πολλῶν ἐς τὸν Ἴσθμὸν ἴζοντο, καὶ σφι ἐπὶ στρατηγὸς Κλεόμ-
βροτος ὁ Ἀναξανδρίδew, Λεωνίδew δὲ ἀδελφεός· ἰζόμενοι δὲ ἐν τῷ Ἴσθμῷ
καὶ συγχώσαντες τὴν Σκιρωνίδα ὁδόν, μετὰ τοῦτο ὧς σφι ἔδοξε βουλευο-
μένοισι, οἰκοδόμουν διὰ τοῦ Ἴσθμοῦ τεῖχος· ἅτε δὴ ἐουσεῶν μυριάδων πολ-
λέων καὶ παντὸς ἀνδρὸς ἐργαζόμενον ἦν το τὸ ἔργον· καὶ γὰρ λίθοι καὶ
πλίνθοι καὶ ξύλα καὶ φορμοὶ ψάμμου πλήρεις ἐσεφορέοντο, καὶ ἐλίννον
οὐδένα χρόνον οἱ βοηθήσαντες ἐργαζόμενοι, οὔτε νυκτὸς οὔτε ἡμέ-
ρης.

72 Οἱ δὲ βοηθήσαντες ἐς τὸν Ἴσθμὸν πανδημεὶ οἶδε ἦσαν Ἑλλήνων,
Λακεδαιμόνιοι τε καὶ Ἀρκάδες πάντες καὶ Ἥλειοι καὶ Κορίνθιοι καὶ
Σικυῶνιοι καὶ Ἐπιδαύριοι καὶ Φλιάσιοι καὶ Τροιζήγιοι καὶ Ἐρμιονέες·
οὔτοι μὲν ἦσαν οἱ βοηθήσαντες καὶ ὑπεραρρωδέοντες τῇ Ἑλλάδι κινδυ-
νευούσῃ, τοῖσι δὲ ἄλλοισι Πελοποννησίοισι ἔμελε οὐδέν. Ὀλύμπια δὲ καὶ
Κάρνεια παροικώκεε ἤδη.

τας ἐκεῖ, κάθησε στὸ θρόνο του· τότε φτάσανε καλεσμένοι ἀπὸ τὰ πλοῖα οἱ διάφοροι τύραννοι τῶν ἐθνῶν τοῦ κράτους του καὶ οἱ ταξίαρχοι τῶν πλοίων καὶ καθήσανε κι αὐτοὶ κατὰ τὴ σειρὰ πού ἤθελε τὸν καθένα νὰ τιμῆσῃ ὁ βασιλέας· πρῶτος κάθησε ὁ Σιδώνιος, ὕστερα ὁ Τύριος καὶ κατόπι οἱ ἄλλοι. Καθὼς ἦταν καθισμένοι μὲ τάξιν καὶ μὲ σεβασμὸ, ἔστειλε ὁ Ξέρξης τὸ Μαρδόνιο καὶ ρωτοῦσε τὴ γνώμη τους ἂν ἔπρεπε νὰ κάμῃ ναυμαχία.

Ἐνῶ λοιπὸν ὁ Μαρδόνιος, φέρνοντας γύρο, ρώτησε πρῶτο τὸ Σιδώνιο, καὶ μὲ τὴ γνώμη τοῦ Σιδωνίου συμφωνοῦσανε καὶ οἱ ἄλλοι, λέγοντας νὰ γίνῃ ναυμαχία, ἄρесе καὶ στὸν Ξέρξην αὐτὴ ἡ γνώμη καὶ παράγγειλε νὰ τὴν ἀκολουθήσουνε. Ἀφοῦ δοθήκανε οἱ κατάλληλες διαταγές, ξεκίνησανε ἀπὸ τὸ Φάληρο γιὰ τὴ Σαλαμίνα καί, φτάνοντας ἐκεῖ, μὲ ἡσυχία μπήκανε σὲ παράταξιν. Τότε ὅμως ἡ μέρα δὲν τοὺς ἔφτανε νὰ ναυμαχήσουνε, γιατί ἡ νύχτα πλάκωνε· ἐτοιμαζόντανε ὅμως γιὰ τὴν ἄλλη μέρα. Φόβος καὶ τρόμος ἔπιασε τοὺς Ἕλληνας, καὶ μάλιστα τοὺς Πελοποννησίους, γιατί μένοντας ἐκεῖ θὰ ναυμαχοῦσανε γιὰ τῶν Ἀθηναίων τὴ χώρα· ἂν ὅμως νικηθοῦνε, θὰ μείνουνε ἀποκλεισμένοι καὶ θὰ πολιορκηθοῦνε στὸ νησί, ἀφήνοντας τὸ δικό τους τόπο ἀφύλαχτο.

5. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΝΑ ΝΑΥΜΑΧΗΣΟΥΝΕ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

Τὴν ἴδια νύχτα ὁ πεζὸς στρατὸς τῶν βαρβάρων κίνησε γιὰ τὴν Πελοπόννησο· ὅμως ὅλα τὰ δυνατὰ μέτρα εἶχανε παρθῆ νὰ μὴν περάσουνε οἱ βάρβαροι διὰ ξηρᾶς. Γιατὶ μόλις εἶχανε μάθει οἱ Πελοποννησῖοι τὸ θάνατο τοῦ Λεωνίδα στὴς Θερμοπύλες, συναχτήκανε μὲ βία καὶ στρατοπεδέψανε στὸν Ἴσθμό· στρατηγὸς τοὺς ἦταν ὁ Κλεόμβροτος τοῦ Ἀλεξανδρίδη, ἀδερφὸς τοῦ Λεωνίδα· ἐκεῖ στρατοπεδευμένοι ἀποκλείσανε τὸ δρόμο¹³⁵ πού περνάει ἀπὸ τίς Σκιρωνίδες πέτρες· ὕστερα, ἀφοῦ τὸ συζήτησανε καὶ τὸ ἀποφασίσανε πρῶτα, ἀρχίσανε νὰ χτίζουε τεῖχος ἀπὸ τοῦ Ἴσθμοῦ τὴ μιὰ ὡς τὴν ἄλλη ἄκρην· καὶ ἐπειδὴ δουλεύανε πολλὲς μυριάδες χωρὶς ἐξάιρεση, τὸ ἔργο προχωροῦσε· γιατί καὶ πέτρες καὶ πλῆθρες καὶ ξύλα καὶ καλάθια ἄμμο γεμάτα κουβαλοῦσανε, καὶ δὲν παύανε στιγμὴ τὴ δουλειά, μέρα καὶ νύχτα.

Οἱ συναγμένοι Ἕλληνας στὸν Ἴσθμό ἦταν αὐτοὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὅλοι οἱ Ἀρκάδες, Ἡλεῖοι καὶ Κορίνθιοι, Σικυώνιοι καὶ Ἐπιδαύριοι, Φλιάσιοι, Τροιζήνιοι καὶ Ἐρμιονεῖς. Αὐτοὶ ἦταν ὅλοι πού τρέξανε ἐκεῖ

- 74 Οἱ μὲν δὴ ἐν τῷ Ἴσθμῳ τοιοῦτω πόνῳ συνέστασαν, ἅτε περὶ τοῦ παντός ἤδη δρόμον θέοντες καὶ τῆσι νηυσὶ οὐκ ἐλπίζοντες ἐλλάμψεσθαι· οἱ δὲ ἐν Σαλαμῖνι ὅμως ταῦτα πυνθανόμενοι ἀρρώδεον, οὐκ οὕτω περὶ σφίσι αὐτοῖσι δειμαίνοντες, ὡς περὶ τῇ Πελοποννήσῳ· τέως μὲν δὴ αὐτῶν ἀνὴρ ἀνδρὶ παραστάς σιγῇ λόγον ἐποιεῖτο, θῶμα ποιούμενοι τὴν Εὐρυβιάδew ἀβουλίην, τέλος δὲ ἐξεργάγη ἐς τὸ μέσον. Σύλλογός τε δὴ ἐγίνετο, καὶ πολλὰ ἐλέγετο περὶ τῶν αὐτῶν, οἱ μὲν, ὡς ἐς τὴν Πελοπόννησον χρεῶν εἶη ἀποπλῶειν καὶ περὶ ἐκείνης κινδυνεύειν, μηδὲ πρὸ χῶρης δοριαλώτου μένοντας μάχεσθαι, Ἀθηναῖοι δὲ καὶ Αἰγινῆται καὶ Μεγαρές αὐτοῦ μένοντας ἀμύνασθαι.
- 75 Ἐνθαῦτα Θεμιστοκλῆς ὡς ἐσσοῦτο τῇ γνώμῃ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, λαθῶν ἐξέροχεται ἐκ τοῦ συνεδρίου, ἐξελθὼν δὲ πέμπει ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ Μήδων ἄνδρα πλοῖω, ἐντειλάμενος τὰ λέγειν χρεῶν, τῷ σϋνομα μὲν ἦν Σίκιννος, οἰκέτης δὲ καὶ παιδαγωγός ἦν τῶν Θεμιστοκλέος παίδων, τὸν δὴ ὕστερον τούτων τῶν πρηγμάτων Θεμιστοκλῆς Θεσπιέα τε ἐποίησε, ὡς ἐπεδέκοντο οἱ Θεσπιέες πολιίτας, καὶ χρήμασι ὄλβιον δς τότε πλοῖω ἀπικόμενος ἔλεγε πρὸς τοὺς στρατηγούς τῶν βαρβάρων τάδε· «Ἐπεμφέ με στρατηγός ὁ Ἀθηναίων λάθρη τῶν ἄλλων Ἑλλήνων (τυγχάνει γὰρ φρονέων τὰ βασιλέος καὶ βουλόμενος μᾶλλον τὰ ὑμέτερα κατύπερθε γίνεσθαι ἢ τὰ τῶν Ἑλλήνων πρηγμάτων) φράσσοντα, ὅτι οἱ Ἕλληνες δρησμὸν βουλευόνται καταρρωδηκότες, καὶ νῦν παρέχει κάλλιστον ὑμῶν ἔργον ἀπάντων ἐξεργάσασθαι, ἣν μὴ περιῖδητε διαδράντας αὐτούς· οὔτε γὰρ ἀλλήλοισι ὁμοφρονέουσι οὔτ' ἔτι ἀντιστήσονται ὑμῖν, πρὸς ἑαυτούς τε σφέας ὄψεσθε ναυμαχέοντας τοὺς τὰ ὑμέτερα φρονέοντας καὶ τοὺς μὴ».
- 76 Ὁ μὲν ταῦτα σφι σημήνας ἐκποδὸν ἀπαλλάσσετε, τοῖσι δὲ ὡς πιστὰ ἐγίνετο τὰ ἀγγελθέντα, τοῦτο μὲν ἐς τὴν νησίδα τὴν Ψυττάλειαν, μεταξὺ Σαλαμῖνός τε κειμένην καὶ τῆς ἠπείρου, πολλοὺς τῶν Περσέων ἀπεβίβασαν, τοῦτο δέ, ἐπειδὴ ἐγίνοντο μέσαι νύκτες, ἀνῆγον μὲν τὸ ἀπ' ἐσπέρας κέρας κυκλούμενοι πρὸς τὴν Σαλαμῖνα, ἀνῆγον δὲ οἱ ἀμφὶ τὴν Κέον τε καὶ τὴν Κυνόσουραν τεταγμένοι, κατεῖχόν τε μέχρι Μουνυχίης

βοήθεια από μεγάλο φόβο για της 'Ελλάδας τὸν κίνδυνο. Οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι ἔμειναν ἀδιάφοροι. Καὶ οἱ γιορτῆς τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Καρνείων¹⁸⁶ εἶχανε περάσει πιά.

Εἶπα γι' αὐτοὺς πού βρισκόντανε στὸν Ἴσθμό, σὲ τί ἐργασία κατα- 74 γινόντανε, ἀφοῦ ὁ κίνδυνος ἦτανε γιὰ ὅλα κι ἀπὸ τὰ πλοῖα δὲν ἐλπίζανε νὰ ἰδοῦνε σωτηρία. "Ὅσοι βρισκόντανε στὴ Σαλαμίνα μαθαίνοντας αὐτὰ καὶ πάλι εἶχανε φόβο ὄχι γιὰ τὸν ἴδιον ἑαυτό τους, ὅσο γιὰ τὴν τύχη τῆς Πελοποννήσου. Στὴν ἀρχὴ σμίγοντας ἄντρας μὲ ἄντρα μιλούσανε σιγὰ κι ἀπορούσανε γιὰ τὴν ἀβουλία τοῦ Εὐρυβιάδῃ· τέλος τὸ πρᾶμα ξέσπασε. Καὶ ἐγίνε τότε συμβούλιο, καὶ πολλὰ λόγια λεγόντανε καὶ ξαναλεγόντανε, ἄλλοι πὼς ἔπρεπε, φεύγοντας γιὰ τὴν Πελοπόννησο, γι' αὐτὴ καὶ νὰ πολεμήσουνε καὶ ὄχι νὰ μείνουνε καὶ νὰ κάμουνε πόλεμο γιὰ χώρα κυριευμένη· οἱ Ἀθηναῖοι πάλι καὶ οἱ Αἰγινῆτες καὶ οἱ Μεγαρεῖς, ἐκεῖ νὰ μείνουνε κι ἐκεῖ νὰ πολεμήσουνε.

Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς βλέποντας πὼς νικοῦσε ἡ γνώμη τῶν Πελο- 75 ποννησίων, βγαίνει κρυφὰ ἀπὸ τὸ συμβούλιο καὶ στέλνει ἄνθρωπο μὲ πλοῖο στῶν Μήδων τὸ στρατόπεδο καὶ παραγγέλνει νὰ τοὺς πῆ ὅσα ἦτανε ἀνάγκη· ὁ ἄνθρωπος αὐτός, Σίκινος τὸ ὄνομά του, ἦτανε δούλος καὶ παιδαγωγὸς τῶν παιδιῶν τοῦ Θεμιστοκλῆ. Ἀργότερα ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν ἔκαμε πολίτη Θεσπιά, ὅταν ἡ πόλη αὐτὴ δεχότανε ξένους πολῖτες, καὶ τὸν ἐφόρτωσε μὲ χρήματα. Αὐτὸς λοιπὸν τότε φτάνοντας στοὺς στρατηγούς τῶν βαρβάρων, τοὺς εἶπε: «Μὲ ἔστειλε ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων — ἐπειδὴ ἔχει φρονήματα φιλικὰ πρὸς τὸ βασιλεῖα καὶ θέλει τὰ δικά σας πράγματα νὰ βγοῦνε σὲ καλὸ κι ὄχι τὰ ἐλληνικά — νὰ σᾶς πῶ πὼς οἱ "Ἕλληνες τρομαγμένοι ἀρχίσανε νὰ βάνουνε στὸ νοῦ φευγάλα· τῶρα λοιπὸν ὁ Θεμιστοκλῆς σᾶς δίνει εὐκαιρία νὰ καταφέρετε ἔργο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο λαμπρό, ἂν δὲν τοὺς ἀφήσετε νὰ σᾶς ξεφύγουνε· γιὰτὶ οὔτε εἶναι μεταξύ τους σύμφωνοι οὔτε καὶ θὰ ἀντισταθοῦνε πιά, ἀλλὰ θὰ τοὺς ἰδῆτε νὰ πολεμᾶνε μεταξύ τους αὐτούς, πού εἶναι μὲ τὰ δικά σας τὰ φρονήματα, μὲ τοὺς ἄλλους, πού εἶναι ἐναντίοι σας». Ὁ Σίκινος, ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά, ἔφυγε τρεχάλα.

Στοὺς Πέρσες τὰ λόγια τοῦτα φανήκανε ἀξιόπιστα· πρῶτα λοιπὸν 76 ρίξαν ἀπάνω στὸ νησί Ψυττάλεια¹⁸⁷, τὸ ἀνάμεσα στὴ Σαλαμίνα καὶ στὴν ξηρά, ἓνα πολυάριθμο σῶμα. Ἐπειτα, φτάνοντας τὰ μεσάνυχτα, ἀναπτύξανε τὸ δυτικὸ τους πλευρὸ σὲ κύκλο πρὸς τὴ Σαλαμίνα, ἀνοιχτήκανε σὲ μάχη οἱ ἄλλοι πού ἦτανε παραταγμένοι κοντὰ στὴν Κέο καὶ τὴν Κυνό-

πάντα τὸν πορθμὸν τῆσι νηυσί. Τῶνδε δὲ εἵνεκεν ἀνήγον τὰς νέας, ἵνα δὴ τοῖσι Ἕλλησι μὴδὲ φυγεῖν ἐξῆ, ἀλλ' ἀπολαμφθέντες ἐν τῇ Σαλαμῖνι δοῖεν τίσιν τῶν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ἀγωνισμάτων. Ἐς δὲ τὴν νησίδα τὴν Ψυττάλειαν καλεομένην ἀπεβίβαζον τῶν Περσέων τῶνδε εἵνεκεν, ὡς ἐπεὰν γένηται ναυμαχίη, ἐνθαῦτα μάλιστα ἐξοισομένων τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῶν ναυηγίων (ἐν γὰρ δὴ πόρῳ τῆς ναυμαχίης τῆς μελλούσης ἔσεσθαι ἐκέετο ἡ νῆσος), ἵνα τοὺς μὲν περιποιῶσι, τοὺς δὲ διαφθείρωσι· ἐποίεον δὲ σιγῇ ταῦτα, ὡς μὴ πνυθανοίατο οἱ ἐναντίοι. Οἱ μὲν δὴ ταῦτα τῆς νυκτὸς οὐδὲν ἀποκοιμηθέντες παραρτέοντο.

78 Τῶν δὲ ἐν Σαλαμῖνι στρατηγῶν ἐγίνετο ὄθισμός λόγων πολλός· ἤδεσαν δὲ οὐκ ὅτι σφέας περιεκυκλέοντο τῆσι νηυσὶ οἱ βάρβαροι, ἀλλ' ὥσπερ τῆς ἡμέρης ὄρεον αὐτοὺς τεταγμένους, ἐδόκεον κατὰ χώρην εἶναι.

79 Συνεστηκότων δὲ τῶν στρατηγῶν ἐξ Αἰγίνης διέβη Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου, ἀγῆρ Ἀθηναῖος μὲν, ἐξωστρακισμένος δὲ ὑπὸ τοῦ δήμου, τὸν ἐγὼ νερόμικα, πνυθανόμενος αὐτοῦ τὸν τρόπον, ἄριστον ἄνδρα γενέσθαι ἐν Ἀθήνῃσι καὶ δικαιοτάτον. Οὗτος ὠνῆρ στὰς ἐπὶ τὸ συνέδριον ἐξεκαλέετο Θεμιστοκλέα, ἐόντα μὲν ἐσωτῶ οὐ φίλον, ἐχθρόν δὲ τὰ μάλιστα· ὑπὸ δὲ μεγάλῃ τῶν παρεόντων κακῶν λήθην ἐκείνων ποιούμενος ἐξεκαλέετο, ἐθέλων αὐτῷ συμμίξει· προακηκόεε δέ, ὅτι σπεύδοιεν οἱ ἀπὸ Πελοποννήσου ἀνάγειν τὰς νέας πρὸς τὸν Ἴσθμόν. Ὅς δὲ ἐξῆλθέ οἱ Θεμιστοκλέης, ἔλεγε Ἀριστείδης τάδε· «Ἡμέας στασιάζειν χρεῶν ἐστὶ ἐν τε τῷ ἄλλῳ καιρῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷδε περὶ τοῦ ὀκότερος ἡμέων πλέω ἀγαθὰ τὴν πατρίδα ἐργάσεται. Λέγω δέ τοι, ὅτι ἴσον ἐστὶ πολλά τε καὶ ὀλίγα λέγειν περὶ ἀποπλόου τοῦ ἐνθεῦτεν Πελοποννησίοισι· ἐγὼ γὰρ αὐτόπτης τοι λέγω γενόμενος, ὅτι νῦν οὐδ' ἦν ἐθέλωσι Κορίνθιοι τε καὶ αὐτὸς Εὐρουβιάδης οἰοῖ τε ἔσονται ἐκπλώσαι· περιεχόμεθα γὰρ ὑπὸ τῶν πολεμίων κύκλω. Ἄλλ' ἐσελθὼν σφι ταῦτα σήμηνον».

80 Ὁ δ' ἀμείβετο τοισίδε· «Κάρτα τε χρηστὰ διακελεύεαι καὶ εὖ ἡγγεῖλας· τὰ γὰρ ἐγὼ ἐδεόμην γενέσθαι, αὐτὸς αὐτόπτης γενόμενος ἦκεις· ἴσθι γὰρ ἐξ ἐμέο τὰ ποιούμενα ὑπὸ Μήδων· ἔδεε γὰρ, ὅτε οὐκ ἐκόντες ἤθελον εἰς μάχην κατίστασθαι οἱ Ἕλληνες, ἀέκοντας παραστήσασθαι. Σὺ δὲ

σουρα¹³⁸, και τέλος κρατούσανε με τὰ πλοῖα τους γραμμῆ ὄλον τὸν πορθμὸ Ἰσαμε τῆ Μουνοχία¹³⁹. Αὐτὴ τὴν παράταξη τὴν κάμανε με σκοπὸ νὰ μὴ μπορέσουνε οἱ Ἕλληνες ὄχι νὰ φύγουνε, ἀλλὰ ἀποκλεισμένοι στὴ Σαλαμίνα νὰ πληρώσουνε ὄλα τους τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀρτεμισίου. Στὴν Ψυττάλεια πάλι κάμανε τὴν ἀπόβαση με σκοπὸ πῶς, ἂν γίνη ναυμαχία, ἐκεῖ χωρὶς ἄλλο θὰ ριχτοῦνε ἄνθρωποι και ναύαγια, και τοὺς δικούς τους ἐκεῖ θὰ τοὺς βοηθοῦνε, ἐνῶ θὰ σκοτώνουνε τοὺς ἐχθρούς. Ὅλα αὐτὰ τὰ κάνανε με ἡσυχία γιὰ νὰ μὴν τοὺς πάρουνε εἶδηση οἱ ἐχθροί. Και ὄλη τὴ νύχτα, χωρὶς νὰ κλείσουνε μάτι, ἐτοιμαζόντανε.

Οἱ στρατηγοὶ στὴ Σαλαμίνα ἐξακολουθοῦσανε νὰ λογοφέρουνε, 78 ὅμως δὲν ξέρανε πῶς οἱ βάρβαροι τοὺς περιζώννανε με τὰ πλοῖα, ἀλλὰ νομίζανε πῶς κρατούσανε τὶς θέσεις, πού και τὴν ἡμέρα τοὺς βλέπανε νὰ τὶς κρατοῦνε.

Και ἐνῶ βρισκόντανε ἀκόμα στὸ συμβούλιο, ἔφτασε ἀπὸ τὴν Αἴγι- 79 να¹⁴⁰ ὁ Ἀριστείδης τοῦ Λυσιμάχου, Ἀθηναῖος ἐξωρισμένος¹⁴¹ ἀπὸ τὸ δῆμο, ἄνθρωπος ὅμως πού ἐγώ, ἀφοῦ ἐρώτησα και ἔμαθα τὸ χαρακτήρα του, σχηματίσα τὴ γνώμη πῶς ὑπῆρξε ὁ πιὸ ἐνάρετος και ὁ πιὸ δίκαιος μέσα στὴν πόλη. Αὐτός, ἀφοῦ πῆγε ἀπόξω στὸ συνέδριο, φώναξε τὸ Θεμιστοκλῆ νὰ βγῆ, ἂν και ἦτανε ὄχι φίλος, ἀλλὰ μεγάλος ἐχθρὸς του· ἀπὸ τὴν αἰτία ὅμως τῆς τωρινῆς συμφορᾶς πού πλησίαζε, λησιμόνησε τὴν περασμένη ἐχθρα θέλοντας νὰ τὸν ἀνταμώση. Εἶχε ἀκούσει ἀπὸ πρωτύτερα πῶς οἱ Πελοποννήσιοι βιαζόντανε νὰ φύγουνε με τὰ πλοῖα στὸν Ἰσθμό. Ἀφοῦ βγῆκε ἔξω ὁ Θεμιστοκλῆς, τοῦ εἶπε ὁ Ἀριστείδης: «Ἐμεῖς ἦτανε γραφτό μας, και τὸν περασμένο καιρὸ και τώρα μάλιστα νὰ φιλονικᾶμε ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ μας μεγαλύτερο καλὸ νὰ κάμη στὴν πατρίδα. Σοῦ λέω λοιπὸν πῶς, και πολλὰ νὰ ποῦνε και λίγα οἱ Πελοποννήσιοι γιὰ τὴν ἀναχώρησή τους ἀπ' ἐδῶ, εἶναι τὸ ἴδιο. Γιατί ἐγὼ εἶδα με τὰ μάτια μου, και σὲ βεβαιώνω πῶς τώρα και νὰ θέλουνε ὁ Εὐρυβιάδης και οἱ Κορίνθιοι δὲ θὰ φύγουνε, ὅσο και νὰ θέλουνε· εἴμαστε κλεισμένοι δλόγυρα ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Ἐμπρὸς λοιπὸν ἔμπα και πὲς τους τα».

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀποκρίθηκε: «Καλῶς ἦρθες με τὶς καλές σου συμβουλές και τὶς ἐπὶκαιρες εἰδήσεις σου· γιατί ἐκεῖνα πού παρακαλοῦσα ἐγὼ νὰ γίνουνε, αὐτὰ τὰ εἶδες ἐσὺ με τὰ μάτια σου, καθὼς ἐρχόσουνα. Μάθε λοιπὸν πῶς ὅ,τι κάνουν οἱ Μῆδοι ἀπὸ δική μου αἰτία τὸ κάνουν. Ἐσὺ ὅμως ὁ ἴδιος, πού φέρνεις τὶς καλές εἰδήσεις, φέρε τες σ' αὐτοὺς και μοναχὸς σου. Γιατί, ἂν ἐγὼ τοὺς τὰ πῶ, θὰ νομιστῶ πῶς τὰ ἴπλασα

ἐπεὶ περ ἦκεις χρῆστὰ ἀπαγγέλλων, αὐτὸς σφι ἄγγελον· ἦν γὰρ ἐγὼ αὐτὰ λέγω, δόξω πλάσας λέγειν καὶ οὐ πείσω ὡς οὐ ποιούντων τῶν βαρβάρων ταῦτα. Ἀλλὰ σφι σήμερον αὐτὸς παρελθὼν, ὡς ἔχει· ἐπεὶ δὲ σημήνησ, ἦν μὲν πείθονται, ταῦτα δὴ τὰ κάλλιστα, ἦν δὲ αὐτοῖσι μὴ πιστὰ γένηται, ὁμοῖον ἡμῖν ἔσται· οὐ γὰρ ἔτι διαδρῆσονται, εἴ περ περιεχόμεθα πανταχόθεν, ὡς σὺ λέγεις».

81 Ταῦτα ἔλεγε παρελθὼν ὁ Ἀριστείδης, φάμενος ἐξ Αἰγίνης τε ἦκειν καὶ μόγις ἐκπλῶσαι λαθὼν τοὺς ἐπορμέοντας· περιέχεσθαι γὰρ πᾶν τὸ στρατόπεδον τὸ Ἑλληνικὸν ὑπὸ τῶν νεῶν τῶν Ξέρξεω· παραρτέσθαι τε συνεβούλευε ὡς ἀλεξήσομένους. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα εἶπας μετεστῆκε, τῶν δὲ αὐτὶς ἐγένετο λόγων ἀμφισβασίῃ· οἱ γὰρ πλεῖνες τῶν στρατηγῶν οὐκ ἐποίοντο τὰ ἐξαγγελθέντα.

82 Ἀπιστεόντων δὲ τούτων ἦκε τριῆρης ἀνδρῶν Τηνίων αὐτομολέουσα, τῆς ἦρχε ἀνὴρ Παναίτιος ὁ Σωσιμένεος, ἣ περ δὴ ἔφερε τὴν ἀληθείην πᾶσαν· διὰ δὲ τοῦτο τὸ ἔργον ἐνεγράφησαν Τήριοι ἐν Δελφοῖσι ἐς τὸν τρίποδα ἐν τοῖσι τὸν βάρβαρον κατελοῦσι.

83 Τοῖσι δὲ Ἕλλησι ὡς πιστὰ δὴ τὰ λεγόμενα ἦν τῶν Τηνίων ῥήματα, παρεσκευάζοντο ὡς ναυμαχῆσοντες· ἠὼς τε δὴ διέφαινε, καὶ οἱ σύλλογον τῶν ἐπιβατέων ποιήσαντες, προηγόρευε εὖ ἔχοντα μὲν ἐκ πάντων Θεμιστοκλῆς, τὰ δὲ ἔπεα ἦν πάντα κρέσσω τοῖσι ἔσσοσι ἀντιτιθέμενα· ὅσα δὲ ἐν ἀνθρώπων φύσει καὶ καταστάσει ἐγγίνεται, παραινέσας δὴ τούτων τὰ κρέσσω αἰρέεσθαι, καὶ καταπλέξας τὴν ῥῆσιν, ἐσβαίνειν ἐκέλευε ἐς τὰς νέας. Καὶ οὗτοι μὲν δὴ ἐσέβαιον, καὶ ἦκε ἡ ἀπ' Αἰγίνης τριῆρης, ἣ κατὰ τοὺς Αἰακίδας ἀπεδήμησε. Ἐνθαῦτα ἀνῆγον τὰς νέας ἀπάσας οἱ Ἕλληνες.

84 Ἀναγομένοισι δὲ σφι αὐτίκα ἐπεκέατο οἱ βάρβαροι. Οἱ μὲν δὴ ἄλλοι Ἕλληνες [ἐπὶ] πρόμνην ἀνεκρούοντο καὶ ὠκελλον τὰς νέας, Ἀμεινῆς δὲ Παλληνεὺς ἀνὴρ Ἀθηναῖος ἐξαναχθεὶς νῆϊ ἐμβάλλει. Συμπλακείσης δὲ τῆς νεὸς καὶ οὐ δυναμένων ἀπαλλαγῆναι, οὕτω δὴ οἱ ἄλλοι Ἀμεινῆ βοηθέοντες συνέμισγον. Ἀθηναῖοι μὲν οὕτω λέγουσι τῆς ναυμαχίης γενέσθαι τὴν ἀρχήν, Αἰγινῆται δὲ τὴν κατὰ τοὺς Αἰακίδας ἀποδημήσαντας ἐς Αἴγιναν, ταύτην εἶναι τὴν ἄρξασαν. Λέγεται δὲ καὶ τάδε, ὡς φάσμα

μοναχός μου και δὲ θὰ τοὺς πείσω πὼς ἀλήθεια εἶναι αὐτὰ ἔργα τῶν βαρβάρων· ἔλα λοιπόν, παρουσιάσου μοναχός σου και διηγῆσου πὼς εἶναι τὰ πράματα. Ἄφοῦ τοὺς τὰ πῆς, ἀν σὲ πιστέψουने, πάει καλά· ἀν ὅμως δὲν τοὺς φανοῦνε πιστευτά, γιὰ μᾶς τὸ ἴδιο κάνει· γιὰτὶ δὲ θὰ ξεφύγουνε, ἀφοῦ, καθὼς ἐσὺ τὸ λές, εἴμαστε κυκλωμένοι ἀπ' ὅλες τὶς μεριές».

Ἄφοῦ Ἄριστείδης παρουσιάστηκε και τὰ εἶπε· πὼς δηλ. ἔφτασε ἀπὸ 81 Αἴγινα και παρὰ τρίχα ξέφυγε, χωρὶς νὰ τὸν καταλάβουν τ' ἀραγμένα πλοῖα· λοιπόν ὅλο τὸ στρατόπεδο τὸ ἑλληνικὸ εἶναι ζωσμένο ἀπὸ τὸ στόλο τοῦ Ξέρξη· νὰ ἐτοιμάζονται λοιπόν, τοὺς συμβούλευε, γιὰ ν' ἀποκρούσουने τὸν ἐχθρό· και ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά, τραβήχτηκε. Καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχίσανε πάλι τὶς φιλονικίες, γιὰτὶ οἱ περισσότεροι στρατηγοὶ δὲν πιστεύανε στὰ νέα αὐτὰ ποὺ μάθανε.

Και ἐνῶ αὐτοὶ ἐπιμένανε νὰ μὴν πιστεύουν, ἔφτασε πλοῖο αὐτόμο- 82 λο μὲ πλήρωμα και μὲ κυβερνήτη Τηνιακό, τὸν Παναίτιο τοῦ Σωσιμένη, και τὸ πλοῖο αὐτό, στὸ τέλος, ἔφερε ὅλη τὴν ἀλήθεια. Γιὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τὸ ὄνομα τῶν Τηνίων εἶναι γραμμένο στοὺς Δελφοὺς ἀπάνω στὸν τρίποδα¹⁴² μαζί μὲ τὰ ἄλλα ὀνόματα τῶν νικητῶν τοῦ βαρβάρου.

6. NAYMAXIA THS ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ (480 π.Χ.).

Ἄφοῦ λοιπόν οἱ Ἕλληνες δεχτήκανε ὡς ἀληθινὰ τὰ λόγια τῶν 83 Τηνίων, ἐτοιμαζόντανε γιὰ ναυμαχία· και ἀρχίζε νὰ χαράξη ἡ αὐγή· και οἱ στρατηγοὶ ἀφοῦ συνάξανε τὰ πληρώματα, πρῶτος μίλησε ὁ Θεμιστοκλῆς και εἶπε ἀπ' ὅλους τὰ σωστότερα, κάνοντας σύγκριση τί εἶναι τὸ καλύτερο και τί εἶναι τὸ χειρότερο ἀπὸ ὅσα πράματα φυσικὰ και περιστατικὰ συμβαίνουν στοὺς ἀνθρώπους· και ἀφοῦ τοὺς παρακίνησε νὰ προτιμήσουने τὰ καλύτερα, ἔκοψε τὸ λόγο του και παράγγειλε νὰ μπαίνουने στὰ πλοῖα. Καὶ ἀμέσως αὐτοὶ ἀρχίσανε νὰ μπαίνουने ὅπου, ἔφτασε και ἡ τριήρης ποὺ ἦτανε σταλμένη στὴν Αἴγινα γιὰ τοὺς Αἰακίδες. Τότε λοιπόν οἱ Ἕλληνες ἀνοιγόντανε μ' ὅλα τὰ πλοῖα τους.

Και ἐνῶ προχωρούσανε, ἀμέσως οἱ βάρβαροι ἀρχίσανε τὴν ἐπί- 84 θεση. Καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες τραβιόντανε πίσω μὲ τὴν πρύμνη πολὺ κοντὰ κατὰ τ' ἀκρογιάλι· ὁ Ἄμεινίας ὅμως ἀπὸ τὴν Παλλήνη, Ἄθηναῖος, ὤρμησε ἔξω ἀπὸ τὴ γραμμὴ και χτύπησε μὲ τὸ ἔμβολο ἓνα ἐχθρικό πλοῖο. Καὶ ἐπειδὴ τὰ δυὸ πλοῖα ἔτσι μπλεγμένα δὲ μπορούσανε νὰ χωριστοῦνε, τότε λοιπόν τρέχοντας βοήθεια τοῦ Ἄμεινία οἱ ἄλλοι, ἀρχίσανε τὴ συμπλοκή. Ἔτσι λένε οἱ Ἀθηναῖοι πὼς κάμανε τὴν ἀρχὴ τῆς ναυ-

σφι γυναικὸς ἐφάνη, φανεῖσαν δὲ διακελεύσασθαι ὥστε καὶ ἅπαν ἀκοῦσαι τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον ὄνειδίσασαν πρότερον τάδε· «᾿Ω δαιμόνιοι, μέχρι κόσσυ ἔτι πρόμνην ἀνακρούεσθε»;

85 Κατὰ μὲν δὴ Ἀθηναίους ἐτετάχατο Φοίνικες (οὔτοι γὰρ εἶχον τὸ πρὸς Ἑλευσίνος τε καὶ ἐσπέρης κέρας) κατὰ δὲ Λακεδαιμονίους Ἴωνες· οὔτοι δ' εἶχον τὸ πρὸς τὴν ἠῶ τε καὶ τὸν Πειραιέα· ἠβελοκάκεον μέντοι αὐτῶν κατὰ τὰς Θεμιστοκλέος ἐντολὰς ὀλίγοι, οἱ δὲ πλεῖνες οὐ· ἔχω μὲν νῦν συχρῶν οὐνόματα τριηράρχων καταλέξει τῶν νέας Ἑλληνίδας ἐλόντων, χρήσομαι δὲ αὐτοῖσι οὐδὲν πλὴν Θεομήστορος τε τοῦ Ἀνδροδάμαντος καὶ Φυλάκου τοῦ Ἰστιαίου, Σαμίων ἀμφοτέρων. Τοῦδε δὲ εἵνεκεν μέμνημαι τούτων μόνων, ὅτι Θεομήστορ μὲν διὰ τοῦτο τὸ ἔργον Σάμου ἐτυράννευσε καταστησάντων τῶν Περσέων, Φύλακος δὲ εὐεργέτης βασιλεὸς ἀνεγράφη καὶ χώρα οἱ ἐδωρήθη πολλή.

86 Περὶ μὲν νῦν τούτους οὕτω εἶχε, τὸ δὲ πλῆθος τῶν νεῶν ἐν τῇ Σαλαμῖνι ἐκεραῖζετο, αἱ μὲν ὑπ' Ἀθηναίων διαφθειρόμεναι, αἱ δὲ ὑπὸ Αἰγυητέων· ἅτε γὰρ τῶν μὲν Ἑλλήνων σὺν κόσμῳ ναυμαχούντων κατὰ τάξιν, τῶν δὲ βαρβάρων οὐ τεταγμένων ἔτι οὔτε σὺν νόῳ ποιούντων οὐδὲν, ἔμελλε τοιοῦτό σφι συνοίσεσθαι, οἷόν περ ἀπέβη· καίτοι ἦσαν γε καὶ ἐγένοντο ταύτην τὴν ἡμέρην μακροῦ ἀμείνονες αὐτοὶ ἐωντῶν ἢ πρὸς Εὐβοίῃ, πᾶς τις προθυμώμενος καὶ δειμαίνων Ξέρξεα, ἐδόκεέ τε ἕκαστος ἐωντὸν θηήσεσθαι βασιλέα.

87 Κατὰ μὲν δὴ τοὺς ἄλλους οὐκ ἔχω μετεξετέρους εἰπεῖν ἀτρεκέως ὡς ἕκαστοι τῶν βαρβάρων ἢ τῶν Ἑλλήνων ἠγωνίζοντο, κατὰ δὲ Ἀρτεμισίην τάδε ἐγένετο, ἀπ' ὧν εὐδοκίμησε μᾶλλον ἔτι παρὰ βασιλεῦ· ἐπειδὴ γὰρ ἐς θόρυβον πολλὸν ἀπίκετο τὰ βασιλεὸς πράγματα, ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἢ νῆς ἢ Ἀρτεμισίης ἐδιώκετο ὑπὸ νεὸς Ἀττικῆς· καὶ ἢ οὐκ ἔχουσα διαφυγεῖν, ἔμπροσθε γὰρ αὐτῆς ἦσαν ἄλλαι νέες φίλαι, ἢ δὲ αὐτῆς πρὸς τῶν πολεμίων μάλιστα ἐτύγχανε ἐοῦσα, ἔδοξέ οἱ τότε ποιῆσαι, τὸ καὶ συνήρκει ποιησάσῃ· διωκομένη γὰρ ὑπὸ τῆς Ἀττικῆς φέρουσα ἐνέβαλε νῆϊ φιλίῃ ἀνδρῶν τε Καλυνδέων καὶ αὐτοῦ ἐπιπλόοντος τοῦ Καλυνδέων βασιλεὸς Δαμασιθύμου· εἰ μὲν καὶ τι νεῖκος πρὸς αὐτὸν ἐγγεγό-

μαχίας· οἱ Αἰγινῆτες ὁμως λένε πὼς ἡ τριήρης, ποὺ εἶχε πάει στὴν Αἴγινα γιὰ τοὺς Αἰακίδες, αὐτὴ ἦτανε ποὺ ἔκαμε τὴν ἀρχή. Λέγεται ἀκόμα κι αὐτό, πὼς φάντασμα γυναίκας παρουσιάστηκε καὶ τοὺς παρακίνησε μὲ τόσο δυνατὴ φωνή, ὥστε τὴν ἄκουσε ὅλο τὸ στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων ν' ἀρχίζει μὲ τὰ λόγια αὐτὰ τὰ ὄνειδιστικά τὴν προτροπὴ της: «Ἄθλιοι ἄνθρωποι, ὡς πόσο πιά θὰ ὑποχωρήτε;»

Ἄντικρὺ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἦτανε παραταγμένοι οἱ Φοίνικες 85 (κρατοῦσανε αὐτοὶ τὸ δυτικὸ πλευρὸ πρὸς τὴν Ἐλευσίνα) καὶ ἀντικρὺ τῶν Λακεδαιμονίων οἱ Ἴωνες (αὐτοὶ κρατοῦσανε τὸ ἀνατολικὸ πλευρὸ κατὰ τὸν Πειραιᾶ). Ἀπὸ τοὺς Ἴωνες ὁμως λίγοι δειχνόντανε τάχα δειλοὶ κατὰ τὴν ὑπόδειξη ποὺ ὁ Θεμιστοκλῆς¹⁴³ τοὺς εἶχε κάμει, οἱ περισσότεροι ὁμως ὄχι. Καὶ μπορῶ πολλὰ ὀνόματα Ἰόνων τριηράρχων ν' ἀραδιάσω, ποὺ κυριέψανε πλοῖα ἑλληνικά, ὁμως δὲ θὰ τοὺς κάμω αὐτὴ τὴ χάρη, μόνο θὰ ἐξαίρεσω τὸ Θεομήστορα γιὰ τοῦ Ἀνδροδάμαντα καὶ τὸ Φύλακο τοῦ Ἰστιάιου, Σαμίους καὶ τοὺς δυό. Καὶ θ' ἀναφέρω αὐτοὺς μονάχους γιὰ τὸ λόγο πὼς ὁ Θεομήστορας γι' αὐτό του τὸ κατόρθωμα διωρίστηκε ἀπὸ τοὺς Πέρσες τύραννος τῆς Σάμου, καὶ ὁ Φύλακος εὐεργέτης τοῦ βασιλέα ἀνακηρύχτηκε καὶ γῆ ἀπ' αὐτὸν ἔλαβε μεγάλη.

Τὰ περισσότερα πλοῖα τῶν Περσῶν βυθιστήκανε ἀπὸ τοὺς Ἀθη- 86 ναίους καὶ τοὺς Αἰγινῆτες, καὶ δὲ μπορούσανε παρ' αὐτὸ νὰ πάθουνε ποὺ πάθανε, ἀφοῦ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ναυμαχοῦσανε μὲ τέχνη καὶ μὲ τάξη, ἐνῶ οἱ βάρβαροι οὔτε τάξη φυλάζανε οὔτε μὲ προσοχὴ κάνανε τὰ κινήματά τους, ἂν καὶ ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα φανήκανε πολὺ ἀνδρειότεροι παρὰ ὅσο πρωτύτερα στὴν Εὐβοία, καθένας βάνοντας τὰ δυνατὰ του καὶ τρέμοντας ἀπὸ τὸν Ξέρξη· γιὰ τὸ φαινότανε πὼς ἦτανε μπροστά του ὁ βασιλέας καὶ τὸν ἀγνάντευε¹⁴⁴.

Γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους, βαρβάρους ἢ Ἕλληνες, πὼς ἀγωνίστηκε 87 καθένας χωριστὰ, δὲ μπορῶ νὰ πῶ τὴν κάθε ἀλήθεια· ὅσο γιὰ τὴν Ἀρτεμισία¹⁴⁵, θὰ πῶ ὅσα ἔπραξε, καὶ πὼς μεγαλύτερη χάρη ἀπόχτησε γι' αὐτὰ κοντὰ στὸ βασιλέα. Ἐνῶ σὲ μεγάλη σύγχυση βρισκότανε ὁ στόλος τοῦ βασιλέα, ἔτυχε στὸ μεταξὺ πλοῖο ἀθηναϊκὸ νὰ κυνηγή τὴν Ἀρτεμισία· καὶ τότε αὐτὴ βλέποντας πὼς δὲ θὰ γλυτώσει, γιὰ τὴν ἄλλα φιλικὰ πλοῖα ἦτανε μπροστά της καὶ τὸ δικό της πολὺ πρὸς τὸ μέρος τῶν ἐχθρῶν, νὰ τί τῆς κατέβηκε στὸ νοῦ νὰ κάμῃ, καὶ τῆς βγήκε σὲ καλὸ. Καθὼς τὴν κυνηγοῦσε τὸ ἀττικὸ, ρίχτηκε μὲ τὸ ἐμβολο σὲ φιλικὸ πλοῖο τῶν Καλυνδέων¹⁴⁶, ὅπου βρισκότανε καὶ ὁ βασιλέας τοὺς Δαμασίθιμος.

νεε ἔτι περὶ Ἑλλησποντον ἐόντων, οὐ μέντοι ἔγωγε ἔχω εἰπεῖν, οὔτε εἰ ἐκ προνοίης αὐτὰ ἐποίησε, οὔτε εἰ συνεκύρησε ἢ τῶν Καλυνδέων κατὰ τύχην παραπεσοῦσα νηῦς· ὡς δὲ ἐνέβαλέ τε καὶ κατέδυσσε, εὐτυχίῃ χρησαμένη διπλόα ἔωντῆν ἀγαθὰ ἐργάσατο· ὃ τε γὰρ τῆς Ἀττικῆς νεὸς τριήραρχος ὡς εἶδέ μιν ἐμβάλλονσαν νηὶ ἀνδρῶν βαρβάρων, νομίσας τὴν νέαν τὴν Ἀρτεμισίης ἢ Ἑλληνίδα εἶναι ἢ αὐτομολέειν ἐκ τῶν βαρβάρων καὶ αὐτοῖσι ἀμύνειν, ἀποστρέψας πρὸς ἄλλας ἐτράπετο.

88 Τοῦτο μὲν τοιοῦτο αὐτῇ συνήρκει γενέσθαι διαφυγεῖν τε καὶ μὴ ἀπολέσθαι, τοῦτο δὲ συνέβη ὥστε κακὸν ἐργασαμένην ἀπὸ τούτων αὐτὴν μάλιστα εὐδοκιμῆσαι παρὰ Ξέρξῃ· λέγεται γὰρ βασιλέα θεγνόμενον μαθεῖν τὴν νέα ἐμβαλοῦσαν καὶ δὴ τινα εἶπαι τῶν παρεόντων· «Δέσποτα, ὄρας Ἀρτεμισίην, ὡς εὖ ἀγωνίζεται καὶ νέα τῶν πολεμίων κατέδυσσε»; Καὶ τὸν ἐπείρεσθαι, εἰ ἀληθῆώς ἐστὶ Ἀρτεμισίης τὸ ἔργον, καὶ τοὺς φάναι σαφέως τὸ ἐπίσημον τῆς νεὸς ἐπισταμένους· τὴν δὲ διαφθαρεῖσαν ἠπιστάετο εἶναι πολεμίην· τὰ τε γὰρ ἄλλα, ὡς εἴρηται, αὐτῇ συνήρκεν ἐς εὐτυχίην γενόμενα καὶ τὸ τῶν ἐκ τῆς Καλυνδικῆς νεὸς μηδένα ἀποσωθέντα κατήγορον γενέσθαι. Ξέρξῃν δὲ εἶπαι λέγεται πρὸς τὰ φραζόμενα· «Οἱ μὲν ἄνδρες γεγόνασι μοι γυναικες, αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες». Ταῦτα μὲν Ξέρξῃν φασὶ εἶπαι.

89 Ἐν δὲ τῷ πόνῳ τούτῳ ἀπὸ μὲν ἔθανε ὁ στρατηγὸς Ἀριαβίγνης ὁ Δαρείου, Ξέρξεω ἐὼν ἀδελφεός, ἀπὸ δὲ ἄλλοι πολλοὶ τε καὶ οὐνομαστοὶ Περσέων καὶ Μήδων καὶ τῶν ἄλλων συμμαχῶν, ὀλίγοι δὲ τινες καὶ Ἕλληνων· ἅτε γὰρ νέειν ἐπιστάμενοι, τοῖσι αἱ νέες διεφθείροντο, καὶ μὴ ἐν χειρῶν νόμῳ ἀπολλύμενοι ἐς τὴν Σαλαμίνα διένειον· τῶν δὲ βαρβάρων οἱ πολλοὶ ἐν τῇ θαλάσῃ διεφθάρησαν, νέειν οὐκ ἐπιστάμενοι. Ἐπεὶ δὲ αἱ πρῶται ἐς φυγὴν ἐτράποντο, ἐνθαῦτα αἱ πλείσται διεφθείροντο· οἱ γὰρ ὄπισθε τεταγμένοι, ἐς τὸ πρόσθε τῆσι νηυσὶ παριέναι πειρώμενοι ὡς ἀποδεξόμενοι τι καὶ αὐτοὶ ἔργον βασιλεῖ, τῆσι σφετέρῃσι νηυσὶ φεγγούσῃσι περιέπιπτον.

90 Ἐγένετο δὲ καὶ τότε ἐν τῷ θορύβῳ τούτῳ· τῶν τινὲς Φοινίκων, τῶν αἱ νέες διεφθάρησαν, ἐλθόντες παρὰ βασιλέα διέβαλλον τοὺς Ἴωνας, ὡς

Ἄν ὑπῆρχε καὶ καμιὰ αἰτία φιλονικίας μ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ἦτανε οἱ δύο τοὺς στὸν Ἑλλήσποντο δὲν ἔχω τίποτα νὰ βεβαιώσω, οὔτε ἂν ἡ Ἀρτεμισία τὸ ἔκαμε τώρα μὲ σκοπὸ, ἢ κατὰ τύχη βρέθηκε μπροστά της τὸ πλοῖο τῶν Καλυνδέων. Καθὼς ὅμως χτύπησε τὸ πλοῖο καὶ τὸ βύθισε, ἀπ' αὐτὴ τὴν καλὴ της τύχη ὠφελήθηκε διπλά· γιατί καὶ ὁ κυβερνήτης τοῦ ἄττικοῦ πλοίου βλέποντάς τη νὰ προσβάλλη πλοῖο βαρβαρικό, νόμισε τὸ δικό της εἶτε γιὰ πλοῖο ἑλληνικό εἶτε γιὰ βαρβαρικό, πού ἦρθε καὶ πολεμοῦσε μὲ τὸ μέρος τους, καὶ γυρίζοντας τὴν πλώρη τότε ρίχτηκε σ' ἄλλα ἐχθρικά πλοῖα.

Αὐτὸ τὸ περιστατικὸ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὴ βοήθησε νὰ ξεφύγη καὶ 88 νὰ μὴ χαθῆ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐνῶ εἶχε κάμει κακό, ἀπ' αὐτὸ ἴσα-ἴσα τὸ κακὸ βρῆκε μεγάλη χάρη κοντὰ στὸν Ξέρξη. Λένε δηλαδὴ πῶς, ἐκεῖ πού ὁ βασιλέας ἀγνάντευε, εἶδε τὸ πλοῖο της πού χτυποῦσε τὸ ἄλλο, καὶ κάποιος ἀπὸ τοὺς γύρω σ' αὐτὸν εἶπε: «Βλέπεις, ἀφέντη, τὴν Ἀρτεμισία πόσο παλληκαρίσια πολεμαίει καὶ βύθισε πλοῖο ἐχθρικό;» Καὶ ὁ βασιλέας ρώτησε ἂν ἀλήθεια ἦτανε αὐτὸ τῆς Ἀρτεμισίας κατόρθωμα· καὶ οἱ ἄλλοι γύρω του τὸ βεβαιώσανε, λέγοντας πῶς ξεχωρίζουνε καθαρά τὸ πλοῖο ἀπὸ τὸ σῆμα του καὶ πῶς τὸ βυθισμένο πλοῖο ἦτανε ἐχθρικό. Καὶ δὲ φτάνανε τ' ἄλλα περιστατικὰ πού συμπέσανε γιὰ τὸ καλὸ της, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ καλυνδικὸ πλοῖο κανένας δὲ γλύτωσε ἀπὸ τὸ ναυάγιο γιὰ νὰ τὴν κατηγορήσει. Καὶ λένε πῶς ὁ Ξέρξης ἀποκρίθηκε σ' αὐτά: «Οἱ ἄνδρες ἔδωπέρα γυναῖκες ἔχουνε γίνεи καὶ οἱ γυναῖκες ἄνδρες». X

Σ' αὐτὴ τὴ μάχη σκοτώθηκε ὁ Ἀριαβίγνης, γιὸς τοῦ Δαρείου καὶ 89 ἀδερφὸς τοῦ Ξέρξη, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀκόμα ὀνομαστοὶ ἀπὸ τοὺς Πέρσες, τοὺς Μήδους καὶ τοὺς ἄλλους συμμάχους· ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ὅμως πολὺ λίγοι, γιατί ξέροντας νὰ κολυμποῦν, ἅμα βουλιάζανε τὰ πλοῖα τους, ὅσοι δὲν πεθαίνανε ἀπὸ τὸ μαχαίρι τῶν ἐχθρῶν, κολυμπώντας περνοῦσανε στὴ Σαλαμίνα. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς βαρβάρους χαθῆκανε στὴ θάλασσα, γιατί δὲν ξέρανε νὰ κολυμποῦν. Καὶ μόλις τὰ πλοῖα τῆς πρώτης γραμμῆς δοθήκανε σὲ φυγὴ, τότε γίνηκε ἡ μεγάλη τους καταστροφή. Γιατὶ ὅσοι ἦτανε ἀπὸ πίσω, θέλοντας μὲ τὰ πλοῖα τους νὰ περάσουν ἐμπρός, γιὰ νὰ δείξουνε κι αὐτοὶ κάποια ὑπηρεσία στὸ βασιλεῖα πέφτανε μὲ τὰ πλοῖα τους ἀπάνω στ' ἄλλα πού φεύγανε.

Ἐγίνε καὶ κάτι ἄλλο σ' αὐτὴ τὴν ταραχὴ· ἀπὸ τοὺς Φοίνικες μερικοὶ 90 πού τὰ πλοῖα τους εἶχανε χαθῆ, πήγανε στὸ βασιλεῖα καὶ κατηγοροῦσανε τοὺς Ἴωνες, πῶς ἐξ αἰτίας τους ἔγινε ὁ χαμὸς τῶν πλοίων ἐπειδὴ

δι' ἐκείνους ἀπολοῖατο αἱ νέες, ὡς προδόντων. Συνήκειε ὦν οὕτω ὥστε Ἰώνων τε τοὺς στρατηγούς μὴ ἀπολέσθαι, Φοινίκων τε τοὺς διαβάλλον-
 τας λαβεῖν τοῖονδε μισθόν· ἔτι τούτων ταῦτα λεγόντων ἐνέβαλε νηὶ Ἀτ-
 τικῇ Σαμοθηρικῇ νηὺς· ἣ τε δὴ Ἀττικῇ κατεδύετο, καὶ ἐπιφερομένη Αἰ-
 γιναιῇ νηὺς κατέδυσσε τῶν Σαμοθητικῶν τὴν νέα· ἄτε δὴ ἐόντες ἀκοντι-
 σταὶ οἱ Σαμοθητικῆς τοὺς ἐπιβάτας ἀπὸ τῆς καταδυσάσης νεὸς βάλλον-
 τες ἀπήραξαν καὶ ἐπέβησάν τε καὶ ἔσχον αὐτήν. Ταῦτα γενόμενα τοὺς
 Ἴωνας ἐρρόσατο· ὡς γὰρ εἶδέ σφεας Ξέρξης ἔργον μέγα ἐργασαμένους,
 ἐτράπετο πρὸς τοὺς Φοινίκας οἷα ὑπερλυπεόμενός τε καὶ πάντας αἰτιώ-
 μενος, καὶ σφεων ἐκέλευσε τὰς κεφαλὰς ἀποταμεῖν, ἵνα μὴ αὐτοὶ κακοὶ
 γενόμενοι τοὺς ἀμείνονας διαβάλλωσι· ὅκως γὰρ τινα ἴδιοι Ξέρξης τῶν ἐνω-
 τοῦ ἔργου τι ἀποδεικνύμενον ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, κατήμενος ὑπὸ τῶ οὐρεῖ
 τῶ ἀντίον Σαλαμῖνος, τὸ καλέεται Αἰγάλεως, ἀνεπνυθάνετο τὸν ποιή-
 σαντα, καὶ οἱ γραμματισταὶ ἀνέγραφον πατρόθεν τὸν τριήραρχον καὶ
 τὴν πόλιν· πρὸς δέ τι καὶ προσεβάλετο φίλος ἐὼν Ἀριαράμνης ἀνὴρ Πέρ-
 σης παρεὼν τούτου τοῦ Φοινικῆτος πάθεος.

91 Οἱ μὲν δὴ πρὸς τοὺς Φοινίκας ἐτράποντο, τῶν δὲ βαρβάρων ἐς φυ-
 γὴν τραπομένων καὶ ἐκπλωόντων πρὸς τὸ Φάληρον Αἰγινῆται ὑποστάν-
 τες ἐν τῷ πορθμῷ ἔργα ἀπεδέξαντο λόγου ἄξια. Οἱ μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι
 ἐν τῷ θορόβῳ ἐκεραῖζον τὰς τε ἀντισταμένας καὶ τὰς φευγούσας τῶν
 νεῶν, οἱ δὲ Αἰγινῆται τὰς ἐκπλωούσας· ὅκως δέ τινες τοὺς Ἀθηναίους
 διαφύγοιεν, φερόμενοι ἐσέπιπτον ἐς τοὺς Αἰγινῆτας.

93 Ἐν δὲ τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ ἤκουσαν Ἑλλήνων ἄριστα Αἰγινῆται,
 ἐπὶ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀνδρῶν δὲ Πολύκριτός τε ὁ Αἰγινῆτης καὶ Ἀθηναῖοι
 Εὐμένης τε ὁ Ἀνάγυρσιος καὶ Ἀμεινίης ὁ Παλληνεύς, ὃς καὶ Ἀρτε-
 μισίην ἐπέδιώξε· εἰ μὲν νῦν ἔμαθε, ὅτι ἐν ταύτῃ πλώοι Ἀρτεμισίην,
 οὐκ ἂν ἐπαύσατο πρότερον ἢ εἰλέ μιν ἢ καὶ αὐτὸς ἦλω· τοῖσι φάρ
 Ἀθηναίων τριηράρχοισι παρεκεκέλευστο, πρὸς δὲ καὶ ἄεθλον ἐκέετο
 μύρια δραχμαί, ὃς ἂν μιν ζωὴν ἔλη· δεινὸν γάρ τι ἐποιεῖντο γυναιῖκα
 ἐπὶ τὰς Ἀθήνας στρατεύεσθαι. Αὕτη μὲν δὴ, ὡς πρότερον εἴρηται, διέ-
 φηγε, ἦσαν δὲ καὶ οἱ ἄλλοι, τῶν αἱ νέες περιεγεγόνεσαν, ἐν τῷ Φαλήρω.

ήτανε προδότες. Συνέπεσε όμως τὸ πρᾶμα ἔτσι, ὥστε καὶ τῶν Ἰώνων οἱ στρατηγοὶ νὰ μὴ χαθοῦνε καὶ οἱ κατήγοροὶ τοὺς Φοίνικες νὰ πάρουνε τὴν πληρωμὴ τους· ἐνῶ αὐτοὶ μιλοῦσαν ἀκόμη, πλοῖο σαμοθρακικὸ χτύπησε ἄλλο ἀθηναϊκὸ, καὶ τὸ ἀθηναϊκὸ βυθίστηκε, καὶ τότε πλοῖο αἰγινήτικὸ ρίχτηκε καὶ βούλιαξε τὸ σαμοθρακικὸ. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Σαμοθράκες¹⁴⁷ εἶναι καλοὶ στὸ ἀκόντιο, χτυπώντας τοὺς στρατιῶτες τοῦ πλοίου, ποὺ ἔκαμε τὴν ἐπίθεση στὸ δικό τους, τοὺς ρίξανε στὸ νερὸ καὶ πῆχανε καὶ κυριέψανε τὸ πλοῖο τους. Αὐτὸ τὸ κατόρθωμα ἔσωσε τοὺς Ἴωνες· γιατί καθὼς τοὺς εἶδε ὁ βασιλέας νὰ κάνουνε τόσο μεγάλη πράξη, γύρισε πρὸς τὸ μέρος τῶν Φοινίκων, πολὺ λυπημένος καὶ σὰ νὰ τοῦ φταίγανε ὅλοι, καὶ παράγγειλε νὰ τοὺς κόψουνε τὰ κεφάλια γιὰ νὰ μὴν κατηγοροῦνε τοὺς καλύτερους των, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι φανήκανε δειλοί. Καθεφορὰ ποὺ ἔβλεπε ὁ Ξέρξης κανέναν ἀπὸ τοὺς δικούς του νὰ δείχνη καμιὰ γενναία πράξη στὴ ναυμαχία, ἔστελνε νὰ ρωτήσῃ ἀπὸ τὴ θέση ποὺ καθότανε, χαμηλότερα ἀπὸ τὸ βουνὸ τοῦ Αἰγάλεω, ἀντικρὺ στὴ Σαλαμίνα, καὶ μάθαινε τ' ὄνομά του, καὶ οἱ γραμματικοὶ του σημειῶνανε τὸν πλοίαρχο μὲ τὸ ἐπάνωμο καὶ μὲ τὴν πόλη του. Στὸ πάθημα τῶν Φοινίκων ἔτυχε παρῶν καὶ ὁ Ἀριαράμνης, Πέρσης φίλος τῶν Ἰώνων, καὶ βοήθησε κι αὐτὸς μὲ τὴ γνώμη του.

Ἐνῶ γίνοντανε αὐτὰ μὲ τοὺς Φοίνικες, οἱ βάρβαροι δοθήκανε σὲ 91 φυγὴ θέλοντας νὰ ξεφύγουνε κατὰ τὸ Φάληρο· οἱ Αἰγινήτες τότε πιάνοντας τὸν πορθμὸ τοὺς κόψανε τὸ δρόμο, κι ἐκεῖ πράξαν ἔργα λαμπρά. Γιατί, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι μέσα στὴ σύγχυση βυθίζανε μὲ τὰ ἐμβόλα καὶ ὅσα πλοῖα τοὺς ἀντιστεκόντανε καὶ ὅσα τοὺς δείχνανε τὶς πλάτες, οἱ Αἰγινήτες εἶχανε τὴν προσοχὴ σ' ἐκεῖνα ποὺ θέλανε νὰ ξεφύγουνε ἀπὸ τὸν πορθμὸ· ἔτσι ὅσοι γλυτόνανε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πέφτανε ἀπάνω στοὺς Αἰγινήτες.

Σ' αὐτὴ τὴ ναυμαχία ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας κερδίσανε τὴν πρώτη 93 δόξα οἱ Αἰγινήτες καὶ ἔπειτα οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἀπὸ τοὺς ἄνδρες φανήκανε ξεχωριστοὶ ὁ Πολύκριτος ὁ Αἰγινήτης καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Εὐμένης ἀπὸ τὸν Ἀναγυροῦντα καὶ Ἀμεινίας ἀπὸ τὴν Παλλήνη· ὁ τελευταῖος κινήγησε καὶ τὸ πλοῖο τῆς Ἀρτεμισίας δὲν ἤξερε ὅμως ὅτι ἦτανε μέσα ἢ Ἀρτεμισία, εἰδεμὴ δὲ θὰ σταματοῦσε πρὶν τὴν πιάσῃ εἴτε καὶ πιαστῇ ὁ ἴδιος. Εἶχε κηρυχθῆ διαταγὴ στοὺς πλοίαρχους τῶν Ἀθηναίων καὶ βραβεῖο μαζὶ δραχμὲς δέκα χιλιάδες γιὰ ὅποιον τὴν ἔπιανε ζωντανή· γιατί τοὺς φαινότανε πρᾶμα βαρὺ, γυναίκα νὰ ἐκστρατέψῃ ἐναντίον τῆς Ἀθήνας.

- 95 Ἀριστείδης δὲ ὁ Λυσιμάχου ἀνὴρ Ἀθηναῖος, τοῦ καὶ ὀλίγω τι πρό-
 τερον τούτων ἐπεμνήσθη ὡς ἀνδρὸς ἀρίστου, οὗτος ἐν τῷ θορούβῳ τού-
 τῳ τῷ περὶ Σαλαμίνα γενομένῳ τάδε ἐποίηε· παραλαβὼν πολλοὺς τῶν
 ὀπλιτῶν, οἱ παρατετάχατο παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς Σαλαμίνης χώρας,
 γένος ἐόντες Ἀθηναῖοι, ἐς τὴν Ψυττάλειαν νῆσον ἀπέβησε ἄγων, οἱ τοὺς
 Πέρσας τοὺς ἐν τῇ νησίδι ταύτῃ κατεφόνευσαν πάντας.
- 97 Ξέρξης δὲ ὡς ἔμαθε τὸ γεγονός πάθος, δέισας, μή τις τῶν Ἰώνων
 ὑπόβηται τοῖσι Ἑλλήσι ἢ αὐτοὶ νοήσωσι πλώειν ἐς τὸν Ἑλλήσπον-
 τον λύσοντες τὰς γαφύρας καὶ ἀπολαμφθεὶς ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἀπολέσθαι
 κινδυνεύσει, δρησμὸν ἐβούλευε· ἐθέλων δὲ μὴ ἐπίδηλος εἶναι μήτε τοῖσι
 Ἑλλήσι μήτε τοῖσι ἑωυτοῦ ἐς τὴν Σαλαμίνα χῶμα ἐπειράτο διαχοῦν,
 γαυλοῦς τε Φοινικῆτους συνέδεε, ἵνα ἀντὶ τε σχεδὴς ἔωσι καὶ τείχεος,
 ἀρτέετό τε ἐς πόλεμον ὡς ναυμαχίην ἄλλην ποιησόμενος. Ὀρέοντες δέ
 μιν πάντες οἱ ἄλλοι ταῦτα πρήσσοντα εὖ ἠπιστάτο, ὡς ἐκ παντὸς νόου
 παρεσκεύασται μένων πολεμήσειν· Μαρδόνιον δ' οὐδὲν τούτων ἐλάνθανε
 ὡς μάλιστα ἔμπειρον ἐόντα τῆς ἐκείνου διανοίης. Ταῦτά τε ἅμα Ξέρξης
 ἐποίηε, καὶ ἔπεμπε ἐς Πέρσας ἀγγελέοντα τὴν παρεούσάν σφι συμφορὴν.
- 98 Τούτων δὲ τῶν ἀγγέλων ἔστι οὐδὲν ὃ τι θᾶσσον παραγίνεται θνη-
 τὸν ἐόν· οὕτω τοῖσι Πέρσησι ἐξεύρηται τοῦτο· λέγουσι γάρ, ὡς ὄσων
 ἂν ἡμερέων ἦ ἢ πᾶσα ὁδός, τοσοῦτοι ἵπποι τε καὶ ἄνδρες διεστᾶσι,
 κατὰ ἡμερησίην ὁδὸν ἐκάστην ἵππος τε καὶ ἀνὴρ τεταγμένος, τοὺς
 οὔτε νιφετός, οὐκ ὄμβρος, οὐ καῦμα, οὐ νύξ ἔργει μὴ οὐ κατανόσαι τὸν
 προκείμενον ἑωυτῶ δρόμον τὴν ταχίστην· ὃ μὲν δὴ πρῶτος δραμῶν
 παραδιδῶι τὰ ἐντεταλμένα τῷ δευτέρῳ, ὃ δὲ δευτέρως τῷ τρίτῳ· τὸ δὲ
 ἐνθεῦτεν ἤδη κατ' ἄλλον διεξέρχεται παραδιδόμενα, κατὰ περ Ἑλλήσι
 ἢ λαμπαδηφορίῃ, τὴν τῷ Ἑφαίστῳ ἐπιτελέουσι.
- 99 Ἡ μὲν δὴ πρώτη ἐς Σοῦσα ἀγγελίη ἀπικομένη, ὡς ἔχοι Ἀθήνας
 Ξέρξης, ἔτερω οὕτω δὴ τι Περσέων τοὺς ὑπολειφθέντας, ὡς τὰς τε ὁδοὺς
 μυρσίησι πᾶσας ἐστόρεσαν καὶ ἐθυμίων θυμῆματα καὶ αὐτοὶ ἦσαν
 ἐν θυσίῃσι τε καὶ εὐπαθείησι· ἢ δὲ δευτέρῃ σφι ἀγγελίῃ ἐπεξελοῦσα
 συνέχεε οὕτω, ὥστε τοὺς κισθῶνας κατερορήξαντο πάντες, βοῆ τε καὶ οἰ-

Ἔτσι λοιπὸν ἡ Ἀρτεμισία, καθὼς εἶπα, ξέφυγε. Καὶ συναχτήκανε ὅλα τὰ ἐχθρικά πλοῖα ποῦ ἀπομείνανε στὸ Φάληρο.

Ὁ Ἀριστείδης τοῦ Λυσιμάχου, Ἀθηναῖος, ποῦ τὸν ἀνάφερα λίγο 95 πρὸ πάνω ὡς ἄνδρα ἔξοχο, ἐδειξε κι αὐτὸς ἔργο λαμπρὸ σ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα· ἀφοῦ πῆρε μαζί του πολλοὺς ὀπλίτες Ἀθηναίους ποῦ βρισκόντανε παραταγμένοι στὸ ἀκρογιάλι τῆς Σαλαμίνας, τοὺς ἔβαλε ἀπάνω στὴν Ψυττάλεια, καὶ σκοτώσανε ὅλους τοὺς Πέρσες ποῦ ἦτανε ἐκεῖ.

7. ΦΥΓΗ ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ

Ἀφοῦ ὁ Ξέρξης κατάλαβε τὴ συμφορὰ του, ἀπὸ φόβο μήπως κα- 97 νεὶς Ἴωνας δώση στοὺς Ἕλληνες τὴ συμβουλή, εἶτε μοναχοὶ τοὺς τὸ συλλογιστοῦνε καὶ πᾶνε στὸν Ἑλλήσποντο νὰ χαλάσουνε τὰ γεφύρια, καὶ ἔτσι μένοντας στὴν Εὐρώπη κινδυνέψη νὰ χαθῆ, ἄρχισε νὰ βάνη μὲ τὸ νοῦ του τὴ φευγάλα· ἐπειδὴ ὅμως ἤθελε νὰ μὴ τὸν καταλάβουν μήτε οἱ Ἕλληνες μήτε οἱ δικοί του, ἄρχισε νὰ ἐπιχωματῶνῃ τάχα τὸ στενὸ τῆς Σαλαμίνας καὶ νὰ δένη μαζί φορτηγὰ φοινικιά γιὰ νὰ τὰ μεταχειριστῆ ὡς σχεδιά μαζί καὶ ὡς πύργωμα, καὶ τέλος ἔκανε ἐτοιμασίες πολεμικῆς, γιὰ νὰ δώση τάχα κι ἄλλη ναυμαχία. Βλέποντάς τον οἱ ἄλλοι νὰ τὰ κάνη ὅλα αὐτὰ, σχηματίζαν τὴ γνώμη πὼς μὲ τὰ σωστά του ἐτοιμαζόντανε νὰ μείνῃ καὶ νὰ πολεμήσῃ· τὸ Μαρδόνιο ὅμως τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν τὸν γελοῦσε, γιὰτὶ εἶχε τὴν πείρα νὰ μπαίνει στὴ σκέψη του.

Ἐνῶ ὁ Ξέρξης καταγινότανε σ' αὐτὰ, ἔστειλε μαζί καὶ στὴν Περσία 98 ταχυδρόμο νὰ δώσῃ τὴν εἶδηση τῆς συμφορᾶς ποῦ τὸν ἤϊρε. Ἀπ' αὐτὴ τὴν τάξη τῶν ταχυδρόμων δὲν ὑπάρχει ἄλλος θνητὸς ἄξιος νὰ φτάσῃ γληγορώτερα· καὶ νὰ πῶς οἱ Πέρσες ἐπινοήσανε αὐτὸ τὸ πρᾶμα. Λένε πὼς ὅσων ἡμερῶν εἶναι ἓνας δρόμος μακρινός, τόσα ἄλογα καὶ τόσοι ἄνδρες μοιράζονται τὴν ἀπόσταση, κάθε ἄνθρωπος καὶ ἄλογο παίρνοντας μιᾶς ἡμέρας δρόμο· οὔτε χιόνι οὔτε βροχὴ, οὔτε κάμα οὔτε νύχτα τοὺς ἐμπόδιζε νὰ περάσουνε τὸν ὠρισμένο δρόμο ὅσο τὸ δυνατὸ πρὸ γλήγορα. Ὁ πρῶτος λοιπὸν, ἀφοῦ τρέξῃ τὸ δικό του διάστημα, παραδίνει στὸ δεῦτερο τὶς προσταγῆς, καὶ ὁ δεῦτερος στὸν τρίτο· καὶ ἔτσι παρακάτω, ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο παραδίνουνε τρέχοντας τὶς διαταγῆς, σὰν τὴ λαμπαδηφορία¹⁴⁸ ποῦ κάνουνε οἱ Ἕλληνες, τὴν ἀφιερωμένη στὸν Ἡφαίστο.

Ἡ πρώτη λοιπὸν ἀγγελία φτάνοντας στὰ Σοῦσα, πὼς ὁ Ξέρξης εἶχε 99 κυριέψει τὴν Ἀθήνα, τόση χαρὰ εἶχε δώσει στοὺς Πέρσες ποῦ εἶχανε μείνει στὴν πατρίδα τους, ὥστε εἶχανε στρώσει μὲ σμύρτα ὅλους τοὺς

μωγῇ ἐχρέοντο ἀπλέτω, Μαρδόνιον ἐν αἰτίῃ τιθέντες· οὐκ οὔτω δὲ περὶ τῶν νεῶν ἀχθόμενοι ταῦτα οἱ Πέρσαι ἐποίουν, ὡς περὶ αὐτῶ Ξέρξῃ δειμαίνοντες.

100

Καὶ περὶ Πέρσας μὲν ἦν ταῦτα τὸν πάντα μεταξὺ χρόνον γενόμενον, μέχρι οὗ Ξέρξης αὐτὸς σφεας ἀπικόμενος ἔπαυσε. Μαρδόνιος δὲ ὄρεον μὲν Ξέρξῃν συμφορὴν μεγάλην ἐκ τῆς ναυμαχίης ποιούμενον, ὑποπτεύων δὲ αὐτὸν δρησμόν βουλευεῖν ἐκ τῶν Ἀθηνέων, φροντίσας πρὸς ἑωυτὸν ὡς δώσει δίκην ἀναγνώσας βασιλέα στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ οἱ κρέσσον εἶη ἀνακινδυνεῦσαι ἢ κατεργάσασθαι τὴν Ἑλλάδα ἢ αὐτὸν καλῶς τελευτῆσαι τὸν βίον ὑπὲρ μεγάλων αἰωρηθέντα· πλέον μέντοι ἔφερε οἱ ἡ γνώμη κατεργάσασθαι τὴν Ἑλλάδα· λογισάμενος ὧν ταῦτα προσέφερε τὸν λόγον τόνδε· «Δέσποτα, μήτε συμφορὴν μηδεμίαν μεγάλην ποιῶ τοῦδε τοῦ γεγονότος εἵνεκεν πρήγματος· οὐ γὰρ ξύλων ἀγῶν ὁ τὸ πᾶν φέρων ἐστὶ ἡμῖν, ἀλλ' ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων· σοὶ δὲ οὔτε τις τούτων τῶν τὸ πᾶν σφι ἤδη δοκεόντων κατεργάσθαι ἀποβὰς ἀπὸ τῶν νεῶν πειρήσεται ἀντιωθῆναι, οὐτ' ἐκ τῆς ἠπειροῦ τῆσδε· οἱ τε ἡμῖν ἠρτιώθησαν, ἔδωσαν δίκας· εἰ μὲν νυν δοκέει, αὐτίκα πειρώμεθα τῆς Πελοποννήσου· εἰ δὲ καὶ δοκέει ἐπισχεῖν, παρέχει ποιέειν ταῦτα· μὴ δὲ δυσθύμει· οὐ γὰρ ἐστὶ Ἑλλησι οὐδεμία ἔκδυσις μὴ οὐ δόντας λόγον τῶν ἐποίησαν νῦν τε καὶ πρότερον εἶναι σοὺς δούλους· μάλιστα μὲν νυν ταῦτα ποίει· εἰ δ' ἄρα τοι βεβούλευται αὐτὸν ἀπελαύνοντα ἀπάγειν τὴν στρατιήν, ἄλλην ἔχω καὶ ἐκ τῶνδε βουλήν. Σὺ Πέρσας, βασιλεῦ, μὴ ποιήσης καταγελάστους γενέσθαι Ἑλλησι. Οὐδὲν γὰρ ἐν τοῖσι Πέρσῃσι δεδήληται τῶν πρηγμάτων, οὐδὲ ἐρέεις ὄκου ἐγενόμεθα ἄνδρες κακοί· εἰ δὲ Φοίνικες τε καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Κύπριοί τε καὶ Κίλικες κακοὶ ἐγένοντο, οὐδὲν πρὸς Πέρσας τοῦτο προσήκει τὸ πάθος· ἤδη ὧν ἐπειδὴ οὐ Πέρσαι τοι αἰτιοὶ εἰσι, ἐμοὶ πείθεο· εἴ τοι δέδοκται μὴ παραμένειν, σὺ μὲν ἐς ἦθεα τὰ σεωντοῦ ἀπέλανε, τῆς στρατιῆς ἀπάγων τὸ πολλόν, ἐμὲ δὲ σοὶ χορὴ τὴν Ἑλλάδα παρασχεῖν δεδουλωμένην, τριήκοντα μυριάδας τοῦ στρατοῦ ἀπολεξάμενον».

δρόμους και καίγανε θυμιάματα, και οι ίδιοι είχανε παραδοθή σε θυσίες και ξεφαντώματα. "Ομως η δεύτερη αγγελία φτάνοντας τόσο τους σύγχυσε, ώστε σκίζοντας όλοι τα φορέματά τους παραδοθήκανε σε ακράτητα κλάματα και βογγητά, ρίχνοντας στο Μαρδόνιο την αιτία του κακού. Και δε σκοτιζόντανε τόσο για τα πλοία οι Πέρσες κάνοντας αυτά, όσο τρέμανε για τη ζωή του Ξέρξη.

Και των Περσών η άνησυχία βάσταζε ώσπου έφτασε ο Ξέρξης και 100 τους καθήσυχασε. Ο Μαρδόνιος όμως βλέποντας τον Ξέρξη από τη μια μεριά να παίρνει κατ'άκαρδα της ναυμαχίας το κακό, υποπευδόντας τον όμως από την άλλη, πώς είχε στο νοῦ του τη φευγάλα από την Αττική, έτρεμε μέσα στην καρδιά του πώς θα δώση λόγο γιατί παρακίνησε το βασιλέα να έστρατέψη στην 'Ελλάδα· νόμισε λοιπόν πώς προτιμότερο ήτανε να διατρέξη κίνδυνο άλλη μια φορά, και η να υποτάξη την 'Ελλάδα η ο ίδιος να τελειώση τη ζωή του με τιμή, αφού επιχείρησε έργα παράτολμα· νικούσε όμως μέσα του η επιθυμία να υποτάξη την 'Ελλάδα. Αφού λοιπόν τα ζύγισε όλα αυτά, παρουσιάστηκε στον Ξέρξη και ειπε: «Αφέντη, μήτε πρέπει να λυπᾶσαι μήτε να νομίζεις μεγάλη συμφορά όσα γίνανε. Τα πλοία δεν είναι τα μόνα που φέρνουνε τη νίκη, αλλά ο πεζικός και ο ίππικός στρατός. Και σ' έσένα τώρα κανέναν απ' αυτούς που θαρρουνε πώς τα κερδίσανε όλα δε θα τολμήση να βγῆ από τα πλοία και να σου έπιτεθῆ, ούτε άλλος κανεις απ' αυτή την ηπειρο θα τολμήση. "Όσοι τολμήσανε να μᾶς αντίσταθουνε, λάβανε την τιμωρία τους. "Αν είναι λοιπόν της γνώμης σου, άμέσως ᾶς προσβάλουμε την Πελοπόννησο· αν όμως νομίσης καλό ν' αναβάλουμε, εύκολο είναι κι αυτό, χωρις όμως να βαρυκαρδίζης· γιατί στους "Ελληνες κανέναν δεν υπάρχει γλυτωμός να μη δώσουνε λόγο των όσων εκαιμαν και τώρα και πρωύτερα και να μη γίνουνε δοῦλοι δικοί σου. Αυτά είναι τα πρώτα που θα κάμης τώρα· αν όμως εχης απόφαση να πάρης ο ίδιος το στρατευμα και να φύγης, έχω και άλλη πρόταση να σου κάμω. Μην αφήσης, βασιλέα, τους Πέρσες να γίνουνε γελοιοί εμπρός στους "Ελληνες· γιατί ουτε καμια βλάβη οι Πέρσες σου προζηνήσανε ουτε εχεις να πῆς πώς φανήκαμε δειλοί. "Αν οι Φοίνικες και οι Αιγύπτιοι και οι Κύπριοι και οι Κίλικες φανήκανε δειλοί, η δειλία δεν είναι ελάττωμα που να ταιριαζῆ στους Πέρσες. Τώρα λοιπόν, αφού δε σου φταίνε οι Πέρσες τίποτε, άκουσε τη δικη μου γνώμη· αν εχης αποφασίσει να μη μείνης εδῶ, πάρε τον περισσότερο στρατό και γύρισε στα βασίλειά σου, κι εγῶ

- 101 Ταῦτα ἀκούσας Ξέρξης ὡς ἐκ κακῶν ἐχάρη τε καὶ ἤσθη, πρὸς Μαρ-
δόνιον τε βουλευσάμενος ἔφη ὑποκρινέεσθαι ὁκότερον ποιήσει τούτων..
- 107 Ταύτην μὲν τὴν ἡμέρην ἐς τοσοῦτο ἐγίνετο, τῆς δὲ νυκτὸς κελεύσαντος
βασιλέος τὰς νέας οἱ στρατηγοὶ ἐκ τοῦ Φαλήρου ἀπῆγον ὀπίσω ἐς τὸν
Ἑλλάσποντον, ὡς τάχεις εἶχε ἕκαστος, διαφυλαξούσας τὰς σχεδίας
πορευθῆναι βασιλέϊ· ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ ἦσαν Ζωστῆρος πλώοντες οἱ βάρβα-
ροι, ἀνατείνουσι γὰρ ἄκραι λεπταὶ τῆς ἠπειροῦ, ταύτας ἔδοξάν τε νέας
εἶναι καὶ ἔφευγον ἐπὶ πολλόν· χρόνῳ δὲ μαθόντες ὅτι οὐ νέες εἶεν, ἀλλ'
ἄκραι, συλληχθέντες ἐκομίζοντο.
- 108 Ὡς δὲ ἡμέρη ἐγένετο, ὀρέοντες οἱ Ἕλληρες κατὰ χώρην μένοντα
τὸν στρατὸν τὸν πεζὸν ἠλιζόν καὶ τὰς νέας εἶναι περὶ Φάληρον,
ἐδόκεόν τε ναυμαχήσειν σφέας, παραρτέοντό τε ὡς ἀλεξησόμενοι·
ἐπεὶ δὲ ἐπόθοντο τὰς νέας οἰχωκίας, αὐτίκα μετὰ ταῦτα ἐδόκεε
ἐπιδιώκειν. Τὸν μὲν νῦν ναυτικὸν τὸν Ξέρξῳ στρατὸν οὐκ ἐπι-
δὸν διώξαντες μέχρι Ἄνδρου, ἐς δὲ τὴν Ἄνδρον ἀπικόμενοι ἔβου-
λεύοντο. Θεμιστοκλῆς μὲν νῦν γνώμην ἀπεδείκνυτο διὰ νήσων τροπο-
μένους καὶ ἐπιδιώξαντας τὰς νέας πλῶειν ἰθῶς ἐπὶ τὸν Ἑλλάσποντον
λύσοντας τὰς γεφύρας. Εὐρυβιάδης δὲ τὴν ἐναντίην ταύτην γνώμην ἐτί-
θετο, λέγων, ὡς εἰ λύσουσι τὰς σχεδίας, τοῦτ' ἂν μέγιστον πάντων σφεῖς
κακὸν τὴν Ἑλλάδα ἐργάσαιντο· εἰ γὰρ ἀναγκασθεῖη ἀπολαμφθεῖς ὁ
Πέρσης μένειν ἐν τῇ Εὐρώπῃ, πειρωτοῦ ἂν ἡσυχίην μὴ ἄγειν, ὡς ἄγοντι
μὲν οἱ ἡσυχίην οὔτε τι προχωρεῖν οἶόν τε ἔσται τῶν πρηγμάτων οὔτε
τις κομιδὴ τὸ ὀπίσω φανήσεται, λιμῶ τέ οἱ ἡ στρατιὴ διαφθαρέεται,
ἐπιχειροῦντι δὲ αὐτῷ καὶ ἔργον ἔχομένῳ πάντα τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην
οἷά τε ἔσται προσχωρῆσαι κατὰ πόλιάς τε καὶ κατὰ ἔθνεα, ἦτοι ἀλίσκο-
μένων γε ἢ πρὸ τούτου ὁμολογεόντων· τροφήν τε ἔξειν σφέας τὸν ἐπέ-
τεον αἰεὶ τῶν Ἑλλήνων καρπὸν· ἀλλὰ δοκέειν γὰρ νικηθέντα τῇ ναυμα-
χίῃ οὐ μενέειν ἐν τῇ Εὐρώπῃ τὸν Πέρσην, ἐατέον ὧν εἶναι φεύγειν, ἐς
δ' ἔλθῃ φεύγων ἐς τὴν ἑωυτοῦ· τὸ ἐνθεῦτεν δὲ περὶ τῆς ἐκείνου ποιέεσθαι
ἤδη τὸν ἀγῶνα ἐκέλευε. Ταύτης δὲ εἶχοντο τῆς γνώμης καὶ Πελοποννη-
σίῳ τῶν ἄλλων οἱ στρατηγοί.

φραλαβαίνω νὰ σοῦ παραδώσω τὴν Ἑλλάδα ὑποδουλωμένη, ἂν μ' ἀφή-
σης νὰ κρατήσω τριακόσιες χιλιάδες στρατὸ διαλεχτό».

Ὁ Ξέρξης ἀκούγοντας αὐτὰ διάταξε τὸν Μαρδόνιο νὰ διαλέξη 101
ὄσους θέλει ἀπὸ τὸ στράτευμα καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ κάμῃ τὰ ἔργα
ταιριαστὰ μὲ τὰ λόγια του. Αὐτὰ γίνανε τὴν ἡμέρα ἐκείνη· τὴ νύχτα οἱ 107
στρατηγοὶ μὲ τοῦ βασιλέα τὴν προσταγὴ σηκώσανε τὰ πλοῖα ἀπὸ τὸ
Φάληρο καὶ φύγανε πίσω στὸν Ἑλλήσποντο, ὅσο μπορούσε γλήγγορα καθέ-
νας ἀπ' αὐτούς, γιὰ νὰ φυλάξουνε τὰ γεφύρια πού θὰ περνοῦσε ὁ βασιλέας.
Ἄμα φτάσανε κοντὰ στὸ Ζωστήρα¹⁴⁹ οἱ βάρβαροι, κάτι χαμηλὰ ἀκρο-
γιαλῖα τῆς στεριᾶς αὐτῆς, καθὼς προβάλλουνε στὴ θάλασσα, τὰ νομί-
σανε γιὰ πλοῖα, καὶ φεύγανε καὶ πάλι φεύγανε. Ἄφοῦ τρέξανε πολλὴ
ῶρα, τότε καταλάβανε πὼς ἦτανε ἀκρωτήρια, καὶ ἀφοῦ μαζευτήκανε
πάλι, ἀκολοιούθησανε τὸ δρόμο τους.

Ἄμα ξημέρωσε, βλέποντας οἱ Ἕλληνες τὸν πεζὸ στρατὸ νὰ μένη 108
στὶς θέσεις του, νομίζανε πὼς καὶ τὰ πλοῖα βρισκόντανε στὸ Φάληρο,
καὶ μὲ τὴν ἰδέα αὐτῆ, πὼς εἶχανε σκοπὸ νὰ ναυμαχήσουνε, κάνανε τὴν
ἐτοιμασίαν τους κι αὐτοὶ νὰ ὑπερασπιστοῦν. Ἄφοῦ ὅμως ἔμαθαν πὼς τὰ
πλοῖα εἶχανε φύγει, ἀμέσως ἀποφασίσανε νὰ τοὺς πέσουνε ἀπὸ κοντά.
Ἄν καὶ φτάσανε ὅμως ἴσαμε τὴν Ἄνδρο τρέχοντας, δὲν ξεχωρίσανε
ποθενὰ τὸ στόλο τοῦ Ξέρξη· καὶ ἀφοῦ φτάσανε στὴν Ἄνδρο, ἀλλάζανε
τὶς γνώμες τους. Ὁ Θεμιστοκλῆς μὲ τὴ δική του γνώμη ὑποστήριζε νὰ
ἐξακολουθήσουνε τὴν καταδίωξη ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ νησιά, καὶ ἴσα νὰ πᾶνε
στὸν Ἑλλήσποντο καὶ νὰ χαλάσουνε τὰ γεφύρια. Ὁ Εὐρυβιάδης πρό-
τεινε τὴν ἀντίθετη γνώμη, λέγοντας πὼς, ἂν λύσουνε τὰ γεφύρια, αὐτὸ
θὰ ἦτανε τὸ πιὸ μεγάλο κακὸ πού θὰ προξενούσανε οἱ ἴδιοι στὴν πατρίδα
τους. Ἄν ἀναγκαζότανε ὁ Πέρσης ἀποκλεισμένος νὰ μείνῃ στὴν Εὐρώπη
θὰ ἔβανε τὰ δυνατὰ του νὰ μᾶς ἀνησυχῇ· γιὰτὶ ἡσυχάζοντας, οὔτε νὰ βάλῃ
σὲ κάποια πρόοδο τὶς ὑποθέσεις του θὰ μπορῇ οὔτε καὶ θὰ ἔχῃ τρόπο νὰ
γυρίσῃ πίσω στὴν Ἀσία, καὶ ἀπὸ τὴν πείναν τὸ στράτευμά του θὰ χαθῇ·
ἂν ὅμως αὐτὸς καταπιαστῇ σὲ νέες ἐπιχειρήσεις, ὅλες οἱ πόλεις καὶ τὰ
ἔθνη τὰ πρὸς τὴν Εὐρώπη μποροῦνε νὰ πᾶνε μὲ τὸ μέρος του ἢ μὲ τὸ
μέσο τῆς ὑποταγῆς ἢ καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὴ κόνοντας συνθήκες· καὶ τροφὴ
τους θὰ ἔχουνε οἱ Πέρσες τὴ χρονικὴ σοδειὰ τῶν Ἑλλήνων. Νομίζει
λοιπὸν (ἔλεγε ὁ Εὐρυβιάδης) πὼς ἀφοῦ τσακίστηκε στὴ ναυμαχία ὁ
Πέρσης, δὲ θὰ μείνῃ στὴν Εὐρώπη· ἄς τὸν ἀφήσουμε λοιπὸν νὰ φεύγῃ
ἴσαμ' ἐκεῖ, πού φεύγοντας νὰ φτάσῃ στὸ βασιλεῖό του· καὶ ἀποδῶ καὶ

- 109 Ὡς δὲ ἔμαθε ὅτι οὐ πείσει τοὺς γε πολλοὺς πλώειν ἐς τὸν Ἑλλήσπον-
- 110 τον ὁ Θεμιστοκλῆς... ἄνδρας ἀπέπεμπε ἔχοντας πλοῖον, τοῖσι ἐπίστευε
 σιγᾶν ἐς πᾶσαν βᾶσανον ἀπικνεομένοισι, τὰ αὐτὸς ἐνετείλατο βασιλεῖ φρά-
 σαι τῶν καὶ Σίκινης ὁ οἰκίτης αὐτῆς ἐγένετο· οἱ ἐπεὶ τε ἀπίκοντο πρὸς
 τὴν Ἀττικὴν, οἱ μὲν κατέμενον ἐπὶ τῷ πλοίῳ, Σίκινης δὲ ἀναβὰς παρὰ
 Ἐξέρξαι ἔλεγε τάδε· «Ἐπεμψέ με Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλῆος, στρατηγὸς
 μὲν Ἀθηναίων, ἀνὴρ δὲ τῶν συμμάχων πάντων ἄριστος καὶ σοφώτα-
 τος, φράσοντά μοι ὅτι Θεμιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, σοὶ βουλόμενος ὑπουρ-
 γέειν, ἔσχε τοὺς Ἕλληνας τὰς νέας βουλομένους διώκειν καὶ τὰς ἐν Ἑλ-
 λησπόντῳ γεφύρας λύειν· καὶ νῦν κατ' ἡσυχίην πολλὴν κομίζω».
- 111 Οἱ μὲν ταῦτα σημήναντες ἀπέπλωον ὀπίσω, οἱ δὲ Ἕλληνες,
 ἐπεὶ τε σφι ἀπέδοξε μήτ' ἐπιδιώκειν ἔτι προσωτέρω τῶν βαρβάρων
 τὰς νέας, μήτε πλώειν ἐς τὸν Ἑλλήσποντον λύσοντας τὸν πόρον, τὴν
 Ἄνδρον περικατέατο, ἐξελεῖν ἐθέλοντες.
- 113 Οἱ δ' ἀμφὶ Ἐξέρξαι ἐπισχόντες ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ναυμαχίην
 ἐξήλανον ἐς Βοιωτοὺς τὴν αὐτὴν ὁδόν· ἔδοξε γὰρ Μαρδονίῳ ἅμα μὲν
 προπέμψαι βασιλέα, ἅμα δὲ ἀνωρίην εἶναι τοῦ ἔτους πολεμέειν, χριμε-
 ρίσαι δὲ ἄμεινον εἶναι ἐν Θεσσαλίῃ, καὶ ἔπειτεν ἅμα τῷ ἔαρι πειοῦσθαι
 τῆς Πελοποννήσου. Ὡς δὲ ἀπίκατο ἐς τὴν Θεσσαλίην, ἐνθαῦτα Μαρδό-
 νιος ἐξελέγετο πρῶτους μὲν Πέρσας πάντας τοὺς ἀθανάτους καλεομένους,
 πλὴν Ὑδάργεος τοῦ στρατηγοῦ (οὗτος γὰρ οὐκ ἔφη λείψεσθαι βασιλέος),
 μετὰ δὲ τῶν ἄλλων Περσέων τοὺς θωρηκοφόρους καὶ τὴν ἵππον τὴν χι-
 λίην, καὶ Μήδους τε καὶ Σάκας καὶ Βακτροίους τε καὶ Ἰνδούς, καὶ τὸν
 πεζὸν καὶ τὴν ἵππον. Ταῦτα μὲν ἔθνεα ὅλα εἴλετο, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων συμ-
 μάχων ἐξελέγετο κατ' ὀλίγους, τοῖσι εἶδεά τε ὑπῆρχε διαλέγων, καὶ εἰ
 τέοισι τι χρηστόν συνήδεε πεποιημένον ἐν δὲ πλεῖστον ἔθνος Πέρσας
 αἰρέετο, ἄνδρας στρεπτοφόρους τε καὶ ψελιοφόρους, ἐπὶ δὲ Μήδους·
 οὗτοι δὲ πλῆθος μὲν οὐκ ἐλάσσονες ἦσαν τῶν Περσέων, ῥώμῃ δὲ ἔσσο-
 νες ὥστε σύμπαντας τριήκοντα μυριάδας γενέσθαι σὺν ἵππεῦσι.
- 117 Οἱ δὲ Πέρσαι ὡς ἐκ τῆς Θρητικῆς πορευόμενοι ἀπίκοντο ἐπὶ τὸν πόρον,
 ἐπειγόμενοι τὸν Ἑλλήσποντον τῆσι νησὶ διέβησαν ἐς Ἄβυδον· τὰς γὰρ
 σχεδιάς οὐκ εἶδον ἔτι ἐντεταμένας, ἀλλ' ὑπὸ χεμιῶνος διαλελυμένας· ἐν-

πέρα, ἔλεγε, ὁ πόλεμος ἔπρεπε νὰ γίνη γιὰ τὴ χώρα τῶν Περσῶν (καὶ ὄχι γιὰ τὴν ἑλληνική). Σ' αὐτὴ τὴ γνώμη προσετέθηκε καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ τῶν Πελοποννησίων.

Ἄφοῦ κατάλαβε ὁ Θεμιστοκλῆς πῶς δὲ θὰ καταφέρῃ τοὺς περισ- 109
σότερους, ἂν ὄχι ὅλους, νὰ τραβήξουνε γιὰ τὸν Ἑλλησποντο, ἀμέσως 110
ἔστειλε μὲ μικρὸ πλοῖο ἀνθρώπους ποὺ εἶχε σ' αὐτοὺς ἐμπιστοσύνη νὰ
μὴ μαρτυρήσουνε, μ' ὅσα βασιανιστήρια καὶ ἂν παθαίνανε, αὐτὰ ποὺ τοὺς
παράγγελε νὰ ποῦνε στὸ βασιλέα· ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἦτανε πάλι ὁ Σίκι-
νος, ὁ δοῦλος του. Αὐτοὶ λοιπὸν φτάνοντας στὴν Ἀττική, μείνανε στὸ
πλοῖο μέσα, καὶ ὁ Σίκινος ἀνέβηκε καὶ εἶπε στὸν Ξέρξη: «Μ' ἔστειλε
ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ Νεοκλῆ, στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ὁ πιὸ ἄξιος καὶ
πιὸ γνωστικὸς ἀπ' ὅλους τοὺς συμμάχους, νὰ σοῦ πῶ ὅτι θέλοντας αὐτὸς
νὰ σὲ δουλέψῃ κράτησε τοὺς Ἕλληνες, ποὺ εἶχανε σκοπὸ νὰ κυνηγή-
σουνε τὰ πλοῖα σου καὶ νὰ χαλάσουνε τὰ γεφύρια τοῦ Ἑλλησπόντου.
Τώρα λοιπὸν, ἡσυχος ὅσο παίρνει, μπορεῖς νὰ πηγαίνῃς στὸ καλὸ». Ἄφοῦ 111
εἶπε αὐτὰ ὁ Σίκινος, γύρισε μὲ τοὺς ἄλλους πίσω. Οἱ Ἕλληνες πάλι
μὲ τὸ στόλο, ἀφοῦ εἶχανε ἀποφασίσει νὰ μὴν προχωρήσουνε πιὸ πέρα κυνη-
γώντας τὰ πλοῖα τῶν βαρβάρων μῆτε νὰ πᾶνε στὸν Ἑλλησποντο νὰ χαλά-
σουνε τὸν πόρο, πολιορκήσανε τὴν Ἄνδρο μὲ σκοπὸ νὰ τὴν κυριέψουνε.

Ὁ Ξέρξης μὲ τὸ στρατό του, ἀφοῦ ἔμεινε λίγες ἡμέρες μετὰ τὴ 113
ναυμαχία, ξεκίνησε γιὰ τὴ Βοιωτία παίρνοντας τὸν ἴδιο δρόμο. Καὶ ὁ
Μαρδόνιος νόμισε καλὸ νὰ συντροφέψῃ τὸ βασιλέα, ἀφοῦ ἦτανε περα-
σμένος ὁ καιρὸς γιὰ πόλεμο, καὶ προτιμότερο ἦτανε νὰ ξεχειμάσῃ στὴ
Θεσσαλία, κι ἀργότερα, μπαίνοντας ἡ ἀνοιξη, νὰ προσβάλλῃ τὴν Πελο-
πόννησο. Ἀμα φτάσανε στὴ Θεσσαλία, τότε διάλεξε ὁ Μαρδόνιος πρῶτα
ὅλο τὸ σῶμα τῶν Περσῶν, τὸ γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Ἀθάνατοι, ξέχωρα
ἀπὸ τὸν Ὑδάρη ποὺ δὲν ἤθελε ν' ἀφήσῃ τὸ βασιλέα· ἔπειτα ἔλαβε ἀπὸ
τοὺς ἄλλους Πέρσες τοὺς θωρακοφόρους καὶ τὸ ἵππικὸ σῶμα τῶν χιλίων
καὶ Μήδους καὶ Σάκες καὶ Βακτρίους καὶ Ἰνδοὺς, τὸ πεζικὸ τους καὶ
τὸ ἵππικὸ. Ὅσο γιὰ τοὺς ἄλλους συμμάχους, διάλεγε ἀπὸ λίγους ὅσοι
εἶχανε ὠραῖο παράστημα ἢ γνώριζε πῶς εἶχανε πράξει κάτι γενναῖο.
Ἔτσι ἡ μεγαλύτερη προτίμησή του ἔπεσε στοὺς Πέρσες, ἀνθρώπους ποὺ
φορούσανε περιδέραια καὶ βραχιόλια. Ὑστερα ἔκαμε ἐκλογή ἀπὸ τοὺς
Μήδους. Αὐτοὶ δὲν ἦτανε λιγώτεροι κατὰ τὸν ἀριθμὸ ἀπὸ τοὺς Πέρσες,
κατὰ τὴν ἀνδρεία ὅμως κατώτεροι. Ὡστε ὅλοι - ὅλοι γινῆκανε τριακό-
σιες χιλιάδες μαζί μὲ τὸ ἵππικὸ.

θαῦτα δὲ κατεχόμενοι σιτία τε πλέω ἢ κατ' ὁδὸν ἐλάγχχανον, οὐδένα τε κόσμον ἐμπιπλάμενοι καὶ ὕδατα μεταβάλλοντες ἀπέθνησκον τοῦ στρατοῦ τοῦ περιέοντος πολλοί. Οἱ δὲ λοιποὶ ἅμα Ξέρξῃ ἀπικνεύονται ἐς Σάρδις.

136 Μαροδόσιος δὲ μετὰ ταῦτα ἔπεμψε ἄγγελον ἐς Ἀθήνας Ἀλέξανδρον τὸν Ἀμύντεω, ἄνδρα Μακεδόνα, πυθόμενος ὅτι πρόξενός τε εἶη καὶ εὐεργέτης ὁ Ἀλέξανδρος· τοὺς γὰρ Ἀθηναίους οὕτω ἐδόκειε μάλιστα προσκτῆσθαι, λεῶν τε πολλὸν ἄρα ἀκούων εἶναι καὶ ἄλκιμον, τὰ τε κατὰ τὴν θάλασσαν συντηχόντα σφι παθήματα κατεργασαμένους μάλιστα Ἀθηναίους ἠπίστατο. Τούτων δὲ προσγενομένων κατήλιπε εὐπετέως τῆς θαλάσσης κρατήσσειν, τὰ περ ἂν καὶ ἦν, πεζῇ τε ἐδόκειε πολλὸν εἶναι κρέσσων· οὕτω τε ἐλογίζετο κατόπερθέ οἱ τὰ προήγματα ἔσσεσθαι τῶν Ἑλληνικῶν· τάχα δ' ἂν καὶ τὰ χρηστήρια ταῦτά οἱ προλέγοι, συμβουλευόντα σύμμαχον τὸν Ἀθηναῖον ποιέεσθαι· τοῖσι δὲ πειθόμενος ἔπεμπε.

140 Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Ἀμύντεω, ὡς ἀπίκετο ἐς τὰς Ἀθήνας ἀποπεμφθεὶς ὑπὸ Μαροδονίου, ἔλεγε τάδε· «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Μαροδόσιος τάδε λέγει· Ἐμοὶ ἀγγελίῃ ἦκει παρὰ βασιλέος λέγουσα οὕτω· Ἀθηναίοισι τὰς ἀμαρτάδας τὰς ἐξ ἐκείνων ἐς ἐμὲ γενομένας πάσας μετήμι. Νῦν τε ὧδε, Μαροδόσιε, ποίει· τοῦτο μὲν τὴν γῆν σφι ἀπόδος, τοῦτο δὲ ἄλλην πρὸς ταύτῃ ἐλέσθων αὐτοί, ἦντινα ἂν ἐθέλωσι, ἐόντες αὐτόνομοι· ἰορά τε πάντα σφι, ἦν δὴ βούλωνται γε ἐμοὶ ὁμολογέειν, ἀνόρθωσον, ὅσα ἐγὼ ἐνέπρησα. Τούτων δὲ ἀπιγμένων ἀναγκαίως ἔχει μοι ποιέειν ταῦτα, ἦν μὴ τὸ ὑμέτερον ἀντίον γένηται. Λέγω δὲ ὑμῖν τάδε νῦν· τί μαίνεσθε πόλεμον βασιλεῖ ἀνταειρόμενοι; οὔτε γὰρ ἂν ὑπερβάλαισθε, οὔτε οἰοί τέ ἐστε ἀντέχειν τὸν πάντα χρόνον· εἶδετε μὲν γὰρ τῆς Ξέρξεω στρατηλασίης τὸ πλῆθος καὶ τὰ ἔργα, πυνθάνεσθε δὲ καὶ τὴν νῦν παρ' ἐμοὶ εἰσοῦσαν δύναμιν, ὥστε καὶ ἦν ἡμέας ὑπερβάλαισθε καὶ νικήσητε, τοῦ περ ὑμῖν οὐδεμία ἐλπίς εἴ περ εὖ φρονέετε, ἄλλη παρέσται πολλαπλησίη. Μὴ ὦν βούλεσθε παρισύμενοι βασιλεῖ στέρεσθαι μὲν τῆς χώρας, θέειν δὲ αἰεὶ περὶ ὑμέων αὐτῶν, ἀλλὰ καταλύσασθε. Παρέχει δὲ ὑμῖν κάλλιστα καταλύσασθαι βασιλέος ταύτῃ ὠρμημένου.» Ἔστε ἐλεύθεροι, ἡμῖν ὁμαι-

Οἱ Πέρσες μὲ τὸν Ξέρξη, προχωρώντας ἀπὸ τὴ Θράκη, φτάσανε 117
στὸν Ἑλλάσποντο· καὶ ἐπειδὴ εἶχανε μεγάλη βία, περάσανε τὸν Ἑλ-
λάσποντο μὲ τὰ πλοῖα καὶ βγήκανε στὴν Ἄβυδο· γιατί δὲν ἤυρνε πιὰ
στημένα τὰ γεφύρια, ἀλλὰ σπορπισμένα ἀπὸ τὴν τρικυμία. Ἀφοῦ στα-
θήκανε ἐκεῖ, ἤυρνε τροφὲς ἀφθονώτερες ἀπὸ ὅσες χρειάζονται ὅσοι
βρίσκονται σὲ πορεία, καὶ πέφτοντας στὸ φαί χωρὶς περιορισμὸ καὶ
ἀλλάζοντας τὸ νερό, ποὺ πίνανε, ἀρχίσανε νὰ πεθαίνουνε πολλοὶ ἀπὸ τὸ
στρατὸ ποὺ ἔμενε ἀκόμη. Καὶ ὅσοι περισσέψανε, φτάσανε στὶς Σάρδεις
μαζὶ μὲ τὸν Ξέρξη.

8. Ο ΜΑΡΔΟΝΙΟΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙ ΝΑ ΠΕΙΣΗ ΤΟΥΣ ΑΘΗΝΑΙΟΥΣ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝΕ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΤΟΥ

Ὁ Μαρδόνιος ξεχειμάζοντας στὴ Θεσσαλία ἔστειλε ἀντιπρόσω- 136
πο στὴν Ἀθήνα τὸν Ἀλέξανδρο τοῦ Ἀμύντα, Μακεδόνα· τὸ ἴκαμε αὐτὸ
γιατὶ εἶχε ἀκούσει ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἦτανε πρόξενος καὶ εὐεργέτης τῶν
Ἀθηναίων, καὶ εἶχε μεγάλη ἐλπίδα μ' αὐτὸ τὸ μέσο νὰ τραβήξῃ πρὸς τὸ
μέρος του τοὺς Ἀθηναίους, λαὸ ποὺ καὶ πολυάριθμος ἦτανε καὶ γενναῖος,
καθὼς μάθαινε, καὶ τὰ θαλασσινὰ παθήματα τῶν Περσῶν οἱ Ἀθηναῖοι
πρῶτοι τὰ ἔχανε προξενήσει, αὐτὸ τὸ ἔξερε καλά· ἂν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι
πηγαίνανε μὲ τὸ μέρος του, εἶχε βέβαιη ἐλπίδα πὼς εὐκόλα θὰ ἐπικρα-
τήσῃ στὴ θάλασσα, καὶ ἂν ἤθελε γίνεи αὐτὸ, νόμιζε πὼς πολὺ δυνατώ-
τερος θὰ ἦτανε καὶ στὴν ξηρά. Ἴσως καὶ τὰ μαντεῖα ποὺ εἶχε συμβου-
λευτῇ τὸν εἶχανε προτρέψει νὰ κάμῃ συμμάχους τοὺς Ἀθηναίους.

Ἄμα ἔφτασε ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἀθήνα, εἶπε τὰ παρακάτω: 140
«Ἀθηναῖοι, ὁ Μαρδόνιος μ' ἔστειλε νὰ σᾶς πῶ ἔφτασε διαταγὴ τοῦ βα-
σιλέα σ' ἐμένα καὶ μοῦ παραγγέλνει: Συγχωρῶ στοὺς Ἀθηναίους ὅλα
ὅσα μοῦ φταίξανε, Μαρδόνιε· καὶ τώρα νὰ τί ἔχεις νὰ κάμῃς. Παράδωσε
σ' αὐτοὺς τὴ χώρα τους, καὶ ἄς διαλέξουνε κι ἄλλη χώρα ὅποια θελή-
σουνε, καὶ ἄς ζοῦν ἐλεύθεροι μὲ τοὺς νόμους των· ἂν θέλουνε νὰ εἶναι
δικοί μου σύμμαχοι, ξαναχτίσε τους καὶ τὰ ἱερά, ποὺ ἐγὼ τοὺς τὰ ἴκαφα.
Ἐπειδὴ μοῦ ἤρθανε αὐτὲς οἱ διαταγὲς (εἶπε ὁ Μαρδόνιος), εἶμαι ὑπο-
χρεωμένος νὰ τίς ἐκτελέσω, ξέχωρα ἂν ἐσεῖς γίνετε αἰτία νὰ μὴν τὸ κά-
μω. Καὶ τώρα ἀκοῦστε με ὅ,τι ἔχω νὰ σᾶς πῶ· τί μανία σᾶς ἔπιασε νὰ
σηκώσετε πόλεμο καταπάνω στὸν βασιλέα; Καὶ ὅμως οὔτε νὰ τὸν περά-
σετε στὴ δύναμη θὰ μπορέσετε οὔτε νὰ τοῦ ἀντισταθῆτε ἴσοι ποτὲ στὸν
κόσμο. Εἶδατε μὲ τὰ μάτια σας τὸ πλῆθος καὶ τὰ ἔργα τῆς ἐκστρατείας

χμίην συνθέμενοι ἄνευ τε δόλου καὶ ἀπάτης. Μαρδόνιος μὲν ταῦτα, ὦ
 Ἀθηναῖοι, ἐνετείλατό μοι εἰπεῖν πρὸς ὑμέας· ἐγὼ δὲ περὶ μὲν εὐνοίης
 τῆς πρὸς ὑμέας εὐούσης ἐξ ἐμεῦ οὐδὲν λέξω (οὐ γὰρ ἂν νῦν πρῶτον ἐκ-
 μάθοιτε), προσχρητίζω δὲ ὑμῶν πειθεσθαι Μαρδονίῳ· ἐνορέω γὰρ ὑμῶν
 οὐκ οἷοίσι τε ἐσομένοισι τὸν πάντα χρόνον πολεμῆειν Ξέρξῃ· εἰ γὰρ ἐνώ-
 ρων τοῦτο ἐν ὑμῶν, οὐκ ἂν κοτε ἐς ὑμέας ἦλθον ἔχων λόγους τοῦσδε·
 καὶ γὰρ δύναμις ὑπὲρ ἄνθρωπον ἢ βασιλέος ἐστὶ καὶ χεῖρ ὑπερμήκης ἦν
 ὧν μὴ αὐτίκα ὁμολογήσητε, μεγάλα προτεινόντων ἐπ' οἷσι ὁμολο-
 γέειν ἐθέλουσι, δειμαίνω ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τριβῶ τε μάλιστα οἰκημένω
 τῶν συμμάχων πάντων, αἰεὶ τε φθειρομένων μόνων, ἐξαιρετόν τι με-
 ταίχμιον τὴν γῆν ἐκτιμένω. Ἀλλὰ πειθεσθε· πολλοῦ γὰρ ὑμῶν ἄξια ταῦ-
 τα, εἰ βασιλεύς γε ὁ μέγας μόνουσι ὑμῶν Ἑλλήνων τὰς ἁμαρτάδας ἀπι-
 εῖς ἐθέλει φίλος γενέσθαι». Ἀλέξανδρος μὲν ταῦτα ἔλεξε.

141 Λακεδαιμόνιοι δέ, πυθόμενοι ἦκειν Ἀλέξανδρον ἐς Ἀθήνας ἐς ὁμο-
 λογίην ἄξοντα τῷ βαρβάρῳ Ἀθηναίους, ἀναμνησθέντες τῶν λογίων ὡς
 σφεας χρεῶν ἐστὶ ἅμα τοῖσι ἄλλοισι Δωριεῦσι ἐκπίπτειν ἐκ Πελοπον-
 νήσου ὑπὸ Μήδων τε καὶ Ἀθηναίων, κάρτα τε ἔδειςαν μὴ ὁμολογήσω-
 σι τῷ Πέρσῃ Ἀθηναῖοι, αὐτίκα τέ σφι ἔδοξε πέμπειν ἀγγέλους· καὶ δὴ
 συνέπιπτε ὥστε ὁμοῦ σφέων γίνεσθαι τὴν κατάστασιν· ἐπανέμειναν γὰρ
 οἱ Ἀθηναῖοι διατριβόντες, εὖ ἐπιστάμενοι ὅτι ἔμελλον Λακεδαιμόνιοι
 πεύσεσθαι ἦκοντα παρὰ τοῦ βαρβάρου ἄγγελον ἐπ' ὁμολογίῃ, πυθόμενοί
 τε πέμψειν κατὰ τάχος ἀγγέλους. Ἐπίτηδες ὧν ἐποίουν, ἐνδεικνύμενοι
 τοῖσι Λακεδαιμονίοισι τὴν ἐωυτῶν γνώμην.

142 Ὡς δὲ ἐπαύσατο λέγων Ἀλέξανδρος, διαδεξάμενοι ἔλεγον οἱ ἀπὸ
 Σπάρτης ἄγγελοι· «Ἡμέας δὲ ἔπεμψαν Λακεδαιμόνιοι δεησομένους ὑμῶν
 μῆτε νεώτερον ποιέειν μηδὲν κατὰ τὴν Ἑλλάδα μῆτε λόγους ἐνδέκεσθαι
 παρὰ τοῦ βαρβάρου· οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδαμῶς, οὔτε κόσμον φέρον· οὐ
 τί γε ἄλλοισι Ἑλλήνων οὐδαμοῖσι, ὑμῶν δὲ δὴ καὶ διὰ πάντων ἦκιστα
 πολλῶν εἵνεκεν ἠγείρατε γὰρ τόνδε τὸν πόλεμον ὑμεῖς οὐδὲν ἡμέων βου-
 λομένων, καὶ περὶ τῆς ὑμετέρης ἀρχῆς ὁ ἀγὼν ἐγένετο· νῦν δὲ φέροι καὶ

τοῦ Ξέρξη, ἔχετε μάθει καὶ τὴ δύναμη ποὺ ἔχω ἐγὼ τώρα· ὥστε καὶ ἂν φανῆτε δυνατώτεροι καὶ μὲ νικήσετε, πρῶμα ποὺ δὲν πρέπει καθόλου νὰ τὸ ἐλπίζετε ἅμα τὸ συλλογιστῆτε καλά, ἄλλη δύναμη πολὺ περισσότερη θὰ φτάσῃ. Μὴ βάνετε λοιπὸν στὸ νοῦ σας νὰ γίνετε ἴσοι μὲ τὸ βασιλέα καὶ νὰ στερηθῆτε τὴν πατρίδα σας, τρέχοντας ἐδῶ κι ἐκεῖ γιὰ τὴ ζωὴ σας, καὶ καταλύσετε τὸν πόλεμο. Καὶ τώρα εἶναι λαμπρότατη εὐκαιρία τῆς παύσης τοῦ πολέμου, ἀφοῦ ὁ βασιλέας σᾶς κάνει τὴν πρόταση. Μείνετε λοιπὸν ἐλεύθεροι κάνοντας συμμαχία μ' ἐμᾶς χωρὶς κανένα δόλο κι ἀπάτη. Αὐτὰ μοῦ παράγγειλε ὁ Μαρδόνιος, ὡς Ἀθηναῖοι, νὰ σᾶς μιλήσω (εἶπε ὁ Ἀλέξανδρος). Γιὰ τὴ δική μου τὴ φιλία ποὺ ἔχω σὲ σᾶς δὲ θὰ μιλήσω — δὲν τὴ μαθαίνετε πρώτη φορὰ — σᾶς παρακινῶ ὅμως ν' ἀκούσετε αὐτὰ ποὺ λέει ὁ Μαρδόνιος. Γιατὶ προβλέπω πὼς δὲ θὰ εἴσαστε αἰώνια ἄξιοι νὰ πολεμᾶτε μὲ τὸν Ξέρξη· ἂν εἶχα αὐτὴ τὴν πρόβλεψη, ποτὲ δὲ θὰ ἀναλάβαινα νὰ σᾶς φέρω αὐτὲς τὶς προτάσεις. Γιατὶ βέβαια εἶναι ὑπεράνθρωπη καὶ ὑπερμεγάλῃ ἡ δύναμη τοῦ βασιλέα. Ἄν λοιπὸν δὲν παραδεχτῆτε ἀμέσως τὴ συμφωνία, τώρα ποὺ οἱ προτάσεις τῆς συμφωνίας σᾶς εἶναι ὑπερβολικὰ ὠφέλιμες, φοβοῦμαι γιατί σεῖς περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς συμμαχούς ζῆτε πιὸ κοντὰ στὸν κίνδυνο, καὶ μόνοι ἐσεῖς ὑποφέρετε κάθε ζημία, ἀφοῦ κατοικεῖτε χώρα ποὺ εἶναι πέρασμα μοναδικὸ (ἀνάμεσα στὴν Ἀσία καὶ στὴν Εὐρώπη). Ἐλᾶτε, ἀκούσετε τὴ γνώμη μου, γιατί ἀξίζει καὶ πολὺ· ὁ μεγάλος βασιλέας μόνο μ' ἐσᾶς ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας, ἀφήνοντας τὰ περασμένα λάθη, γυρεύει φίλος σας νὰ γίνῃ». Αὐτὰ εἶπε ὁ Ἀλέξανδρος.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅμως, μαθαίνοντας πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἦρθε 141
στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ σύρῃ σὲ συμμαχία μὲ τὸ βάρβαρο τοὺς Ἀθηναίους, θυμηθῆκανε τὰ λόγια τοῦ χρηστοῦ, πὼς τάχα ἀπὸ τὸ θεὸ αὐτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι Δωριεῖς εἶναι νὰ χάσουνε τὴν Πελοπόννησο, διωγμένοι ἀπὸ τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ φοβηθῆκανε μήπως οἱ Ἀθηναῖοι κλείσουνε τὴ συμφωνία, κι ἀποφασίσανε ἀμέσως νὰ στείλουνε ταχυδρόμους στὴν Ἀθήνα· σύντυχε λοιπὸν καὶ τῶν δυὸ μερῶν ἡ παρουσία στὴν Ἀθήνα. Γιατὶ οἱ Ἀθηναῖοι χασομερούσανε, γνωρίζοντας καλά πὼς οἱ Λακεδαιμόνιοι θὰ μαθαίνανε πὼς ἦρθε σταλμένος ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ βάρβαρο μὲ προτάσεις, καὶ πὼς μαθαίνοντας αὐτὸ θὰ στείλουνε κι αὐτοὶ ἀνθρώπους γρήγορα. Ἐπίτηδες λοιπὸν ἀναβάλλανε οἱ Ἀθηναῖοι, δίνοντας μὲ τρόπο τὴν ἀφορμὴ στοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ποῦνε κι αὐτοὶ τὴ γνώμη τους.

Ἀφοῦ τελείωσε τὸ λόγος του ὁ Ἀλέξανδρος, λάβανε μὲ τὴ σειρά 142

ἐς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἄλλως τε τούτων ἀπάντων αἰτίους γενέσθαι δουλοσύνης τοῖσι Ἑλλησι Ἀθηναίους οὐδαμῶς ἀνασχετόν, οὔτινες αἰεὶ καὶ τὸ πάλα φαίνεσθε πολλοὺς ἐλευθερώσαντες ἀνθρώπων πιεζομένοισι μέντοι ὑμῖν συναχθόμεθα, καὶ ὅτι καρπῶν ἐστερήθητε διζῶν ἤδη, καὶ ὅτι οἰκοφθόρησθε χρόνον ἤδη πολλόν. Ἀντὶ τούτων δὲ ὑμῖν Λακεδαιμόνιοι τε καὶ οἱ σύμμαχοι ἐπαγγέλλονται γυναϊκᾶς τε καὶ τὰ ἐς πόλεμον ἄχρηστα οἰκετέων ἐχόμενα πάντα ἐπιθρέφειν, ἔστ' ἂν ὁ πόλεμος ὄδε συνεστήκη. Μηδὲ ὑμέας Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδῶν ἀναγνώσῃ, λείρας τὸν Μαρδονίου λόγον· τούτῳ μὲν γὰρ ταῦτα ποιητέα ἐστί, τύραννος γὰρ ἐὼν τυράνῳ συγκατεργάζεται, ὑμῖν δέ γε οὐ ποιητέα, εἴ περ εὖ τυγχάνετε φρονέοντες, ἐπισταμένοισι ὡς βαρβάροισί ἐστι οὔτε πιστὸν οὔτε ἀληθὲς οὐδέν. Ταῦτα ἔλεξαν οἱ ἄγγελοι.

143 Ἀθηναῖοι δὲ πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον ὑπεκρίναντο τάδε· «Καὶ αὐτοὶ τοῦτό γε ἐπιστάμεθα, ὅτι πολλαπλησίη ἐστὶ τῷ Μήδῳ δύναμις ἢ περ ἡμῖν, ὥστε οὐδὲν δέει τοῦτό γε ἀνειδίξεν· ἀλλ' ὅμως ἐλευθερίας γλιχόμενοι ἀμνησούμεθα οὕτω, ὅπως ἂν καὶ δυνώμεθα· ὁμολογήσαι δὲ τῷ βαρβάρῳ μήτε σὺ ἡμέας πειρῶ ἀναπειθεῖν οὔτε ἡμεῖς πεισόμεθα· νῦν δὲ ἀπάγγελλε Μαρδονίῳ, ὡς Ἀθηναῖοι λέγουσι, ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἢ τῇ καὶ νῦν ἔρχεται, μήκοτε ὁμολογήσειν ἡμέας Ξέρξη· ἀλλὰ θεοῖσι τε συμμαχοῖσι πίσυνοί μιν ἐπέξιμεν ἀμνησόμενοι καὶ τοῖσι ἥρωσι, τῶν ἐκεῖνος οὐδεμίαν ὄπιν ἔχων ἐνέπρησε τοὺς τε οἴκους καὶ τὰ ἀγάλματα· σὺ τε τοῦ λοιποῦ λόγους ἔχων τοιούσδε μὴ ἐπιφαίneo Ἀθηναίοισι, μηδὲ δοκέων χρηστὰ ὑπουργεῖν ἀθέμιτα ἔρδειν παραίνεε· οὐ γὰρ σε βουλόμεθα οὐδὲν ἄχαρι πρὸς Ἀθηναίων παθεῖν, ἐόντα πρόξενόν τε καὶ φίλον».

144 Πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον ταῦτα ὑπεκρίναντο, πρὸς δὲ τοὺς ἀπὸ Σπάρτης ἀγγέλους τάδε· «Τὸ μὲν δεῖσαι Λακεδαιμονίους μὴ ὁμολογήσωμεν τῷ βαρβάρῳ κάρτα ἀνθρωπήϊον ἢν· ἀτὰρ αἰσχυρῶς γε οἴκατε ἐξεπιστάμενοι τὸ Ἀθηναίων φρόνημα ἀρρωδηῖσαι, ὅτι οὔτε χρυσός ἐστι γῆς οὐδαμῶθι τοσοῦτος οὔτε χώρα κάλλεϊ καὶ ἀρετῇ μέγα ὑπερφέρονσα, τὰ

τους τὸ λόγο οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Σπάρτης: «Οἱ Λακεδαιμόνιοι μᾶς στείλανε νὰ σᾶς παρακαλέσουμε καμιὰν ἀλλαγὴ νὰ μὴν κάμετε στὰ ἐλληνικὰ πράματα μῆτε προτάσεις ἀπὸ τὸ βάρβαρο νὰ δεχτῆτε. Γιατὶ καθόλου δὲν εἶναι σωστό, καὶ τιμὴ δὲν φέρνει καθόλου οὔτε καὶ στοὺς ἄλλους "Ἕλληνες καὶ ἀπ' ἄλλους πολὺ περισσότερο σὲ σᾶς. Σεῖς ἀνάψατε αὐτὸν τὸν πόλεμο, χωρὶς τῆ δική μας θέληση, καὶ στὴν ἀρχὴ ὁ ἀγῶνας ἦτανε γιὰ τὴ δική σας ἐπικράτηση, ἐνῶ τώρα ἀπλώθηκε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο ἀπ' ὅλα εἶναι αὐτό: τὸ νὰ γίνετε σεῖς οἱ Ἀθηναῖοι αἴτιοι τοῦ σκλαβώματος ὄλων τῶν Ἑλλήνων εἶναι πρᾶμα ἀνυπόφορο· σεῖς ποὺ ἀπὸ παλιὰ χρόνια καὶ πάντοτε ἔχετε φανῆ ἐλευθερωτὲς πολλῶν ἀνθρώπων. Λυπούμαστε κι ἐμεῖς μαζί σας βέβαια ποὺ ἔχετε χάσει δυὸ χρονῶν σοδειές, καὶ πολὺν καιρὸ εἴσαστε ξεσπιτωμένοι. Γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς συμφορές σας ἐμεῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοί μας ὑποσχόμαστε νὰ τροφοδοτήσουμε τὶς γυναῖκες σας καὶ ὅλα τ' ἀνίκανα γιὰ πόλεμο μέλη τῶν οἰκογενειῶν σας ὅσο διαρκέση αὐτὸς ὁ πόλεμος. Μὴ σᾶς γυρίση τὸ κεφάλι ὁ Μακεδόνας Ἀλέξανδρος στολίζοντας τὰ λόγια τοῦ Μαρδονίου· τέτοιος εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ τέτοια κάνει· τύραννος εἶναι καὶ τύραννο βοηθαίει στὰ μηχανήματά του· σεῖς ὅμως, ἂν δὲ χάσετε τὸ νοῦ σας, δὲν πρέπει αὐτὰ ποὺ σᾶς λέει νὰ κάμετε, ξέροντας καλὰ πῶς οἱ βάρβαροι οὔτε πίστη ἔχουνε οὔτε ἀλήθεια». Αὐτὰ εἶπανε οἱ ἀποσταλμένοι.

Οἱ Ἀθηναῖοι δώσανε στὸν Ἀλέξανδρο αὐτὴ τὴν ἀπόκριση: «Τὸ 143
ξέρομε καλὰ κι ἐμεῖς πῶς ἡ δύναμη τοῦ Μήδου εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπ' τὴ δική μας· λοιπὸν δὲν εἶναι καμιὰ ἀνάγκη νὰ μᾶς κατηγορῆς γι' αὐτό. Ὅμως νομίζοντας πολὺ γλυκεῖα τὴν ἐλευθερίαν μας, θὰ ὑπερασπιστοῦμε ὅπως μπορέσουμε· νὰ κάνουμε συνθήκη μὲ τὸ βάρβαρο καὶ σὺ μὴ δοκιμάζης νὰ μᾶς πείσης, κι ἐμεῖς δὲ θὰ πειστοῦμε. Πήγαινε λοιπὸν καὶ πὲς τὴν τοῦ Μαρδονίου αὐτὴ μας τὴν ἀπόκριση: "Ὅσο ὁ ἥλιος πηγαίνει καὶ ξανάρχεται τὸν ἴδιο δρόμο του, ποτὲ δὲ θὰ συμμαχήσουμε μὲ τὸν Ξέρξη, ἀλλὰ θὰ τοῦ ἀντιστεκόμαστε ὑπερασπίζοντας καὶ ἔχοντας βοηθούς μας τοὺς θεοὺς καὶ ἥρωες, ποὺ ἐκεῖνος χωρὶς φόβο τοὺς ἔκαψε ναοὺς καὶ ἀγάλματα. Καὶ σὺ ἄλλη φορὰ νὰ μὴν ξαναπαρουσιαστῆς στοὺς Ἀθηναίους μὲ παρόμοιες προτάσεις, μῆτε νὰ νομίζης πῶς μᾶς προσφέρεις ὑπηρεσία συμβουλευόντας νὰ κάνουμε ἔργα ἄνομα. Δὲν ἔχουμε καμιὰν ὄρεξη νὰ πάθης τίποτε ἄπρεπο ἀπὸ μᾶς, ἀφοῦ εἶσαι πρόξενος καὶ φίλος μας».

Αὐτὰ ἀποκριθῆκανε στὸν Ἀλέξανδρο· καὶ πρὸς τοὺς Σπαρτιατὲς 144

ἡμεῖς δεξάμενοι ἐθέλομεν ἂν μηδίσαντες καταδουλώσαι τὴν Ἑλλάδα· πολλά τε γὰρ καὶ μεγάλα ἐστὶ τὰ διακωλύοντα ταῦτα μὴ ποιέειν, μηδ' ἦν ἐθέλωμεν· πρῶτα μὲν καὶ μέγιστα τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ οἰκήματα ἐμπερησμένα τε καὶ συγκεχωσμένα. τοῖσι ἡμέας ἀναγκαίως ἔχει τιμωρέειν ἐς τὰ μέγιστα μᾶλλον ἢπερ ὁμολογέειν τῷ ταῦτα ἐργασαμένῳ, αὐτὶς δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ἐὸν ὀμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἡθεὰ τε ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εὖ ἔχοι. Ἐπίστασθέ τε οὕτω, εἰ μὴ πρότερον ἐτυγχάνετε ἐπιστάμενοι, ἔστ' ἂν καὶ εἰς περιῆ Ἀθηναίων, μηδαμὰ ὁμολογήσοντες ἡμέας Ξέρξη. Ὑμέων μέντοι ἀγάμεθα τὴν πρόνοιαν τὴν ἐς ἡμέας ἔχουσαν, ὅτι προεΐδετε ἡμέων οἰκοφθορημένων οὕτω ὥστε ἐπιθρέφαι ἐθέλειν ἡμέων τοὺς οἰκέτας· καὶ ὑμῖν μὲν ἡ χάρις ἐκπεπλήρωται, ἡμεῖς μέντοι λιπαρήσομεν οὕτω, ὅπως ἂν ἔχωμεν, οὐδὲν λυπέοντες ὑμέας. Νῦν δέ, ὡς οὕτω ἐχόντων, στρατιὴν ὡς τάχιστα ἐκπέμπετε. Ὡς γὰρ ἡμεῖς εἰκάζομεν, οὐκ ἐκὰς χρόνου παρέσται ὁ βάρβαρος ἐσβαλὼν ἐς τὴν ἡμετέραν, ἀλλ' ἐπεὶν τάχιστα πύθηται τὴν ἀγγελίην ὅτι οὐδὲν ποιήσομεν τῶν ἐκεῖνος ἡμέων προσεδέετο· πρὶν ὧν παρεῖναι ἐκεῖνον ἐς τὴν Ἀττικὴν, ἡμέας καιρός ἐστι προβωθῆσαι ἐς τὴν Βοιωτίην». Οἱ μὲν ταῦτα ὑποκριναμένων Ἀθηναίων ἀπαλλάσσοντο ἐς Σπάρτην.

τά παρακάτω: «Τὸ ὅτι ἀνησυχῆσανε οἱ Λακεδαιμόνιοι μὴ κάνουμε συν-
θῆκες μὲ τὸ βάρβαρο ἦτανε πρᾶμα πολὺ λογικὸ. Ἄσχημα ὅμως κάμανε
νὰ πιστέψουνε πὼς οἱ Ἀθηναῖοι φοβηθήκανε· γιατί δὲν ὑπάρχει τόσο
πολὺ χρυσάφι στὴ γῆ πουθενά, οὔτε χώρα τόσο ὑπέροχη στὸν πλοῦτο
καὶ τὴν ὁμορφιά, πού ἐμεῖς γι' αὐτά τους τὰ καλὰ θὰ δεχτοῦμε νὰ πάμε
μὲ τὸ Μῆδο καὶ νὰ υποδουλώσουμε τὴν Ἑλλάδα. Πολλὰ εἶναι καὶ μεγά-
λα τὰ αἴτια, πού καὶ νὰ θέλουμε, εἴμαστε ἐμποδισμένοι νὰ κάνουμε τέ-
τοια πράματα· πρῶτα ἀπ' ὅλα τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα καὶ οἱ ναοὶ τους
οἱ καμένοι καὶ καταγκρεμισμένοι· γι' αὐτὰ ἐμεῖς δὲ μπορούμε παρὰ μ'
ὄλες μας τίς δυνάμεις ἐκδίκηση νὰ ζητήσουμε, παρὰ νὰ συμμαχήσουμε
μὲ τὸν αἴτιο αὐτῆς τῆς καταστροφῆς· ἔπειτα νὰ γίνουμε προδότες τῶν
Ἑλλήνων, ἔχοντας ὄλοι μας τὸ ἴδιο αἷμα καὶ τὴν ἴδια γλῶσσα, κοινούς
ναοὺς θεῶν καὶ κοινὰ ξέθιμα, γιὰ μᾶς τοὺς Ἀθηναίους θὰ ἦτανε πρᾶμα
ὄχι καλὸ. Μάθετε λοιπόν, ἂν ὡς τώρα δὲν τὸ ξέρατε· ὅσο καὶ ἓνας Ἀθη-
ναῖος εἶναι στὴ ζωὴ καμιὰ συνθήκη δὲ θὰ γίνῃ μὲ τὸν Ξέρξη. Μὲ θαυ-
μασμὸ ἀκούσαμε καὶ τὴν πρόταση πού μᾶς κάματε, ὑποθέτοντας τόσο
μεγάλῃ τὴν καταστροφή τοῦ τόπου μας, ὥστε ν' ἀποφασίσετε νὰ προσ-
φέρετε διατροφή στὶς οἰκογένειές μας. Τῆ χάρη σας αὐτὴ τῆ θεωροῦμε
σὰ νὰ γίνῃκε· ἐμεῖς ὅμως θὰ περάσουμε ὅπως μπορούμε χωρὶς νὰ σᾶς
γίνουμε καθόλου βάρος. Καὶ τώρα, ἀφοῦ ἔτσι βρίσκονται τὰ πράματα,
κάμετε νὰ ξεκινήσῃ γλήγορα στρατός, γιατί μᾶς φαίνεται πὼς δὲν εἶναι
μακριὰ ὁ καιρὸς πού ὁ βάρβαρος θὰ δείξῃ τὴν παρουσία του ἀρχίζοντας
τὴν εἰσβολὴ του στὴν Ἀττικὴ, μόλις λάβῃ τὴν εἶδηση ὅτι ἐμεῖς ἔχουμε
σκοπὸ νὰ κάμουμε τίποτε ἀπ' ὅσα μᾶς ζητοῦσε. Πρὶν λοιπόν ἐκεῖνος
παρουσιαστῆ στὴν Ἀττικὴ, πρέπει ἐμεῖς ἐγκαίρως νὰ τὸν προαπαντή-
σουμε στὴ Βοιωτία». Ἀφοῦ πήραν τὴν ἀπόκριση τῶν Ἀθηναίων οἱ
ἀποσταλμένοι, φύγανε γιὰ τὴ Σπάρτη.

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΤΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΣ

ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΕΝΑΤΗ

ΕΠΙΓΡΑΦΟΜΕΝΗ ΚΑΛΛΙΟΠΗ

- 1 *Μαρδόκιος δὲ, ὡς οἱ ἀπονοστήσας Ἀλέξανδρος τὰ παρὰ Ἀθηναίων ἐσήμνηε, ὀρμηθεὶς ἐκ Θεσσαλίας ἦγε τὴν στρατιὴν σπουδῇ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας· ὄκον δὲ ἐκάστοτε γίνοιτο, τούτους παρελάμβανε. Τοῖσι δὲ Θεσσαλίας ἠγεομένοισι οὔτε τὰ πρὸ τοῦ πεπορηγμένα μετέμελε οὐδέν, πολλῶν τε μᾶλλον ἐπήγον τὸν Πέρσην, καὶ συμπροέπεμψέ τε Θῶρηξ ὁ Ληρισαῖος Ξέρξεα φεύγοντὰ, καὶ τότε ἐκ τοῦ φανεροῦ παρήκε Μαρδόκιον ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα.*
- 2 *Ἐπεὶ δὲ πορευόμενος γίνεται ὁ στρατὸς ἐν Βοιωτοῖσι, οἱ Θηβαῖοι κατελάμβανον τὸν Μαρδόκιον καὶ συνεβούλευον αὐτῶ, λέγοντες ὡς οὐκ εἶη χῶρος ἐπιτηδεώτερος ἐνστρατοπεδεύεσθαι ἐκείνου, οὐδὲ ἔων ἰέναι ἐκαστέρῳ, ἀλλ' αὐτοῦ ἰζόμενον ποιέειν ὄκως ἀμαχητὶ τὴν πᾶσαν Ἑλλάδα καταστρέφεται. Κατὰ μὲν γὰρ τὸ ἰσχυρὸν Ἕλληνας ὁμοφρονέοντας, οἳ περ καὶ πάρος ταῦτὰ ἐγίνωσκον, χαλεπὰ εἶναι περιγίνεσθαι καὶ ἅπασιν ἀνθρώποισι· εἰ δὲ ποιήσεις τὰ ἡμεῖς παραινόμεν, ἔφασαν λέγοντες, ἔξεις ἀπόνως ἅπαντα τὰ ἐκείνων βουλευμάτων. Πέμπτε χρήματα ἔς τοὺς δυναστεύοντας ἄνδρας ἐν τῆσι πόλισι, πέμπων δὲ τὴν Ἑλλάδα διαστήσεις· ἐνθεῦτεν δὲ τοὺς μὴ τὰ σὰ φρονέοντας ὀηδῖως μετὰ τῶν στασιωτῶν καταστρέφει.*
- 3 *Οἱ μὲν ταῦτα συνεβούλευον, ὁ δὲ οὐκ ἐπειθετο, ἀλλὰ οἱ δεινὸς τις ἐνέστακτο ἡμερος τὰς Ἀθήνας δευτέρα ελεῖν, ἅμα μὲν ὑπ' ἀγνωμοσύνης, ἅμα δὲ πυρσοῖσι διὰ νήσων ἐδόκεε βασιλεῖ δηλώσειν ἐόντι ἐν Σάρ-*

ΒΙΒΛΙΟ ΕΝΑΤΟ

ΜΑΧΕΣ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ

1. Ο ΜΑΡΔΟΝΙΟΣ ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΚΥΡΙΑΥΕΙ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙ ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΝΑ ΚΑΜΗ ΤΟΥΣ ΑΘΗΝΑΙΟΥΣ ΣΥΜΜΑΧΟΥΣ ΤΟΥ.

Μαθαίνοντας ο Μαρδόνιος την απόκριση τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν 1 Ἀλέξανδρο, ξεκίνησε ἀπὸ τῆ Θεσσαλία ὀδηγώντας τὸ στράτευμά του μὲ πολλή βία στὴν Ἀθήνα· σὲ κάθε μέρος ποῦ ἔφτανε, ἔπαιρνε μαζί του καὶ τοὺς κατοίκους. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Θεσσαλῶν¹⁵⁰ ὄχι μονάχα δὲ μετανοοῦσαν καθόλου γιὰ τὶς περασμένες πράξεις των, ἀλλὰ ἀκόμα περισσότερο παρακινούσαν τὸν Πέρση· καὶ ὁ Θώρακας ὁ Λαρισαῖος, ἀφοῦ συνώδεψε τὸν Ξέρξη στὴ φυγὴ του, τώρα φανερά εὐκόλυνε τὸ Μαρδόνιο γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἀφοῦ ὁ περσικὸς στρατὸς ἔφτασε στὴ Βοιωτία, οἱ Θηβαῖοι θέλανε 2 νὰ κρατήσουν ἐκεῖ τὸ Μαρδόνιο μὲ τὶς συμβουλές τους, λέγοντας πὼς δὲν ὑπῆρχε ἄλλος τόπος πιὸ κατάλληλος γιὰ στρατόπεδο ἀπὸ τὸ δικό τους· καὶ δὲν τὸν ἀφήνανε νὰ προχωρήσει πιὸ πέρα, ἀλλὰ ἐκεῖ μένοντας νὰ κάνη κάθε τρόπο γιὰ νὰ ὑποτάξῃ ὅλη τὴν Ἑλλάδα χωρὶς πόλεμο. Γιατὶ μὲ τὴ δύναμη τοὺς Ἕλληνες νὰ ὑποτάξῃ, καθὼς ἦτανε ἐνωμένοι καὶ μὲ τὸ φρόνημα ποῦ εἶχανε καὶ πρωτύτερα, θὰ εἶναι δύσκολο ὄχι αὐτὸς ἀλλὰ καὶ κάθε ἄλλος ἄνθρωπος. «Ἄν ὅμως κάμης ὅσα ἐμεῖς σὲ παρακινούμε (λέγανε οἱ Θηβαῖοι), χωρὶς κόπο θὰ χαλάσης ὅλα τους τὰ σχέδια. Ἀρχίσε χρήματα νὰ στέλνης σ' ὅσους ἔχουνε τὴ δύναμη ἀνάμεσα στὶς πόλεις, καὶ μὲ τὰ χρήματα θὰ διαίρῃς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἔτσι μαζί μ' αὐτοὺς θὰ ὑποτάξῃς εὐκόλα καὶ τοὺς ἄλλους ποῦ εἶναι ἀντίθετοί σου».

Τέτοια τὸν συμβουλεύανε οἱ Θηβαῖοι· αὐτὸς ὅμως δὲν τοὺς ἄκουγε, 3 ἀλλὰ εἶχε μέσα του μυστικὸ καημὸ καὶ δεύτερη φορὰ νὰ κυριέψῃ τὴν Ἀθήνα· καὶ τὸ ἔκανε ἀπὸ ἀνόητη φιλοδοξία, θέλοντας καὶ νὰ προφτάσῃ τὸ βασιλεῖα στὶς Σάρδεις στέλνοντάς του μὲ φωτιές¹⁵¹ ἀπὸ νησὶ σὲ νησὶ τὴν εἶδηση ὅτι πῆρε τὴν Ἀθήνα. Καὶ πάλι ὅμως δὲν ἤυρε τοὺς Ἀθηναίους στὴν Ἀττικὴ, ἀλλὰ μάθαινε πὼς οἱ περισσότεροι βρισκόντανε στὴ Σαλα-

δισι ὅτι ἔχοι Ἀθήνας· ὃς οὐδὲ τότε ἀπικόμενος ἐς τὴν Ἀττικὴν εὗρε τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλ' ἐν τε Σαλαμῖνι τοὺς πλείστους ἐπυνθάνετο εἶναι ἐν τε τῆσι νηυσί, αἰρέει τε ἐρῆμον τὸ ἄστυ. Ἡ δὲ βασιλέος αἵρεσις ἐς τὴν ὑστέρην τὴν Μαρδονίου ἐπιστρατητῆν δεκάμηρος ἐγένετο.

4 Ἐπεὶ δὲ ἐν Ἀθήγησι ἐγένετο Μαρδόσιος, πέμπει ἐς Σαλαμῖνα Μουρουχίδην, ἄνδρα Ἐλλησπόντιον, φέροντα τοὺς αὐτοὺς λόγους τοὺς καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν τοῖσι Ἀθηναίοισι διεπόρθμευσε. Ταῦτα δὲ τὸ δεύτερον ἀπέστελλε προέχων μὲν τῶν Ἀθηναίων οὐ φιλίας γνώμας, ἐλπίσας δὲ σφεας ὑπῆσειν τῆς ἀγνωμοσύνης ὡς δοριαλώτου εὐούσης πάσης τῆς Ἀττικῆς χώρας καὶ εὐούσης ἤδη ὑπ' ἑωυτῶ. Τούτων μὲν εἵνεκεν ἀπέπεμψε Μουρουχίδην ἐς Σαλαμῖνα.

5 Ὁ δὲ ἀπικόμενος ἐπὶ τὴν βουλὴν ἔλεγε τὰ παρὰ Μαρδονίου. Τῶν δὲ βουλευτέων Λυκίδης εἶπε γνώμην, ὡς οἱ ἐδόκει ἄμεινον εἶναι, δεξαμένους τὸν λόγον, τὸν σφι Μουρουχίδης προφέρει, ἐξενεῖκαι ἐς τὸν δῆμον. Ὁ μὲν δὴ ταύτην τὴν γνώμην ἀπεφαίνετο, εἶτε δὴ δεδεγμένους χρήματα παρὰ Μαρδονίου, εἶτε καὶ ταῦτα οἱ ἦνδανε, Ἀθηναῖοι δὲ αὐτίκα δεινὸν ποιησάμενοι, οἱ τε ἐκ τῆς βουλῆς καὶ οἱ ἔξωθεν, ὡς ἐπύθοντο, περιστάντες Λυκίδια κατέλευσαν βάλλοντες, τὸν δὲ Ἐλλησπόντιον Μουρουχίδην ἀπέπεμψαν ἀσινέα. Γενομένου δὲ θορόβου ἐν τῇ Σαλαμῖνι περὶ τὸν Λυκίδα, πυνθάνονται τὸ γινόμενον αἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων, διακελευσαμένη δὲ γυνὴ γυναικὶ καὶ παραλαβοῦσα ἐπὶ τὴν Λυκίδεω οἰκίην ἦσαν αὐτοκελέες, καὶ κατὰ μὲν ἔλευσαν αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, κατὰ δὲ τὰ τέκνα.

6 Ἐς δὲ τὴν Σαλαμῖνα διέβησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὧδε· ἕως μὲν προσεδέκοντο [τὸν] ἐκ τῆς Πελοποννήσου στρατὸν ἤξειν τιμωρήσοντά σφι, οἱ δὲ ἔμεινον ἐν τῇ Ἀττικῇ· ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν μακρότερά τε καὶ σχολαίτερα ἐποίεον, ὁ δὲ ἐπιὼν καὶ δὴ ἐν τῇ Βοιωτῇ ἐλέγετο εἶναι, οὕτω δὴ ὑπεξεκομίσαντό τε πάντα καὶ αὐτοὶ διέβησαν ἐς Σαλαμῖνα, ἐς Λακεδαίμονά τε ἔπεμψαν ἀγγέλους, ἅμα μὲν μεμφομένους τοῖσι Λακεδαιμονίοισι ὅτι περιεῖδον ἐμβαλόντα τὸν βάρβαρον ἐς τὴν Ἀττικὴν ἀλλ' οὐ μετὰ σφειων

μίνα, και ἄλλοι στὰ νησιά· κυριεύει λοιπὸν τὴν πόλην ἔρημη. Καὶ εἶχανε περάσει δέκα μῆνες ἀπὸ τὴν πρώτη ἄλωση πού ἔκαμε ὁ βασιλέας ἴσαμε τὴ δεύτερη.

Ἀφοῦ ἔφτασε ὁ Μαρδόνιος στὴν Ἀθήνα, ἔστειλε στὴ Σαλαμίνα τὸ 4 Μουρυχίδη ἀπὸ τὸν Ἑλλάσποντο μὲ τις ἴδιες προτάσεις πού τοὺς εἶχε διαβιβάσει καὶ ὁ Μακεδόνας Ἀλέξανδρος. Ἐκαμε αὐτὴ τὴ δεύτερη ἀποστολή, ἂν καὶ γνώριζε ἀπὸ πρῶτα τὴν ὄχι φιλικὴ γνώμη τῶν Ἀθηναίων· ἔλπιζε ὅμως πὼς αὐτοὶ μπορεῖ νὰ ἔλθουνε στὰ λογικά τους, ἀφοῦ ἡ χώρα τους ἦτανε κυριευμένη καὶ στὴν ἐξουσία του. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ἔστειλε τὸ Μουρυχίδη στὴ Σαλαμίνα.

Καὶ ὁ Μουρυχίδης φτάνοντας ἐξήγησε τὴν ἀποστολή του στὴ βου- 5 λή¹⁵² τῶν Ἀθηναίων. Ἀπὸ τοὺς βουλευτὲς ἓνας, ὁ Λυκίδης, ὑπόβαλε γνώμη πὼς τοῦ φαινότανε σωστότερο νὰ δεχτοῦνε τὴν πρόταση πού φέρνει ὁ Μουρυχίδης καὶ νὰ τὴν ἀναφέρουνε στὴν ἐκκλησία τοῦ λαοῦ. Αὐτὴ τὴ γνώμη πρότεινε αὐτὸς εἴτε γιατί εἶχε πάρει χρήματα ἀπὸ τὸ Μαρδόνιο, εἴτε καὶ γιατί αὐτὴ ἡ γνώμη τοῦ ἦτανε ἀρεστή. Οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ὅσοι ἦτανε βουλευτὲς καὶ ὅσοι δὲν ἦτανε, τὸ πῆραν πολὺ βαριά καὶ τὸν περικυκλώσανε χτυπώντας τον μὲ τις πέτρες ὥσπου τὸν σκοτώσανε· τὸ Μουρυχίδη ὅμως τὸν ἀφήσανε νὰ φύγῃ ἀπείραχτος. Ἐπειδὴ ἔγινε θόρυβος στὴ Σαλαμίνα γιὰ τὸν Λυκίδη, τὸ μάθανε καὶ οἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων, καὶ παρακινώντας ἡ μιὰ τὴν ἄλλη τρέξανε στὸ σπίτι τοῦ Λυκίδη καὶ σκοτώσανε μὲ τις πέτρες τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιὰ του.

2. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΣΤΕΛΝΟΥΝΕ ΠΡΕΣΒΕΙΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ.

Ο ΜΑΡΔΟΝΙΟΣ ΕΠΙΣΤΡΕΦΕΙ ΣΤΗ ΒΟΙΩΤΙΑ.

Νὰ μὲ τί τρόπο περάσανε οἱ Ἀθηναῖοι στὴ Σαλαμίνα· ὅσο περιμέ- 6 νανε νὰ φτάσῃ στρατὸς βοήθειά τους ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, μένανε αὐτοὶ στὴν Ἀττικὴ· ἀφοῦ ὅμως ἐκεῖνοι ὄλο καὶ ἀργούσανε καὶ ἀναβάλλανε, ὁ Μαρδόνιος ὅμως πλησίαζε, καὶ μάλιστα ἀκουγότανε στὴ Βοιωτία, ἔτσι σηκώσανε ὄλα τους τὰ πράματα καὶ περάσανε καὶ οἱ ἴδιοι στὴ Σαλαμίνα. Στέλνανε ἀκόμη ταχυδρόμους στοὺς Λακεδαιμονίους νὰ τοὺς παραπονεθοῦνε ὅτι ἀφήσανε τὸ βάρβαρο νὰ εἰσβάλλῃ στὴν Ἀττικὴ καὶ δὲν βγήκανε μαζί νὰ τὸν ἀπαντήσουνε στὴ Βοιωτία· μαζί μ' αὐτὰ τοὺς θυμίσανε καὶ

ἠγτίασαν ἐς τὴν Βοιωτίην, ἅμα δὲ ὑπομνήσοντας ὅσα σφι ὑπέσχετο ὁ Πέρσης μεταβαλοῦσι δώσειν, προεῖπαί τε ὅτι εἰ μὴ ἀμνηεῦσι Ἀθηναῖοισι, ὡς καὶ αὐτοὶ τινα ἀλεωρὴν εὐρήσονται.

- 7 Οἱ γὰρ δὴ Λακεδαιμόνιοι ὄρταζόν τε τοῦτον τὸν χρόνον καὶ σφι ἦν Ὑακίνθια, περὶ πλείστου δ' ἦγον τὰ τοῦ θεοῦ πορσύνειν· ἅμα δὲ τὸ τεῖχος σφι, τὸ ἐν τῷ Ἰσθμῷ εἰείχεον, καὶ δὴ ἐπάλξις ἐλάμβανε. Ὡς δὲ ἀπίκοντο ἐς τὴν Λακεδαίμονα οἱ ἄγγελοι οἱ ἀπ' Ἀθηνῶν, ἅμα ἀγόμενοι ἔκ τε Μεγάρων ἀγγέλους καὶ ἐκ Πλαταιέων, ἔλεγον ἐπελθόντες ἐπὶ τοὺς ἐφόρους.
- 10 Οἱ δὲ φρενὶ λαβόντες τὸν λόγον αὐτίκα, φράσαντες οὐδὲν τοῖσι ἀγγέλοισι τοῖσι ἀπιγμένοισι ἀπὸ τῶν πολίων, νυκτὸς ἔτι ἐκπέμπουσι πεντακισχιλίους Σπαρτιητέων [καὶ ἑπτὰ περὶ ἕκαστον τάξαντες τῶν εἰλώτων], Πανσανίῃ τῷ Κλεομβρότου ἐπιτρέφαντες ἐξάγειν... Προσαιρέεται δὲ ἑωυτῷ Πανσανίης Εὐρυάνακτα τὸν Δωριέος, ἄνδρα οἰκίης ἐόντα τῆς αὐτῆς. Οἱ μὲν δὴ σὺν Πανσανίῃ ἐξεληλύθεσαν ἔξω Σπάρτης,
- 11 οἱ δὲ ἄγγελοι, ὡς ἡμέρη ἐγεγόνεε... ἐξέμαθον πᾶν τὸ ἐόν, ὥστε ἐν θάναματι γενόμενοι ἐπορεύοντο τὴν ταχίστην διώκοντες· σὺν δὲ σφι τῶν περὶ οἰκίων Λακεδαιμονίων λογάδες πεντακισχιλίοι ὀπλίται τῶντὸ τοῦτο ἐποίουν.
- 12 Οἱ μὲν δὴ ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἠπειγόντο, Ἀργεῖοι δὲ ἐπεὶ τε τάχιστα ἐπίθοντο τοὺς μετὰ Πανσανίῃ ἐξεληλυθότας ἐκ Σπάρτης, πέμπουσι κήρυκα τῶν ἡμεροδρόμων ἀνευρόντες τὸν ἄριστον ἐς τὴν Ἀττικὴν, πρότερον αὐτοὶ Μαρδονίῳ ὑποδεξάμενοι στήσιν τὸν Σπαρτιητὴν μὴ ἐξιέναι· ὃς ἐπεὶ τε ἀπίκετο ἐς τὰς Ἀθήνας, ἔλεγε τάδε· «Μαρδόνιε, ἔπεμφάν με Ἀργεῖοι φράσοντά τοι, ὅτι ἐκ Λακεδαίμονος ἐξελήλυθε ἡ νεότης, καὶ ὡς οὐ δυνατοὶ αὐτὴν ἴσχειν εἰσὶ Ἀργεῖοι μὴ οὐκ ἐξιέναι. Πρὸς ταῦτα τύγγανε εὖ βουλευόμενος».
- 13 Ὁ μὲν δὴ εἶπας ταῦτα ἀπαλλάσσετο ὀπίσω, Μαρδόνιος δὲ οὐδαμῶς ἔτι πρόθυμος ἦν μένειν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς ἤκουσε ταῦτα. Πρὶν μὲν νῦν ἢ πυθέσθαι, ἀνεκώχευε ἐθέλων εἰδέναι τὸ παρ' Ἀθηναίων, ὁκοῖόν τι ποιήσουσι, καὶ οὔτε ἐπήμαινε οὔτε ἐσίμετο γῆν τὴν Ἀττικὴν, ἐλπίζων διὰ

ὅσα σ' αὐτούς ὁ Πέρσης ὑποσχότανε νὰ δώσει, ἂν ἀλλάζανε ἀπόφαση, καὶ τοὺς προειδοποιοῦσανε πὼς ἂν δὲ στείλουνε βοήθεια στοὺς Ἀθηναίους, τότε καὶ αὐτοὶ θὰ ζητήσουνε νὰ βροῦνε καμὴν ἄλλη σωτηρία.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι γιορτάζανε αὐτὸν τὸν καιρὸ τὰ Ἰακίνθια¹⁵³, θεὸ 7
ποῦ τοῦ κάνανε μεγάλες προσφορές· χιτίζανε ὁμῶς καὶ οἱ Πελοποννήσιοι
τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ στὸ μεταξὺ, καὶ τὸ χιτίσιμο πλησίαζε στὶς ἐπάλξεις.
Ἄμα λοιπὸν φτάσανε στὴ Λακεδαίνομα οἱ ταχυδρόμοι τῶν Ἀθηναίων,
ἔχοντας μαζί τους κι ἄλλους ταχυδρόμους ἀπὸ τὰ Μέγαρα καὶ τὶς Πλα- 10
ταιές, παρουσιαστήκανε καὶ εἶπανε στοὺς ἐφόρους ὅσα ἦτανε προστα-
γμένοι. Οἱ ἔφοροι ἔκρυψαν τὴ σκέψη τους, καὶ χωρὶς νὰ ποῦνε τίποτε σ'
αὐτούς, ξεκινᾶνε νύχτα πέντε χιλιάδες Σπαρτιᾶτες μὲ στρατηγὸ τὸν Παυ-
σανία, γιὰ τοῦ Κλεομβρότου, δίνοντας στὸν κάθε Σπαρτιᾶτῆ καὶ πέντε
Εἴλωτες. Ὁ Παυσανίας ἀφοῦ διάλεξε συστράτηγόν του τὸν Εὐρύνακτα,
γιὰ τοῦ Δωριέα, ποῦ κρατοῦσε ἀπὸ τὴν ἴδια γενιά, κίνησε ἀπὸ τὴ Σπάρτη.
Οἱ πρέσβεις ἄμα ξημέρωσε καὶ μάθανε τὸ ξεκίνημα τοῦ σπαρτιατικοῦ 11
στρατοῦ, θαυμάσανε πολὺ, καὶ φύγανε τρέχοντας νὰ τοὺς προφτάσουνε·
μαζὶ μ' αὐτούς ἀκολουθήσανε καὶ πέντε χιλιάδες ὀπλίτες διαλεχτοὶ ἀπὸ
τὰ γειτονικὰ μέρη τῶν Λακεδαιμονίων.

Ἐνῶ λοιπὸν αὐτοὶ μὲ βία τραβούσανε γιὰ τὸν Ἰσθμό, οἱ Ἀργεῖοι 12
μαθαίνοντας ἀμέσως τὸ ξεκίνημα τοῦ στρατοῦ τοῦ Παυσανία ἀπὸ τὴν
Σπάρτη, στείλανε τὸν καλύτερό τους πεζοδρόμο στὴν Ἀττικὴ· εἶχανε οἱ
Ἀργεῖοι ὑποσχεθῆ πρωτύτερα στὸ Μαρδόνιο νὰ ἐμποδίσουνε τοὺς Σπαρ-
τιᾶτες ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία. Καὶ ὁ πεζοδρόμος φτάνοντας στὴν Ἀθήνα
εἶπε στὸ Μαρδόνιο : « Μὲ στείλανε οἱ Ἀργεῖοι νὰ σοῦ πῶ πὼς ἀπὸ τὴ
Λακεδαίνομα κίνησε τὸ ἄθος τοῦ στρατοῦ της, καὶ πὼς αὐτοὶ δὲ μπορού-
νε νὰ τοὺς ἐμποδίσουνε ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία, καὶ κάμε γι' αὐτὸ ὅ,τι νομί-
ζεις ἀναγκαῖον». Καὶ ὁ ταχυδρόμος ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά, ἔφυγε γιὰ τὸν τό-
πο του.

Ὁ Μαρδόνιος πιά δὲν εἶχε καμιά ὄρεξη νὰ μένη στὴν Ἀττικὴ, ἀφοῦ 13
ἄκουσε τὰ νέα· πρὶν ἀπ' αὐτὴ τὴν εἴδηση ἔμενε προσωρινά, γιὰτὶ ἤθελε νὰ
μάθη τί θὰ κάμουνε οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ δὲν ἔκανε καμιά ζημιὰ στὴ γῆ τὴν
Ἀττικὴ, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς, στὸ τέλος τῆς γραφῆς, θὰ συμφωνήσουνε
μ' αὐτὸν οἱ Ἀθηναῖοι· ἀφοῦ ὁμῶς δὲν τοὺς ἔπειθε, καὶ βεβαιώθηκε καλὰ
γι' αὐτό, πρὶν ὁ στρατὸς τοῦ Παυσανία βάλῃ τὸ πόδι στὸν Ἰσθμό, τρα-
βήχτηκε κρυφὰ ἀφοῦ ἔβαλε φωτιά στὴν πόλη, καὶ ἀφοῦ ὅ,τι ἔμενε ἀκόμα
ὀρθό, τεῖχος ἢ κατοικία ἢ ναός, ὅλα τὰ ῥιξε καὶ τὰ σώριασε κατὰ γῆς.

παντός τοῦ χρόνου ὁμολογήσειν σφέας· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔπειθε, πυθόμενος τὸν πάντα λόγον, πρὶν ἢ τοὺς μετὰ Πανσανίῳ ἐς τὸν Ἴσθμὸν ἐμβαλεῖν ὑπεξεχώρει ἐμπρήσας τε τὰς Ἀθήνας, καὶ εἴ κού τι ὄρθον ἦν τῶν τειχέων ἢ τῶν οἰκημάτων ἢ τῶν ἰρῶν, πάντα καταβαλὼν καὶ συγχώσας. Ἐξήλαυσε δὲ τῶνδε εἵνεκεν, ὅτι οὔτε ἵππασίμη ἢ χώρα ἦν ἢ Ἀττική, εἴ τε νικῶτο συμβαλὼν, ἀπάλλαξις οὐκ ἦν, ὅτι μὴ κατὰ στενόν, ὥστε καὶ ὀλίγους σφέας ἀνθρώπους ἴσχειν. Ἐβουλεύετο ὦν ἐπαναχωρήσας ἐς τὰς Θήβας συμβαλεῖν πρὸς πόλι τε φιλή καὶ χώρα ἵππασίμῳ.

- 15 Οὗτω δὴ ὀπίσω ἐπορεύετο διὰ Δεκελείης· ἐν Τανάγρα ἡ νύκτα ἐναυλισάμενος καὶ τραπόμενος τῇ ὑστεραίῃ ἐς Σκῶλον ἐν γῆ τῇ Θηβαίων ἦν. Ἐνθαῦτα δὲ τῶν Θηβαίων καίπερ μηδιζόντων ἔκειρε τοὺς χώρους, οὔτι κατὰ ἔχθος αὐτῶν, ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης μεγάλης ἐχόμενος, βουλόμενος ἔρμυά τε τῷ στρατοπέδῳ ποιήσασθαι, καὶ ἦν συμβαλόντι οἱ μὴ ἐκβαίῃ ὀκοῖόν τι ἐθέλοι, κρησφύγετον τοῦτο ἐποιεῖτο· παρήκε δὲ αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον ἀρξάμενον ἀπὸ Ἐρυθρέων παρὰ Ὑσιᾶς, κατέτεινε δὲ ἐς τὴν Πλαταιίδα γῆν, παρὰ τὸν Ἀσωπὸν ποταμὸν τεταγμένον· οὐ μέντοι τό γε τεῖχος τοσοῦτο ἐποιεῖτο, ἀλλ' ὡς ἐπὶ δέκα σταδίου μάλιστα κη μέτωπον ἕκαστον.
- 19 Λακεδαιμόνιοι δὲ ὡς ἐς τὸν Ἴσθμὸν ἦλθον, ἐν τούτῳ ἐστρατοπεδεύοντο· πυνθανόμενοι δὲ ταῦτα οἱ λοιποὶ Πελοποννήσιοι, τοῖσι τὰ ἀμείνω ἦνδανε, οἱ δὲ καὶ ὄρέοντες ἐξιόντας Σπαρτιήτας, οὐκ ἐδικαίουν λείπεσθαι τῆς ἐξόδου Λακεδαιμονίων. Ἐκ δὴ ὦν τοῦ Ἴσθμοῦ καλλιρησάντων τῶν ἰρῶν ἐπορεύοντο πάντες, καὶ ἀπικνέονται ἐς Ἐλευσίνα· ποιήσαντες δὲ καὶ ἐνθαῦτα ἰρά, ὡς σφι ἐκαλλίρει, τὸ πρόσω ἐπορεύοντο, Ἀθηναῖοι δὲ ἅμα αὐτοῖσι, διαβάντες μὲν ἐκ Σαλαμῖνος, συμμιγέντες δὲ ἐν Ἐλευσῖνι. Ὡς δὲ ἄρα ἀπίκοντο τῆς Βοιωτίας ἐς Ἐρυθράς, ἔμαθόν τε δὴ τοὺς βαρβάρους ἐπὶ τῷ Ἀσωπῷ στρατοπεδευμένους, φρασθέντες δὲ τοῦτο ἀντετάσσοντο ἐπὶ τῆς ὑπωρέης τοῦ Κιθαιρώνος.
- 20 Μαροδόσιος δέ, ὡς οὐ κατέβαινον οἱ Ἕλληες ἐς τὸ πεδίον, πέμπει ἐς αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ἵππον, τῆς ἱπάρχειε Μασίστιος εὐδοκιμῶν παρὰ Πέρσησι, τὸν Ἕλληες Μακίστιον καλέουσι, ἵππον ἔχων Νισαῖον χρυ-

Βγήκε λοιπόν από την 'Αττική γι' αυτούς τους λόγους· γιατί ούτε τόπος κατάλληλος για ίππικό είναι και, αν νικιότανε στη μάχη, γλυτωμό δὲ θὰ ἔβρισκε παρά από στενώματα, ὥστε και λίγοι ἄνθρωποι νὰ τὸν σταματήσουνε ἐκεῖ. Ὁ σκοπός του λοιπόν, τραβώντας πίσω γιὰ τὴ Θήβα, ἤτανε νὰ δώση τὴ μάχη σιμὰ σὲ πόλη φιλικὴ και σὲ τόπο κατάλληλο γιὰ ἱππικό.

Περνώντας ὁ Μαρδόνιος μὲ τὸ στρατό του τὸ δρόμο τῆς Δεκελείας, 15 πέρασε ἀπὸ τὴν Τανάγρα κι ἔφτασε τὴν ἄλλη μέρα στῶν Θηβαίων τῇ γῆ. Ἄν και οἱ Θηβαῖοι ἤτανε σύμμαχοί του, δενδροκόπησε τὸν τόπο τους ὄχι ἀπὸ ἔχθρα σ' αὐτούς, παρά ἀπὸ μεγάλη ἀνάγκη, θέλοντας νὰ κατασκευάση προφύλαγμα δυνατὸ ἀπὸ ξύλα γιὰ τὸ στρατόπεδό του, και, ἂν τὰ πράγματα δὲ βγοῦνε στὴ μάχη ὅπως αὐτὸς τὰ ἤθελε, νὰ τὸ ἔχη καταφύγιό του. Καὶ τὸ στρατόπεδό του παραταγμένο, κοντὰ στὸν ποταμὸ Ἄσωπό, ἄρχιζε ἀπὸ τὴν πόλη Ἐρυθρὲς κι ἔφτανε ἴσαμε τῇ γῆ τῶν Πλαταιῶν· τὸ ξύλινο ὄμως τεῖχος δὲν ἤτανε τόσο μεγάλο, ἀλλὰ ὡς δέκα στάδια ἀπάνω - κάτω, ἔπιανε ἡ κάθε μιὰ πλευρὰ του.

3. ΤΟ ΠΕΡΣΙΚΟ ΙΠΠΙΚΟ ΠΡΟΣΒΑΛΛΕΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΙΠΠΑΡΧΟΥ ΜΑΣΙΣΤΙΟΥ

Ἄφοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι φτάσανε στὸν Ἴσθμό, στήσανε ἐκεῖ τὸ στρα- 19 τόπεδό τους. Μαθαίνοντας αὐτὰ οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι, ὅσοι προτιμοῦσανε τῆς πατρίδας τὸ καλὸ, ἀφοῦ μάλιστα βλέπανε τοὺς Σπαρτιαῖτες νὰ ἐκστρατεύουνε, δὲν τὸ νομίζανε δίκαιο νὰ μένουνε πίσω ἀπ' αὐτούς. Ἀπὸ τὸν Ἴσθμό λοιπόν, ἀφοῦ οἱ θυσίες δείζανε καλά σημάδια, ὅλοι μαζί κινήσανε και φτάσανε στὴν Ἐλευσίνα. Ἐκεῖ θυσιάσανε και πάλι, και τὰ σημάδια βγήκανε καλά, και τότε ἀκολουθήσανε τὸ δρόμο τους. Τὸν ἴδιο καιρὸ οἱ Ἀθηναῖοι, βγαίνοντας ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα, ἀνταμωθήκανε μ' αὐτούς στὴν Ἐλευσίνα. Καθὼς φτάσανε στὴν πόλη Ἐρυθρὲς τῆς Βοιωτίας και εἶδανε ἴσα - ἴσα τοὺς βαρβάρους ξαπλωμένους κοντὰ στὸν Ἄσωπό, ἀφοῦ τὸ ἐξετάσανε καλά, παραταχτήκανε κι αὐτοὶ στὶς ποδιὲς τοῦ Κιθαιρώνα.

Ὁ Μαρδόνιος ὄμως, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες δὲν κατεβαίνανε στὴν πεδιάδα, 20 ἔστειλε σ' αὐτούς ὅλο τὸ ἱππικὸ του μὲ ἀρχηγὸ τὸ Μασίστιο, ἄνδρα ἀπὸ τοὺς Πέρσες τιμημένο, ποὺ οἱ Ἕλληνες τότε προσφέρουνε Μαχίστιο· εἶχε αὐτὸς ἄλογο ἀπὸ τὴ Νίσαια¹⁵⁴ χρυσοχάλινο και μ' ἄλλα ὠραῖα στο-

σοχάλινόν τε καὶ ἄλλως κεκοσμημένον καλῶς ἐνθαῦτα ὡς προσήλασαν οἱ ἱππῶται πρὸς τοὺς Ἑλληνας, προσέβαλον κατὰ τέλεα· προσβαλόντες δὲ κακὰ μεγάλα ἐργάζοντο καὶ γυναικίᾳ σφεας ἀπεκάλειον.

21 Κατὰ συντυχίην δὲ Μεγαρέες ἔτυχον ταχθέντες τῇ τε τὸ ἐπιμαχώτατον ἦν τοῦ χωρίου παντός, καὶ ἡ πρόσοδος μάλιστα ταύτῃ ἐγένετο τῇ ἱππῶ· προσβαλοῦσης ὧν τῆς ἵππου οἱ Μεγαρέες πιεζόμενοι ἔπεμπον ἐπὶ τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων κήρυκα, ἀπικόμενος δὲ ὁ κήρυξ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγε τάδε· «Μεγαρέες λέγουσι· Ἡμεῖς, ἄνδρες σύμμαχοι, οὐ δυνατοὶ εἰμεν τὴν Περσέων ἵππον δέκεσθαι μῦνοι, ἔχοντες στάσιν ταύτην, ἐς τὴν ἔστημεν ἀρχήν· ἀλλὰ καὶ ἐς τὸδε λιπαρίῃ τε καὶ ἀρετῇ ἀντέχομεν καίπερ πιεζόμενοι. Νῦν τε εἰ μή τινας ἄλλους πέμψετε διαδόχους τῆς τάξις, ἵστε ἡμέας ἐκλείφοντας τὴν τάξιν». Ὁ μὲν δὴ σφι ταῦτα ἀπήγγειλε, Πανσανίης δὲ ἀπεπειράτο τῶν Ἑλλήνων, εἴ τινας ἐθέλοιεν ἄλλοι ἐθελονταὶ ἰέναι τε ἐς τὸν χῶρον καὶ τάσσεσθαι διάδοχοι Μεγαρεῦσι οὐ βουλομένων δὲ τῶν ἄλλων Ἀθηναῖοι ὑπεδέξαντο, καὶ Ἀθηναίων οἱ τρηκόσιοι λογάδες, τῶν ἐλοχίγηε Ὀλυμπιόδωρος ὁ Λάμπωνος.

22 Οὗτοι ἦσαν οἱ τε ὑποδεξάμενοι καὶ οἱ πρὸ τῶν ἄλλων τῶν παρόντων Ἑλλήνων ἐς Ἐρυθρὰς ταχθέντες, τοὺς τοξότας προσελοόμενοι· μαχομένων δὲ σφεων ἐπὶ χρόνον τέλος τοιόνδε ἐγένετο τῆς μάχης· προσβαλοῦσης τῆς ἵππου κατὰ τέλεα ὁ Μασιστίον προέχων τῶν ἄλλων ἵππος βάλλεται τοξεύματι τὰ πλευρά, ἀλγῆσας δὲ ἴστασται τε ὀρθὸς καὶ ἀποσείεται τὸν Μασίστιον· πεσόντι δὲ αὐτῷ οἱ Ἀθηναῖοι αὐτίκα ἐπεκέατο· τὸν τε δὴ ἵππον αὐτοῦ λαμβάνουσι καὶ αὐτὸν ἀμυνόμενον κτείνουσι, κατ' ἀρχὰς οὐ δυνάμενοι· ἐνεσκέυαστο γὰρ οὕτω· ἐντὸς θώρηκα εἶχε χρύσειον λεπιδωτόν, κατύπερθε δὲ τοῦ θώρηκος κιθῶνα φοινίκεον ἐνδεδύκει· τύπτοντες δὲ ἐς τὸν θώρηκα ἐποίευν οὐδέν, πρὶν γε δὴ μαθῶν τις τὸ ποιούμενον παίει μιν ἐς τὸν ὀφθαλμόν· οὕτω δὴ ἔπεσε τε καὶ ἀπέθανε. Ταῦτα δὲ κως γινόμενα ἐλελήθει τοὺς ἄλλους ἱππέας· οὔτε γὰρ πεσόντα μιν εἶδον ἀπὸ τοῦ ἵππου οὔτε ἀποθνήσκοντα, ἀναχωρήσιος τε γινομένης καὶ ὑποστροφῆς οὐκ ἔμαθον τὸ γινόμενον· ἐπεὶ τε δὲ ἔστησαν, αὐτίκα ἐπόθησαν, ὡς σφεας οὐδεὶς ἦν ὁ τάσσω· μαθόντες δὲ τὸ γεγονός,

λίσματα. Καθώς πλησιάσανε οί ιππεῖς τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ριχτήκανε σὲ λόχους χωρισμένοι, καὶ τοὺς προξενήσανε πολλή ζημιὰ καὶ τοὺς βρίζανε, γυναῖκες λέγοντάς τους.

Οἱ Μεγαρεῖς κατὰ κακὴ τύχη ἦτανε παραταγμένοι σὲ μέρος πολὺ ²¹ εὐκόλο νὰ πατηθῆ, κι ἐκεῖ τὸ ἵππικὸ ἔκανε τὶς πιὸ συχνὲς ἐπιδρομὲς του. Ἐνῶ λοιπὸν τὸ ἵππικὸ τοὺς χτυποῦσε, οἱ Μεγαρεῖς ὑποφέροντας στείλανε στοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων κήρυκα κι αὐτὸς τοὺς εἶπε: «Ἐμεῖς οἱ Μεγαρεῖς, ᾧ σύμμαχοι, δὲν ἔχουμε τὴ δύναμη νὰ κρατήσουμε μονάχοι τὸ περσικὸ ἵππικὸ ἐδῶ σ' αὐτὴ τὴ θέση ποὺ πήραμε ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή ἀντέχουμε μὲ ἐπιμονὴ καὶ ἀνδρεία, ἂν καὶ ὑποφέρουμε. Τώρα ὅμως, ἂν δὲ στείλετε ἄλλους νὰ μποῦνε στὸν τόπο μας, νὰ ξέρετε πὼς ἐμεῖς θ' ἀφήσουμε τὴν τάξη». Ἐνῶ ἔλεγε ὁ κήρυκας αὐτά, ὁ Πausανίας θέλοντας νὰ δοκιμάσῃ τοὺς Ἕλληνας, ρωτοῦσε ἂν ἄλλοι μὲ τὸ θέλημά τους πηγαῖνανε σ' αὐτὴ τὴ θέση νὰ μποῦνε στὸν τόπο τῶν Μεγαρέων. Ἀφοῦ κανεὶς δὲν ἤθελε, τὸ δεχτήκανε οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐπήγανε τριακόσιοι διαλεχτοὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ὀλυμπιόδωρο τοῦ Λάμπωνα.

Αὐτοὶ ἀναλάβανε ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνας νὰ πιάσουνε τὴ ²² θέση τῶν Μεγαρέων, καὶ τὴν πιάσανε, ἀφοῦ πήρανε μαζὶ καὶ τοὺς τοξότες. Ἡ μάχη ποὺ ἀρχίσανε κράτησε ἀρκετὴ ὥρα, καὶ νὰ πῶς τελείωσε. Ἐνῶ τὸ περσικὸ ἵππικὸ ἔκανε ἐπίθεση κατὰ λόχους, τοῦ Μασίστιου τὸ ἄλογο ξεχώριζε ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ χτυπήθηκε ἀπὸ βέλος στὸ πλευρό· ἀπὸ τὸν πόνο σηκώνεται στὰ πσιναὶ καὶ τινάζει κάτω τὸ Μασίστιο· καὶ πέφτοντας αὐτός, πλακώνουνε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ παίρνουνε τὸ ἄλογό του καὶ σκοτώνουνε τὸν ἴδιο μ' ὅλη τὴν ἀντίστασή του, ἂν καὶ δὲν τὸ κάμανε στὴ στιγμή, γιὰτὶ ἦτανε ντυμένος ἀπὸ μέσα μὲ θώρακα χρυσοῦ λεπιδωτοῦ καὶ εἶχε ἐπάνω ἀπὸ τὸ θώρακα χιτῶνα κατακόκκινο· κι ὅσο τότε χτυποῦσανε στὸ θώρακα δὲν κάνανε τίποτε, ὥσπου κάποιος κατάλαβε ποιά ἦτανε ἡ αἰτία, καὶ τότε χτύπησε στὸ μάτι, καὶ ἔτσι τὸν ἔρριξε νεκρό. Αὐτὰ ὅλα ἐνῶ γινόντανε, δὲν τὰ πήρανε εἶδηση οἱ ἄλλοι ἵππεῖς καὶ κανεὶς δὲν εἶδε τὸ Μασίστιο οὔτε νὰ πέφτῃ ἀπὸ τ' ἄλογο οὔτε νὰ σκοτώνεται· καὶ ὅσο τὸ ἵππικὸ πότε ἔκανε ὑποχώρηση, πότε ξανάρχιζε τὴν προσβολή, κανεὶς δὲν κατάλαβε αὐτὸ ποὺ εἶχε γίνει. Ἀφοῦ ὅμως σταμάτησε τὸ ἵππικὸ τὴ μάχη, ἀμέσως ἀναζητήσανε τὸν ἀρχηγό, ἀφοῦ κανεὶς δὲν ἦτανε σὲ τάξη νὰ τοὺς βάλῃ. Ἀμα καταλάβανε λοιπὸν τὸ θάνατό του, δίνοντας καρδιὰ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο, ἀπολύσανε ὅλοι τ' ἄλογα μήπως μπορέσουνε κἀν πίσω νὰ πάρουνε τὸ νεκρό.

διακελευσάμενοι ἤλαινον τοὺς ἵππους πάντες, ὡς ἂν τὸν γε νεκρὸν ἀνελοῖατο.

23 Ἰδόντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέτι κατὰ τέλεα προσελαύνοντας τοὺς ἵππεάς ἀλλ' ἅμα πάντας, τὴν ἄλλην στρατιὴν ἐπεβῶσαντο· ἐν ᾧ δὲ ὁ πεζὸς ἅπας ἐβοήθειε, ἐν τούτῳ μάχη ὀξέα περὶ τοῦ νεκροῦ γίνεται. Ἔως μὲν νυν μόνοι ἦσαν οἱ τριηκόσιοι, ἐσσοῦντό τε πολλὸν καὶ τὸν νεκρὸν ἀπέλιπον· ὡς δέ σφι τὸ πλῆθος ἐπεβοήθησε, οὕτω δὴ οὐδέτι οἱ ἵππῶται ὑπέμενον, οὐδέ σφι ἐξεγένετο τὸν νεκρὸν ἀνελέσθαι, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνῳ ἄλλους προσαπώλεσαν τῶν ἵππέων. Ἀποστήσαντες ὧν ὅσον τε δύο στάδια ἐβουλεύοντο ὅ τι χρεῶν εἶη ποιεῖν· ἐδόκεε δέ σφι ἀναρχίης ἐούσης ἀπελαύνειν παρὰ Μαρδόνιον.

24 Ἀπικομένης δὲ τῆς ἵππου ἐς τὸ στρατόπεδον πένθος ἐποιήσαντο Μασιστίου πᾶσά τε ἡ στρατιὴ καὶ Μαρδόνιος μέγιστον, σφέας τε αὐτοὺς κείροντες καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὰ ὑποζύγια, οἰμωγῇ τε χρεόμενοι ἀπλέτω· ἅπασαν γὰρ τὴν Βοιωτὴν κατεῖχε ἡχώ ὡς ἀνδρὸς ἀπολομένου μετὰ γε Μαρδόνιον λογιμωτάτου παρὰ τε Πέρσησι καὶ βασιλεῖ.

25 Οἱ μὲν νυν βάρβαροι τρόπῳ τῷ σφετέρῳ ἀποθανόντα ἐτίμων Μασίστιον, οἱ δὲ Ἕλληνες ὡς τὴν ἵππον ἐδέξαντο προσβαλοῦσαν καὶ δεξάμενοι ὤσαντο, ἐθάρσησαν πολλῶ μᾶλλον· καὶ πρῶτα μὲν ἐς ἅμαξαν ἐσθέντες τὸν νεκρὸν παρὰ τὰς τάξεις ἐκόμιζον· ὁ δὲ νεκρὸς ἦν θῆς ἄξιος μεγάλθεος εἶνεκεν καὶ κάλλεος· τῶν δὲ εἶνεκεν καὶ ταῦτα ἐποιοῦν· ἐκλείποντες τὰς τάξεις ἐφοίτεον. θηησόμενοι Μασίστιον.

Μετὰ δὲ ἔδοξέ σφι ἐπικαταβῆναι ἐς Πλαταιάς· ὁ γὰρ χώρος ἐφαίνετο πολλῶ ἔων ἐπιτηδεωτέρως σφι ἐνστρατοπεδεύεσθαι ὁ Πλαταικὸς τοῦ Ἐρυθραίου τά τε ἄλλα καὶ εὐνδροτέρος· ἐς τοῦτον δὴ τὸν χώρον καὶ ἐπὶ τὴν κρήνην τὴν Γαργαφίην τὴν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἐοῦσαν ἔδοξέ σφι χρεῶν εἶναι ἀπικέσθαι καὶ διαταχθέντας στρατοπεδεύεσθαι· ἀναλαβόντες δὲ τὰ ὄπλα ἦϊσαν διὰ τῆς ὑπωρέης τοῦ Κιθαιρῶνος παρὰ Ὑσιὰς ἐς τὴν Πλαταιίδα γῆν, ἀπικόμενοι δὲ ἐτάσσοντο κατὰ ἔθνεα πλησίον τῆς τε κρήνης τῆς Γαργαφίης καὶ τοῦ τεμένεος τοῦ Ἀνδροκράτεος τοῦ ἥρωος διὰ ὄχθων τε οὐκ ὑψηλῶν καὶ ἀπέδου χωρίου.

“Αμα τούς εΐδανε οί Ἴθηναῖοι νά τρέχουνε ὅλοι μαζί ἄταχτα, φωνάξα- 23
νε βοήθεια κι ἀπό τὸ ἄλλο στρατεύμα, κι ἐνῶ ὅλος ὁ πεζὸς στρατὸς ἔτρεχε
νά τούς βοηθήσῃ, ἡ μάχη ἦτανε δυνατὴ γύρω στὸ νεκρὸ. “Ὅσο λοιπὸν
πολεμοῦσανε μονάχοι οἱ τριακόσιοι Ἴθηναῖοι, σὰν πολὺ λιγώτεροι ποῦ
ἦτανε, ἀφήσανε τὸ νεκρὸ· ἅμα ὅμως ἔφτασε ἡ βοήθεια, τότε πιά τσακίσανε
οἱ ἱππεῖς καὶ οὔτε μπορέσανε νά πάρουνε τὸ νεκρὸ, ἀλλὰ κοντὰ σὲ ἐκεῖ-
νον χάσανε κι ἄλλους σκοτωμένους. “Υστερα σταθῆκανε μακριὰ ὡς δυὸ
στάδια καὶ συλλογιόντανε τί ἔπρεπε νά κάμουνε· ἀποφασίσανε τέλος, ἀφοῦ
δὲν εἶχανε ἀρχηγό, νά γυρίσουνε στὸ Μαρδόνιο.

“Αμα ἔφτασε τὸ ἱππικὸ στὸ στρατόπεδο, ὅλο τὸ στρατεύμα ἔκλαψε 24
τὸ Μασίστιο, καὶ ὁ Μαρδόνιος περισσότερο· καὶ κόψανε ὅλοι τὰ μαλλιά
τους καὶ τὰ μαλλιά τῶν ἀλόγων τους καὶ τῶν ἄλλων φορητῶν ζώων μὲ
θρήνους ἀκράτητους· καὶ ἡ Βοιωτία ἀντιάλησε μὲ τὸ χαμὸ τοῦ Μαι-
στίου, ἀνθρώπου πολὺ σημαντικοῦ κοντὰ στοὺς Πέρσες καὶ στὸ βασιλεῖα
τους. “Ἔτσι μὲ τὸ δικὸ τους τρόπο τιμῆσανε οἱ βάρβαροι τὸ Μαι-
στιο.

Οἱ Ἕλληνες ἀφοῦ δεχτήκανε τὴν προσβολὴ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τὴν 25
ἀντικρούσανε, πήσανε θάρρος πολὺ περισσότερο· πρῶτα βάλανε σ' ἀμάξι
τὸ νεκρὸ τοῦ Μαιστίου καὶ τὸν περιφέρανε στὸ στρατόπεδο· κι ἀλήθεια
ἄξιζε νά τὸν θωρῆ κανεὶς γιὰ τὴν ὁμορφιά καὶ γιὰ τὸ μέγεθός του· καὶ
γι' αὐτὸ τὸ λόγο γινότανε ἡ ἐπίδειξη. Ἀφήνοντας λοιπὸν τὰ τάγματα
τους οἱ ὀπλιῖτες τρέχανε πυκνοὶ νά ἰδοῦνε τὸ Μασίστιο.

4. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ ΠΑΡΑΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΠΛΑΤΑΙΕΣ

Ἀποφασίστηκε λοιπὸν νά κατεβοῦνε οἱ Ἕλληνες στὶς Πλαταιές,
γιατὶ ὁ τόπος ὁ πλαταιϊκὸς τοὺς φαινότανε πιὸ πολὺ κατάλληλος γιὰ στρα-
τόπεδο ἀπὸ τὸν τόπο τῶν Ἐρυθρῶν, ἀφοῦ κοντὰ στὰ ἄλλα εἶχε καὶ ἀφθο-
νώτερα νερά· σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸν τόπο, καὶ κοντὰ στὴ πηγὴ Γαργαφία,
ἀποφασίστηκε πῶς ἦτανε ἀνάγκη νά στήσουνε κατὰ τάξιν τὸ στρατό-
πεδὸ τους. Τραβῆξανε λοιπὸν μὲ τ' ἄρματα τους, περνώντας τις κατη-
φοριές τοῦ Κιθαιρώνα, κοντὰ στὶς Ὑσιές, ἔσα γιὰ τὴ χώρα τῶν Πλα-
ταιῶν· καὶ ἀφοῦ φτάσανε, παραταχτήκανε κατὰ ἔθνη κοντὰ στὴν πηγὴ
Γαργαφία καὶ στὸ νὰ τοῦ ἥρωα Ἀνδροκράτη, ἀνάμεσα σὲ λόφους χα-
μηλοὺς καὶ σὲ γῆ ἀνώμαλη.

Ἐνθαῦτα ἐν τῇ διατάξει ἐγένετο λόγων πολλὸς ὠθισμὸς Τεγεατέων τε καὶ Ἀθηναίων· ἐδικαίουν γὰρ αὐτοὶ ἐκάτεροι ἔχειν τὸ ἕτερον κέρας, καὶ καινὰ καὶ παλαιὰ παραφέροντες ἔργα. Τοῦτο μὲν οἱ Τεγεῆται ἔλεγον τάδε· «Ἡμεῖς αἰεὶ κοτε ἀζειύμεθα ταύτης τῆς τάξεως ἐκ τῶν συμμάχων ἀπάντων, ὅσαι ἦδη ἔξοδοι κοιναὶ ἐγένοντο Πελοποννησίοισι καὶ τὸ παλαιὸν καὶ τὸ νέον, ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐπεὶ τε Ἡρακλεῖδαι ἐπειρωῶντο μετὰ τὸν Εὐρυσθέος θάνατον κατιόντες ἐς Πελοπόννησον. Τότε εὐρόμεθα τοῦτο διὰ προῆγμα τοιόνδε· ἐπεὶ μετὰ Ἀχαιῶν καὶ Ἰώνων τῶν τότε ἑόντων ἐν Πελοποννήσῳ ἐκβοηθήσαντες ἐς τὸν Ἴσθμὸν ἰζόμεθα ἀντίοι τοῖσι κατιούσι, τότε ὦν λόγος Ὑλλὸν ἀγορεύσασθαι ὡς χρεῶν εἶη τὸν μὲν στρατὸν τῷ στρατῷ μὴ ἀνακινδυνεύειν συμβάλλοντα, ἐκ δὲ τοῦ Πελοποννησίου στρατοπέδου τὸν ἂν σφέων αὐτῶν κρίνωσι εἶναι ἄριστον, τοῦτόν οἱ μονομαχῆσαι ἐπὶ διακειμένοισι· ἔδοξέ τε τοῖσι Πελοποννησίοισι ταῦτα εἶναι ποιητέα, καὶ ἔταμον ὄρκια ἐπὶ λόγῳ τοιῶδε, ἣν μὲν Ὑλλος νικήσῃ τὸν Πελοποννησίων ἡγεμόνα, κατιέναι Ἡρακλείδας ἐπὶ τὰ πατρώϊα, ἣν δὲ νικηθῆ, τὰ ἔμπαλιν Ἡρακλείδας ἀπαλλάσσεσθαι καὶ ἀπαγεῖν τὴν στρατιὴν ἑκατὸν τε ἑτέον μὴ ζητῆσαι κάτοδον ἐς Πελοπόννησον. Προεκρίθη τε δὴ ἐκ πάντων συμμάχων ἐθελοντῆς Ἐχεμος ὁ Ἡερόπου τοῦ Φηγέος στρατηγός τε ἑὸν καὶ βασιλεὺς ἡμέτερος, καὶ ἐμονομάχησέ τε καὶ ἀπέκτεινε Ὑλλὸν· ἐκ τούτου τοῦ ἔργου εὐρόμεθα ἐν Πελοποννησίοισι τοῖσι τότε καὶ ἄλλα γέρεα μεγάλα, τὰ διατελέομεν ἔχοντες, καὶ τοῦ κέρεος τοῦ ἑτέρου αἰεὶ ἡγεμονεύειν κοινῆς ἐξόδου γινομένης· ὑμῖν μὲν νυν, ὦ Λακεδαιμόνιοι, οὐκ ἀντιεύμεθα, ἀλλὰ διδόντες αἵρεσιν ὀκότερου βούλεσθε κέρεος ἄρχειν παρίμεν, τοῦ δὲ ἑτέρου φαιμέν ἡμέας ἰκνέεσθαι ἡγεμονεύειν, κατὰ περ ἐν τῷ πρόσθε χρόνῳ· χωρὶς τε τούτου τοῦ ἀπηρημένου ἔργου ἀξιονικότεροί εἰμεν Ἀθηναίων ταύτην τὴν τάξιν ἔχειν· πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ εὖ ἔχοντες πρὸς ὑμέας ἡμῖν, ἄνδρες Σπαρτιῆται, ἀγῶνες ἀγωνίδαται, πολλοὶ δὲ καὶ πρὸς ἄλλους· οὕτω ὦν ἡμέας δίκαιον ἔχειν τὸ ἕτερον κέρας ἢ περ Ἀθηναίους· οὐ γάρ σφί ἐστι ἔργα οἷά περ ἡμῖν κατεργασμένα, οὐτ' ὦν καινὰ οὔτε παλαιά.

Τότε κατὰ τὴν παράταξη ἀλλάξανε πολλὰ κι ὄχι φιλικὰ λόγια οἱ 26 Τεγεᾶτες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, γιατί εἴχανε τὴν ἀξίωση καὶ οἱ δυὸ νὰ κρατήσουνε τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο πλευρὰ¹⁵⁵ τῆς γραμμῆς, προβάλλοντας καινούργια καὶ παλιὰ δικά τους κατορθώματα. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ Τεγεᾶτες λέγανε: «Ἐμεῖς ἀπ' ὅλους τοὺς συμμάχους πάντα ἔχουμε κριθῆ ἀξιοὶ αὐτῆς τῆς προτίμησής, ὅσες φορές κάνουμε ἐκστρατεῖες κοινὲς οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ τώρα καὶ πρωτύτερα, ἀπὸ τότε ποὺ οἱ Ἡρακλεΐδες μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Εὐρυσθέα¹⁵⁶ θελήσανε νὰ ξανακατεβοῦνε στὴν Πελοπόννησο. Ἐπιτύχαμε αὐτὴ τὴν προτίμηση, γιὰ τὴν παρακάτω αἰτία: ἐπειδὴ μαζὶ μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Ἴωνες, ὅσοι κατοικοῦσανε στὴν Πελοπόννησο, ἐκστρατέψαμε στὸν Ἴσθμὸ καὶ σταθήκαμε ἀντιμέτωποι στοὺς Ἡρακλεΐδες, ποὺ θέλανε νὰ μποῦνε, τότε λένε πὼς ὁ Ὑλλος¹⁵⁷ ἔβγαλε λόγο, λέγοντας πὼς δὲν ἔπρεπε στρατὸς μὲ στρατὸ νὰ πολεμήσουν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τὸ πελοποννησιακὸ ὅποιος κριθῆ ἀνδρειότερος, αὐτὸς νὰ μονομαχήσῃ μὲ τὸν Ὑλο κατὰ τοὺς ὅρους τῆς μονομαχίας. Δεχτήκανε αὐτὰ οἱ Πελοποννήσιοι καὶ ἔγινε ὄρκος, ἂν νικήσῃ ὁ Ὑλλος τῶν Πελοποννησίων τὸν πρῶτο, νὰ ξαναπάρουνε οἱ Ἡρακλεΐδες τὴν πατρικὴ τους κληρονομία. ἂν ὅμως νικήθῃ, τότε τὸ ἐναντίο, νὰ φύγουν οἱ Ἡρακλεΐδες μὲ τὸ στρατὸ τους, καὶ ἕκατὸ χρόνια νὰ μὴ ζητήσουνε ξαναγύρισμα στὴν Πελοπόννησο. Προτιμήθηκε λοιπὸν ἀπ' ὅλους τοὺς συμμάχους, πρόθυμος καὶ ὁ ἴδιος, ὁ Ἐχεμος τοῦ Ἀερόποδα, στρατηγὸς καὶ βασιλέας δικός μας, καὶ μονομάχησε καὶ σκότωσε τὸν Ὑλλο. Γι' αὐτὸ τὸ κατόρθωμα ἀποκτήσαμε ἀνάμεσα στοὺς τότε Πελοποννησίους κι ἄλλα προνόμια μεγάλα, ποὺ καὶ τώρα ἀκόμα τὰ ἔχουμε, καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ νὰ κρατοῦμε τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο πλευρὰ τοῦ στρατοῦ κάθε φορὰ ποὺ θὰ γίνετα κοινὴ ἐκστρατεία. Μὲ σᾶς λοιπὸν, ὦ Λακεδαιμόνιοι, δὲ θέλουμε νὰ φιλονικᾶμε, ἀλλὰ σᾶς ἀφήνουμε ὅποιο ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα θέλετε νὰ τὸ προτιμήσετε, τὸ ἄλλο ὅμως ἄκρο νομίζουμε πὼς πέφτει σὲ μᾶς νὰ τὸ κρατοῦμε, καθὼς καὶ τὸν περασμένο καιρό. Ἀλλὰ καὶ ξέχωρα ἀπ' αὐτὸ τὸ κατόρθωμα, ποὺ διηγηθήκαμε, νομίζουμε πὼς ἀξιώτεροι εἴμαστε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νὰ κρατοῦμε αὐτὴ τὴ θέση. Γιατὶ καὶ πολλοὺς καὶ γενναίους ἀγῶνες πολεμήσαμε μὲ σᾶς τοὺς ἴδιους, ὦ Σπαρτιᾶτες, καὶ μ' ἄλλους πολλοὺς τὸ ἴδιο δίκαιο εἶναι λοιπὸν ἐμεῖς νὰ κρατοῦμε τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο πλευρὰ καὶ ὄχι οἱ Ἀθηναῖοι, γιατί αὐτοὶ δὲν ἔχουνε καμωμένα τέτοια κατορθώματα ὅσα ἐμεῖς, οὔτε νέα οὔτε παλιὰ».

27 Οἱ μὲν ταῦτα ἔλεγον, Ἰθηναῖοι δὲ πρὸς ταῦτα ὑπεκρίναντο τάδε· «Ἐπιστάμεθα μὲν σύνοδον τήνδε μάχης εἵνεκεν συλλεγῆναι πρὸς τὸν βάρβαρον, ἀλλ' οὐ λόγων· ἐπεὶ δὲ ὁ Τεγεήτης προέθηκε παλαιὰ καὶ καινὰ λέγειν, τὰ ἐκατέροισι ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ κατέρρασταί χρηστά, ἀναγκαίως ἡμῖν ἔχει δηλῶσαι πρὸς ὑμέας, ὅθεν ἡμῖν πατρῷόν ἐστι εἶσοι χρηστοῖσι αἰεὶ πρῶτοι εἶναι μᾶλλον ἢ Ἀρκάσι. Ἡρακλείδας, τῶν οὗτοι φασὶ ἀποκτεῖναι τὸν ἡγεμόνα ἐν Ἰσθμῷ, τούτους πρότερον, ἐξελαυνόμενους ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐς τοὺς ἀπικοῖατο φεύγοντες δουλοσύνην πρὸς Μυκηναίων, μόνῳ ὑποδεξάμενοι τὴν Εὐρυσθέος ἕβριν κατείλομεν, σὺν ἐκείνοισι μάχῃ νικήσαντες τοὺς τότε ἔχοντας Πελοπόννησον· τοῦτο δὲ Ἀργεῖους τοὺς μετὰ Πολυνεΐκεος ἐπὶ Θήβας ἐλάσαντας, τελευτήσαντας τὸν αἰῶνα καὶ ἀτάφους κειμένους, στρατευσάμενοι ἐπὶ τοὺς Καδμείους ἀνελέσθαι τε τοὺς νεκροὺς φαμεν καὶ θάφαι τῆς ἡμετέρας ἐν Ἐλευσίνι· ἐστὶ δὲ ἡμῖν ἔργον εὖ ἔχον καὶ ἐς Ἀμαζονίδας τὰς ἀπὸ Θερμώδοντος ποταμοῦ ἐσβαλοῦσας κοτὲ ἐς γῆν τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐν τοῖσι Τρωϊκοῖσι πόνοισι σὸδαμῶν ἐλειπόμεθα· ἀλλ' οὐ γάρ τι προέχει τούτων ἐπιμενησθαι· καὶ γὰρ ἂν χρηστοὶ τότε ἔόντες ὄντοί νῦν ἂν εἶεν φλαυρότεροι, καὶ τότε ἔόντες φλαυροὶ νῦν ἂν εἶεν ἀμείνονες. Παλαιῶν μὲν νῦν ἔργων ἄλις ἔστω· ἡμῖν δὲ εἰ μηδὲν ἄλλο ἐστὶ ἀποδεδεγμένον, ὥσπερ ἐστὶ πολλά τε καὶ εὖ ἔχοντα εἰ τέοισι καὶ ἄλλοισι Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἔργου ἄξιοι εἶμεν τοῦτο τὸ γέρας ἔχειν καὶ ἄλλα πρὸς τούτῳ, οἵτινες μόνῳ Ἑλλήνων δὴ μονομαχήσαντες τῷ Πέρσῃ καὶ ἔργῳ τοσοῦτῳ ἐπιχειρήσαντες περιεγενόμεθα καὶ ἐνίκησαμεν ἔθνεα ἕξ τε καὶ τεσσαράκοντα. ἄρ' οὐ δίκαιοι εἶμεν ἔχειν ταύτην τὴν τάξιν ἀπὸ τούτου μόνου τοῦ ἔργου; ἀλλ' οὐ γὰρ ἐν τῷ τοιῷδε τάξιος εἵνεκεν στασιάζειν πρέπει, ἄρτιοί εἶμεν πειθεσθαι ὑμῖν, ὧ Λακεδαιμόνιοι, ἵνα δοκέει ἐπιτηδεώτατον ἡμέας εἶναι ἐστάναι καὶ κατ' οὐστίνας· πάντῃ γὰρ τεταγμένοι πειροσόμεθα εἶναι χρηστοί. ἐξηγέεσθε δὲ ὡς πεισόμενων».

28 Οἱ μὲν ταῦτα ἀμείβοντο, Λακεδαιμονίων δὲ ἀνέβωσε ἅπαν τὸ στρατόπεδον Ἰθηναίους ἀξιονικότερους εἶναι ἔχειν τὸ κέρας ἢ περ Ἀρκάδας. Οὕτῳ δὴ ἔσχον οἱ Ἰθηναῖοι καὶ ὑπερεβάλλοντο τοὺς Τεγεήτας.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀποκριθῆκανε σ' αὐτά: «Ἐμεῖς ἔχουμε τὴν ἰδέα πῶς 27
ἢ ἐδῶ σὺνάξῃ μας ἔγινε γιὰ μάχη μὲ τὸ βάρβαρο καὶ ὄχι γιὰ λόγια·
ἀφοῦ ὅμως ὁ Τεγεάτης ρήτορας ἀνάλαβε νὰ σᾶς ἐκθέσῃ καινούργια καὶ
παλιὰ κατορθώματα, πού αὐτοὶ καὶ μεῖς ἐπράξαμε σ' ὅλο τὸν αἰῶνα,
ἀναγκαζόμεστε νὰ σᾶς ἐκθέσουμε ἀπὸ πότε τὸ 'χουμε πατρογονικὸ νὰ
εἴμαστε γενναῖοι καὶ νὰ πρωτεύουμε περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἀρχαῖδες.
Πρῶτα, τοὺς Ἡρακλεΐδες (πού τὸν ἀρχηγὸ τους καυχιοῦνται οἱ Τεγεᾶτες
ὅτι στὸν Ἴσθμὸ τότε σκοτώσανε) ὅταν μιὰ φορὰ γυρεῦανε ἀπὸ τοὺς Ἑλ-
ληνες καταφύγιο γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴ δουλεία τῶν Μυκηναίων, μό-
νοι ἔμεῖς τοὺς δεχτήκαμε, καὶ τοῦ Εὐρυσθέα τὴν αὐθάδεια τὴν κατα-
λύσαμε, καὶ κάνοντας συμμαχία μαζί τους νικήσαμε ἐκείνους πού ἐξου-
σιάζανε τότε τὴν Πελοπόννησο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ βοηθήσαμε τοὺς
Ἀργεῖους, πού μαζί μὲ τὸν Πολυνεΐκη¹⁵⁸ ἐκστρατέψανε στὴ Θήβα· ἀφοῦ
δηλαδὴ σκοτωθῆκανε πολλοὶ Ἀργεῖοι καὶ μένανε ἄταφοι, κινήσαμε πόλεμο
κατὰ τῶν Καδμείων, σηκώσαμε τοὺς νεκροὺς καὶ καύχημα τὸ 'χουμε πῶς
τάφο τοὺς δώσαμε σὲ δικό μας τόπο, στὴν Ἐλευσίνα. Ἐχουμε καὶ ἄλλο λαμ-
πρὸ κατόρθωμα μὲ τὶς Ἀμαζόνες¹⁵⁹, πού μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρὸ ἤρθανε ἀπὸ
τὸ Θερμῶδοντα¹⁶⁰ ποτάμι καὶ κάμανε εἰσβολὴ στὴν Ἀττικὴ. Τέλος καὶ
κατὰ τὰ Τρωϊκὰ¹⁶¹ δὲ μείναμε πίσω ἀπὸ κανέναν πολεμῶντας. Δὲν ἔχει
ὅμως καμιὰ σημασία νὰ ξαναθυμίζουμε ὅλα αὐτά. Γιατὶ ὄντας τότε παλλη-
κάρια, αὐτοὶ κι ἔμεῖς, τώρα μπορούσαμε νὰ εἴμαστε δειλοὶ, καὶ τότε
ὄντας δειλοὶ τώρα νὰ εἴμαστε ἀνδρεῖοι. Φτάνουνε ὡς ἐδῶ λοιπὸν οἱ πε-
ρασμένες παλληκαριές· ἔμεῖς καὶ τίποτε ἄλλο ἂν δὲν εἴχαμε νὰ δείξουμε,
ἂν καὶ ἄλλοι Ἑλληνες ἔχουνε νὰ δείξουνε πολλὰ ἔργα καὶ λαμπρά, ὅμως
γιὰ τὸ κατόρθωμα τοῦ Μαραθῶνα εἴμαστε ἄξιοι νὰ πάρουμε αὐτὸ τὸ
βραβεῖο καὶ ἄλλα ἀκόμα περισσότερα, ἀφοῦ μονάχοι ἔμεῖς ἀπ' ὅλους
τοὺς Ἑλληνες μονομαχήσαμε μὲ τὸν Πέρση· ἂν καὶ τὸ ἔργο ἦτανε τόσο
μεγάλο, πέρα - πέρα τὸ βγάλαμε καὶ νικήσαμε σαρανταεξι ὅλα ἔθνη.
Δὲν εἶναι δίκιο λοιπὸν νὰ πάρουμε αὐτὴ τὴ θέση γι' αὐτὸ μονάχο τὸ κατόρ-
θωμα; Ὅμως δὲν ταιριάζει, μέσα σὲ τέτοιον κίνδυνο, γιὰ τάξεις νὰ φι-
λονικῶμε, καὶ γι' αὐτὸ εἴμαστε πρόθυμοι, ὦ Λακεδαιμόνιοι, τὶς δικές
σας διαταγὲς ν' ἀκοῦμε, καὶ ἐκεῖ πού νομίζετε πιὸ ταιριαστὸ γιὰ μᾶς θέ-
ση νὰ πιάσουμε καὶ σ' ὅποιους νὰ σταθοῦμε ἀντιμέτωποι· γιατί παντοῦ,
ὅπου καὶ νὰ παραταχτοῦμε, θὰ βάλουμε τὰ δυνατά μας νὰ φανοῦμε παλλη-
κάρια. Τραβᾶτε λοιπὸν ἐμπρός, καὶ σᾶς ἀκολουθοῦμε».

Αὐτὰ τὰ λόγια ἀποκριθῆκανε οἱ Ἀθηναῖοι· καὶ τῶν Λακεδαιμονίων 28

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐτάσσοντο ὧδε οἱ ἐπιφοιτῶντές τε καὶ οἱ ἀρχὴν ἐλθόντες Ἑλλήνων· τὸ μὲν δεξιὸν κέρασ εἶχον Λακεδαιμονίων μύριοι· τούτων δὲ τοὺς πεντακισχίλιους ἐόντας Σπαρτιήτας ἐφύλασσαν φίλοι τῶν εἰλωτέων πεντακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι, περὶ ἄνδρα ἕκαστον ἐπὶ τεταγμένοι. Προσεχέας δὲ σφι εἴλοντο ἐστάναι οἱ Σπαρτιῆται τοὺς Τεγεήτας καὶ τιμῆς εἵνεκεν καὶ ἀρετῆς· τούτων δ' ἦσαν ὀπλίται χίλιοι καὶ πεντακόσιοι. Μετὰ δὲ τούτους ἴσταντο Κορινθίων πεντακισχίλιοι, παρὰ δὲ σφι εὔροντο παρὰ Πausανίω ἐστάναι Ποιδιαητέων τῶν ἐκ Παλλήνης τοὺς παρεόντας τριηκοσίους. Τούτων δὲ ἐχόμενοι ἴσταντο Ἀρκάδες Ὀρχομένιοι ἑξακόσιοι, τούτων δὲ Σικυνῶνιοι τρισχίλιοι· τούτων δὲ εἶχοντο Ἐπιδαυρίων ὀκτακόσιοι. Παρὰ δὲ τούτους Τροιζηνίων ἐτάσσοντο χίλιοι, Τροιζηνίων δὲ ἐχόμενοι Λεπρηετέων διηκόσιοι, τούτων δὲ Μυκηναίων καὶ Τιρυνθίων τετρακόσιοι, τούτων δὲ ἐχόμενοι Φλιάσιοι χίλιοι· παρὰ δὲ τούτους ἔσταναν Ἐρμιονέες τριηκόσιοι. Ἐρμιονέων δὲ ἐχόμενοι ἴσταντο Ἐρετριέων τε καὶ Στυρέων ἑξακόσιοι, τούτων δὲ Χαλκιδιέες τετρακόσιοι, τούτων δὲ Ἀμπρακιητέων πεντακόσιοι. Μετὰ δὲ τούτους Λευκαδίων καὶ Ἀνακτορίων ὀκτακόσιοι ἔσταναν, τούτων δὲ ἐχόμενοι Παλῆες οἱ ἐκ Κεφαλληνίης διηκόσιοι. Μετὰ δὲ τούτους Αἰγινητέων πεντακόσιοι ἐτάχθησαν. Παρὰ δὲ τούτους ἐτάσσοντο Μεγαρέων τρισχίλιοι· εἶχοντο δὲ τούτων Πλαταιέες ἑξακόσιοι. Τελευταῖοι δὲ καὶ πρῶτοι Ἀθηναῖοι ἐτάσσοντο κέρασ ἔχοντες τὸ εὐώνυμον ὀκτακισχίλιοι, ἐστρατήγεε δ' αὐτῶν Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου.

- 29 Οὗτοι, πλὴν τῶν ἐπὶ περὶ ἕκαστον τεταγμένων Σπαρτιήτησι, ἦσαν ὀπλίται, συνάπαντες ἐόντες ἀριθμὸν τρεῖς τε μυριάδες καὶ ὀκτὼ χιλιάδες καὶ ἑκατοντάδες ἐπὶ ὀπλίται μὲν οἱ πάντες συλλεγέντες ἐπὶ τὸν βάθραρον ἦσαν τοσοῦτοι, φιλῶν δὲ πλῆθος ἦν τότε· τῆς μὲν Σπαρτιτικῆς τάξις πεντακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι ἄνδρες ὡς ἐόντων ἐπὶ περὶ ἕκαστον ἄνδρα, καὶ τούτων πᾶς τις παρήρητο ὡς ἐς πόλεμον, οἱ δὲ τῶν λοιπῶν Λακεδαιμονίων καὶ Ἑλλήνων φίλοι, ὡς εἶς περὶ ἕκαστον ἐὼν ἄνδρα, πεντακόσιοι καὶ τετρακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι ἦσαν. Ψιλῶν μὲν δὴ τῶν μαχίμων ἦν τὸ πλῆθος ἕξ τε μυριάδες καὶ ἐννέα χιλιάδες καὶ ἑκατοντάδες πέντε, τοῦ δὲ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ τοῦ συνελθόντος ἐς Πλαταιᾶς σὺν τε ὀπλίτησι καὶ φιλοῖσι τοῖσι μαχίμοισι ἑνδεκα μυριάδες ἦσαν,

ὄλο τὸ στρατόπεδο σήκωσε βοή λέγοντας πὼς οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι πιὸ ἄξιοι νὰ ἔχουνε τὸ ἓνα πλευρὸ παρὰ οἱ Ἀρκάδες. Ἔτσι λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι προτιμηθῆκανε ἀπὸ τοὺς Τεγεᾶτες.

Ἦστερα, νὰ πῶς ἀρχίσανε νὰ μπαίνουνε σὲ παράταξη οἱ Ἕλληνες, ὅσοι εἶτε εἶχανε ἔρθει ἀπὸ τὴν ἀρχή, εἶτε ἐξακολουθοῦσαν νὰ ῥχονται τὸ δεξιὸ πλευρὸ τὸ πήρανε δέκα χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι· στὶς πέντε χιλιάδες ἀπ' αὐτοὺς, καθαρὸς Σπαρτιᾶτες¹⁶², τοὺς παραστέκανε ἐλαφροὶ στρατιῶτες Εἰλωτες¹⁶³ τριάντα πέντε χιλιάδες, δηλαδή σὲ κάθε Σπαρτιάτῃ ἐφτὰ παραστάτες. Ἀμέσως ὕστερα ἀπ' αὐτοὺς, προτιμήσανε οἱ Σπαρτιᾶτες νὰ βάλουνε τοὺς Τεγεᾶτες, καὶ γιὰ τιμὴ καὶ γιὰ τὴν παλλημαριά τους ἦτανε αὐτοὶ χίλιοι πεντακόσιοι ὀπλίτες. Κοντὰ σ' αὐτοὺς σταθῆκανε πέντε χιλιάδες Κορίνθιοι, καὶ παρακάτω προτιμηθῆκανε ἀπὸ τὸν Παισαανία οἱ τριακόσιοι Ποτειδαῖτες πὺ ἤρθανε ἀπὸ τὴν Παλλήνη· στὸ πλευρὸ τους στεκόντανε ἐξακόσιοι Ἀρκάδες¹⁶⁴ Ὀρχομένιοι καὶ στὸ δικὸ τους πλευρὸ τρεῖς χιλιάδες Σικυώνιοι· κοντὰ τους ἦτανε ὀχτακόσιοι Ἐπιδαύριοι· παρακάτω χίλιοι Τροιζήνιοι, κοντὰ στοὺς Τροιζηνίους διακόσιοι Λεπρεᾶτες, κοντὰ σ' αὐτοὺς τετρακόσιοι Μυκηναῖοι καὶ Τυρῆνιοι, ὕστερα χίλιοι Φλιάσιοι, καὶ πιὸ κοντὰ τριακόσιοι Ἐρμιονεῖς. Στους Ἐρμιονεῖς κατόπι ἐξακόσιοι Ἐρετριεῖς καὶ Στυρεῖς, ἔπειτα τετρακόσιοι Χαλκιδεῖς, καὶ ἔπειτα πεντακόσιοι Ἀμπρακιῶτες. Ἦστερα ἀπ' αὐτοὺς σταθῆκανε Λευκάδιοι καὶ Ἀνακτόριοι ὀχτακόσιοι, ἔπειτα διακόσιοι Κεφαλλῆνες ἀπὸ τὴν Πάλη· πιὸ πέρα πεντακόσιοι Αἰγινῆτες, κοντὰ σ' αὐτοὺς τρεῖς χιλιάδες Μεγαρεῖς, καὶ τέλος ὕστερα ἀπ' αὐτοὺς ἐξακόσιοι Πλαταιεῖς. Τελευταῖοι καὶ πρῶτοι¹⁶⁵ παραταχῆκανε ὀχτὼ χιλιάδες Ἀθηναῖοι, καὶ στρατηγὸς τους ἦτανε ὁ Ἀριστείδης τοῦ Λυσιμάχου.

Αὐτοὶ ὄλοι, ἂν ἐξαίρεσουμε τοὺς ἐφτὰ Εἰλωτες γύρω στὸν κάθε 29 Σπαρτιάτῃ, ἦτανε ὄλοι ὀπλίτες καὶ φτάγανε τὶς τριάντα ὀχτὼ χιλιάδες καὶ ἑκατὸν ἐφτὰ ἄνδρες. Αὐτὸς ἦτανε ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀπλιτῶν, πὺ στρατολογηθῆκανε· τῶν ἐλαφρῶν ὁ ἀριθμὸς ἦτανε ὁ παρακάτω· ἀπὸ τὴ σπαρτιατικὴ παράταξη τριάντα πέντε χιλιάδες, καθὼς εἶπα, ὄλοι ἔτοιμοι γιὰ βοηθητικὸ πόλεμο. Οἱ ἄλλοι ἐλαφροὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων Λακεδαιμόνιων, ἀφοῦ ἓνας ἐλαφρὸς παραστεκότανε σ' ἓναν ὀπλίτη, ἦτανε τριάντα τέσσερεις χιλιάδες πεντακόσιοι¹⁶⁶. Ὡστε ὄλοι οἱ μάχιμοι¹⁶⁷ ἐλαφροὶ φτάγανε τὶς ἐξήντα ἑννέα χιλιάδες πεντακόσιους, καὶ ὄλος ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, πὺ συνάχτηκε στὶς Πλαταιές, ὀπλίτες καὶ ἐλαφροὶ, ἦτανε ἑκατὸ δέκα χιλιάδες παρὰ χίλιους ὀχτακοσίους· ἀλλὰ μαζί μὲ τοὺς 30

μιῆς χιλιάδος, πρὸς δὲ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν καταδέουσαι· σὺν δὲ Θεσπιέων τοῖσι παρεούσι ἐξεπληροῦντο αἱ ἔνδεκα μυριάδες· παρήσαν γὰρ καὶ Θεσπιέων ἐν τῷ στρατοπέδῳ οἱ περιεόντες, ἀριθμὸν ἕς ὀκτακοσίους καὶ χιλίους· ὄπλα δὲ οὐδ' οὔτοι εἶχον.

31 Οὔτοι μὲν νῦν ταχθέντες ἐπὶ τῷ Ἀσωπῷ ἐστρατοπεδεύοντο, οἱ δ' ἀμφὶ Μαρδόνιον βάρβαροι ὡς ἀπεκίθουνσαν Μασίστιον, παρήσαν, πυθόμενοι τοὺς Ἕλληνας εἶναι ἐν Πλαταιῆσι, καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τὸν Ἀσωπὸν τὸν ταύτη ῥέοντα. Ἀπικόμενοι δὲ ἀντετάσσοντο ὧδε ὑπὸ Μαρδονίου· κατὰ μὲν Λακεδαιμονίους ἔστησε Πέρσας· καὶ δὴ πολλὸν γὰρ περιῆσαν πλήθει οἱ Πέρσαι, ἐπὶ τε τάξις πλεῦνας ἐκεκοσμέατο καὶ ἐπεῖχον τοὺς Τεγεῆτας· ἔταξε δὲ οὕτω· ὅ τι μὲν ἦν αὐτοῦ δυνατώτατον πᾶν ἀπολέξας ἔστησε ἀντίον Λακεδαιμονίων, τὸ δὲ ἀσθενέστερον παρέταξε κατὰ τοὺς Τεγεῆτας. Ταῦτα δ' ἐποίειε φραζόντων τε καὶ διδασκόντων Θηβαίων. Περσέων δὲ ἐχομένους ἔταξε Μήδους· οὔτοι δὲ ἐπέσχον Κορινθίους τε καὶ Ποτιδαίητας καὶ Ὀρχομενίους τε καὶ Σικωνίους. Μήδων δὲ ἐχομένους ἔταξε Βακτρίους· οὔτοι ἐπέσχον Ἐπιδαυρίους τε καὶ Τροιζηνίους καὶ Λεπρεῆτας τε καὶ Τιρυνθίους καὶ Μυκηναίους τε καὶ Φλιασίους. Μετὰ δὲ Βακτρίους ἔστησε Ἰνδούς· οὔτοι δὲ ἐπέσχον Ἐρμιονέας τε καὶ Ἐρετριέας καὶ Στυρέας τε καὶ Χαλκιδέας. Ἰνδῶν δὲ ἐχομένους Σάκας ἔταξε, οἳ ἐπέσχον Ἀμπρακινήτας τε καὶ Ἀνακτορίους καὶ Λευκαδίους καὶ Παλέας καὶ Αἰγινήτας. Σακέων δὲ ἐχομένους ἔταξε ἀντὶ Ἀθηναίων τε καὶ Πλαταιέων καὶ Μεγαρέων Βοιωτούς τε καὶ Λοκροὺς καὶ Μηλιέας καὶ Θεσσαλοὺς καὶ Φωκέων τοὺς χιλίους· οὐ γὰρ ὧν ἅπαντες οἱ Φωκέες ἐμῆδιον, ἀλλὰ τινες αὐτῶν καὶ τὰ Ἑλλήνων αὖξον περὶ τὸν Παρνησὸν κατειλημένοι, καὶ ἐνθεῦτεν ὀρμεόμενοι ἐφερόν τε καὶ ἤγον τήν τε Μαρδονίου στρατιήν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἔοντας Ἑλλήνων· ἔταξε δὲ καὶ Μακεδόνας τε καὶ τοὺς περὶ Θεσσαλίην οἰκημένους κατὰ τοὺς Ἀθηναίους.

32 Ταῦτα μὲν τῶν ἐθνέων τὰ μέγιστα οὐνόμασται τῶν ὑπὸ Μαρδονίου ταχθέντων, τὰ περὶ ἐπιφανέστατά τε ἦν καὶ λόγου πλείστον· ἐνήσαν δὲ καὶ ἄλλων ἐθνέων ἄνδρες ἀναμειγμένοι, Φρυγῶν τε καὶ Θρηῆτων καὶ Μυσῶν τε καὶ Παιόνων καὶ τῶν ἄλλων, ἐν δὲ καὶ Αἰθιοπίων τε καὶ Αἰ-

Θεσπιεῖς πού παρευρεθήκανε, ὁ ἀριθμὸς ἔφτανε τὶς ἑκατὸ χιλιάδες σω-
στές· ἦτανε στὸ στρατόπεδο καὶ ἀπὸ τοὺς Θεσπιεῖς ὅσοι εἶχανε σωθῆ¹⁶⁸,
ὡς χίλιοι ὀχτακόσιοι, ὅπλα ὅμως δὲν εἶχανε. Αὐτοὶ ὅλοι ἦτανε στρατο-
πεδευμένοι καὶ κρατούσανε τὴν παράταξη κοντὰ στὸν Ἄσωπὸ.

Ἄφου οἱ βάρβαροι μὲ τὸ Μαρδόνιο ἀποτελειώσανε τὴν κηδεῖα τοῦ 31
Μασιστίου, μαθαίνοντας πὼς οἱ Ἕλληνες πιάσανε τὶς Πλαταιεῖς, ἀμέσως
κινήσανε κι αὐτοὶ νὰ πιάσουνε θέση κοντὰ στὸν Ἄσωπὸ ποταμὸ, πού
περνοῦσε ἀπὸ κειπέρα. Φτάνοντας, νὰ πῶς ὁ Μαρδόνιος τοὺς παράταξε
ἀντίκρου ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Στους Λακεδαιμονίους ἔβαλε τοὺς Πέρσες·
ἐπειδὴ ὅμως ἦτανε οἱ Πέρσες πολὺ περισσότεροί, παραταχτήκανε σὲ
πυκνότερες γραμμές· ὅμως καὶ πάλι περίσσευε ἡ παράταξή τους κι ἔφτα-
νε ν' ἀντικρούζη καὶ τοὺς Τεγεᾶτες· ἔκαμε ὅμως ὁ Μαρδόνιος καὶ τὸ παρα-
κάτω ὅ,τι ἦτανε πιὸ διαλεχτὸ ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ ἴστησε ἀντίκρου ἀπὸ τοὺς
Λακεδαιμονίους, καὶ τὸ πιὸ ἀδύνατο τὸ ἔβαλε κατὰ τὸ μέρος τῶν Τεγεατῶν.
Κι αὐτὰ ὅλα πού ἔκαμε ἦτανε ἀπὸ συμβουλές καὶ ὁδηγίες τῶν Θηβαίων.

Κοντὰ στους Πέρσες ἔβαλε τοὺς Μήδους· αὐτοὶ ἀντικρούζανε γε-
μάτη τὴ γραμμὴ τῶν Κορινθίων, Ποτειδαιατῶν, Ὀρχομενίων καὶ Σι-
κυωνίων. Κοντὰ στους Μήδους ἔβαλε τοὺς Βακτρίους· σ' αὐτοὺς πάλι
ἔπεσε ἡ γραμμὴ τῶν Ἐπιδαυρίων, Τροιζηνίων, Λεπρεατῶν, Τιρυν-
θίων, Μυκηναίων καὶ Φλιασίων. Κοντὰ στους Βακτρίους ἔβαλε τοὺς
Ἰνδοὺς νὰ βαστᾶνε τοὺς Ἑρμιονεῖς, τοὺς Ἐρετριεῖς, Στυρεῖς καὶ Χαλ-
κιδεῖς. Κοντὰ στους Ἰνδοὺς ἔβαλε τοὺς Σάκες, πού ἀντικρούζανε τοὺς
Ἀμπρακιῶτες, Ἀνακτορίους, Λευκαδίους, Παλεῖς καὶ Αἰγινῆτες. Κον-
τὰ στους Σάκες, γιὰ ν' ἀντικρούζουνε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Πλαταιεῖς
καὶ Μεγαρεῖς, ἔβαλε τοὺς Βοιωτοὺς, τοὺς Λοκροὺς, τοὺς Μαλιεῖς, τοὺς
Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς χίλιους Φωκεῖς γιὰτὶ δὲν πήγανε ὅλοι οἱ Φωκεῖς
μὲ τὸν Πέρση, ἀλλὰ λίγοι ἀπ' αὐτοὺς, καὶ οἱ ἄλλοι βοηθοῦσανε τοὺς Ἕλ-
ληνες ἀπομονωμένοι στὸν Παρνασσό, καὶ ἔχοντας καταφύγιο τὸ βουνὸ
μεγάλως βλάβες προξενούσανε στοῦ Μαρδονίου τὸ στρατὸ καὶ στοὺς
Ἕλληνες συμμάχους του. Ἐβαλε ἀκόμα καὶ τοὺς Μακεδόνες κι ἄλλους
ἀκόμη λαοὺς ἀπὸ τὴ Θεσσαλία ἀντίκρου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους.

Ἐκαμα ἐδῶ λόγος γιὰ τοὺς πιὸ δυνατοὺς καὶ ἐπίσημους λαοὺς ἀπ' 32
ὅσους λάβανε μέρος στὴν παράταξη καὶ πού ἀξίζανε νὰ τοὺς ἀναφέρω·
ἦτανε ὅμως ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ ἄλλοι, καθὼς Φρύγες, Μυσοί, Θραῖ-
κες, Παίονες, καὶ ἀπὸ τοὺς Αἰθίοπες καὶ τοὺς Αἰγυπτίους κάποιες φυ-
λές, οἱ μόνες ἀπ' αὐτοὺς πού ξέρουνε ἀπὸ πόλεμο. Αὐτοὺς, πρὶν φύγη

γυπτίων οἱ τε Ἑρμοτόβιες καὶ οἱ Καλασίριες καλεόμενοι μαχαιοφόροι, οἱ πέρ εἰσι Αἰγυπτίων μῦνοι μάχιμοι. Τούτους δὲ ἔτι ἐὼν ἐν Φαλήρω ἀπὸ τῶν νεῶν ἀπεριβιάσατο ἐόντας ἐπιβάτας· οὐ γὰρ ἐτάχθησαν ἐς τὸν πεζὸν τὸν ἅμα Ξέρξη ἀπικόμενον ἐς τὰς Ἀθήνας Αἰγύπτιοι· τῶν μὲν δὴ βαρβάρων ἦσαν τριήκοντα μυριάδες, ὡς καὶ πρότερον δεδήλωται, τῶν δὲ Ἑλλήνων τῶν Μαρδονίου συμμάχων οἶδε μὲν οὐδεὶς ἀριθμὸν (οὐ γὰρ ὦν ἠριθμήθησαν), ὡς δὲ ἐπεικάσαι, ἐς πέντε μυριάδας συλλεγῆναι εἰκάζω. Οὗτοι οἱ παραταχθέντες πεζοὶ ἦσαν, ἡ δὲ ἵππος χωρὶς ἐτέτακτο.

44 Ὡς δὲ πρόσω τῆς νυκτός προελήλατο, καὶ ἡσυχίη ἐδόκει εἶναι ἀνὰ τὰ στρατόπεδα καὶ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐν ὕπνῳ, τηρκαῦτα προσελάσας ἵππῳ πρὸς τὰς φυλακὰς τὰς Ἀθηναίων Ἀλέξανδρος ὁ Ἀμύντεω, στρατηγός τε ἐὼν καὶ βασιλεὺς Μακεδόνων, ἐδίζητο τοῖσι στρατηγοῖσι ἐς λόγους ἐλθεῖν. Τῶν δὲ φυλάκων οἱ μὲν πλεῖνες παρέμενον, οἱ δ' ἔθειον ἐπὶ τοὺς στρατηγούς, ἐλθόντες δὲ ἔλεγον, ὡς ἄνθρωπος ἦκοι ἐπ' ἵππον ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Μήδων, ὃς ἄλλο μὲν οὐδὲν παραγυμνοῖ ἔπος, στρατηγούς δὲ οὐνομάζων ἐθέλειν φησὶ ἐς λόγους ἐλθεῖν.

45 Οἱ δὲ ἐπεὶ ταῦτα ἤκουσαν, αὐτίκα εἶποντο ἐς τὰς φυλακὰς ἀπικόμενοισι δὲ ἔλεγε Ἀλέξανδρος τάδε· «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, παραθήκην ὑμῖν τὰ ἔπεα τάδε τίθεμαι, ἀπόρρητα ποιεύμενος πρὸς μηδένα λέγειν ὑμέας ἄλλον ἢ Πανσανίην, μὴ με διαφθείρητε· οὐ γὰρ ἂν ἔλεγον, εἰ μὴ μεγάλως ἐκηδόμην συναπάσης τῆς Ἑλλάδος· αὐτός τε γὰρ Ἕλληνας γένος εἰμὶ τῶρχαῖον, καὶ ἀντ' ἐλευθέρης δεδουλωμένην οὐκ ἂν ἐθέλοιμι ὀρᾶν τὴν Ἑλλάδα· λέγω δὲ ὦν ὅτι Μαρδονίῳ τε καὶ τῇ στρατιῇ τὰ σφάγια οὐ δύναται καταθύμια γενέσθαι· πάλαι γὰρ ἂν ἐμάχεσθε· νῦν δὲ οἱ δέδοκται τὰ μὲν σφάγια εἶναι χαίρειν, ἅμα ἡμέρη δὲ διαφωσκούση συμβολὴν ποιέσθαι· καταρῶδηκε γὰρ μὴ πλεῖνες συλλεχθῆτε, ὡς ἐγὼ εἰκάζω πρὸς ταῦτα ἐτοιμάζεσθε· ἦν δὲ ἄρα ὑπερβάλλεται τὴν συμβολὴν Μαρδόνιος καὶ μὴ ποιήηται, λιπαρέετε μένοντες· ὀλίγων γὰρ σφι ἡμερέων λείπεται σιτία· ἦν δὲ ὑμῖν ὁ πόλεμος ὅδε κατὰ νόον τελευτήση, μνησθῆναι τινα

ἀκόμα ἀπὸ τὸ Φάληρο, τοὺς ἔβγαλε ὁ Μαρδόνιος ἀπὸ τὰ πλοῖα, γιὰ δουλεύανε στὰ πληρώματα. Οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἀνήκανε ἀπ' ἀρχῆς στὸ πεζικό, ποὺ κατέβηκε μὲ τὸν Ξέρξη στὴν Ἀθήνα. Τῶν βαρβάρων λοιπὸν ὁ στρατὸς ἦτανε τριακόσιες χιλιάδες. Τοὺς συμμάχους τοῦ Μαρδονίου Ἕλληνες κανεῖς δὲν τοὺς ξέρει πόσοι ἦτανε (ἀφοῦ δὲ μετρηθήκανε), ὅμως, ὅσο μπορῶ νὰ ἀπεικάσω, ὡς πενήντα χιλιάδες, θαρρῶ, θὰ ἦτανε συναγμένοι. Αὐτοὶ ἦτανε οἱ δύο, ποὺ σταθήκανε ἀντιμέτωποι, πεζοὶ στρατοί. Ὅσο γιὰ τὸ ἵππικό, αὐτὸ ἦτανε σὲ θέση χωριστὴ τοποθετημένο.

5. ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ. ΟΙ ΣΤΡΑΤΟΙ ΑΛΛΑΖΟΥΝΕ ΠΑΡΑΤΑΞΗ.

Ἦτανε προχωρημένη ἡ νύχτα, καὶ νόμιζε κανεῖς πὼς ἡσυχία ⁴⁴ βασιλεύε στὰ δυὸ στρατόπεδα, καὶ πὼς κάθε ἄνθρωπος βρισκότανε σὲ ὕπνο βαθύ· ὅπου, προβαίνοντας μὲ τὸ ἄλογό του κατὰ τὶς προφυλακὲς τῶν Ἀθηναίων ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ Ἀμύντα, στρατηγὸς καὶ βασιλέας τῶν Μακεδόνων, ζητοῦσε καὶ καλὰ νὰ μιλήσῃ μὲ τοὺς στρατηγούς. Ἀπὸ τοὺς σκοποὺς μείνανε οἱ περισσότεροι στὴ θέση τους, καὶ τρέξανε καμπόσοι λέγοντας στοὺς στρατηγούς πὼς κάποιος καβαλάρης ἔφτασε ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν Μήδων, καὶ ἄλλο τίποτε δὲν ἀνοίγει τὸ στόμα του νὰ πῆ, παρὰ τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν, καὶ λέει πὼς θέλει νὰ τοὺς ἀνταμώσῃ.

Οἱ στρατηγοὶ ἀμέσως, ἀκούγοντας αὐτά, ἀκολουθήσανε τοὺς ἀν- ⁴⁵θρώπους στὶς προφυλακὲς, κι ἐκεῖ ἀφοῦ φτάσανε, ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς εἶπε: «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὰ λόγια ποὺ ἔχω νὰ σᾶς πῶ στὴν καρδιά σας τὰ ἐμπιστεύομαι, καὶ δὲν ἐπιτρέπω σὲ κανέναν ἄλλο νὰ τὰ πῆτε παρὰ στὸν Πausανία, ἀλλιῶς θὰ μὲ πάρετε στὸ λαιμό σας· καὶ δὲ θ' ἀνοίγα τὸ στόμα μου, ἂν δὲν εἶχα τὴν ἔγνοια, ἔγνοια μεγάλη, ὅλης τῆς Ἑλλάδας. Ἕλληνας εἶμαι κι ἐγὼ ἀπὸ παλιὰ γενιά, καὶ δὲν ἐπιθυμοῦσα ἀπὸ τὴ λευτεριά της νὰ τὴ δῶ νὰ πέσῃ στὴ δουλεία. Σᾶς λέγω λοιπὸν πὼς οἱ θυσιῆς ἐπιμένουνε καὶ καλὰ νὰ δείχνουνε κακὰ σημάδια στὸ Μαρδόνιο καὶ τὸ στρατό του· εἰδεμὴ, θὰ εἶχε ἀρχίσει ἡ μάχη πολὺ πρωτύτερα. Τώρα ὅμως ἀποφάσισε νὰ παραβλέψῃ τὶς θυσιῆς, καὶ, μόλις ἀρχίση νὰ χαράζῃ ἡ μέρα, νὰ σᾶς ἐπιτεθῇ· γιὰτί, καθὼς ἐγὼ ὑποθέτω, φοβᾶται πολὺ μήπως συναχθῆτε περισσότεροι. Λοιπὸν, ὕστερα ἀπὸ ὅσα

χρηὶ καὶ ἐμεῦ ἐλευθερώσιος πέρι, ὃς Ἑλλήνων εἵνεκεν οὕτω ἔργον παρά-
βολον ἔργασμαι ὑπὸ προθυμίας, ἐθέλων ὑμῖν δηλώσαι τὴν διάνοιαν τὴν
Μαρδονίου, ἵνα μὴ ἐπιπέσωσι ὑμῖν [ἐξαίφνης] οἱ βάρβαροι μὴ προσδεκο-
μένοισί κω. Εἰμὶ δὲ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών».

- 46 Ὁ μὲν ταῦτα εἶπας ἀπήλανε ὀπίσω ἐς τὸ στρατόπεδον καὶ τὴν ἑωυτοῦ
τάξιν, οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων ἐλθόντες ἐπὶ τὸ δεξιὸν κέρας ἔλε-
γον Πανσανίῃ τά περ ἤκουσαν Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ τούτῳ τῷ λόγῳ καταρ-
ρωδήσας τοὺς Πέρσας ἔλεγε τάδε·

«Ἐπεὶ τοίνυν ἐς ἡῶ ἡ συμβολὴ γίνεται, ὑμέας μὲν χρεῶν ἐστί τοὺς
Ἀθηναίους στήναι κατὰ τοὺς Πέρσας, ἡμέας δὲ κατὰ τοὺς Βοιωτοὺς τε
καὶ τοὺς κατ' ὑμέας τεταγμένους Ἑλλήνων, τῶνδε εἵνεκεν ὑμεῖς ἐπί-
στασθε τοὺς Μήδους καὶ τὴν μάχην αὐτῶν ἐν Μαραθῶνι μαχεσάμενοι,
ἡμεῖς δὲ ἄπειροί τε εἴμεν καὶ ἀδαεῖς τούτων τῶν ἀνδρῶν. Σπαρτιητέων
γὰρ οὐδεὶς πεπειρηται Μήδων, ἡμεῖς δὲ Βοιωτῶν καὶ Θεσσαλῶν ἔμπει-
ροί εἴμεν· ἀλλ' ἀναλαβόντας τὰ ὄπλα χρεῶν ἐστί ἵεναι ὑμέας μὲν ἐς τόδε
τὸ κέρας, ἡμέας δὲ ἐς τὸ εὐώνυμον».

Πρὸς δὲ ταῦτα εἶπαν οἱ Ἀθηναῖοι τάδε· «Καὶ αὐτοῖσι ἡμῖν πάλαι
ἀπ' ἀρχῆς, ἐπεὶ τε εἶδομεν κατ' ὑμέας τασσομένους τοὺς Πέρσας, ἐν-
νόῳ ἐγένετο εἰπεῖν ταῦτα, τά περ ὑμεῖς φθάντες προσφέρετε· ἀλλὰ γὰρ
ἀρρωδέομεν μὴ ὑμῖν οὐκ ἡδέες γένωνται οἱ λόγοι· ἐπεὶ δ' ὦν αὐτοὶ
ἐμνήσθητε, καὶ ἡδομένοισι ἡμῖν οἱ λόγοι γεγόνασι καὶ ἐτοιμοὶ εἴμεν
ποιεῖν ταῦτα».

- 47 Ὡς δ' ἤρεσκε ἀμφοτέροισι ταῦτα, ἠὼς τε διέφαινε καὶ διαλλάσσοντο
τὰς τάξεις. Γνόντες δὲ οἱ Βοιωτοὶ τὸ ποιούμενον ἐξαγορεύουσι Μαρδο-
νίῳ· ὁ δ' ἐπεὶ τε ἤκουσε, αὐτίκα μετιστάναι καὶ αὐτὸς ἐπειρᾶτο παράγων
τοὺς Πέρσας κατὰ τοὺς Λακεδαιμονίους· ὡς δὲ ἔμαθε τοῦτο τοιοῦτο
γενόμενον ὁ Πανσανίης, γνούς ὅτι οὐ λαμβάνει, ὀπίσω ἤγε τοὺς Σπαρτι-
ήτας ἐπὶ τὸ δεξιὸν κέρας· ὡς δ' αὐτως καὶ ὁ Μαρδόνιος ἐπὶ τοῦ εὐω-
νύμου.

σας είπα, έτοιμαστῆτε. Ἄν ὅμως τύχη καὶ ὁ Μαρδόνιος ἀναβάλῃ καὶ δὲν κάμῃ τῇ μάχῃ, κάθεστε σεῖς στὴν ἡσυχία σας· γιατί τροφές τοῦ μένουνε μόνο γιὰ λίγες ἡμέρες. Ἄν λοιπὸν ὁ πόλεμος αὐτὸς τελειώσῃ, καθῶς τὸν ἐπιθυμεῖ ἡ καρδιά σας, θυμηθῆτε καὶ τῇ δικῇ μου ἀπελευθέρωση, ἀφοῦ ἀπὸ ζῆλο γιὰ τὸ καλὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάλαβα τόσο παράβολο ἔργο, θέλοντας νὰ σᾶς κάμω γνωστὸ τὸ σκοπὸ τοῦ Μαρδονίου, γιὰ νὰ μὴ σᾶς πέσουνε ἀπάνω οἱ βάρβαροι ξαφνικά, χωρὶς ἀκόμα νὰ τοὺς περιμένετε. Εἶμαι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδόνας». Αὐτὰ εἶπε καὶ γύρισε πίσω γοργὰ στὸ στρατόπεδο καὶ στὴ θέση ποὺ κρατοῦσε.

Τότε πήγανε οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων στὸ δεξιὸ πλευρὸ καὶ 46 εἶπανε στὸν Πausanία ὅσα ἀκούσανε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο. Ὁ Pausanίας μ' αὐτὰ τὰ λόγια ἔνωσε μεγάλο φόβο ἀπὸ τοὺς Πέρσες, καὶ εἶπε: «Ἄφοῦ λοιπὸν ἡ μάχῃ θὰ γίνῃ τὴν αὐγῇ, σεῖς οἱ Ἀθηναῖοι πρέπει ν' ἀντιμετωπίσετε τοὺς Πέρσες, καὶ οἱ Σπαρτιάτες ν' ἀντιμετωπίσουμε τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἀντικρυνούς σας Ἑλληνες· καὶ νὰ γιὰ ποιούς λόγους· ἐσεῖς γνωρίζετε καλὰ τοὺς Μήδους καὶ τὸν τρόπο ποὺ μάχονται, ἀπὸ τὸ Μαραθῶνα· ἐμεῖς ὅμως δὲν τοὺς ξέρουμε, μήτε τοὺς δοκιμάσαμε ποτὲ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ κανένας Σπαρτιάτης¹⁶⁹ δὲ δοκίμασε ποτὲ σὲ πόλεμο τοὺς Μήδους. Ἐχουμε ὅμως δοκιμάσει καλὰ τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς· ἐμπρὸς λοιπὸν, ἀς πάρουμε τὰ ὄπλα, ἀφοῦ ἔτσι πρέπει, κι ἐλάτε σεῖς στὸ δεξιὸ πλευρὸ κι ἐμεῖς στὸ ἀριστερὸ». Σ' αὐτὰ νὰ τί ἀποκριθῆκανε οἱ Ἀθηναῖοι: «Καὶ σ' ἐμᾶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ-ἀρχή, ἀπὸ τότε ποὺ εἶδαμε τοὺς Πέρσες νὰ παρατάσσονται ἀντικρὺ σας, μᾶς ἤρθε στὸ νοῦ ἡ σκέψη νὰ σᾶς κάνουμε τὴν ἴδια πρόταση ποὺ τώρα ἐσεῖς μᾶς προβάλατε· ὅμως εἶχαμε τὸ φόβο μὴ δὲ σᾶς ἀρέσουνε τὰ λόγια μας. Ἄφοῦ λοιπὸν τώρα μόνοι σας τὸ συλλογιστήκατε, τὰ λόγια σας μᾶς χαροποιοῦνε, καὶ ἔτοιμοι εἶμαστε νὰ τὰ ἐκτελέσουμε».

Ἄφοῦ ἄρесе καὶ στοὺς δυὸ αὐτῇ ἡ γνώμη, χάραξε ἡ αὐγῇ, ὅταν 47 ἄρχισε ἡ ἀλλαγὴ τῆς παράταξης· οἱ Βοιωτοὶ ὅμως τὸ καταλάβανε κι ἀμέσως τὸ ἀναφέρανε στὸ Μαρδόνιο. Ὁ Μαρδόνιος πάλι, μαθαίνοντας

48 Ἐπεὶ δὲ κατέστησαν ἐς τὰς ἀρχαίας τάξεις, πέμψας ὁ Μαρδόκιος κήρυκα ἐς τοὺς Σπαρτιώτας, ἔλεγε τάδε· «ὦ Λακεδαιμόνιοι, ὑμεῖς δὴ λέγεσθε εἶναι ἄνδρες ἄριστοι ὑπὸ τῶν τῆδε ἀνθρώπων, ἐκπαγλεομένων ὡς οὔτε φεύγετε ἐκ πολέμου οὔτε τάξιν ἐκλείπετε, μένοντές τε ἢ ἀπόλλυτε τοὺς ἐναντίους ἢ αὐτοὶ ἀπόλλυσθε· τῶν δ' ἄρ' ἦν οὐδὲν ἀληθές. πρὶν γὰρ ἢ συμμῖξαι ἡμέας ἐς χειρῶν τε νόμον ἀπικέσθαι, καὶ δὴ φεύγοντας καὶ τάξιν ἐκλείποντας ὑμέας εἶδομεν, ἐν Ἀθηναίοισι τε τὴν πρόπειραν ποιευμένους αὐτούς τε ἀντὶα δούλων τῶν ἡμετέρων τασσομένους. Ταῦτα οὐδαμῶς ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργα· ἀλλὰ πλείστον δὴ ἐν ὑμῖν ἐφρεύσθημεν· προσδεκόμενοι γὰρ κατὰ κλέος ὡς δὴ πέμψετε ἐς ἡμέας κήρυκα προκαλούμενοι καὶ βουλόμενοι μόνουσι Πέρσῃσι μάχεσθαι, ἄριστοι ἐόντες ποιεῖν ταῦτα οὐδὲν τοιοῦτο λέγοντας ὑμέας εὔρομεν, ἀλλὰ πτώσσοντας μᾶλλον· νῦν ὧν ἐπειδὴ οὐκ ὑμεῖς ἤρξατε τούτου τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡμεῖς ἄρχομεν. Τί δὴ οὐ πρὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὑμεῖς, ἐπεὶ τε δεδόξασθε εἶναι ἄριστοι, πρὸ δὲ τῶν βαρβάρων ἡμεῖς, ἴσοι πρὸς ἴσους ἀριθμὸν ἐμαχεσάμεθα; καὶ ἦν μὲν δοκῆ καὶ τοὺς ἄλλους μάχεσθαι, οἱ δ' ὧν μετέπειτεν μαχέσθων ὕστεροι· εἰ δὲ καὶ μὴ δοκῆ, ἀλλ' ἡμέας μόνους ἀποχρᾶν, ἡμεῖς δὲ διαμαχεσόμεθα· ὀκότεροι δ' ἂν ἡμέων νικήσωσι, τούτους τῶ ἅπαντι στρατοπέδῳ νικᾶν».

49 Ὁ μὲν ταῦτα εἶπας τε καὶ ἐπισχῶν χρόνον, ὡς οἱ οὐδεὶς οὐδὲν ὑπεκρίνετο, ἀπαλλάσσετο ὀπίσω, ἀπελθὼν δὲ ἐσήμαινε Μαρδοκίῳ τὰ καταλαβόντα· ὁ δὲ περιχαρῆς γενόμενος καὶ ἐπαερθεὶς ψυχρῇ νίκῃ ἐπῆκε τὴν ἵππον ἐπὶ τοὺς Ἑλλήνας· ὡς δὲ ἐπήλασαν οἱ ἱππῶται, εἰνοντο πᾶσαν τὴν στρατιὴν τὴν Ἑλληνικὴν ἐσακοντίζοντές τε καὶ ἐστοξεύοντες ὥστε ἱπποτοξόται τε ἐόντες καὶ προσφέρεσθαι ἄποροι· τὴν τε κρήνην τὴν Γαργαφίην, ἀπ' ἧς ὕδρευέτο πᾶν τὸ στρατεύμα τὸ Ἑλληνικόν, συνετάραξαν καὶ συνέχωσαν. Ἦσαν μὲν ὧν κατὰ τὴν κρήνην Λακεδαιμόνιοι τεταγμένοι μούνοι, τοῖσι δὲ ἄλλοισι Ἑλλησι ἢ μὲν κρήνην πρόσω ἐγίνετο, ὡς ἕκαστοι ἔτυχον τεταγμένοι, ὁ δὲ Ἀσωπὸς ἀγχοῦ ἐρυσκόμενοι δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀσωποῦ οὕτω δὴ ἐπὶ τὴν κρήνην ἐφοίτεον.

αυτό, άμέσως άρχισε ν' αλλάζει κι αυτός τὸ μέτωπο φέροντας τοὺς Πέρσες αντίκρυ ἀπ' τοὺς Λακεδαιμονίους. Τότε και ὁ Πausanias, ἀφοῦ κατάλαβε πὼς γινότανε τέτοιο πρᾶμα και πὼς δὲ φυλάχτηκε τὸ μυστικό, ἔφερε τοὺς Σπαρτιᾶτες πίσω στὸ δεξιὸ πλευρό· τὸ ἴδιο ἔκαμε και ὁ Μαρδόνιος στ' ἀριστερό.

Ἄφοῦ πιάσανε πάλι τίς πρῶτες θέσεις τους, ἔστειλε ὁ Μαρδόνιος 48 κήρυκα κι ἔλεγε στοὺς Σπαρτιᾶτες: «Ἦ Λακεδαιμόνιοι, ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῶν μερῶν αὐτῶν φημίζεσθε ὡς ἀνδρειότατοι, και ὅλοι μένουνε θαμπωμένοι πὼς οὔτε ὑποχωρεῖτε στὸν πόλεμο, οὔτε λιποτάχτες γίνεστε, και πολεμώντας ἢ σκοτώνετε τοὺς ἐχθροὺς ἢ σκοτώνεστε οἱ ἴδιοι. Φαίνεται ὅμως, τίποτε δὲν εἶναι ἀλήθεια ἀπὸ ὅλα αὐτά· γιατί, πρὶν ἀκόμα φτάσουμε στὰ χέρια κι ἀποφασίση τῆς δύναμης ὁ νόμος, ἀμέσως βλέπουμε νὰ παίρνετε φυεγάλα και λιποτάχτες νὰ γίνεστε, ἀφήνοντας στοὺς Ἀθηναίους τὴν κρίση τοῦ πολέμου, κι ἐσεῖς παίρνετε θέση ἀντίκρυ ἀπὸ τοὺς δικούς μου δούλους. Αὐτὰ δὲν εἶναι καθόλου ἔργα γενναίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ βγήκαμε πολὺ γελασμένοι στὴν ἰδέα πού εἴχαμε γιὰ σᾶς· γιατί, ἐνῶ περιμέναμε, κατὰ τὴ δόξα πού ἔχετε, πὼς βέβαια θὰ μᾶς προκαλέσετε μὲ κήρυκα στὴ μάχη, θέλοντας μὲ τοὺς Πέρσες μοναχὰ νὰ πολεμήσετε, κι ἐνῶ ἐμεῖς εἶμαστε ἔτοιμοι νὰ σᾶς δεχτοῦμε, τίποτε ἀπ' αὐτὰ τὰ λόγια δὲν ἀκούσαμε ἀπὸ σᾶς, ἀλλὰ ὅλο νὰ τρέμετε και περισσότερο. Τώρα λοιπὸν ἀφοῦ σεῖς δὲν κάνετε τὴν ἀρχή, ἀρχίζουμε μεῖς, και νὰ τί σᾶς λέμε: Γιατί ἀπ' ὅλους τοὺς Ἑλληνας σεῖς, ἀφοῦ ἔχετε τόσο μεγάλη ἀνδρείας φήμη, και ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἐμεῖς, ἴσοι μὲ ἴσους κατὰ τὸν ἀριθμό, νὰ μὴν ἔρθουμε σὲ μάχη; Ἄν θέλουμε και οἱ ἄλλοι νὰ πολεμήσουνε, ἄς πολεμήσουνε κι αὐτοὶ ὑστερώτερα· ἂν ὅμως κανεῖς δὲν ἔχη αὐτὴ τὴ γνώμη ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ φτάνουμε ἐμεῖς μονάχοι, ἄς πολεμήσουμε λοιπὸν οἱ δυὸ μας. Καὶ ὅποιο ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη νικήση, ὅλο τὸ στρατόπεδό του τὴ νίκη θὰ ἔχη κερδίσει».

6. ΝΕΑ ΑΛΛΑΓΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἄμα εἶπε ὁ κήρυκας αὐτὰ, περίμενε λίγο· ὅμως ἀφοῦ κανεῖς δὲν 49 τοῦ ἀπαντοῦσε, ἔφυγε κι ἀνάφερε στὸ Μαρδόνιο τὰ περιστατικά. Καὶ ὁ Μαρδόνιος χάρηκε πολὺ, και πῆρε ὁ νοῦς του ἀέρα ἀπὸ τὴ βέβαιη τάχα νίκη¹⁷⁰, και ἔστειλε τὸ ἱππικὸ καταπάνω στοὺς Ἑλληνας. Μὲ τίς ἐπελάσεις τους οἱ ἱππεῖς κάνανε ζημιὰ σ' ὅλο τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο, καθὼς τοὺς ρίχνανε κοντάρια μαζί και τόξα, σὰν ἱπποτοξότες πού ἦτανε,

50 Τούτου δὲ τοιούτου γινομένου οἱ τῶν Ἑλλήνων στρατηγοί, ἅτε τοῦ τε ὕδατος στερηθείσης τῆς στρατιῆς καὶ ὑπὸ τῆς Ἴππου ταρασσομένης, συνελέχθησαν περὶ αὐτῶν τε τούτων καὶ ἄλλων, ἐλθόντες παρὰ Πausανίην ἐπὶ τὸ δεξιὸν κέρασ· ἄλλα γὰρ τούτων τοιούτων ἐόντων μᾶλλον σφεας ἐλύπεε· οὔτε γὰρ σιτία εἶχον ἔτι, οἷ τέ σφρων ὀπέονες ἀποπεμφθέντες ἐς Πελοπόννησον ὡς ἐπισιτιεῦμενοι ἀποκεκλέατο ὑπὸ τῆς Ἴππου, οὐ δυνάμενοι ἀπικέσθαι ἐς τὸ στρατόπεδον.

51 Βουλευομένοισι δὲ τοῖσι στρατηγοῖσι ἔδοξε, ἣν ὑπερβάλωνται ἐκείνην τὴν ἡμέρην οἱ Πέρσαι συμβολὴν μὴ ποιούμενοι, ἐς τὴν νῆσον ἰέναι· ἢ δέ ἐστι ἀπὸ τοῦ Ἄσωποῦ καὶ τῆς κρήνης τῆς Γαργαφίης, ἐπ' ἣ ἔστρατοπεδεύοντο τότε, δέκα σταδίου ἀπέχουσα, πρὸ τῆς Πλαταιέων πόλιος· νῆσος δὲ οὕτω ἂν εἴη ἐν ἠπειρῶ· σχιζόμενος ὁ ποταμὸς ἄνωθεν ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος ῥέει κάτω ἐς τὸ πεδίον, διέχων ἀπ' ἀλλήλων τὰ ῥέεθρα ὅσον περὶ τρία στάδια, καὶ ἔπειτα συμμίσγει ἐς τὸντό· οὖνομα δέ οἱ Ὀρερόη· θυγατέρα δὲ ταύτην λέγουσι εἶναι Ἄσωποῦ οἱ ἐπιχώριοι. Ἐς τοῦτον δὴ τὸν χῶρον ἐβουλεύσαντο μεταναστῆναι, ἵνα καὶ ὕδατι ἔχουσι χρᾶσθαι ἀφθόνῳ, καὶ οἱ ἰππέες σφεας μὴ σινοῖατο, ὥσπερ κατιθὺ ἐόντων· μετακινέεσθαι τε ἐδόκεε τότε, ἐπεὰν τῆς νυκτὸς ἦ δευτέρη φυλακή, ὡς ἂν μὴ ἰδοῖατο οἱ Πέρσαι ἐξορμεομένους καὶ σφεας ἐπόμενοι ταράσσειεν οἱ ἰππῶται. Ἀπικομένων δὲ ἐς τὸν χῶρον τοῦτον, τὸν δὴ ἢ Ἄσωπις Ὀρερόη περισχίζεται ῥέουσα ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος, ὑπὸ τὴν νύκτα ταύτην ἐδόκεε τοὺς ἡμίσεας ἀποστέλλειν τοῦ στρατοπέδου πρὸς τὸν Κιθαιρῶνα, ὡς ἀναλάβοιεν τοὺς ὀπέοντας τοὺς ἐπὶ τὰ σιτία οἰχομένους· ἦσαν γὰρ ἐν τῷ Κιθαιρῶνι ἀπολελαμμένοι.

52 Ταῦτα βουλευσάμενοι ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέρην πᾶσαν προσκειμένης τῆς Ἴππου εἶχον πόνον ἄτροτον. Ὡς δὲ ἦ τε ἡμέρη ἔληγε καὶ οἱ ἰππέες ἐπέπαντο, νυκτὸς δὴ γινομένης καὶ εὐούσης τῆς ὥρης ἐς τὴν δὴ συνεκέετο σφι ἀπαλλάσσεσθαι, ἐνθαῦτα ἀεθθέντες οἱ πολλοὶ ἀπαλλάσσοντο, ἐς μὲν τὸν χῶρον ἐς τὸν συνεκέετο οὐκ ἐν νόφ ἔχοντες, οἱ δὲ ὡς ἐκινήθησαν, ἔφευγον ἄσμενοι τὴν Ἴππου πρὸς τὴν Πλαταιέων πόλιν, φεύ-

και δύσκολο πολύ πράμα ήτανε σε κανένα να τους αποκρούση και τη Γαργαφία κρήνη, που ποτιζότανε το ελληνικό στρατεύμα, τη θολώσανε και τη γεμίσανε με χώμα. Κοντά στην κρήνη βρισκότανε μόνοι οι Λακεδαιμόνιοι, και το νερό έπεφτε βολικό στους άλλους Έλληνες κατά την απόσταση που βρισκότανε του καθενός ή θέσης. Ο Άσωπος ήτανε κοντά, αλλά να πάρουνε νερό δε μπορούσανε από το ποτάμι οι Έλληνες, έμποδισμένοι από τους ίππεύς και από τα βέλη των βαρβάρων. Έτσι όλοι οι Έλληνες καταφεύγανε στην κρήνη.

Τότε οι στρατηγοί των Ελλήνων, αφού ο στρατός στερήθηκε το νερό γιατί τον εμπόδιζε το έχθρικό ιππικό, συναχτήκανε όλοι στο δεξιό πλευρό να σκεφτούνε με τον Πausania για αυτό το ζήτημα και για άλλα, που ακόμα περισσότερο τους άνησυχούσανε: ούτε τροφές είχανε πιά, και οι άνθρωποι τους, οι σταλμένοι στην Πελοπόννησο να φροντίσουνε για τροφοδοσία, είχανε αποκλειστώ από το ιππικό και δε μπορούσανε να φτάσουνε στο στρατόπεδο.

Με τη σύσκεψή τους φτάσανε στην απόφαση, αν αναβάλλουνε οι Πέρσες κι εκείνη την ημέρα και δε δίνανε μάχη, να περάσουνε στο νησί, που απέχει από τον Άσωπο και την κρήνη Γαργαφία δέκα στάδια μακριά και είναι αντίκρυ από τις Πλαταιές: να όμως πως ένα νησι μπορεί να γίνη μέσα στην ξηρά: ο ποταμός κατεβαίνοντας από τον Κιθαιρώνα σκίζεται σε δυο ρέματα, το ένα μακριά από τ' άλλο τρία στάδια, κι έτσι περνώντας την πεδιάδα σμίγει πάλι και γίνεται ένα: το όνομα του νησιού είναι Ώερόη: λένε οι ντόπιοι πως ή Ώερόη αυτή ήτανε θυγατέρα του Άσωπου: σ' αυτό το μέρος αποφασίσανε οι Έλληνες να μεταφερθούνε για να 'χουνε και νερό άφθονο να πίνουνε, και το ιππικό να μην τους ένοχλη, καθώς τώρα που το είχανε αντίκρυ τους: και αυτή ή μετακίνησή τους θα γινότανε κατά την αλλαγή της δεύτερης φουράς¹⁷¹, ώστε να μην τους ιδούνε οι Πέρσες να κινώνε και να μην τους πειράζουνε οι ίππεύς ακολουθώντας τους από κοντά. Άμα θα φτάνανε σ' αυτό τον τόπο, που σχηματίζει ή Ώερόη κατεβαίνοντας με τα νερά της από τον Κιθαιρώνα, συμφωνήσανε να στείλουνε την ίδια εκείνη νύχτα το μισό στρατό κατά το μέρος του Κιθαιρώνα, να υποδεχτούνε αυτούς, που είχανε πάει για τις τροφές, και που ήτανε αποκομμένοι άπανω στο βουνό.

Μ' όλη αυτή την απόφαση που είχανε πάρει, ολάκερη εκείνη την ημέρα υποφέρανε άβασταχτα κακά από το ιππικό, που κάθε τόσο δέν

γοντες δὲ ἀπικνέονται ἐπὶ τὸ Ἑραῖον. Τὸ δὲ πρὸ τῆς πόλιός ἐστι τῆς Πλαταιέων, εἴκοσι σταδίους ἀπὸ τῆς κρήνης τῆς Γαργαφίης ἀπέχον. Ἀπικόμενοι δὲ ἔθεντο πρὸ τοῦ ἱεροῦ τὰ ὄπλα.

- 53 Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸ Ἑραῖον ἐστρατοπεδεύοντο, Πausanίης δὲ ὁρέων σφέας ἀπαλλασσομένους ἐκ τοῦ στρατοπέδου παρήγγελλε καὶ τοῖσι Λακεδαιμονίοισι ἀναλαμβάνοντας τὰ ὄπλα ἰέναι κατὰ τοὺς ἄλλους τοὺς προϋόντας, νομίσας αὐτοὺς ἐς τὸν χῶρον ἰέναι, ἐς τὸν συνεθήκαντο·
- 56 [καὶ] σημήνας ἀπῆγε διὰ τῶν κολωνῶν τοὺς λοιποὺς πάντας· εἶποντο δὲ καὶ Τεγεῆται. Ἀθηναῖοι δὲ ταχθέντες ἤϊσαν τὰ ἔμπαλιν ἢ Λακεδαιμόνιοι. Οἱ μὲν γὰρ τῶν τε ὄχθων ἀντείχοντο καὶ τῆς ὑπωρέης τοῦ Κιθαιρῶνος,
- 57 φοβερόμενοι τὴν ἵππον, Ἀθηναῖοι δὲ κάτω τραφθέντες ἐς τὸ πεδίον. Τὸ δὲ ἀπελθὼν ὅσον τε δέκα στάδια ἀνέμενε τὸν Ἀμομφαρέτου λόχον, περὶ ποταμὸν Μολόεντα ἰδρυμένον Ἀργιόπιόν τε χῶρον καλεόμενον, τῇ καὶ Δήμητρος Ἐλευσινίης ἱερὸν ἦσται· καὶ ἡ ἵππος ἢ τῶν βαρβάρων προσεκέετο πᾶσα· οἱ γὰρ ἱππῶται ἐποίεον οἶον καὶ ἐώθεσαν ποιέειν αἰεὶ, ἰδόντες δὲ τὸν χῶρον κεινὸν ἐν τῷ ἐτετάχατο οἱ Ἕλληνας τῆσι προτέρησι, ἤλανον τοὺς ἵππους αἰεὶ τὸ πρόσω καὶ ἄμα καταλαμβάνοντες προσεκέατό σφι.
- 58 Μαρδόσιος δὲ ὡς ἐπύθετο τοὺς Ἕλληνας ἀποικομένους ὑπὸ νύκτα
- 59 εἶδὲ τε τὸν χῶρον ἐρημον, ἤγε τοὺς Πέρσας δρόμῳ διαβάντας τὸν Ἀσωπὸν κατὰ στίβον τῶν Ἑλλήνων ὡς δὴ ἀποδιδρυσκόντων, ἐπεῖχέ τε ἐπὶ Λακεδαιμονίους τε καὶ Τεγεῆτας μόνους· Ἀθηναίους γὰρ τραπομένους ἐς τὸ πεδίον ὑπὸ τῶν ὄχθων οὐ κατώρα. Πέρσας δὲ ὁρέοντας ὠρημένους διώκειν τοὺς Ἕλληνας οἱ λοιποὶ τῶν βαρβαρικῶν τελῶν ἄρχοντες αὐτίκα πάντες ἤειραν τὰ σημήια, καὶ ἐδίωκον ὡς ποδῶν ἕκαστος εἶχον, οὔτε κόσμῳ οὐδενὶ κοσμηθέντες οὔτε τάξει. Καὶ οὗτοι μὲν βοῆ τε καὶ ὀμίλῳ ἐπήϊσαν ὡς ἀναρπασόμενοι τοὺς Ἕλληνας.
- 60 Πausanίης δέ, ὡς προσεκέετο ἡ ἵππος, πέμψας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἱππέας λέγει τάδε· « Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀγῶνος μεγίστου προκειμένου, ἐλευθέρην εἶναι ἢ δεδουλωμένην τὴν Ἑλλάδα, προδεδομέθα ὑπὸ

τούς ἄφηνε ἤσυχους. Ἐποὺ ὅμως βράδιασε καὶ ἔπαυσε τὸ ἵππικό, καὶ ἦρθε ἡ ὥρα ἢ νυχτερινή, πού εἶχανε συμφωνήσει γιὰ νὰ φύγουνε, τότε σηκωθήκανε οἱ περισσότεροι¹⁷² καὶ φεύγανε μὴν ἔχοντας στὸ νοῦ τους τὸ συμφωνημένο τόπο, ἀλλὰ τὸ ἵππικό, πού μὲ χαρὰ τους θὰ γλυτώνανε ἀπ' αὐτό· καὶ τραβώντας κατὰ τὴν πόλη τῶν Πλαταιῶν, φτάσανε στὸ Ἡραῖο, πού εἶναι μπρὸς ἀπὸ τὴν πόλη καὶ ἀπέχει εἴκοσι στάδια ἀπὸ τὴ Γαργαρία. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ναὸ καταθέσανε τὰ ὄπλα τους.

Ἄμα τούς εἶδε ὁ Πausanias νὰ φεύγουνε ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, 53 παράγγειλε καὶ στοὺς Πελοποννησίους νὰ πάρουνε τὰ ὄπλα τους καὶ ν' ἀκολουθήσουνε τοὺς ἄλλους πού πηγαίνανε ἐμπρὸς· καὶ νόμιζε πὼς αὐτοὶ πηγαίνανε στὸ συμφωνημένο τόπο. Ἐποὺ ἔδωσε τὴ διαταγή, 56 κίνησε κι αὐτός, τραβώντας ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ὑψώματα· τὸν ἀκολουθοῦσανε καὶ οἱ Τεγεᾶτες. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως, φυλάγοντας τὴν τάξη, πήρανε ἄλλο δρόμο, ἀντίστροφο ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμόνιους· γιὰτὶ ἐνῶ ἐκεῖνοι ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ ἵππικοῦ δὲν ξεμακραίνανε ἀπὸ τὰ ὑψώματα καὶ τίς ποδιές τοῦ βουνοῦ, οἱ Ἀθηναῖοι τραβήξανε ἴσα κατὰ τὴν πεδιάδα.

Ἐποὺ προχωρήσανε οἱ Λακεδαιμόνιοι ὡς δέκα στάδια, στρατοπε- 57 δέσανε κοντὰ στὸν ποταμὸ Μολόεντα καὶ στὴ θέση Ἀργιόπιο, ὅπου εἶναι χτισμένο καὶ ἱερὸ τῆς Δήμητρας, θεᾶς τῆς Ἐλευσίνας. Μόλις εἶχανε στήσει τὸ στρατόπεδό τους, ἀμέσως τοὺς ἔπεσε ἀπάνω τὸ βαρβαρικό ἵππικό, κάνοντας ἐκεῖνο πού συνηθίζανε πάντα νὰ κάνουνε, βλέποντας δηλαδὴ ἄδειο τὸν τόπο, πού κρατοῦσανε τίς περασμένες ἡμέρες οἱ Ἕλληνες, βάλανε ἐμπρὸς τ' ἄλογα, κι ἔτσι πάντα προχωρώντας τοὺς προφτάσανε, κι ἀρχίσανε νὰ τοὺς χτυπᾶνε.

7. ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π. Χ.).

Μόλις ἔμαθε ὁ Μαρδόνιος, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχανε φύγει τὴ νύ- 58 χτα, καὶ εἶδε τὸν τόπο τους ἀδειανό, πέρασε τὸν Ἀσωπὸ, καὶ ἔφερε 59 τοὺς Πέρσες μὲ γοργὸ ποδᾶρι καταπόδι τῶν Ἑλλήνων, πιστεύοντας πὼς ὅλοι φεύγανε, ἐνῶ ἀλήθεια ἀκολουθοῦσε τοὺς Λακεδαιμόνιους καὶ Τεγεᾶτες μοναχά· καὶ δὲν ἔβλεπε τοὺς Ἀθηναίους πού εἶχανε πάρει τὴν πεδιάδα καὶ κρυβόνταν ἀπὸ τὰ ὑψώματα. Βλέποντας καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῶν βαρβαρικῶν ταγμάτων τοὺς Πέρσες νὰ τρέχουνε ἀπὸ κοντὰ στοὺς Ἕλληνες, σηκώσανε τὰ σημεῖα ψηλὰ καὶ τρέχανε κι αὐτοὶ ὅσο μπορούσανε γλήγορα, καὶ δὲ συλλογιόντανε ἐκεῖνη τὴ στιγμή οὔτε τάξη

τῶν συμμάχων ἡμεῖς τε οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὑμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὴν παροικομένην νύκτα διαδράντων· νῦν ὧν δέδοκται τὸ ἐνθευτεν τὸ ποιητέον ἡμῖν, ἀμυνομένους γὰρ τῇ δυνάμεθα ἄριστα περιστέλλειν ἀλλήλους· εἰ μὲν νῦν ἐς ὑμέας ὤρμησε ἀρχὴν ἢ ἵππος, χρῆν δὴ ἡμέας τε καὶ τοὺς μετ' ἡμέων τὴν Ἑλλάδα οὐ προδιδόντας Τεγεήτας βοηθέειν ὑμῖν· νῦν δέ, ἐς ἡμέας γὰρ ἅπαντα κεχώρηκε, δίκαιοί ἐστε ὑμεῖς πρὸς τὴν πιεζομένην μάλιστα τῶν μοιρέων ἀμυνέοντες ἵναί· εἰ δ' ἄρα αὐτοὺς ὑμέας καταλελάβηκε ἀδύνατόν τι βοηθέειν, ὑμεῖς δ' ἡμῖν τοὺς τοξότας ἀποπέμψαντες χάριν θέσθε· συνοίδαμεν δὲ ὑμῖν ὑπὸ τὸν παρεόντα τόνδε πόλεμον εἶσσι πολλὸν προθυμοτάτοις, ὥστε καὶ ταῦτα ἐσακούειν».

61 Ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι ὡς ἐπίθοντο, ὤρμεατο βοηθέειν καὶ τὰ μάλιστα ἐπαμύνειν καὶ σφι ἤδη στείχουσι ἐπιτίθενται οἱ ἀντιταχθέντες Ἑλλήνων τῶν μετὰ βασιλέος γενομένων ὥστε μηκέτι δύνασθαι βοηθῆσαι· τὸ γὰρ προσκείμενόν σφεας ἐλύπεε· οὕτω δὴ μοννωθέντες Λακεδαιμόνιοι καὶ Τεγεῆται, ἐόντες σὺν φιλοῖσι ἀριθμὸν οἱ μὲν πεντακισμύριοι, Τεγεῆται δὲ τρισχίλιοι (οὗτοι γὰρ οὐδαμὰ ἀπεσχίζοντο ἀπὸ Λακεδαιμονίων), ἐσφαγιάζοντο ὡς συμβαλέοντες Μαρδονίῳ καὶ τῇ στρατιῇ τῇ παρεούσῃ· καὶ οὐ γὰρ σφισι ἐγίνετο τὰ σφάγια χρηστά, ἔπιπτόν τε αὐτῶν ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ πολλοὶ καὶ πολλῶν πλεῦνες ἐτρωματίζοντο· φράξαντες γὰρ τὰ γέρρα οἱ Πέρσαι ἀπίεσαν τῶν τοξευμάτων πολλὰ ἀφειδέως, οὕτω ὥστε πιεζομένων τῶν Σπαρτιητέων καὶ τῶν σφαγίων οὐ γινομένων ἀποβλέψαντα τὸν Πανσανίην πρὸς τὸ Ἡραῖον τὸ Πλαταιέων ἐπικαλέσθαι τὴν θεόν, χρηίζοντα μηδαμῶς σφεας ψευσθῆναι τῆς ἐλπίδος.

62 Ταῦτα δ' ἔτι τούτου ἐπικαλεομένου προεξαναστάντες πρότεροι οἱ Τεγεῆται ἐχώρεον ἐς τοὺς βαρβάρους, καὶ τοῖσι Λακεδαιμονίοισι αὐτίκα μετὰ τὴν εὐχὴν τὴν Πανσανίειω ἐγίνετο θυομένοισι τὰ σφάγια χρηστά. Ὡς δὲ χρόνῳ κοτὲ ἐγένετο, ἐχώρεον καὶ οὗτοι ἐπὶ τοὺς Πέρσας, καὶ οἱ Πέρσαι ἀντίοι τὰ τόξα μετέντες. Ἐγίνετο δὲ πρῶτον περὶ τὰ γέρρα μάχη. Ὡς δὲ ταῦτα ἐπεπτώκεε, ἤδη ἐγίνετο μάχη ἰσχυρὴ παρ' αὐτὸ τὸ Δημήτριον καὶ χρόνον ἐπὶ πολλόν, ἐς δ' ἀπίκοντο ἐς ὠθισμόν· τὰ γὰρ δούρατα ἐπιλαμβανόμενοι κατέκλων οἱ βάρβαροι· λήματι μὲν νῦν καὶ θώμῃ οὐκ

ούτε πειθαρχία και τρέχανε ἔτσι στριμωγμένοι με θόρυβο πολύ, βέβαιοι πώς εἶχανε κιάλα τοὺς Ἕλληνες στὰ χέρια τους.

Ἄμα ἔφτασε κοντὰ τὸ ἵππικό, ἔστειλε ὁ Πausanias ἔφιππο ταχυ- 60 δρόμο στοὺς Ἀθηναίους και εἶπε: «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐνῶ πρόκειται γιὰ τὸν ἔσχατον ἀγῶνα νὰ δοῦμε ἐλεύθερη ἢ ὑποδουλωμένη τὴν Ἑλλάδα, μᾶς προδώσανε οἱ σύμμαχοι και ἐμᾶς τοὺς Λακεδαιμονίους και ἔσᾶς τοὺς Ἀθηναίους, λιποταχτώντας κρυφὰ τὴν περασμένη νύχτα. Τώρα λοιπὸν φαίνεται καθαρὰ τὸ τί πρέπει νὰ κάνουμε ἀπ' ἐδῶ και ἐμπρός, και αὐτὸ εἶναι, με ὄλη μας τὴ δύναμη νὰ ὑπερασπιστοῦμε και νὰ βοηθᾶμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Ἄν λοιπὸν τὸ ἵππικό τύχαινε νὰ ὀρμήση πρῶτα σὲ σᾶς, ἔπρεπε ἐμεῖς και οἱ Τεγεᾶτες (οἱ μόνοι ποὺ δὲν προδώσανε τὴν Ἑλλάδα), νὰ σᾶς ἔρθουμε βοηθοί· τώρα ὅμως, ἀφοῦ τὸ ἵππικό προχωρεῖ ὄλο ἀπάνω σὲ μᾶς, εἶναι σωστὸ νὰ ρηθῆτε με τὸ μέρος τὸ δικό μας, δίνοντας τὴ συνδρομὴ σας σ' ὅποιο μέρος βλέπετε νὰ ὑποφέρουμε περισσότερο. Ἄν ὅμως σᾶς περνᾶ ἀπὸ τὸ νοῦ πὼς εἶναι ἀδύνατο νὰ μᾶς δώσετε καμιὰ βοήθεια, κάμετέ μας κἂν τὴ χάρη νὰ στείλετε τοὺς τοξότες σας. Τὸ ξέρουμε καλὰ πὼς σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο φέρνεσθε τόσο πολὺ πρόθυμοι, ὥστε θὰ παραδεχτῆτε αὐτὴ μας τὴν παράκληση».

Αὐτὰ ἀκούγοντας οἱ Ἀθηναῖοι εἶχανε μεγάλη ὀρμὴ νὰ δώσουνε 61 τὴ βοήθεια και τὴν τελευταία τους ὑπεράσπιση· και ἐνῶ εἶχανε πάρει τὸ δρόμο τους γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, τοὺς πέφτουνε ἀπάνω οἱ σύμμαχοι τοῦ βασιλέα Ἕλληνες, οἱ βαλμένοι ἀντιμέτωποί τους. Ὡστε δὲ μπορούσανε πιά νὰ δώσουνε τὴ βοήθεια, γιατί ἡ ἐπίθεση δὲν τοὺς ἄφηνε ἡσυχούς. Ἔτσι μείνανε μόνοι οἱ Λακεδαιμόνιοι και οἱ Τεγεᾶτες· οἱ πρῶτοι μαζὶ με τοὺς ἐλαφροὺς ἦτανε πενήντα χιλιάδες και οἱ Τεγεᾶτες (ἀχώριστοι παντοῦ ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους) ἦτανε χιλιάδες τρεῖς· και κάνανε θυσίες με τὴν ἀπόφαση πὼς, και μ' αὐτὸν τὸ στρατὸ ποὺ εἶχανε, θὰ χτυπηθοῦνε με τὸ Μαρδόνιο. Ὅμως οἱ θυσίες δὲ βγαίνανε καλές· και πέφτανε στὸ μεταξύ νεκροὶ πολλοί, και πολὺ περισσότεροι πληγωμένοι· γιατί κάνοντας οἱ Πέρσες ἓναν πυκνὸ φράχτη με τίς ἀσπίδες τους ρίχνανε τόσα ἀμέτρητα βέλη, ὥστε οἱ Σπαρτιᾶτες ὑποφέρνανε πολὺ· και ἀφοῦ οὔτε οἱ θυσίες βγαίνανε σὲ καλό, γύρισε τὰ μάτια ὁ Πausanias κατὰ τὸ Ἡραῖο τῶν Πλαταιῶν και παρακάλεσε τὴν Ἡρα νὰ μὴ βγάλῃ γελασμένους τοὺς Ἕλληνες στὶς ἐλπίδες τους.

Ἐνῶ ἀκόμη ὁ Πausanias παρακαλοῦσε τὴ θεά, πρῶτοι οἱ Τεγε- 62 ᾶτες τιναχτήκανε ὀρθοὶ και τραβούσανε καταπάνω στοὺς βαρβάρους·

ἔσσανες ἦσαν οἱ Πέρσαι, ἄνοπλοι δὲ ἔόντες καὶ πρὸς ἀνεπιστήμονες ἦσαν καὶ οὐκ ὁμοῖοι τοῖσι ἐναντίοισι σοφίην προεξαΐσσοντες δὲ κατ' ἓνα καὶ δέκα, καὶ πλευνές τε καὶ ἐλάσσονες συστρεφόμενοι, ἐσέπιπτον ἐς τοὺς Σπαρτιήτας καὶ διεφθείροντο.

63 Τῇ δὲ ἐτύγγανε αὐτὸς ἐὼν Μαρδόνιος ἀπ' ἵππου τε μαχόμενος λευκοῦ ἔχων τε περὶ ἑωυτὸν λογάδας Περσέων τοὺς ἀρίστους χιλίους, ταύτη δὲ καὶ μάλιστα τοὺς ἐναντίους ἐπίεσαν ὅσον μὲν νυν χρόνον Μαρδόνιος περιῆν, οἱ δὲ ἀντεῖχον καὶ ἀμννόμενοι κατέβαλλον πολλοὺς τῶν Λακεδαιμονίων, ὡς δὲ Μαρδόνιος ἀπέθανε καὶ τὸ περὶ ἐκείνον τεταγμένον ἐὼν ἰσχυρότατον ἔπεσε, οὕτω δὴ καὶ οἱ ἄλλοι ἐτράποντο καὶ εἶξαν τοῖσι Λακεδαιμονίοισι πλείστον γάρ σφεας ἐδηλέετο ἢ ἐσθής, ἐρῆμος ἐοῦσα ὀπλων πρὸς γὰρ ὀπλίτας ἔόντες γυμνήτες ἀγῶνα ἐποιεῦντο.

64 Ἐνθαῦτα ἦ τε δίκη τοῦ φόνου τοῦ Λεωνίδεω κατὰ τὸ χρηστήριον τοῖσι Σπαρτιήτησι ἐκ Μαρδονίου ἐπετελέετο, καὶ νίκην ἀναιρέεται καλλίστην ἀπασέων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν Πανσανίης ὁ Κλεομβρότου τοῦ Ἀναξανδρίδεω... Ἀποθνήσκει δὲ Μαρδόνιος ὑπὸ Ἀριμνήστου ἀνδρὸς ἐν Σπάρτη λογίμου.

65 Ἐν δὲ Πλαταιῆσι οἱ Πέρσαι ὡς ἐτράποντο ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἔφευγον οὐδένα κόσμον ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ ἑωυτῶν καὶ ἐς τὸ τεῖχος τὸ ξύλινον, τὸ ἐποιήσαντο ἐν μοίρῃ τῇ Θηβαίδι.

66 Αὕτη μὲν νυν ἡ μάχη ἐπὶ τοσοῦτο ἐγένετο. Ἀρτάβαζος δὲ ὁ Φαρνάκος αὐτίκα τε οὐκ ἠρέσκετο κατ' ἀρχὰς λειπομένου Μαρδονίου ἀπὸ βασιλέος, καὶ τότε πολλὰ ἀπαγορεύων οὐδὲν ἤνεε συμβάλλειν οὐκ ἐὼν ἐποίησέ τε αὐτὸς τοιάδε ὡς οὐκ ἀρεσκόμενος τοῖσι πρήγμασι τοῖσι ἐκ Μαρδονίου ποιευμένοισι τῶν ἐστρατιήγεε Ἀρτάβαζος (εἶχε δὲ δύναμιν οὐκ ὀλίγην, ἀλλὰ καὶ ἐς τέσσερας μυριάδας ἀνθρώπων περὶ ἑωυτὸν), τούτους, ὅκως ἢ συμβολὴ ἐγίνετο, εὖ ἐξεπιστάμενος τὰ ἔμελλε ἀποβήσεσθαι ἀπὸ τῆς μάχης, ἥϊε κατηρτισμένος, παραγγελίας κατὰ τὸντοῦ ἰέναι πάντας τῇ ἂν αὐτὸς ἐξηγήηται, ὅκως ἂν αὐτὸν ὀρέωσι σπουδῆς ἔχοντα. Ταῦτα παραγγελίας ὡς ἐς μάχην ἤγε δῆθεν τὸν στρατὸν προτερέων δὲ τῆς ὁδοῦ ὥρα καὶ δὴ φεύγοντας τοὺς Πέρσας. Οὕτω δὴ

και ἀμέσως, τελειώνοντας ἡ εὐχή τοῦ Πausανία, γίνανε εὐνοϊκὲς οἱ θυσίαι στοὺς Σπαρτιαῖτες. Καὶ ἀφοῦ, ὅσοι καὶ ἂν ἀργήσανε, φανήκανε καλές, ὠρμήσανε κι αὐτοὶ στοὺς Πέρσες καὶ οἱ Πέρσες ἀπάνω σ' αὐτούς, ἀφοῦ πετάζανε τὰ τόξα. Ἡ μάχη πρῶτα ἔγινε σιμὰ στὸ φράχτη μὲ τὶς ἀσπίδες. Ἀφοῦ πέσανε οἱ ἀσπίδες, τότε ἄρχισε μάχη γερὴ κοντὰ στὸ ναὸ τῆς Δήμητρας, καὶ βαστοῦσε πολλὴ ὥρα, ὥσπου σμίζανε κορμιὰ μὲ κορμιὰ, καὶ οἱ βάρβαροι πιάσανε μὲ τὰ χέρια καὶ σπούσανε τῶν Ἑλλήνων τὰ δόρατα. Στὴν παλληκαριὰ καὶ στὴ δύναμη δὲ φανήκανε κατώτεροι ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες οἱ Πέρσες· ἐπειδὴ ὅμως ἦτανε γυμνοὶ ἀπὸ ἀσπίδες καὶ δὲν ξέρανε τὴν τέχνη τοῦ πολέμου ἴσα μὲ τοὺς ἀντιπάλους, πηδώντας ἐμπρὸς ἑνας-ἑνας ἢ δέκα, ἢ περισσότεροι, καὶ πέφτοντας μέσα στοὺς Σπαρτιαῖτες ἔτσι συμπυκνωμένοι, σκοτανόντανε ὅλοι τους.

Ἐκεῖ ὅμως ποὺ παρευρισκότανε ὁ ἴδιος ὁ Μαρδόνιος καὶ πολε- 63
μοῦσε μὲ τὸ λευκὸ του ἄλογο καὶ μὲ τοὺς χίλιους διαλεχτοὺς τριγύρω του, τὸ πιὸ γενναῖο σῶμα ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἐκεῖ ὑποφέρανε οἱ Ἕλλη-
νες τὸ πιὸ μεγάλο βάρος τῶν ἐχθρῶν. Καὶ ὅσο ζοῦσε ὁ Μαρδόνιος,
ἀντιστεκόντανε οἱ Πέρσες καὶ σκοτώνανε πολλοὺς Λακεδαιμονίους· μόλις
ὅμως ἔπεσε ὁ Μαρδόνιος, καὶ τὸ τάγμα του τριγύρω, τάγμα γενναϊό-
τατο, ἔπεσε κι αὐτό, τότε λυγίσανε καὶ οἱ ἄλλοι καὶ δοθήκανε στὴ φυγή,
καὶ παραχωρήσανε τὴ νίκη στοὺς Λακεδαιμονίους. Γιατὶ πάρα πολὺ
τοὺς ἔκανε κακὸ ἡ φορεσιά τους, ποὺ ἀπὸ πάνω δὲν εἶχε ὄπλα. καὶ ὁ
ἀγώνας ὁ δικὸς τους ἦτανε γυμνῶν ἀγώνας μὲ ὀπλισμένους.

Σ' αὐτὴ τὴ μάχη πλήρωσε στοὺς Σπαρτιαῖτες ὁ Μαρδόνιος τὸ 64
φόνου τοῦ Λεωνίδα, καὶ ὁ Πausανίας, ὁ γιὸς τοῦ Κλεομβρότου τοῦ
Ἀναξανδρίδη, κέρδισε τὴν πιὸ λαμπρὴ νίκη ἀπ' ὅσες ἐγὼ γνωρίζω. Καὶ ὁ
Μαρδόνιος ἔπεσε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀριμνήστου, Σπαρτιάτη διαλεχτοῦ.

Οἱ Πέρσες λοιπόν, καθὼς τσακιστήκανε ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους 65
στὶς Πλαταιές, πήρανε τὴ φευγάλα τους ἀκράτητοι γιὰ τὸ στρατό-
πεδὸ τους καὶ γιὰ τὸ ξυλινὸ τους τεῖχος, ποὺ τὸ εἶχανε κάμει σὲ ἔδαφος
θηβαϊκὸ. Αὐτὸ ἦτανε τὸ τέλος αὐτῆς τῆς μάχης.

Ὁ Ἀρτάβαζος ὅμως, γιὸς τοῦ Φαρνάκη, ποὺ κι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ 66
δὲν τοῦ εἶχε ἀρέσει νὰ μείνῃ ὁ Μαρδόνιος πίσω, καὶ ὕστερα μ' ὅσα
λόγια καὶ ἂν εἶπε στὸ Μαρδόνιο τίποτε δὲν κατάφερε, θέλοντας νὰ μὴν
τὸν ἀφήσῃ νὰ δώσῃ μάχη, νὰ τί ἔκαμε βλέποντας πὼς οἱ δουλειεὶς τοῦ
Μαρδονίου δὲν πηγαίνανε καλά. Τὸ σῶμα ποὺ διοικοῦσε ὁ ἴδιος ὡς
στρατηγὸς (καὶ δὲν ἦτανε λίγο, ἀλλὰ ἔφτανε τὶς σαράντα χιλιάδες),

οὐκέτι τὸν αὐτὸν κόσμον κατηγέετο, ἀλλὰ τὴν ταχίστην ἐτροχάζε φεύγων οὔτε ἐς τὸ ξύλινον τεῖχος οὔτε ἐς τὸ Θηβαίων τεῖχος, ἀλλ' ἐς Φωκέας, ἐθέλων ὡς τάχιστα ἐπὶ τὸν Ἑλλάσποντον ἀπικέσθαι.

67 Καὶ δὴ οὗτοι μὲν ταύτῃ ἐτρόποντο, τῶν δὲ ἄλλων Ἑλλήνων τῶν μετὰ βασιλέος ἐθελοκακούντων Βοιωτοὶ Ἀθηναίοισι ἐμαχέσαντο χρόνον ἐπὶ συχνόν· οἱ γὰρ μηδίζοντες τῶν Θηβαίων, οὗτοι εἶχον προθυμίην οὐκ ὀλίγην μαχόμενοι τε καὶ οὐκ ἐθελοκακέοντες, οὕτω ὥστε τριηκόσιοι αὐτῶν οἱ πρῶτοι καὶ ἄριστοι ἐνθαῦτα ἔπεσον ὑπὸ Ἀθηναίων ὡς δὲ ἐτρόποντο καὶ οὗτοι, ἔφευγον ἐς τὰς Θήβας, οὐ τῇ περ οἱ Πέρσαι· καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων ὁ πᾶς ὄμιλος οὔτε διαμαχεσάμενος οὐδενὶ οὔτε τι ἐποδεξάμενος ἔφευγον.

68 Δηλοῖ τέ μοι, ὅτι πάντα τὰ πρήγματα τῶν βαρβάρων ἤρητο ἐκ Περσέων, εἰ καὶ τότε οὗτοι πρὶν ἢ καὶ συμμῖξαι τοῖσι πολεμίοισι ἔφευγον, ὅτι καὶ τοὺς Πέρσας ὤρων. Οὕτω τε πάντες ἔφευγον πλὴν τῆς ἵππου τῆς τε ἄλλης καὶ Βοιωτίας· αὕτη δὲ τοσαῦτα προσωφέλεε τοὺς φεύγοντας, αἰεὶ τε πρὸς τῶν πολεμίων ἄγχιστα εὐδύσα, ἀπεργουσά τε τοὺς φίλους φεύγοντας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων.

69 Ἐν δὲ τούτῳ τῷ γινομένῳ φόβῳ ἀγγέλλεται τοῖσι ἄλλοισι Ἑλλησι τοῖσι τεταγμένοισι περὶ τὸ Ἑραῖον καὶ ἀπογενομένοισι τῆς μάχης, ὅτι μάχῃ τε γέγονε καὶ νικῶεν οἱ μετὰ Πανσανίεω. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ταῦτα οὐδένα κόσμον ταχθέντες οἱ μὲν ἀμφὶ Κορινθίους ἐτρόποντο διὰ τῆς ὑπαρῆς καὶ τῶν κολωνῶν τὴν φέρουσαν ἄνω ἰθὺ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος, οἱ δὲ ἀμφὶ Μεγαρέας τε καὶ Φλιασίους διὰ τοῦ πεδίου τὴν λειοτάτην τῶν ὁδῶν· ἐπεὶ τε δὲ ἀγχοῦ τῶν πολεμίων ἐγίνοντο οἱ Μεγαρέες καὶ Φλιαῖοι, ἀπιδόντες σφέας οἱ τῶν Θηβαίων ἱππῶται ἐπειγομένους οὐδένα κόσμον ἤλανον ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ἵππους, τῶν ἱπάρχεε Ἀσωπόδωρος ὁ Τιμάνδρου. Ἐσπεσόντες δὲ κατεστόρεσαν αὐτῶν ἑξακοσίους, τοὺς δὲ λοιποὺς κατήραξαν διώκοντες εἰς τὸν Κιθαιρῶνα. Οὗτοι μὲν δὴ ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο.

καθώς ἄρχισε ἡ μάχη ξέροντας καλὰ ποιό θά ἦταν τὸ τέλος τῆς, τὸ ὠδήγησε μὲ τάξη παραγγέλλοντας νὰ τὸν ἀκολουθοῦνε, ὅπου αὐτὸς πηγαίνει, καὶ ἅμα τότε βλέπουνε νὰ τρέχη, νὰ τρέχουνε κι αὐτοί. Ἄφοῦ ἔδωσε αὐτὴ τὴ διαταγή, ὑποκρινότανε πὼς τάχα ὠδήγοῦσε στὴ μάχη τὸ στρατό· καθὼς ὅμως πῆγαινε μπροστινὸς στὸ δρόμο, νὰ καὶ βλέπει τοὺς Πέρσες νὰ δίνονται σὲ φυγή. Τότε λοιπὸν δὲν ὠδήγοῦσε τὸ στρατό μὲ τὴν ἴδια τάξη, ἀλλὰ ὅσο μποροῦσε ἄρχισε νὰ τρέχη· δὲν πῆγαινε ὅμως οὔτε κατὰ τὸ ξύλινο τεῖχος, οὔτε κατὰ τὸ τεῖχος τῶν Θηβαίων, ἀλλὰ ἴσα κατὰ τὴ χώρα τὴ Φωκικὴ, θέλοντας τὸ γληγορώτερον νὰ φτάσῃ στὸν Ἑλλήσποντο.

Αὐτοὶ λοιπὸν αὐτὸν τὸν δρόμο πῆραν· ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, 67 ποὺ ἦτανε θεληματικὰ μὲ τὸ βασιλέα, οἱ Βοιωτοὶ πολεμήσανε πολλὴ ὥρα μὲ τοὺς Ἀθηναίους· γιὰ τὸ ὅσοι ἀπὸ τοὺς Θηβαίους μηδίζανε εἶχανε μεγάλη προθυμία στὴ μάχη καὶ καγένα δίβουλο σκοπό· ἔτσι λοιπὸν τριακόσιοι ἀπ' αὐτούς, οἱ πρῶτοι καὶ καλύτεροι, περάσανε ἀπὸ τὸ μαχαίρι τῶν Ἀθηναίων· ἀφοῦ ὅμως τσακιστήκανε κι αὐτοί, ἡ φυγὴ τοὺς ἔγινε ἴσα κατὰ τὴν πόλη τῶν Θηβῶν καὶ ὄχι ἐκεῖ ποὺ τραβούσανε οἱ Πέρσες. Οἱ ἄλλοι σύμμαχοι τοῦ βασιλέα, ὅλοι χωρὶς ἐξαιρέση, χωρὶς νὰ ἐπιτεθοῦνε σὲ κανένα, οὔτε νὰ δεχτοῦν ἐπίθεση, φύγανε κι αὐτοί.

Αὐτὰ ὅλα δείχνουνε πὼς ὅλη ἡ ἐκστρατεία τῶν βαρβάρων ἦτανε 68 κρεμασμένη ἀπὸ τὸ χέρι τῶν Περσῶν, ἀφοῦ καὶ σ' αὐτὴ τὴ μάχη, βλέποντας νὰ φεύγουνε τοὺς Πέρσες, δειζάνε κι αὐτοὶ τις πλάτες πρὶν ἀκόμα ἔρθουνε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐχθρό. Ἔτσι ἐξακολουθοῦσανε νὰ φεύγουνε ὅλοι, ἂν ἐξαιρέση κανεὶς τὸ ἵππικὸ τους, καὶ μάλιστα τὸ βοιωτικὸ. Τὸ ἵππικὸ αὐτὸ ἔδινε κάποια ὠφέλεια στοὺς φυγάδες μπαίνοντας ἀνάμεσα σ' αὐτούς καὶ τοὺς ἐχθρούς, καὶ προστατεύοντας τοὺς συμμαχούς, καθὼς φεύγανε, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ποὺ ἀκολουθοῦσανε.

Μέσα σ' αὐτὸν τὸν πανικὸ τῶν Περσῶν ἔφτασε ἡ εἰδηση στοὺς 69 ἄλλους Ἕλληνας, ποὺ ἦτανε συγκεντρωμένοι στὸ Ἡραῖο καὶ ἀποφύγανε τὴ μάχη, πὼς πολεμοῦνε καὶ νικοῦνε οἱ Σπαρτιάτες τοῦ Πανσανία· ἀκούγοντας αὐτά, χωρὶς νὰ μποῦνε σὲ καμιά τάξη, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ Κορίνθιοι πῆραν τὸ δρόμο ἀπὸ τὴν ποδιά τοῦ βουνοῦ καὶ τὰ χαμηλώματα ἴσα ἀπάνω πρὸς τὸ ναὸ τῆς Δήμητρας· οἱ Μεγαρεῖς πάλι καὶ οἱ Φλιάσιοι πῆραν τὸν ἴσιο δρόμο μέσα ἀπὸ τὴν πεδιάδα· καθὼς ὅμως βρεθήκανε κοντὰ στοὺς ἐχθρούς, βλέποντάς τους οἱ Θηβαῖοι ἵππεῖς νὰ προχωροῦνε βιαστικοὶ κι ἄταχτοι, πέσανε ἀπάνω τους μὲ

70 Οἱ δὲ Πέρσαι καὶ ὁ ἄλλος ὄμιλος ὡς κατέφυγον ἐς τὸ ξύλινον τεῖχος, ἔφθησαν ἐπὶ τοὺς πύργους ἀναβάντες πρὶν ἢ τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπικέσθαι· ἀναβάντες δὲ ἐφράξαντο ὡς ἐδυνάετο ἄριστα τὸ τεῖχος· προσελθόντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων κατεστήκε ἐσφι τειχομαχίῃ ἔρρωμενεστέρα. Ἔως μὲν γὰρ ἀπῆσαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ δ' ἡμύοντο καὶ πολλῶ πλέον εἶχον τῶν Λακεδαιμονίων ὥστε οὐκ ἐπισταμένων τειχομαχεῖν, ὡς δὲ σφι οἱ Ἀθηναῖοι προσῆλθον, οὕτω δὴ ἰσχυρῇ ἐγένετο τειχομαχίῃ καὶ χρόνον ἐπὶ πολλόν· τέλος δὲ ἀρετῇ τε καὶ λιπαρίῃ ἐπέβησαν Ἀθηναῖοι τοῦ τεύχους καὶ ἤρειπον, τῇ δὲ ἐσεχέοντο οἱ Ἕλληες. Πρῶτοι δὲ ἐσῆλθον Τεγεῆται ἐς τὸ τεῖχος, καὶ τὴν σκητὴν τὴν Μαρδονίου οὗτοι ἦσαν οἱ διαρπάσαντες, τὰ τε ἄλλα ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν φάτιν τῶν ἵππων ἐοῦσαν χαλκῆν πᾶσαν καὶ θέης ἀξίην· τὴν μὲν νυν φάτιν ταύτην τὴν Μαρδονίου ἀνέθεσαν ἐς τὸν νηὸν τῆς Ἀλέης Ἀθηναίης Τεγεῆται, τὰ δὲ ἄλλα ἐς τὸντό, ὅσα περ ἔλαβον, ἐσήρειακον τοῖσι Ἕλλησι. Οἱ δὲ βάρβαροι οὐδὲν ἔτι στίφος ἐποιήσαντο πεσόντος τοῦ τεύχους οὔτε τις αὐτῶν ἀλκῆς ἐμέμνητο, ἀλύκαζόν τε οἷα ἐν ὀλίγῳ χώρῳ πεφοβημένοι τε καὶ πολλαὶ μυριάδες κατελιγμένοι ἀνθρώπων· παρὴν τε τοῖσι Ἕλλησι φονεύειν οὕτω ὥστε τριήκοντα μυριάδων στρατοῦ, καταδεουσέων τεσσέρων, τὰς ἔχων Ἀρτάβαζος ἔφευγε, τῶν λοιπῶν μηδὲ τρεῖς χιλιάδας περιγενέσθαι. Λακεδαιμονίων δὲ τῶν ἐκ Σπάρτης ἀπέθανον οἱ πάντες ἐν τῇ συμβολῇ εἰς καὶ ἐνεηκόντα, Τεγεητέων δὲ ἑκκαίδεκα, Ἀθηναίων δὲ δύο καὶ πενήκοντα.

80 Πανσανίης δὲ κήρυγμα ποιησάμενος μηδένα ἄπτεσθαι τῆς ληΐης, συγκομίζειν ἐκέλευσε τοὺς εἴλωτας τὰ χρήματα· οἱ δὲ ἀνὰ τὸ στρατόπεδον σκιδνάμενοι εὗρισκον σκητὰς κατεσκευασμένας χρυσῶ καὶ ἀργύρῳ, κλίνας τε ἐπιχρῦσους καὶ ἐπαργύρους, κρητῆράς τε χρυσέους καὶ φιάλας τε καὶ ἄλλα ἐκπώματα· σάκκους τε ἐπ' ἀμαξέων εὗρισκον, ἐν τοῖσι λέβητες ἐφαίνοντο ἐνεόντες χρύσειοι τε καὶ ἀργύρειοι ἀπὸ τε τῶν κειμένων νεκρῶν ἐσκύλευον φέλια τε καὶ στρεπτοὺς καὶ τοὺς ἀκινάκας ἐόντας χρυσέους, ἐπεὶ ἐσθητός γε ποικίλης λόγος ἐγένετο οὐδὲ εἰς. Ἐνθαῦτα πολλὰ μὲν κλέπτοντες ἐπώλεον πρὸς τοὺς Αἰγινήτας οἱ εἴλωτες, πολλὰ

τ' ἄλογα ἀρχηγὸς τοῦ θηβαϊκοῦ ἰππικοῦ ἦταν ὁ Ἀσωπόδαρος τοῦ Τιμάνδρου· καὶ στρώσανε κάτω ἐξακόσιους ἀπ' αὐτούς, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς πήγανε κυνηγώντας ἴσαμε τὸν Κιθαιρώνα. Ἔτσι παράλογα πήγανε χαμένοι οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Φλιάσιοι.

Οἱ Πέρσες πάλι καὶ οἱ ἄλλες ὀμάδες, ἀφοῦ μπήκανε στὸ ξύλινο 70 τεῖχος, ἀνεβήκανε στοὺς πύργους, πρὶν ἀκόμα φτάσουνε οἱ Λακεδαιμόνιοι· ἀφοῦ καταλάβανε τὶς ἐπάλλξεις, τὶς φράξανε ὅσο μπορούσανε καλύτερα. Ἀφοῦ πήγανε κοντὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀρχίσανε μ' αὐτούς τειχομαχία, ποὺ ὄλο καὶ γινότανε πιὸ δυνατὴ. Ὅσο λοιπὸν δὲ φτάνανε οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Πέρσες ἀντιστεκόντανε μὲ ὑπεροχὴ στοὺς Λακεδαιμόνιους, σὰν ἀνθρώπους ποὺ δὲν ξέρανε τὸν τρόπο αὐτὸν τῆς τειχομαχίας· ἅμα ὅμως παρουσιαστήκανε οἱ Ἀθηναῖοι, τότε πιά ἡ τειχομαχία ἦτανε πιὸ σοβαρὴ καὶ βαστοῦσε πολλὴ ὥρα. Τέλος οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴν ἀνδρεία καὶ τὴν ὑπομονή τους ἀνεβήκανε στὸ τεῖχος καὶ γκρεμίσανε ἓνα μέρος· ἀπ' αὐτὸ τὸ μέρος ριχτήκανε μέσα οἱ Ἕλληνες. Πρῶτοι μπήκανε οἱ Τεγεᾶτες κι ἀρπάξανε τοῦ Μαρδονίου τὴ σκηνή, καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ πήρανε καὶ τὶς φάτνες τῶν ἀλόγων του, ὅλες ἀπὸ χαλκὸ κι ἄξιες νὰ τὶς θαυμάζῃ κανεῖς. Αὐτὸ τὸ λάφυρο τὸ ἀφιερῶσανε οἱ Τεγεᾶτες στὸ ναὸ τῆς Ἀλέας Ἀθηναῖς¹⁷³, ὅμως καὶ τὰ ἄλλα λάφυρα ποὺ κυριέψανε τὰ μοιραστήκανε ἴσια μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες. Ἀφοῦ ἔπεσε τὸ τεῖχος στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων, καμιὰ πιά ἀντίσταση πυκνὴ δὲν κάτανε οἱ βάρβαροι, καὶ οὔτε ἓνας ἀπ' αὐτούς θυμήθηκε πὼς εἶναι ἄνδρας, καὶ ὅλοι φοβισμένοι, καθὼς εἶχανε κλειστῇ τόσες πολλὲς χιλιάδες σὲ τόσο στενὸν τόπο, γυρίζανε σὰν παραλογισμένοι, καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχανε τὴν εὐκολία νὰ σκοτώνουνε τόσους ἀπ' αὐτούς, ποὺ ἀπὸ τὶς τριακόσιες χιλιάδες (ἂν βγάλουμε τὶς σαράντα ποὺ πῆρε κι ἔφυγε ὁ Ἀρτάβαζος) ἀπὸ τὶς ἄλλες δὲν περισσέψανε οὔτε τρεῖς. Ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμόνιους, Σπαρτιαῆτες σκοτωθῆκανε ὅλοι - ὅλοι σ' αὐτὴ τὴ σύγκρουση ἐνενήντα ἓνας, ἀπὸ τοὺς Τεγεᾶτες δεκαεῖς καὶ πενήντα δυὸ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους.

8. ΜΟΙΡΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΑΦΥΡΩΝ

Ὁ Πausανίας ἔβγαλε κήρυγμα κανεῖς νὰ μὴ βάλῃ χέρι στὰ λάφυρα 80 καὶ οἱ Εἰλωτες νὰ τὰ μαζέψουνε ὅλα σ' ἓνα μέρος· σκορπιστήκανε λοιπὸν οἱ Εἰλωτες στὸ στρατόπεδο καὶ βρῖσκανε σκηνὲς φτιασμένες ἀπὸ χρυσάφι καὶ ἀπ' ἀσήμι, κλῖνες ἀσημοχρυσωμένες, χρυσοὺς κρατῆ-

δὲ καὶ ἀπεδείκνυσαν, ὅσα αὐτῶν οὐκ οἶά τε ἦν κρύφαι· ὥστε Αἰγινήτησι οἱ μεγάλοι πλοῦτοι ἀρχὴν ἐνθεῦτεν ἐγένοντο, οἱ τὸν χρυσὸν ἄτε ἐόντα χαλκὸν δῆθεν παρὰ τῶν εἰλωτέων ὠνόοντο.

81 Συμφορήσαντες δὲ τὰ χρήματα καὶ δεκάτην ἐξελόντες τῷ ἐν Δελφοῖσι θεῷ, ἀπ' ἧς ὁ τρίπους ὁ χρύσεος ἀνετέθη ὁ ἐπὶ τοῦ τρικαρίνου ὄφιος τοῦ χαλκίου ἐπεστεῶς ἄγχιστα τοῦ βωμοῦ, καὶ τῷ ἐν Ὀλυμπίῃ θεῷ ἐξελόντες, ἀπ' ἧς δεκάτην χαλκίον Δία ἀνεθηκαν, καὶ τῷ ἐν Ἰσθμῷ θεῷ, ἀπ' ἧς ἐπτάπηχς χάλκεος Ποσειδέων ἐξεγένετο, ταῦτα ἐξελόντες τὰ λοιπὰ διαιρέοντο καὶ ἔλαβον ἕκαστοι τῶν ἄξιοι ἦσαν, καὶ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρὸν καὶ ἄλλα χρήματά τε καὶ ὑποζύγια. Ὅσα μὲν νῦν ἐξαιρέτα τοῖσι ἀριστεύσασι αὐτῶν ἐν Πλαταιῆσι ἐδόθη, οὐ λέγεται πρὸς οὐδαμῶν, δοκέω δ' ἔγωγε καὶ τούτοισι δοθῆναι. Πανσανίη δὲ πάντα δέκα ἐξαιρέθη τε καὶ ἐδόθη, ἵπποι, τάλαντα, κάμηλοι, ὡς δὲ αὐτως καὶ τὰ ἄλλα χρήματα.

82 Λέγεται δὲ καὶ τάδε γενέσθαι, ὡς Ἐξέρξης φεύγων ἐκ τῆς Ἑλλάδος Μαρδονίῳ τὴν κατασκευὴν καταλίπει τὴν ἑνωτοῦ· Πανσανίην ὧν ὀρέοντα τὴν Μαρδονίου κατασκευὴν χρυσῷ τε καὶ ἀργυρῷ καὶ παραπετάσμασι ποικίλοισι κατεσκευασμένην κελεῦσαι τοὺς τε ἀρτοκόπους καὶ τοὺς ὄφιοποιούς κατὰ ταῦτα κατὰ Μαρδονίῳ δεῖπνον παρασκευάζειν· ὡς δὲ κελευόμενοι οὗτοι ἐποίουν ταῦτα, ἐνθαῦτα τὸν Πανσανίην ἰδόντα κλίνας τε χρυσέας καὶ ἀργυρέας εὐ ἐστρωμένας καὶ τραπέζας τε χρυσέας καὶ ἀργυρέας καὶ παρασκευὴν μεγαλοπρεπέα τοῦ δείπνου, ἐκπλαγέντα τὰ προκείμενα ἀγαθὰ κελεῦσαι ἐπὶ γέλωτι τοὺς ἑνωτοῦ διηκόνους παρασκευάσαι Λακωνικὸν δεῖπνον· ὡς δὲ τῆς θείνης ποιηθείσης ἦν πολλὸν τὸ μέσον, τὸν Πανσανίην γελάσαντα μεταπέμψασθαι τῶν Ἑλλήνων τοὺς στρατηγούς, συνελθόντων δὲ τούτων εἰπεῖν τὸν Πανσανίην, δεικνύντα ἐς ἑκάτερην τοῦ δείπνου τὴν παρασκευὴν· «Ἄνδρες Ἕλληνες, τῶνδε εἵνεκεν ἐγὼ ὑμᾶς συνήγαγον, βουλόμενος ὑμῖν τοῦ Μήδου τὴν ἀφροσύνην δέξαι, ὃς τοιῦνδε δίαίταν ἔχων ἤλθε ἐς ἡμέας οὕτω διζυρὴν ἔχοντας ἀπαιρησόμενος». Ταῦτα μὲν Πανσανίην λέγεται εἰπεῖν πρὸς τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων.

ρες, φιάλες κι άλλα άγγεϊα του̃ πιουτου̃· μέσα στ' άμάξια βρϊσκανε σακκϊα γεμάτα από λεβέτια χρυσά και άσημένια· από τους νεκρους παίρνανε άκριβά στολϊδια τών χειριών και του̃ λαιμου̃, παίρνανε και μαχαίρια, όσα ήτανε χρυσά, και όσο για τὰ κάθε λογής φορέματα, κανένας δέν τὰ πρόσεχε. Έκει κλέψανε πολλὰ οϊ Έλλωτες και τὰ πουλούσανε στους Αϊγινήτες, άλλα όμως πού δέ μπορούσανε νὰ τὰ κρύψουνε τὰ παρουσιάζανε. Από τότε κάμανε τϊς μεγάλες περιουσίες τους οϊ Αϊγινήτες, γιατί αγοράζανε από τους Έλλωτες τὸ χρυσάφι για χαλκό.

Άφοϋ κάμανε οϊ "Έλληνες ένα σωρὸ τὰ συναγμένα πράματα, βγά- 81
λανε τρία δέκατα για τους θεούς. Τὸ ένα τ' άφιερῶσανε στὸ θεὸ τῶν Δελφῶν κι άπ' αὐτὰ τὰ χρήματα έγινε τὸ άφιέρωμα του̃ χρυσοϋ τρίποδα¹⁷⁴ πού εϊναι στημένος άπάνω στὸ τρικέφαλο χάλκινο φίδι και πολϋ κοντὰ στὸ βωμό. Από τὸ άλλο δέκατο πού άφιερῶσανε στὸ θεὸ τῆς Όλυμπϊας, έγινε τὸ χάλκινο άγαλμα του̃ Δία, δέκα πῆχες ψηλό· τὸ τρίτο δέκατο στὸ θεὸ του̃ Ισθμου̃, και άπ' αὐτὸ έγινε ὁ χάλκινος Ποσειδῶνας, έφτὰ πῆχες ψηλός. Άφοϋ βγάλανε αὐτὰ τὰ τρία δέκατα, μοιραστήκανε τὰ λοιπὰ και πήρανε καθένας όσα τους πρέπανε, και χρυσάφι κι άσήμι κι άλλα πράματα πολλὰ και ζῶα φορτηγά. Πόσα όμως δοθήκανε ξεχωριστὰ σ' εκείνους πού διαπρέψανε στη μάχη, κανεις δέν αναφέρει· νομίζω όμως εγὼ πὼς πήρανε κι αὐτοί. Ὁ Πausanias πῆρε ξεχωριστὰ δέκα κομμάτια άπ' ὄλα, άλογα, τάλαντα, καμήλες και τὰ παρόμοια.

Λένε ακόμα πὼς έγινε κι αὐτὸ· φεύγοντας από την Έλλάδα ὁ 82
Έέρξης εϊχε άφήσει στὸ Μαρδόνιο ὄλη την άποσκευή του· βλέποντας λοιπὸν ὁ Pausanias του̃ Μαρδονίου τὰ έπιπλα, με χρυσάφι και μ' άσήμι στολισμένα και με παραπέτασμα λογῆς λογῆς, παράγγειλε στους μαγειρους και τους ζαχαροπλάστες νὰ του̃ έτοιμάσουνε δεϊπνο άπαράλλαχτο, καθὼς τὸ έτοιμάζανε και για τὸ Μαρδόνιο. Άφοϋ τὸ έτοιμάσανε κατὰ τῆ διαταγή του, τότε ὁ Pausanias βλέποντας κλϊνες χρυσές κι άσημένιες, μεγαλόπρεπα στρωμένο δεϊπνο, θαύμασε μ' ὄλα αὐτὰ τὰ καλὰ πού 'χε μπροστὰ του, και για νὰ χωρατέψη παράγγειλε και στους δικούς του̃ ύπηρετές νὰ έτοιμάσουνε δεϊπνο λακωνικό¹⁷⁵. Άφοϋ έτοιμάστηκε τὸ συσσίτιο και ἡ διαφορά από τὸ άλλο τραπέζι ήτανε μεγάλη, γέλασε ὁ Pausanias και έστειλε νὰ φωνάξουνε τους στρατηγούς τῶν Έλλήνων· άφοϋ συναχτήκανε, δείχνοντας ὁ Pausanias τὸ ένα έτοιμασμένο τραπέζι και τὸ άλλο, εϊπε: «Σᾶς κάλεσα, άνδρες Έλληνες, για νὰ σᾶς

90 Τῆς δὲ αὐτῆς ἡμέρης τῆς περ ἐν Πλαταιῆσι τὸ τροῶμα ἐγένετο, συνεκέρησε γενέσθαι καὶ ἐν Μυκάλλῃ τῆς Ἰωνίης· ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ Δήλῳ κατέατο οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν τῆσι νησι ἅμα Λευτυχίδῃ τῷ Λακεδαιμονίῳ ἀπικόμενοι, ἦλθόν σφι ἄγγελοι ἀπὸ Σάμου Λάμπων τε Θρασυκλέος καὶ Ἀθηνάγορος Ἀρχεστρατίδew καὶ Ἡγησίστρατος Ἀρισταγόρω, πεμφθέντες ὑπὸ Σαμίων λάθρῃ τῶν τε Περσέων καὶ τοῦ τυράννου Θεομήστορος τοῦ Ἀνδροδάμαντος, τὸν κατέστησαν Σάμου τύραννον οἱ Πέρσαι· ἐπελθόντων δὲ σφρων ἐπὶ τοὺς στρατηγούς ἔλεγε Ἡγησίστρατος πολλὰ καὶ παντοῖα, ὡς ἦν μόνον ἴδωνται αὐτοὺς οἱ Ἴωνες, ἀποστήσονται ἀπὸ Περσέων, καὶ ὡς οἱ βάρβαροι οὐκ ὑπομενεύουσι· ἦν δὲ καὶ ἄρα ὑπομείνωσι, οὐκ ἐτέρην ἄγρην τοιαύτην εὐρεῖν ἂν αὐτοὺς· θεοὺς τε κοινούς ἀνακαλέων προέτραπε αὐτοὺς θύσασθαι ἄνδρας Ἕλληνας ἐκ δουλοσύνης καὶ ἀπαμῦναι τὸν βάρβαρον· εὐπετέες τε αὐτοῖσι ἔφη ταῦτα γίνεσθαι· τὰς τε γὰρ νέας αὐτῶν κακῶς πλώειν καὶ οὐκ ἀξιωμαχοῦς ἐκείνοισι εἶναι· αὐτοὶ τε, εἴ τι ὑποπτεύουσι μὴ δόλῳ αὐτοὺς προάγοιεν, ἐτοῖμοι εἶναι ἐν τῆσι νησι τῆσι ἐκείνων ἀγόμενοι δμηροὶ εἶναι.

91 Ὡς δὲ πολλὸς ἦν λισσόμενος ὁ ξεῖνος ὁ Σάμιος, εἶρετο Λευτυχίδης, εἴτε κληδόνος εἵνεκεν ἐθέλων πωθέσθαι εἴτε καὶ κατὰ συντυχίην θεοῦ ποιεῦντος· « ὦ ξεῖνε Σάμιε, τί τοι τὸ οὖνομα; » ὁ δὲ εἶπε· « Ἡγησίστρατος ». Ὁ δὲ ὑπαρπάσας τὸν ἐπίλοιπον λόγον, εἴ τινα ὄρητο λέγειν ὁ Ἡγησίστρατος, εἶπε· « Δέχομαι τὸν οἰωνόν, τὸν ἡγησίστρατον, ὃ ξεῖνε Σάμιε. Σὺ δὲ ἡμῖν ποῖε ὄκως αὐτός τε δὸς πίστιν ἀποπλάσσει καὶ οἱ σὺν σοὶ ἐόντες οἶδε, ἧ μὲν Σαμίους ἡμῖν προθύμους ἔσεσθαι συμμαχοῦς ».

92 Ταῦτά τε ἅμα ἠγόρευε καὶ τὸ ἔργον προσῆγε· ἀτῖκα γὰρ οἱ Σάμιοι πίστιν τε καὶ ὄρκια ἐποιεῦντο συμμαχίης πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ταῦτα δὲ ποιήσαντες οἱ μὲν ἐπέπλων· μετὰ σφέων γὰρ ἐκέλευε πλώειν τὸν Ἡγησίστρατον, οἰωνόν τὸ οὖνομα ποιεύμενος.

δείξω τὴν ἀνοησία τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Μήδων, ποὺ μαθημένος σ' αὐτὴ τὴν καλοπέραση ζήλεψε τὴ δική μας φτωχικὴ τροφὴ καὶ θέλησε νὰ μᾶς τὴν πάρῃ». Αὐτὰ λένε πὼς εἶπε ὁ Πausανίας στοὺς Ἑλληνας στρατηγούς.

9. Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ (479 π.Χ.)

Τὴν ἴδια ἡμέρα, ποὺ ἔγινε ὁ χαλασμός τῶν Πλαταιῶν, σύντυχε νὰ 90 γίνῃ καὶ ἡ μάχη τῆς Μυκάλης¹⁷⁶. Ἐνῶ οἱ Ἑλληνας καθόντανε μὲ τὰ πλοῖα τοὺς¹⁷⁷, ἔχοντας ἀρχηγό τοὺς τὸ Λακεδαιμόνιο Λεωτυχιδῆ¹⁷⁸, φτάσανε ἀγγελιοφόροι ἀπὸ τὴ Σάμο ὁ Λάμπωνας τοῦ Θρασυκλῆ, ὁ Ἀθηναγόρας τοῦ Ἀρχεστρατίδῃ καὶ ὁ Ἡγησίστρατος τοῦ Ἀρισταγόρα, σταλμένοι ἀπὸ τοὺς Σαμίους, κρυφὰ ἀπὸ τοὺς Πέρσες¹⁷⁹ καὶ ἀπὸ τὸν τύραννο Θεομήστορα¹⁸⁰, γιὰ τοῦ Ἀνδρoδάμαντα, ποὺ οἱ Πέρσες τὸν εἶχανε βάλει τύραννο τῆς Σάμου· ἀφοῦ παρουσιάστηκαν στοὺς στρατηγούς, ἄρχισε ὁ Ἡγησίστρατος νὰ τοὺς λήῃ πολλὰ καὶ διάφορα πράγματα· πὼς τάχα, καὶ μοναχὰ νὰ τοὺς δοῦνε οἱ Ἴωνες, θ' ἀποστατήσουνε ἀπὸ τοὺς Πέρσες, καὶ οἱ βάρβαροι δὲ θὰ σταθοῦνε νὰ πολεμήσουνε· καὶ ἂν ὅμως σταθοῦνε, ἄλλο καλύτερο κινήγι δὲ θὰ μπορούσανε νὰ βροῦν οἱ Ἑλληνας· καὶ ὀρκίζοντάς τοὺς στὸ ὄνομα τῶν κοινῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων, τοὺς παρακινοῦσε νὰ λυτρώσουν Ἑλληνας ἀδερφοὺς ἀπὸ τὴ δουλεία καὶ νὰ διώξουνε μακριὰ τὸ βάρβαρο. Γιατὶ καὶ τὰ πλοῖα τῶν βαρβάρων ἦτανε κακοτάξιδα, καὶ ἀνάξια νὰ παραβγοῦνε μὲ τὰ ἑλληνικά, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτοί, οἱ ἀποσταλμένοι, εἶναι πρόθυμοι στὰ πλοῖα τοὺς νὰ μείνουνε ὅμηροι, ἂν ἔχουνε καμιὰ ὑποψία πὼς μὲ δολερὸ σκοπὸ τοὺς κάνουνε αὐτὴ τὴν παρακίνηση.

Ἐπειδὴ μὲ μεγάλη ἐπιμονὴ ὁ ξένος Σάμιος ἔκανε τὰ παρακάλια 91 του, ὁ Λεωτυχιδῆς, εἴτε θέλοντας νὰ βγάλλῃ κανένα σημάδι μαντικῶ¹⁸¹, εἴτε κατὰ τύχη ἀπὸ θεοῦ θέλημα, τότε ρώτησε: «ὦ ξένε Σάμιε, ποῖο εἶναι τ' ὄνομά σου ;». Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε· «Ἡγησίστρατος». Καὶ ὁ Λεωτυχιδῆς, ἀρπάζοντας τὸ λόγo ἀπὸ τὸ στόμα του (ἂν ἤθελε ἀκόμα κάτι νὰ πῆ) ἀποκρίθηκε: «Δέχομαι τὸ μάντεμα¹⁸², ὦ ξένε Σάμιε. Λοιπόν, κάμετε ὅσο μπορεῖτε γλῆγορα νὰ φύγετε, σὺ καὶ οἱ ἄλλοι ἐδῶ σύντροφοί σου, ἀφοῦ μᾶς ὀρκιστῆτε πὼς οἱ Σάμιοι θὰ εἶναι πρόθυμοι σύμμαχοί μας».

Μαζὶ μ' αὐτὰ τὰ λόγια μπήκανε καὶ στὰ ἔργα· ἀμέσως οἱ Σάμιοι 92 δώσανε τοὺς ὅρκους καὶ τίς ὑποσχέσεις περὶ συμμαχίας μὲ τοὺς Ἑλληνας.

Ἀφοῦ γίνανε αὐτὰ, φύγανε οἱ Σάμιοι· κράτησε ὅμως τὸν Ἡγησίστρατο ὁ Λεωτυχιδῆς, γιὰτὶ εἶχε τ' ὄνομά του ὡς καλὸν οἰωνό.

96 Τοῖσι δὲ Ἑλλησι ὡς ἐκαλλίρησε, ἀνήγον τὰς νέας ἐκ τῆς Δήλου πρὸς τὴν Σάμον. Ἐπεὶ δὲ ἐγένοντο τῆς Σαμῆς πρὸς Καλάμοισι, οἱ μὲν αὐτοῦ ὀρμισάμενοι κατὰ τὸ Ἡραῖον τὸ ταύτη παρεσκευάζοντο ἐς ναυμαχίην, οἱ δὲ Πέρσαι πυθόμενοι σφεας προσπλώειν ἀνήγον καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν ἥπειρον τὰς νέας τὰς ἄλλας, τὰς δὲ Φοινίκων ἀπῆκαν ἀποπλώειν· βουλευομένοισι γὰρ σφι ἐδόκεε ναυμαχίην μὴ ποιέεσθαι· οὐ γὰρ ὧν ἐδόκεον ὁμοιοὶ εἶναι· ἐς δὲ τὴν ἥπειρον ἀπέπλων, ὅκως ἔωσι ὑπὸ τὸν πεζὸν στρατὸν τὸν σφέτερον ἔοντα ἐν τῇ Μυκάλῃ, ὃς κελεύσαντος Ξέρξεω καταλελειμμένοι τοῦ ἄλλου στρατοῦ Ἰωνίην ἐφύλασσε. Τοῦ πλῆθος μὲν ἦν ἐξ μυριάδες, ἐστρατήγεε δὲ αὐτοῦ Τιγράνης κάλλει τε καὶ μεγάλῃ ὑπερφέρων Περσέων. Ὑπὸ τούτων μὲν δὴ τὸν στρατὸν ἐβουλεύσαντο καταφυγόντες οἱ τοῦ ναυτικοῦ στρατηγοὶ ἀνειρῶσαι τὰς νέας καὶ περιβαλέσθαι ἔρκος, ἔρυμα τῶν νεῶν καὶ σφέων αὐτῶν κρησφύγετον.

97 Ταῦτα βουλευσάμενοι ἀνήγοντο· ἀπικόμενοι δὲ παρὰ τὸ τῶν Ποτνιέων ἰρὸν τῆς Μυκάλῃς ἐς Γαίσωνά τε καὶ Σκολοπέοντα, τῇ Δήμητρος Ἐλευσινῆς ἐστὶ ἰρὸν... ἐνθαῦτα τὰς τε νέας ἀνείρυσαν καὶ περιεβάλλοντο λίθων καὶ ξύλων, δένδρεα ἐκκόψαντες ἡμερα, καὶ σκόλοπας περὶ τὸ ἔρκος κατέπηξαν· καὶ παρεσκευάδατο ὡς πολιορκησόμενοι καὶ ὡς νικήσοντες· ἐπ' ἀμφοτέρω γὰρ ἐπιλεγόμενοι παρεσκευάδατο.

98 Οἱ δὲ Ἕλληνες ὡς ἐπόθοντο οἰχωκότας τοὺς βαρβάρους ἐς τὴν ἥπειρον, ἤχθοντο ὡς ἐκπεφυγόντων, ἐν ἀπορίῃ τε εἶχοντο ὅ τι ποιήωσι, εἴτε ἀπαλλάσσονται ὀπίσω εἴτε καταπλώωσι ἐπ' Ἑλλησπόντου τέλος δ' ἔδοξε τούτων μὲν μῆδέτερα ποιέειν, ἐπιπλώειν δὲ ἐπὶ τὴν ἥπειρον. Παρασκευασάμενοι ὧν ἐς ναυμαχίην καὶ ἀποβάθρας καὶ τὰ ἄλλα ὅσων ἔδεε ἔπλων ἐπὶ τῆς Μυκάλῃς. Ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ τε ἐγένοντο τοῦ στρατοπέδου καὶ οὐδεὶς ἐφαίνετό σφι ἐπαναγόμενος, ἀλλὰ ὤρων νέας ἀνείλκυσμένας ἔσω τοῦ τείχεος, πολλὸν δὲ πεζὸν παρακεκριμένον παρὰ τὸν αἰγιαλόν, ἐνθαῦτα πρῶτον μὲν ἐν τῇ νηὶ παραπλώων, ἐργχρίμφας τῶ αἰγιαλῷ τὰ μάλιστα, Λευτυχίδης ὑπὸ κήρυκος προηγόρουε τοῖσι Ἴωσι λέγων· «Ἄνδρες Ἴωνες, ὅσοι ὑμέων τυγχάνουσι ἐπακούοντες, μάθετε τὰ λέγων πάντως γὰρ οὐδὲν συνήσουσι Πέρσαι τῶν ἐγὼ ὑμῖν ἐντέλλομαι. Ἐπεὰν συμμίσγωμεν, μεμνήσθαί τινα χρῆ ἐλευθερίας μὲν πάντων πρῶτον,

Ἄφοῦ οἱ θυσίες δείξανε καλὰ σημάδια στοὺς Ἕλληνες, κάμανε 96 πανιά γιὰ τὴ Σάμο ἀπ' τὴ Δῆλο· ἅμα φτάσανε στοὺς Καλάμους τῆς Σάμου, ἀράξανε κοντὰ στὸ Ἑραῖο κι ἐτοιμαζόντανε γιὰ ναυμαχία· μαθαίνοντας οἱ Πέρσες πὼς οἱ Ἕλληνες ἦτανε κοντά, ἀνοίξανε μὲ τὰ ἄλλα πλοῖα τοὺς κατὰ τὴν ἀντικρουνὴ ξηρά, καὶ μονάχα τὰ πλοῖα τῶν Φοινίκων¹⁸³ τ' ἀφήσανε νὰ φύγουνε. Ἄφοῦ λοιπὸν σκεφτήκανε, ἀποφασίσανε νὰ μὴ δώσουνε ναυμαχία, γιὰτι νομίζανε πὼς δὲν εἶναι ἰσόπαλοι· γι' αὐτὸ τραβηχτήκανε κατὰ τὴν ξηρά, γιὰ νὰ βρισκονται στὴν προστασία τοῦ δικοῦ τοὺς πεζικοῦ, ποὺ βρισκότανε στὴ Μυκάλῃ· ὁ στρατὸς αὐτὸς κατὰ διαταγὴ τοῦ Ξέρξη εἶχε μείνει ἀπὸ τὸ ἄλλο στρατευμα νὰ φυλάτῃ τὴν Ἰωνία· ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἦτανε ὡς ἐξήντα χιλιάδες, καὶ στρατηγὸς ὁ Τιγράνης, ὁ πιὸ ὠραῖος καὶ πιὸ μεγαλόσωμος ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Καταφεύγοντας στὴν προστασία τοῦ στρατοῦ οἱ στρατηγοὶ τοῦ ναυτικοῦ, ἀποφασίσανε νὰ σύρουν ἔξω τὰ πλοῖα καὶ νὰ τὰ τριγυρίσουνε μὲ ὀχύρωμα, ποὺ νὰ προστατεύῃ τὰ πλοῖα καὶ νὰ εἶναι καὶ δικό τους καταφύγιο.

Μ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση κάμανε πανιά, καὶ φτάνοντας στὶς ἐκβολὲς 97 τῶν ποταμῶν Γαίσιωνα καὶ Σκολοπέοντα, κοντὰ στὴ Μυκάλῃ, ὅπου εἶναι ναὸς τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρας, ἐκεῖ σύρανε τὰ πλοῖα ἔξω καὶ χτίσανε τριγύρω τείχωμα μὲ λιθάρια καὶ μὲ ξύλα κόβοντας ἡμερα δέντρα καὶ μπήγγοντας παλούκια γύρω ἀπὸ τὸ τείχωμα· καὶ ἐτοιμαζόντανε μὲ τὴν ἰδέα πὼς θὰ πολιορκηθοῦνε, καὶ μάλιστα πὼς θὰ νικήσουνε· καὶ ἡ ἐτοιμασία τοὺς εἶχε αὐτὸν τὸ διπλὸ σκοπὸ.

Μαθαίνοντας οἱ Ἕλληνες πὼς εἶχανε καταφύγει οἱ βάρβαροι στὴν 98 ξηρά, εἶχανε μεγάλη λύπη γιὰτι εἶχανε ξεφύγει, καὶ βρισκότανε σ' ἀπορία τί νὰ κάμουνε, νὰ γυρίσουνε πίσω ἢ νὰ τραβήξουνε κατὰ τὸν Ἕλλησποντο. Τέλος δὲν ἀποφασίσανε οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο, ἀλλὰ νὰ ἐπιτεθοῦν ἐπάνω στὴ στεριά. Ἄφοῦ ἐτοιμάσανε λοιπὸν ἀποβάθρες καὶ ὅσα ἄλλα χρειαζόντανε γιὰ ναυμαχία, κινήσανε γιὰ τὴ Μυκάλῃ. Ἄμα ὅμως φτάσανε σιμὰ στὸ στρατόπεδο καὶ κανένας δὲ φαινότανε νὰ τοὺς ἀντιβγαίνει, ἀλλὰ βλέπανε τὰ πλοῖα τραβηγμένα στὴν ξηρὰ πίσω ἀπὸ τὸ τείχωμα, καὶ πολὺ στρατὸ παραταγμένο σιμὰ στ' ἀκρογιάλι, τότε ὁ Λεωτυχίδης, ἀφοῦ πρῶτα ἔφερε στὸ γιὰλὸ συρτὰ τὸ πλοῖο ὅσο μποροῦσε, ἔπειτα ἔβαλε κήρυκα καὶ παράγγειλε μ' αὐτὸν στοὺς Ἴωνες:

μετὰ δὲ τοῦ συνθήματος "Ἡρης· καὶ τάδε ἴστω καὶ ὁ μὴ ἐπακούσας ὑμέων πρὸς τοῦ ἐπακούσαντος».

99 Λευτυχίδεω δὲ ταῦτα ὑποθεμένον δεύτερα δὴ τάδε ἐποίουν οἱ "Ἑλλη-
γες· προσχόντες τὰς νέας ἀπέβησαν ἐς τὸν αἰγιαλόν. Καὶ οὔτοι μὲν
ἐτάσσοντο, οἱ δὲ Πέρσαι ὡς εἶδον τοὺς "Ἑλλήνας παρασκευαζομένους
ἐς μάχην καὶ τοῖσι "Ιωσι παραινέσαντας, τοῦτο μὲν ὑπονοήσαντες τοὺς
Σαμίους τὰ "Ἑλλήνων φρονέειν ἀπαιρέονται τὰ ὄπλα· οἱ γὰρ ὦν Σάμιοι
ἀπικομένων "Ἀθηναίων αἰχμαλώτων ἐν τῆσι νηυσὶ τῶν βαρβάρων, τοὺς
ἔλαβον ἀνὰ τὴν "Αἰτικήν λελειμμένους οἱ Ξέρξεω, τούτους λυσάμενοι
πάντας ἀποπέμποσι ἐποδιάσαντες ἐς τὰς "Αθήνας· τῶν εἵνεκεν οὐκ
ἦκιστα ὑποψίην εἶχον, πεντακοσίας κεφαλὰς τῶν Ξέρξεω πολεμίων λυ-
σάμενοι τοῦτο δὲ τὰς διόδους τὰς ἐς τὰς κορυφὰς τῆς Μυκάλης φε-
ρούσας προστάσσουσι τοῖσι Μιλησίοισι φυλάσσειν ὡς ἐπισταμένοισι δη-
θεν μάλιστα τὴν χώραν. Ἐποίουν δὲ τούτου εἵνεκεν, ἵνα ἐκτὸς τοῦ στρα-
τοπέδου ἔωσι. Τούτους μὲν "Ιώνων, τοῖσι καὶ κατεδόκεον νεοχμὸν ἂν τι
ποιέειν δυνάμιος ἐπιλαβομένοισι, τρόποισι τοιούτοις προεφυλάσσοντο
οἱ Πέρσαι, αὐτοὶ δὲ συνεφόρησαν τὰ γέρρα ἕρκος εἶναι σφισι.

100 Ὡς δὲ ἄρα παρεσκευάστω τοῖσι "Ἑλλησι, προσήσαν πρὸς τοὺς
βαρβάρους· ἰούσι δὲ σφι φήμη τε ἐσέπτωτο ἐς τὸ στρατόπεδον πᾶν καὶ
κηρυκῆιον ἐφάνη ἐπὶ τῆς κυματογῆς κείμενον· ἡ δὲ φήμη διηλθέ σφι
ᾧδε, ὡς οἱ "Ἑλληνες τὴν Μαρδονίου στρατιὴν νικῶν ἐν Βοιωτοῖσι μα-
χόμενοι· δῆλα δὴ πολλοῖσι τεκμηρίοισι ἐστὶ τὰ θεῖα τῶν προηγμάτων,
εἰ καὶ τότε τῆς αὐτῆς ἡμέρης συμπίπτοντος· τοῦ τε ἐν Πλαταιῆσι καὶ
τοῦ ἐν Μυκάλῃ μέλλοντος ἔσεσθαι τρώματος φήμη τοῖσι "Ἑλλησι τοῖσι
ταύτῃ ἐσαπίκετο, ὥστε θαρσῆσαι τε τὴν στρατιὴν πολλῶ μᾶλλον καὶ ἐθέ-
λειν προθυμότερον κινδυνεύειν.

101 Καὶ τότε ἕτερον συνέπεσε γενόμενον, Δήμητρος τεμένεια Ἐλευ-
σινίης παρὰ ἀμφοτέρας τὰς συμβολὰς εἶναι· καὶ γὰρ δὴ ἐν τῇ Πλα-
ταιίδι παρ' αὐτὸ τὸ Δημήτριον ἐγίνετο, ὡς καὶ πρότερόν μοι εἴρηται,
ἡ μάχη, καὶ ἐν Μυκάλῃ ἔμελλε ὡσαύτως ἔσεσθαι· γενονέναι δὲ νίκην τῶν

«Ίωνες, ὅσοι ἀπὸ σᾶς μπορεῖτε νὰ μὲ ἀκοῦτε, προσέχετε σ' ὅσα θὰ πῶ· χωρὶς ἄλλο οἱ Πέρσες τίποτε δὲ θὰ καταλάβουν ἀπ' ὅσα ἐγὼ σᾶς παραγγέλνω· ἅμα ἀρχίσουμε τὴ συμπλοκὴ, τότε πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει νὰ θυμᾶται καθένας τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἔπειτα τὸ σύνθημα, ποῦ εἶναι «Ἡρα». Ὅποιοι ἀπὸ σᾶς δὲ μ' ἀκοῦνε, ἄς τὰ μάθουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποῦ μ' ἀκούσανε».

Ἄφοῦ ὁ Λεωτυχίδης ἔδωσε αὐτὲς τὶς συμβουλές, νὰ τί κάμανε οἱ 99 Ἕλληνες ὕστερα. Ζυγώνοντας κοντὰ τὰ πλοῖα, βγήκανε στὸ ἀκρογιάλι· καὶ ἐνῶ αὐτοὶ μπαίνανε σὲ τάξη, βλέποντάς τους οἱ Πέρσες νὰ ἐτοιμάζονται γιὰ πόλεμο καὶ νὰ κάνουνε καὶ προτροπὲς πρὸς τοὺς Ἴωνες, πρῶτα ἀπὸ τοὺς Σαμίους πήραν τὰ ὅπλα, ὑποπτεύοντάς τους πὼς εἶχανε φρονήματα ἑλληνικά· γιὰτὶ οἱ Σάμιοι κάμανε καὶ κάτι ἄλλο· ὅταν μὲ τὰ πλοῖα τῶν βαρβάρων φτάσανε οἱ Ἀθηναῖοι αἰχμάλωτοι, ὅσοι εἶχανε ἀπομείνει στὴν Ἀττικὴ, καὶ τοὺς κυριέψανε τὰ στρατεύματα τοῦ Ξέρξη, αὐτοὺς οἱ Σάμιοι τοὺς ἀπολύσανε ὅλους καὶ τοὺς στείλανε πίσω στὴν Ἀθήνα δίνοντάς τους τὰ ἀναγκαῖα τοῦ ταξιδιοῦ· γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους περισσότερο ἦτανε οἱ Σάμιοι ὑποπτοί, γιὰτὶ λευτερώσανε πεντακόσιους ἄνδρες ἐχθροὺς τοῦ Ξέρξη. Ἐπειτα οἱ Πέρσες δώσανε προσταγὴ στοὺς Μιλησίους νὰ φυλάξουν τὰ περάσματα, ποῦ περνοῦσαν ἀπὸ τὰ ψηλῶματα τῆς Μυκάλης, τάχα πὼς γνωρίζανε οἱ Μιλήσιοι πολὺ καλὰ τὸν τόπο· ἀλήθεια ὅμως, τὸ κάμανε γι' ἄλλο σκοπὸ, γιὰ νὰ τοὺς διώξουν ἀπὸ τὸ στρατόπεδο. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς Ἴωνες ὑποπτεύοντάς τους πὼς μπορούσαν νὰ κάμουνε κακό, ἂν εἶχανε δύναμη στὰ χέρια τους, τέτοια μέτρα προφυλακτικὰ λαβαίνανε οἱ Πέρσες. Τέλος οἱ Πέρσες συμπυκνώσανε τὶς ἀσπίδες τους σὰν τεῖχος πρὸς τοὺς Ἕλληνες.

Ἄφοῦ ἐτοιμαστήκανε οἱ Ἕλληνες, ἀρχίσανε νὰ προχωροῦνε κατὰ 100 τοὺς βαρβάρους. Καὶ ἐνῶ προχωροῦσανε ἔτρεξε μόνος μέσα σ' ὅλο τὸ στρατόπεδο, καὶ ἀκόμα φάνηκε ριγμένο στ' ἀκρογιάλι τὸ ραβδί τοῦ Ἑρμῆ¹⁸⁴, καὶ ὁ λόγος ἔλεγε πὼς οἱ Ἕλληνες νικήσανε σὲ μάχη τὸ στρατὸ τοῦ Μαρδονίου. Κι ἀλήθεια, μὲ πολλὰ σημάδια γινόντανε φανερά τὰ πράγματα τὰ θεϊκά, ἀφοῦ καὶ τότε, ἐνῶ τὴν ἴδια ἐκεῖνη μέρα τῶν Πλαταιῶν ἡ μάχη τύχαινε νὰ συμπέση μὲ τὸν ἄλλον ἐχθρικό χαλασμὸ ποῦ θὰ γινότανε στὴ Μυκάλη, ἔφτασε τὸ ἀκουσμα στοὺς Ἕλληνες ὅσοι ἦτανε στὴ Μυκάλη, ὥστε νὰ πάρη θάρρος περισσότερο ὁ στρατὸς καὶ μὲ πιὸ πολλὴ κάρδιὰ νὰ πέφτη στὸν κίνδυνο.

Καὶ μιὰ ἄλλη ἀκόμα συντυχία ἐγίνε ἐκειπέρα· σιμὰ στοὺς τόπους 101

μετὰ Πausανίω Ἑλλήνων ὀρθῶς σφι ἡ φήμη συνέβαινε ἐλθοῦσα· τὸ μὲν γὰρ ἐν Πλαταιῆσι πρῶτ' ἔτι τῆς ἡμέρης ἐγίνετο, τὸ δὲ ἐν Μυκάλῃ περὶ δείλην· ὅτι δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρης συνέβαινε γίνεσθαι μηνός τε τοῦ αὐτοῦ, χρόνῳ δὲ πολλῷ σφι ὕστερον δῆλα ἀναμανθάνουσι ἐγένετο· ἦν δὲ ἀρρωδὴ σφι πρὶν τὴν φήμην ἐσαπικέσθαι, οὔτι περὶ σφέων αὐτῶν οὕτω, ὡς τῶν Ἑλλήνων, μὴ περὶ Μαρδονίῳ πταίση ἢ Ἑλλάς· ὡς μέντοι ἢ κληδὼν αὐτῆ σφι ἐσέπτατο, μᾶλλον τι καὶ ταχύτερον τὴν πρόσοδον ἐποιεῦντο. Οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι ἔσπευδον ἐς τὴν μάχην, ὡς σφι καὶ αἱ νῆσοι καὶ ὁ Ἑλλήσποντος ἄεθλα προεκέετο.

- 102 Τοῖσι μὲν νῦν Ἀθηναίοισι καὶ τοῖσι προσεχέσι τούτοις τεταγμένοις μέχρι κοῦ τῶν ἡμισέων, ἡ ὁδὸς ἐγίνετο κατ' αἰγιαλὸν τε καὶ ἄπειρον χῶρον, τοῖσι δὲ Λακεδαιμονίοισι καὶ τοῖσι ἐπεξῆς τούτοις τεταγμένοις κατὰ τε χαράδρην καὶ οὖρα· ἐν ᾧ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι περιήρισαν, οὔτοι οἱ ἐπὶ τῷ ἐτέρῳ κέρεϊ [ἔτι] καὶ δὴ ἐμάχοντο. Ἔως μὲν νῦν τοῖσι Πέρσῃσι ὄρθια ἦν τὰ γέγρα, ἡμύνοντό τε καὶ οὐδὲν ἔλασσαν εἶχον τῇ μάχῃ, ἐπεὶ τε δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν προσεχέων ὁ στρατός, ὅπως ἐωντῶν γένηται τὸ ἔργον καὶ μὴ Λακεδαιμονίων, παρακελευσάμενοι ἔργον εἶχοντο προθυμότερον, ἐνθεῦτεν ἤδη ἑτεροιοῦτο τὸ πρῆγμα· διωσάμενοι γὰρ τὰ γέγρα οὔτοι φερόμενοι ἐσέπεσον ἄλεες ἐς τοὺς Πέρσας, οἱ δὲ δεξάμενοι καὶ χρόνον συχρὸν ἀμυνόμενοι τέλος ἔφευγον ἐς τὸ τεῖχος.

Ἀθηναῖοι δὲ καὶ Κορίνθιοι καὶ Σικωνῖοι καὶ Τροιζήνιοι (οὔτοι γὰρ ἦσαν ἐπεξῆς τεταγμένοι) συνεπισπόμενοι συνεσέπιπτον ἐς τὸ τεῖχος· ὡς δὲ καὶ τὸ τεῖχος ἀραίρητο, οὔτ' ἔτι πρὸς ἀλκὴν ἐτράποντο οἱ βάρβαροι, πρὸς φυγὴν τε ὠρμέατο οἱ ἄλλοι πλὴν Περσέων· οὔτοι δὲ κατ' ὀλίγους γινόμενοι ἐμάχοντο τοῖσι αἰεὶ ἐς τὸ τεῖχος ἐσπίπτοναι Ἑλλήνων· καὶ τῶν στρατηγῶν τῶν Περσικῶν δύο μὲν ἀποφεύγουσι, δύο δὲ τελευτῶσι· Ἀρταῦντης μὲν καὶ Ἰθαμίτρης τοῦ ναυτικῷ στρατηγέοντες ἀποφεύγουσι, Μαρδόντης δὲ καὶ ὁ τοῦ πεζοῦ στρατηγὸς Τιγράνης μαχόμενοι τελευτῶσι.

και των δυο μαχων ητανε ναοι της Δημητρας της 'Ελευσινιας' και στις Πλαταιες δηλαδη εγινε η μαχη παρα πολυ κοντα στο Δημητριο, καθως ειπα πιο πανω¹⁸⁵, και στη Μυκαλη το ιδιο ητανε μοιραιο να γινη¹⁸⁶. Το πως η νικη των 'Ελληνων και του Πausανια ητανε αληθινη, η φημη σωστα το ωριζε· γιατι η μαχη των Πλαταιων εγινε πρωι ακομα, και η μαχη στη Μυκαλη κατα το δειλινο. Και το οτι αληθινα την ιδια μερα¹⁸⁷ και τον ιδιο μηνα συμπεσανε οι δυο μαχες, οχι πολυ καιρο αργότερα το μαθανε οι "Ελληνες ρωτώντας για τα περιστατικά. Και στη Μυκαλη οι "Ελληνες δεν ειχανε τόσο φοβο για τον εαυτο τους πριν ακουστη εκείνη η φημη, οσο φοβόντανε μη νικηθη η 'Ελλάδα από το Μαρδονιο. Γι' αυτο λοιπον, αμα η φημη ακουστηκε μέσα στο στρατόπεδο, τότε πιο προθυμα και γληγορα οι "Ελληνες προχωρούσανε στη μαχη, και ο αγωνας αξιζε αυτη την προθυμια και των 'Ελληνων και των βαρβαρων, αφού βραβεια της νικης ητανε τα νησια και ο 'Ελλησποντος.

Των 'Αθηναίων λοιπον και των άλλων που ητανε παραταγμένοι στο 102 πλευρο τους, δηλαδη του μισου στρατου, η πορεία γινότανε το γιαλο - γιαλο, σε τόπο πεδινο· των Λακεδαιμονίων όμως και των άλλων που τους συντροφεύανε, η πορεία γινότανε ανάμεσα σε χαράδρες και βουνα. 'Ενω όμως οι Λακεδαιμόνιοι κάνανε αυτον τον απόγυρο, οι άλλοι που ητανε στο αντίθετο πλευρο αρχίσανε κιόλα τη μαχη. "Οσο λοιπον οι Πέρσες ειχανε τις ασπίδες τους ορθές, αντικρούσανε με ίση δύναμη τους αντιπάλους· αφού όμως οι 'Αθηναίοι και ο παρακόλουθος στρατός, για να δείξουνε δικό τους το κατόρθωμα κι οχι των Λακεδαιμονίων, παρακινώντας ο ένας τον άλλο ριχτήκανε με μεγαλύτερη καρδιά, τότε αλλάξανε τα πράματα· γιατι με την όρμη που πήραν, ρίχνοντας τις ασπίδες κάτω, πέσανε πυκνοί στους Πέρσες, και τότε αυτοί, μ' όλο που τους δεχτήκανε και πολλή ώρα τους αντικρούσανε, τέλος φύγανε κατα το τεϊχος.

Οι 'Αθηναίοι λοιπον και οι Κορίνθιοι και οι Σικυώνιοι και οι Τροιζήνιοι (αυτη ητανε η σειρά τους στην παράταξη) ακολουθώντας τους βαρβαρους χυθήκανε μέσα στο τεϊχος. 'Αφου όμως το πήραν κι αυτό, δε συλλογιόντανε πια οι βάρβαροι παλληκαριές, παρα όλοι οι άλλοι τη φευγάλα, ξεχώρα από τους Πέρσες· αυτοί, αφού απομείνανε τόσο λίγοι, πολεμούσανε με τους "Ελληνες που δεν παύανε να ρίχουνται μέσα στο τεϊχος. Και από των Περσών τους στρατηγους οι δυο γλυ-

- 103 Ἐτι δὲ μαχομένων τῶν Περσέων ἀπίκοντο Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ μετ' αὐτῶν καὶ τὰ λοιπὰ συνδιεχίριζον· ἔπεσον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων συχοὶ ἐνθαῦτα, ἄλλοι τε καὶ Σικυώνιοι καὶ στρατηγὸς Περίλεως· τῶν δὲ Σαμίων οἱ στρατευόμενοι ἔόντες τε ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῷ Μηδικῷ καὶ ἀπαραιρημένοι τὰ ὄπλα ὡς εἶδον αὐτίκα κατ' ἀρχὰς γινομένην ἑτεραλκεία τὴν μάχην, ἔρδον ὅσον ἐδυνάετο, προσωφελείην ἐθέλοντες τοῖσι Ἑλλήσι. Σαμίους δὲ ἰδόντες οἱ ἄλλοι Ἴωνες ἄρξαντας, οὕτω δὴ καὶ αὐτοὶ ἀποστάντες ἀπὸ Περσέων ἐπέθεντο τοῖσι βαρβάροισι.
- 104 Μιλησίοισι δὲ προστετάκτο μὲν τῶν Περσέων τὰς διόδους τηρεῖν, σωτηρίας εἶνεκέν σφι, ὡς ἦν ἄρα σφέας καταλαμβάνη οἷά περ κατέλαβε, ἔχοντες ἠγεμόνας σώζονται ἐς τὰς κορυφὰς τῆς Μυκάλης· ἐτάχθησαν μὲν νῦν ἐπὶ τοῦτο τὸ πρῆγμα οἱ Μιλήσιοι τούτου τε εἶνεκεν καὶ ἵνα μὴ παρεόντες ἐν τῷ στρατοπέδῳ τι νεοχμὸν ποιόειεν, οἱ δὲ πᾶν τὸ ἐναντίον τοῦ προστεταγμένου ἐποίεον, ἄλλας τε κατηγομένοι σφι ὁδοὺς φεύγουσι, αἱ δὴ ἔφερον ἐς τοὺς πολεμίους, καὶ τέλος αὐτοῖ σφι ἐγίνοντο κτείροντες πολεμιώτατοι.
- 105 Ἐν δὲ ταύτῃ τῇ μάχῃ Ἑλλήνων ἠρίστευσαν Ἀθηναῖοι, καὶ Ἀθηναίων Ἐρμόλυκος ὁ Εὐθύνον· μετὰ δὲ Ἀθηναίους Κορίνθιοι καὶ Τροιζήνιοι καὶ Σικυώνιοι ἠρίστευσαν.
- 106 Ἐπεὶ τε δὲ κατεργάσαντο οἱ Ἕλληρες τοὺς πολλούς, τοὺς μὲν μαχομένους, τοὺς δὲ καὶ φεύγοντας τῶν βαρβάρων, τὰς νέας ἐνέπρησαν καὶ τὸ τεῖχος ἅπαν, τὴν ληΐην προεξαγαγόντες ἐς τὸν αἰγιαλόν, καὶ θησαυρούς τινας χρημάτων εὔρον. Ἐμπρήσαντες δὲ τὸ τεῖχος καὶ τὰς νέας ἀπέπλωον.

τώσανε, οἱ ἄλλοι δυὸ πέσανε νεκροί, δηλαδή ὁ Ἄρταυνης καὶ ὁ Ἰθαμί-
τρης, στρατηγοὶ τοῦ ναυτικοῦ, αὐτοὶ εἶναι ποὺ γλυτώσανε, ὁ Μαρδόντης
ὅμως καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ πεζοῦ στρατοῦ Τιγράνης πέσανε στὴ μάχη.

Καὶ ἐνῶ ἀκόμη πολεμοῦσανε οἱ Πέρσες, φτάσανε οἱ Λακεδαιμό- 103
νιοι μὲ τὴ συντροφιά τους καὶ δώσανε τὸ τελευταῖο χέρι. Σκοτωθήκανε
ὅμως κι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πολλοὶ ἐκεῖ, μάλιστα Σικυώνιοι καὶ ὁ στρα-
τηγὸς τους Περίλαος. Ὅσο γιὰ τοὺς Σαμίους, ποὺ εἶχανε μέρος στὴν ἐκ-
στρατεία τῶν βαρβάρων, καθὼς βρισκόντανε στὸ μηδικὸ στρατόπεδο καὶ
χωρὶς ὄπλα, ἅμα εἶδανε πὼς ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔγερνε τῆς μάχης
ὁ ζυγὸς κατὰ τοὺς Ἕλληνες, κάνανε ὅ,τι μπορούσανε γιὰ νὰ προσφέ-
ρουνε κι αὐτοὶ τὴ βοήθεια τους σ' αὐτούς. Βλέποντας λοιπὸν καὶ οἱ
ἄλλοι Ἴωνες τοὺς Σαμίους νὰ κάνουνε τὴν ἀρχή, τότε πιά κι αὐτοί,
τραβώντας χέρι ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, τοὺς ριχτήκανε.

Στοὺς Μιλησίους, καθὼς εἶπα, εἶχε δοθῆ προσταγὴ ἀπὸ τοὺς 104
Πέρσες νὰ φυλάνε τὰ περάσματα, γιὰ νὰ σωθοῦνε περνώντας ἀπ' αὐτά,
ἂν τοὺς τύχη κακό, ποὺ καὶ ἀλήθεια τοὺς ἔτυχε, καὶ τότε ἔχοντάς τους
ὁδηγούς νὰ καταφύγουνε στὰ ψηλῶματα τῆς Μυκάλης. Ἦτανε λοιπὸν
ἐκεῖ οἱ Μιλήσιοι βαλμένοι γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ γιὰ τὸν ἄλλο· νὰ μὴ
βρίσκονται στὸ στρατόπεδο καὶ κάμουνε καμιὰν ἀπιστία· οἱ Μιλήσιοι
ὅμως κάνανε τὰ ἀντίθετα ἀπ' ὅσα εἶχανε προσταχτῆ· γιὰτὶ καὶ σ' ἄλλους
δρόμους τοὺς τραβούσανε ἅμα οἱ Πέρσες ἀρχίσανε νὰ παίρουνε
τὴ φευγάλα τους, μάλιστα δρόμους ποὺ τοὺς φέρνανε ἴσα στοὺς ἐχθρούς·
καὶ τέλος οἱ ἴδιοι οἱ Μιλήσιοι σκοτώνοντάς τους φανήκανε χειρότεροι
ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς.

Σ' αὐτὴ τὴ μάχη φανήκανε πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἀπὸ τοὺς 105
Ἀθηναίους πρῶτος ὁ Ἑρμόλυκος τοῦ Εὐθύνου. Ὑστερα ἀπὸ τοὺς
Ἀθηναίους οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Τροιζήνιοι καὶ οἱ Σικυώνιοι ἤρθανε
πρῶτοι. Καὶ ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες σφάζανε τοὺς περισσότερους βαρβάρους, 106
ἄλλους στὴ μάχη ἀπάνω κι ἄλλους ἀπάνω στὴ φυγή, βάλανε φωτιά
καὶ κάψανε τὰ πλοῖα κι ὀλάκερο τὸ τεῖχος. Τότε βγάλανε τὰ λάφυρα
ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος, στὸ γιαιλό· καὶ βρήκανε ὄχι λίγες ποσότητες χρη-
μάτων. Καὶ κάμανε πανιά, ἀφοῦ κάηκαν τὸ τεῖχος καὶ τὰ πλοῖα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. **Τῶν Ἡδωνῶν**: οἱ Ἡδωνοὶ ἦτανε θρακικὴ φυλὴ καὶ κατοικοῦσε ἀνάμεσα Στρυμόνα καὶ Νέστο στὴ Δυτικὴ Θράκη.
2. **Μεγάβαζος**: Πέρσης στρατηγός· τὸν ἄφησε ὁ Δαρεῖος στὴν Εὐρώπη μὲ πολυάριθμο στρατό, καὶ ὑπόταξε ὅλες τὶς φυλὲς τῆς Θράκης καὶ τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες, ποὺ βρίσκονται ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο ἕσαμε τὸ Στρυμόνα ποταμό.
3. **Λαμπώνιο**: πόλη τῆς Τρωάδας κοντὰ στὴν Ἄντανδρο.
4. **Ποῦ ὑποτάζονται σ' αὐτὴ**: ὄχι γιὰ τὰ ἄλλα Κυκλαδικὰ νησιά ὑπακούανε στὴ Νάξο, ἀλλὰ γιὰ τὸ σημαντικώτερο νησί εἶχε ἡ Νάξος κάποια ἐπιρροὴ στὰ ἄλλα.
5. **Καύκασα**: ποῦ μέρος τῆς Χίου εἶναι αὐτὸ δὲ μᾶς εἶναι γνωστό.
6. **Ἀπὸ τῆ Μύνδο**: πόλη τῆς Καρίας βορεινὰ ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσό.
7. **Θαλαμία**: τρύπα στὸ πλευρὸ τοῦ πλοίου· ἀπὸ τὴν τρύπα αὐτὴ ἐβγαίνει τὸ κουπί τοῦ θ α λ α μ ί τ η, δηλαδὴ τοῦ κωπηλάτη τῆς πρὸ κάτω σειρᾶς τῶν κουπιῶν.
8. **Ἀποικοὶ τῶν Ἀθηναίων**: ὁ Νηλέας, γιὸς τοῦ Κόδρου, εἶχε ιδρύσει τὴ Μίλητο.
9. **Τριάντα χιλιάδες Ἀθηναίους**: τόσες χιλιάδες ἦτανε κατὰ τὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς οἱ ψηφοφόροι τῆς Ἀθήνας.
10. **Κορησσό**: λιμάνι κοντὰ στὸ βουνὸ τῆς Ἐφέσου, ποὺ φέρνει τὸ ὄνομά του.
11. **Καῦστριο**: ποταμὸς ποὺ ἔχει τὶς πηγές του στὸ βουνὸ τῆς Λυδίας Τμῶλο· περνάει μέσα ἀπὸ τὴ Λυδία καὶ χύνεται στὸ Αἰγαῖο, ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἐφεσο.

12. **Κυβήβης**: ἔχει καὶ τὰ ὀνόματα Κυβέλη ἢ Ρέα· πολὺ ἀρχαία μεγάλη θεά, κόρη τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς· ἡ λατρεία της ἦταν ἀπλωμένη σ' ὅλη τὴ Μ. Ἀσία καὶ μάλιστα στὴ Λυδία καὶ τὴ Φρυγία.
13. **Τὸν Ἴαυ ποταμό**: ποὺ χωρίζει τὴ Μ. Ἀσία ἀπὸ τὴν Κεντρική· πηγάζει ἀπὸ τὸν Ἀντίταυρο καὶ χύνεται στὸν Εὐξείνιο Πόντο.
14. **Τὴν πόλη Καῦνο**: ἀρχαία πόλη τῆς Καρίας ἀντίκρου ἀπὸ τὴ Ρόδο.
15. **Ἡ Λάδη** δὲν εἶναι πιά νησί, ἀλλὰ χαμηλὸ ὕψωμα, καὶ δὲ χωρίζεται ἀπὸ τὴ θέση τῆς παλαιᾶς Μιλήτου, ὅπως ἄλλοτε τὴ χωρίζε ἡ θάλασσα, ποὺ ἀπὸ τότε γίνηκε ξηρὰ ἀπὸ τὰ χῶματα ποὺ βγάζει ὁ Μαίανδρος ποταμός.
16. **Φρύνιχος**: ἀρχαῖος δραματικὸς τῆς Ἑλλάδας (511 π.Χ.).
17. **Ἀπὸ τοὺς Λυδούς**: δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Κροῖσο, τὸ βασιλεῖα τῆς Λυδίας, κατὰ τὸ 560 π.Χ.
18. **Δυὸ φορές ἀπὸ τοὺς Πέρσες**: τὴ μιὰ ἀπὸ τὸν Κύρο (549 π.Χ.) καὶ τὴν ἄλλη ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τοῦ Δαρείου (495 π.Χ.).
19. **Ἐπαυσε κάθε ἄλλο στρατηγὸ**: ἐννοεῖ τοὺς Πέρσες στρατηγούς ποὺ ἦταν σατράπες στὰ παράλια, καὶ ποὺ ἡ ἐνέργειά τους κατὰ τὴν Ἰωνικὴ ἐπανάσταση φάνηκε στὸ βασιλεῖα νωθρή.
20. **Γιὰ τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Ἀθήνα**: μὲ σκοπὸ νὰ τίς ἐκδικηθοῦνε γιατί λάβανε μέρος στὴν Ἰωνικὴ ἐπανάσταση καὶ στὸ κάψιμο τῶν Σάρδεων.
21. **Θάσο**: νησί κοντὰ στὴ Θράκη.
22. **Ἦταν ὑποταγμένα ἀπὸ πολὺ πρωτύτερα**: πρὸ 18 χρόνων ἀπὸ τὸ Μεγάβαζο μετὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου στὴ Σκυθία.
23. **Ἀκανθο**, πόλη μέσα στὸ Στρυμονικὸ κόλπο, βορεινὰ ἀπὸ τὴ χερσόνησο Ἀκτῆ.
24. **Ἀθωνα**: ἀκρωτήριο ἀπάνω στὴ Χαλκιδικὴ χερσόνησο, τώρα Ἄγιον Ὅρος.
25. **Βρύγοι**: λαὸς θρακικὸς κατὰ τὰ μακεδονικὰ σύνορα.
26. **Ὁ Ὑπηρέτης τοῦ πάντα τοῦ φώναζε**: βλ. σελ. 23.

27. **Οί Πεισιστρατίδες**· δηλ. ὁ Ἴππίας καὶ οἱ ὄπαδοί του, πού ἦταν ἐξωρισμένοι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα (510 π.Χ.) καὶ εἶχανε καταφύγει στὸ μεγάλο βασιλεῖα.
28. **Γῆ καὶ νερό**· ὁ Δαρεῖος μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μαρδονίου ἔστειλε κήρυκες στὶς ἑλληνικὲς πόλεις καὶ ζήτησε νὰ τοῦ στείλουνε γῆ καὶ νερό, δηλ. σημεῖα ὑποταγῆς. Πολλὲς πόλεις καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ νησιά δώσανε τὰ σημεῖα, ἔξω χωρὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Σπάρτη, πού δὲν τὰ δώσανε καὶ σκοτώσανε τοὺς κήρυκες.
29. **Μὲ πολυάριθμο πεζὸ στρατό**· οἱ δυνάμεις τῶν Περσῶν φτάνανε ὡς τὶς ἑκατὸ χιλιάδες πεζικοῦ, δέκα χιλιάδες ἱππικοῦ, καὶ ἑξακόσια πλοῖα, χωριστὰ τὰ φορηγὰ γιὰ τ' ἄλογα.
30. **Ἰκαρία**· νησί δυτικὰ ἀπὸ τὴ Σάμο· ἀπ' αὐτὴ καὶ τὸ γύρω τῆς πέλαγος λέγεται Ἰ κ α ρ ι ο .
31. **Πάθανε ἐκεῖ τόσες ζημιές**· βλ. σελ. 29.
32. **Δὲν εἶχε παραδοθῆ**· οἱ Πέρσες ἐννιά χρόνια πρωτύτερα (499 π.Χ.) μὲ τὸν Ἀρισταγόρα καὶ τὸ Μεγαβάτη εἶχανε δοκιμάσει νὰ ὑποτάξουνε τὴ Νάξο, ἀλλὰ δὲν πετύχανε (βλ. σελ. 11-17).
33. **Τὰ περασμένα**· βλ. σελ. 15.
34. **Στὴ Ρήγεια**· μικρὸ νησί, τέσσερα στάδια μακριὰ ἀπὸ τὴ Δῆλο (τώρα Μεγάλη Δῆλος).
35. **Ἱεροί**· ὡς κάτοικοι τοῦ ἱεροῦ νησιοῦ, γιατί ἡ Δῆλος ἦταν ἀφιερωμένη στὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμη.
36. **Οἱ δύο θεοί**· ὁ Ἀπόλλωνας μὲ τὴν ἀδερφή του Ἄρτεμη.
37. **Μῆτε καὶ τοὺς κατοίκους του**· ὁ Δάτης φέρνεται ἔτσι γιατί ἡ Δῆλος ἦταν τόπος ἱερὸς τοῦ Ἀπόλλωνα, θεοῦ τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ τῆς Ἄρτεμης, θεᾶς τῆς σελήνης· τὸν ἡλιο ὅμως καὶ τὴ σελήνη ὡς θεοὺς οἱ Πέρσες τὰ λατρεύανε· γι' αὐτὸ καὶ ἡ τόσο μεγαλόπρεπη θυσία τοῦ Δάτη.
38. **Τριακόσια τάλαντα**· τὸ τάλαντο ἐδῶ εἶναι μέτρο βάρους ἴσο μὲ 26 χιλιόγρ. Πόσα λοιπὸν χιλιόγρ. λιβάνι ξώδεψε ὁ Δάτης καίγοντας στὸ βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνα;
39. **Τέσσερεις χιλιάδες κληρῶν**· οἱ Ἀθηναῖοι τὸ 506 π.Χ., ἅμα νίκησαν τοὺς Χαλκιδεῖς τῆς Εὐβοίας, μοιράσανε τὸν τόπο τους

σὲ τέσσερεις χιλιάδες κλήρους, καὶ τοὺς δῶσανε σὲ ἀπόρους συμ-
πολίτες τους νὰ τοὺς καλλιεργοῦνε. Οἱ πολῖτες αὐτοὶ λεγόντανε
κληροῦχοι, γιατί στὸν καθένα ἔπεσε ἕνας κλήρος γῆς.

40. **᾽Ωρωπό**· πόλη στὰ σύνορα τῆς ᾽Αττικῆς καὶ Βοιωτίας, ἀντίκρου ἀ-
πὸ τὴν ᾽Ερέτρια.
41. **Τὸ Μαραθῶνα**· ἐννοεῖ ὅλη τὴν πεδιάδα κατὰ τὸ ΒΑ. ἀκρο-
γιάλι τῆς ᾽Αττικῆς, ποὺ ἀπλώνεται ἴσαμε τριῶν ὥρων μᾶκρος
καὶ χωρίζεται σὲ δυὸ μέρη ἀπὸ ἕνα ξερόρρομα, ποὺ κατεβαίνει
ἀπὸ τὸ Πεντελικό· τὸ βορειότερο μέρος τῆς ἔχει βάλτους· ἀπὸ
τὸ νοτιώτερο ὅμως, ἀνάμεσα βουνὸ καὶ θάλασσα, φέρνει ἕνας
δρόμος γιὰ τὴν ᾽Αθήνα.
42. **Στὸ ναὸ τοῦ ᾽Ηρακλῆ**· βρίσκεται κοντὰ στὸ Μαραθῶνα.
43. **Τοὺς εἶχανε προστατέψει κάποτε**· τὸ 519 π.Χ., ὅταν οἱ
Θηβαῖοι τοὺς τυραννοῦσανε.
44. **᾽Ήτανε λίγοι**· ἡ δύναμη τῶν ᾽Αθηναίων, μαζί μὲ τοὺς χίλιους Πλα-
ταιεῖς, ἔφτανε τίς 11 χιλιάδες· πόση ἦταν ἡ δύναμη τῶν Περσῶν;
45. **Πολέμαρχος**· ὁ τρίτος « ἄρχοντας » στὴν ᾽Αθήνα· αὐτὸς σὲ πῶ
παλιούς χρόνους εἶχε τὴν ἀρχιστρατηγία στὸν πόλεμο· κατὰ τὴν
ἐποχὴ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνα εἶχε μονάχα δικαίωμα ψή-
φου στὸ συμβούλιο τῶν δέκα στρατηγῶν, καὶ γιὰ τιμὴ διοι-
κοῦσε τὸ δεξιὸ πλευρὸ κατὰ τὴ μάχη. ᾽Αργότερα ἔχασε κι αὐτὸ
τὸ δικαίωμα καὶ περιορίστηκε νὰ δικάζῃ τίς διαφορὲς ἀνάμεσα
σὲ μετοίκους καὶ ξένους καὶ νὰ φροντίζῃ γιὰ τὴν ταφὴ ὄσων
πεθαίνανε στὸν πόλεμο.
46. **᾽Αφιδναῖος**· ᾽Αφιδναὶ ἦτανε πόλη κοντὰ στὴ Δεκέλεια (σήμερα
Καπαντρέτι).
47. **᾽Οση δὲν ἀφήσανε**· τὸν ᾽Αρμόδιο καὶ τὸν ᾽Αριστογείτονα, ποὺ
σκοτώσανε τὸν ᾽Ιππαρχο, τοὺς ὑμνοῦσανε οἱ ᾽Αθηναῖοι ὡς ἐλευ-
θερωτὲς τους ἀπὸ τοὺς τυράννους. Τὸ ἄγαλμα τους ἦτανε στη-
μένο στὴν ἀγορά.
48. **Στὶς μεγάλες γιορτές τους**· ἐννοεῖ τὰ Μεγάλια Παναθήναια,
ποὺ γιορταζόντανε στὸ ὄνομα τῆς Πολιάδας ᾽Αθηνᾶς.
49. **Σάκες**· λαὸς στὰ ΒΑ. τῆς Βακτριανῆς κοντὰ στὸν ᾽Ιαξάρτη

ποταμό· τούς θεωρούσανε για, τούς καλύτερους και ανδρειότερους του περσικοῦ στρατοῦ.

50. **"Αφλαστα"** τὰ στολίδια τοῦ πλοίου πίσω στήν πρύμνη, πού παρασταίνανε εἰκόνες θεῶν ἢ ἡρώων τὸ συχνότερο.
51. **'Απάνω στό νησί'** τήν Αἰγίλια, σήμερα Στοῦρα, ἀντίκρου ἀπὸ τὰ Στοῦρα τῆς Καρύστου.
52. **Τῶν 'Αλκμεωνιδῶν'** ὀνομαστή οἰκογένεια, πού βοήθησε πολὺ στήν κατάλυση τῶν Πεισιστρατιδῶν· γι' αὐτὸ οἱ 'Αλκμεωνίδες ἦτανε ἀδύνατο νὰ συμφωνήσουνε μὲ τούς Πέρσες, πού ὑποστηρίζανε τὸν 'Ιππία· λοιπὸν ἡ κατηγορία ἦτανε ψευτική. Τὴν ἀσπίδα μπορεῖ νὰ τὴ σηκώσανε φίλοι εἴτε συγγενεῖς τοῦ 'Ιππία.
53. **'Απὸ τὸ ναὸ τοῦ 'Ηρακλῆ'** βλ. σελ. 35.
54. **Κυνόσαργες'** γυμναστήριο στήν 'Αθήνα κοντὰ στὸ δρόμο πού πηγαίνει στὸ Φάληρο (κοντὰ στὴ σημερινὴ Γαργαρέτα).
55. **Στὴν Κισσία'** χώρα τῆς Περσίας, ὅπου ἦτανε καὶ ἡ πρωτεύουσα τὰ Σοῦσα.
56. **Τρία χρόνια'** δηλ. ἀπὸ τὸ 490-487 π.Χ.
57. **'Ο τέταρτος χρόνος'** δηλ. τὸ 486 π.Χ.
58. **'Απὸ τὸν καιρὸ τοῦ Καμβύση'** γιοῦ τοῦ πρεσβυτέρου Κύρου βασιλέα τῶν Περσῶν (529-522 π.Χ.).
59. **Τριανταεξὶ ὅλα χρόνια'** δηλ. ἀπὸ τὸ 521-485 π.Χ.
60. **Τέσσερα χρόνια ὀλάκερα'** δηλ. ἀπὸ τὸ 484-481 π.Χ.
61. **Τὸν πέμπτο χρόνο'** δηλ. τὸ 480 π.Χ.
62. **Περιπλέοντας'** βλ. σελ. 29.
63. **Τῆς πόλης Σάνης'** ἡ Σάνη ἦταν ἀπάνω στὴ χερσόνησο 'Ακτῆ.
64. **Λευκὴ'** μικρὴ πόλη κοντὰ στήν Προποντίδα ἀπάνω στὴ Θρακικὴ χερσόνησο.
65. **Τυρόδιζα'** τόπος κοντὰ στήν Προποντίδα.
66. **Περίνθου'** πόλη πάνω στήν εὐρωπαϊκὴ ἀκτῆ τῆς Προποντίδας.
67. **Δορίσκος'** Θρακικὴ πόλη κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ "Εβρου.
68. **Στὴν 'Αθήνα...**, γιατί πρωτύτερα, ὅταν ὁ Δαρεῖος ἔστειλε κήρυκες νὰ ζητήσουνε γῆ καὶ νερό, οἱ 'Αθηναῖοι τούς ρίζανε στὸ

βάραθρο, οἱ Λακεδαιμόνιοι στὸ πηγάδι, καὶ τοὺς λέγανε καὶ οἱ δυὸ νὰ πάρουνε ἀπ' ἐκεῖ γῆ καὶ νερὸ καὶ νὰ τὸ πᾶνε στὸ βασιλέα· βλ. σημ. 28.

69. **Ἄβυδο**· πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στὸ πιὸ στενὸ μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου.
70. **Σηστός καὶ Μάδυτος**· πόλεις στὴ Θρακικὴ χερσόνησο.
71. **Ἀπὸ λευκὸ λινάρι**· δηλ. τὰ πλοῖα τῆς ἦτανε δεμένα μὲ σχοινιά καμωμένα ἀπὸ λευκὸ λινάρι.
72. **Ἀπὸ παπύρι**· δηλ. τὰ πλοῖα τῆς ἦτανε δεμένα μὲ σχοινιά καμωμένα ἀπὸ παπύρι.
73. **Γιατὶ εἶσαι ποταμός**· ὁ Ἑλλήσποντος βέβαια δὲν εἶναι ποταμός, ὅμως ὁ Πέρσης τὸν ὀνομάζει ἔτσι εἴτε γιὰ τὸ μᾶκρος του εἴτε γιὰ τὴ δύναμη ποὺ ἔχουνε τὰ ρεύματά του.
74. **Δέκα χιλ. Πέρσες**· ἔννοεῖ τοὺς Ἀθανάτους· τοὺς λέγανε μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα, γιατί ἂν κανένας ἀπ' αὐτοὺς πέθαινε ἢ σκοτωνόταν, ἔπαιρνε ἀμέσως τὴ θέση του ἄλλος, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τους ἦτανε πάντα γεμάτος.
75. **Τις λόγχεις γυρισμένες πρὸς τὰ κάτω**· ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὸν Ξέρξη, ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσανε πάντα.
76. **Τὰ ἱερὰ ἄλογα**· ἀφιερωμένα στὸ θεὸ Μίθρα.
77. **Καὶ τὸ ἄρμα τὸ ἱερό**· τὸ ἀφιερωμένο στὸ Δία· σ' αὐτὸ τὸ ἄρμα, ποὺ τὸ σέρνανε ὀχτῶ λευκὰ ἄλογα, κανένας δὲ μπορούσε νὰ καθίσει, οὔτε ὁ ἴδιος ἡνίοχος· κι αὐτὸς βιάδιζε πεζὸς πίσω ἀπὸ τ' ἄλογα κρατώντας τὰ χαλινάρια.
78. **Σαρπηδόνιο**· ἀκρωτήριο τῆς Θράκης (τώρα Παξοί) πρὸς τὰ ΒΑ. τῆς νήσου Σαμοθράκης.
79. **Τῆς Ἑλλης**· ἀδερφῆς τοῦ Φοῖξου· ἀπ' αὐτὴ πῆρε τὸ ὄνομα καὶ ὁ Ἑλλήσποντος· ὁ τάφος τῆς εἶναι κοντὰ στὴν Πακτύη τοῦ Ἑλλησπόντου.
80. **Καρδιαν**· Ἄγοράν· πόλεις τῆς Θρακικῆς χερσονήσου.
81. **Μέλانا κόλπο**· πρὸς τὰ Β. τῆς Θρακικῆς χερσονήσου.
82. **Αἶνο**· πόλη τῆς Θράκης κοντὰ στὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἑβρου.

83. **Στεντορίδα**: λίμνη τῆς Θράκης ΒΑ. τῆς Αἴνου καὶ κοντὰ στὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἐβρου.
84. **Βρέθηκε ἓνα ἑκατομμύριο καὶ ἑφτακόσιες χιλιάδες**· σ' αὐτὸν τὸν ἀριθμὸν ἂν βάλουμε 80 χιλ. ἵππεῖς καὶ 20 χιλ. ἄρματηλάτες καὶ καμηλάτες καὶ 300 χιλ. πού προστεθήκανε στὸ δρόμο, ὅταν ὁ στρατὸς περνοῦσε ἀπὸ τὴ Θράκη, ἂν προστεθοῦν ἀκόμα τὰ πληρώματα τῶν πλοίων, οἱ ἄπειροι ὑπηρέτες καὶ ἀκόλουθοι τοῦ στρατοῦ, κατὰ τὸ λογαριασμὸ τοῦ Ἡροδότου, ὁ στρατὸς ἀνεβαίνει στοὺς 5.283.220 ἄνδρες.
85. **Πλέθρα**: μέτρο μάκρους, ἴσο μὲ 100 ποδάρια = 30,83 μ.
86. **Τὸ Δημάρατο**: βασιλέα ἐξόριστο ἀπὸ τὴ Σπάρτη· εἶχε καταφύγει στὴν Περσία καὶ τώρα ἀκολουθοῦσε τὸ μεγάλο βασιλέα ὡς σύμβουλός του.
87. **Κατὰ τοὺς νόμους**: οἱ νόμοι αὐτοὶ τῆς Σπάρτης ἐπιτρέπανε στοὺς βασιλεῖς νὰ παίρνουνε διπλῆ μερίδα.
88. **Ἄκανθο**: βλ. σημ. 23.
89. **Θέρμης**: ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Θεσσαλονίκης· ἀπὸ τὸ ἴδιο βγῆκε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου· Θέρμη σήμερα εἶναι κωμόπολις τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης.
90. **Πιερία**: ἀρχαία χώρα τῆς Μακεδονίας στὸ Θερμαϊκὸ κόλπο καὶ στὶς ΒΑ. ποδιὲς τοῦ Ὀλύμπου· ἀπάνω-κάτω ἢ μεταξὺ Πλαταμόνα καὶ Κατερίνας περιοχῆ. Τὰ βουνὰ τῆς Πιερίας ἦτανε κατοικία τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ὀρφέα.
91. **Στῶν Περραιβῶν τὴ χώρα**: ἀρχαῖος λαὸς τῆς Θεσσαλίας.
92. **Καὶ οἱ κήρυκες...**, βλ. σημ. 68.
93. **Δόλοpes, Αἰνιᾶνες, Μάγνητες, Μαλιεῖς**: λαοὶ Θεσσαλικοί.
94. **Ἀπὸ τὴ χώρα τῆς Τραχίνας**: ἡ Τραχίνα εἶναι πόλις καὶ χώρα τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὰ χαμηλῶματα τῆς Οἴτης.
95. **Πλέθρο**: βλ. σημ. 85.
96. **Θεσπρωτία**: ἀρχαία χώρα τῆς Ἠπείρου.
97. **Ἀμφικτύονες**: ἀντιπρόσωποι σταλμένοι ἀπὸ τὶς διάφορες πόλεις στὴν ὁμοσπονδία, πού λεγόταν Ἀμφικτυονική· κάνανε συνέ-

λευση δυο φορές τὸ χρόνο, τὴν ἀνοιξη στοὺς Δελφοὺς καὶ τὸ φθινόπωρο στὴν Ἀνθήλη, κοντὰ στὶς Θερμοπύλες.

98. **Ἄμφικτύονα**· γιὸ τοῦ Δευκαλίωνα — ποὺ νομίζεται ἰδρυτὴς τῶν Ἄμφικτυονῶν — καὶ τῆς Πύρρας.
99. **Ἡ γιορτὴ τῶν Καρνείων**· γινότανε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο γιὰ τιμὴ τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνα καὶ βαστοῦσε ἑννιά ἡμέρες. Λεγότανε **Κά ρ ν ε ι ο ς** ὁ θεὸς αὐτός, γιὰτι λατρευότανε καὶ ὡς ποιμενικὸς θεὸς (ἀπὸ τὴ λέξη **κάρ ν ο ς** : βόσκημα, πρόβατο).
100. **Πίσω ἀπὸ τὸ τεῖχος**· βλ. σελ. 65.
101. **Νὰ χτενίζουνε τὰ μαλλιά τους**· οἱ Σπαρτιᾶτες συνηθίζανε πρὶν ἀρχίσῃ ἡ μάχη, νὰ χτενίζονται καὶ νὰ στολίζουνε μὲ στεφάνια τὰ κεφάλια τους, σὰ νὰ παρασταθοῦνε σὲ γιορτὴ.
102. **Κισσίους**· κατοίκους τῆς Κισσίας χώρας στὴν Περσία.
103. **Ἀθάνατοι**· βλ. σημ. 74.
104. **Ἡμεροσκόποι**· εἶχανε ἔργο νὰ κοιτᾶνε τὴν ἡμέρα ἀπὸ τὰ βουνὰ τὶς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ δίνουνε εἶδηση γι' αὐτές.
105. **Ἐπιγράμματα...**, καὶ τὰ τρία αὐτὰ τὰ ποίησε ὁ Σιμωνίδης, διάσημος λυρικός τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας (556-468 π.Χ.), ἀλλὰ τὰ ἔξοδα γιὰ τὶς δυὸ πρῶτες στῆλες τὰ δώσανε οἱ Ἄμφικτύονες καὶ γιὰ τὴν τρίτη στήλη ὁ ἴδιος ὁ Σιμωνίδης. Βλ. καὶ σημ. 97.
106. **Εἴλωτα**· κάθε ὀπλίτης Σπαρτιάτης εἶχε ἓναν Εἴλωτα βοηθό του νὰ κρατῇ τὴν ἀσπίδα, ἀκόμα καὶ νὰ τὸν ὑπηρετῇ.
107. **Οἱ Ἕλληνες ποὺ καταταχτήκανε**· ὁ Ἡρόδοτος ἐδῶ συνεχίζει ἐκεῖνο ποὺ εἶπε στὸ προηγούμενο βιβλίον, πὼς δηλαδὴ κατὰ κοινὴν ἀπόφαση ὁ ἑλληνικὸς στόλος τράβηξε γιὰ τὸ Ἀρτεμίσιο, ἐνῶ ὁ πεζὸς στρατὸς ἔπιασε τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν· βλ. σελ. 63, 65.
108. **Στυρεῖς**· Στῦρα πόλη τῆς Εὐβοίας κοντὰ στὴν Κάρυστο.
109. **Κεῖοι**· ἀπὸ τὸ νησί Κέω.
110. **Πεντηκοντόρους**· πολεμικὰ πλοῖα, μὲ ἓνα κατάστρωμα καὶ μὲ εἰκοσιπέντε κουπιὰ στὸ κάθε πλευρό, τὸ ὄλο πενήντα.

111. **Ν' ἀκολουθήσουνε τοὺς Ἀθηναίους**: γίνεται λόγος μοναχὰ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, γιατί αὐτοί, ἔχοντας τὰ περισσότερα πλοῖα, μπορούσαν ν' ἀπαιτήσουνε τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου.
112. **Ἀρτεμίσιο**: βλ. περιγραφή του στὴ σελ. 65.
113. **Ἀρετές**: πόλη τῆς Θεσσαλικῆς Μαγνησίας.
114. **Τριάντα τάλαντων**: τὸ τάλαντο περίπου = 6 χιλ. φρ.
115. **Καφηρέα καὶ Γεραιστό**: ἀκρωτήρια στὸ Ν. μέρος τῆς Εὐβοίας· τὸ πρῶτο σήμερα λέγεται Καβοντόρο, τὸ δεύτερο Μαντήλι.
116. **Εὐριπος**: τὸ στενὸ μεταξύ Εὐβοίας καὶ Βοιωτίας.
117. **Σκιωναῖος**: ἀπὸ τὴ Σκιώνη, πόλη τῆς χερσονήσου Παλλήνης.
118. **Ναυάγιο**: ὅταν ὁ περσικὸς στόλος βρισκότανε ἀπὸ κάτω στὸ Πήλιο καὶ κοντὰ στὸ ἀκρωτήριο Σηπιάδα, φοβερὴ τρικυμία πού σηκώθηκε τοῦ προξένησε ζημιὲς μεγάλες· χαθήκανε ὡς τετρακόσια πλοῖα, μαζί μ' αὐτὰ καὶ παραπολλὲς ψυχές, πράματα καὶ πλοῦτη τῶν Περσῶν.
119. **Στάδια ὡς ὄγδοήντα** = 14 χιλιόμετρα περίπου.
120. **Κοῖλα**: τὰ ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Γεραιστός ὡς τὴν Ἐρέτρια ἀκρογιάλια, μέρη γεμάτα βράχους καὶ ἐπικίνδυνα στοὺς θαλασσινοὺς.
121. **Ἰστιαία**: πόλη τῆς Β. Εὐβοίας.
122. **Ἐλλοπία**: τὸ πιὸ βορεινὸ διαμέρισμα τῆς Εὐβοίας.
123. **Τὸ χρησμό**: οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τότε πού μάθανε πὼς ὁ Ξέρξης θὰ κινηθῆ κατὰ τῆς Ἑλλάδας εἶχανε ζητήσει χρησμό ἀπὸ τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Ὁ Ἀπόλλωνας τοὺς ἀποκρίθηκε ὅτι μεγάλη καταστροφὴ τοὺς περιμένει καὶ μονάχα τὰ ξύλινα τεῖχη θὰ τοὺς σώσουνε. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπὸ τότε ἐξήγησε τὸ χρησμό, πὼς ἐνοεῖ τὰ πλοῖα.
124. **Στὸ ναό**: τῆς Πολιάδας Ἀθηνᾶς· ἦτανε ὁ πιὸ ἀρχαῖος ἀπὸ τοὺς ναοὺς τῆς Ἀκρόπολης. Τὰ θεμέλια του βρίσκονται κατὰ τὸ βορεινὸ μέρος ἀνάμεσα Παρθενῶνα καὶ Ἐρέχθειο.
125. **Καὶ ἡ θεά**: ἡ Ἀθηνᾶ, πού τὸ φίδι ἦτανε σ' αὐτὴν ἱερό. Ἀπὸ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ φιδιοῦ οἱ Ἀθηναῖοι συμπεράνανε πὼς εἶχε φύγει καὶ ἡ θεά.

126. **Ταμίες τοῦ ναοῦ**· ἦτανε δέκα καὶ φυλάγανε τὰ κειμήλια τῆς θεᾶς καὶ τὰ δημόσια χρήματα, καὶ γενικὰ εἶχανε ὅλη τὴ φροντίδα μέσα στὴν Ἀκρόπολη.
127. **Φράξανε**· ἀνεβαίνουντας στὴν Ἀκρόπολη κατὰ τὸ Δ. μέρος. Τὰ ἄλλα πλευρὰ ἦτανε προφυλαγμένα ἀπὸ τ' ἀρχαῖα πελασγικὰ τεῖχη καὶ ἀπὸ τοὺς γκρεμούς.
128. **Ἄρειος πάγος**· βρίσκεται ΒΔ. τῆς Ἀκρόπολης.
129. **Πεισιστρατίδες**· ὁ Ἴππίας καὶ οἱ ἀκόλουθοί του, ποὺ βρισκόντανε στὸ στρατόπεδο τοῦ Ξέρξη.
130. **Ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη**· κατὰ τὸ Β. μέρος. Τὸ ἀνέβασμα στὴν Ἀκρόπολη γινότανε ἀπὸ τὰ δυτικὰ.
131. **Ἄγλαύρου**· ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὰ Β. τῆς Ἀκρόπολης.
132. **Ἀρτάβανο**· ὁ Ξέρξης τὸν εἶχε ἀφήσει στὰ Σοῦσα κυβερνήτη τοῦ βασιλείου του.
133. **Αἰακίδες**· ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ· γονεῖς τοῦ Αἰακοῦ ἦτανε ὁ Δίας καὶ ἡ νύμφη Αἴγινα, ἀπόγονοὶ τοὺς ὁ Πηλέας, ὁ Τελαμώνας, ὁ Φῶκος, ὁ Ἀχιλλέας, ὁ Αἴαντας καὶ ὁ Τεῦκρος. Τὰ ἀγάλματά τους ἦτανε φυλαγμένα στὴν Αἴγινα, καὶ ὁ κόσμος πίστευε πὼς εἶχανε τὴν ἀρετὴ νὰ χαρίζουνε τὴ δυνατὴ βοήθειά τους στὸν πόλεμο.
134. **Τὸ χαλασμὸ τῶν Σπαρτιατῶν**· ἄμα φύγανε οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὸ Ἀρτεμίσιο, παράγγειλε ὁ Ξέρξης μὲ κήρυκα πὼς ἔδινε τὴν ἄδεια στὸ ναυτικὸ στρατό, ὅσος βρισκότανε στὴν Ἰσθμία, νὰ πάη στὶς Θερμοπύλες καὶ νὰ δῆ τὸ πεδίο τῆς μάχης· εἶχε ὅμως φροντίσει πρωτύτερα νὰ θαφτοῦνε οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σκοτωμένους τοῦ στρατοῦ του, ὡς εἴκοσι χιλιάδες ἀπ' αὐτούς, καὶ δὲν ἄφησε παρὰ χίλια πτώματα, ἐνῶ παράταξε μὲ ἐπίδειξη τὶς τέσσερις χιλιάδες σκοτωμένους Ἕλληνες.
135. **Τὸ δρόμο**· ποὺ φέρνει ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸ στὰ Μέγαρα παραλιακὰ καὶ περνάει κάτω ἀπὸ τὶς ψηλὲς Σκιρωνίδες πέτρες, ὄνομα ποὺ πήρανε ἀπὸ τὸ ληστὴ Σκίρωννα.
136. **Τῶν Καρνείων**· βλ. σημ. 99.

137. **Ψυττάλεια**: μικρό νησί απέναντι από τον Πειραιά κατά το Α. άκρο τής Σαλαμίνας· τώρα Λιψοκουτάλα.
138. **Κέο και Κυνόσουρα**: άκρωτήρια στο Α. μέρος τής Σαλαμίνας.
139. **Μουνοχία**: μικρή χερσόνησος στον Πειραιά και λιμάνι με το ίδιο όνομα Δ. από το Νέο Φάληρο.
140. **Έφτασε από την Αίγινα**: ο Άριστέιδης είχε προσκαλεσθή πίσω από την έξορία λίγες ήμέρες πρωύτερα.
141. **Έξωρισμένος**: από το 483 π.Χ. ύσως.
142. **Στόν τρίποδα**: πού οι Έλληνες μετά τή μάχη τών Πλαταιών τον είχανε άφιερώσει στόν Άπόλλωνα τών Δελφών ως ένθύμημα τής νίκης των. Ήτανε από χρυσάφι και πατοῦσε άπάνω σέ τρία χάλκινα κεφάλια φιδιών, ένῶ τά σώματά τους περιπλεγμένα σχηματίζανε έπειτα σπειρωτή στήλη, κι άπάνω στίς σπειρες χαρακτήκανε τά όνόματα τών πόλεων, πού λάβανε μέρος στους πολέμους με τούς Πέρσες. Το μνημείο αυτό μισοχαλασμένο ύπάρχει ακόμα στόν Ίππόδρομο τής Πόλης (Άτ-Μεϊντάν).
143. **Κατά την ύπόδειξη πού ο Θεμιστοκλής...**, βλ. σελ. 99.
144. **Ο βασιλέας και τον άγνάντευε**: ο Ξέρξης, τριγυρισμένος από τούς συμβούλους και τούς γραμματικούς του, ήτανε καθισμενος άπάνω σέ θρόνο με άσημένα πόδια· ο θρόνος ήτανε τοποθετημένος σ' ένα ύψωμα του βουνοῦ Αιγάλεω. Άπό κεϊ παρατηρούσε ο βασιλέας τή μάχη. Αυτό το ύψωμα πιστεύουνε πως είναι ή θέση Κερατόπυργος κοντά στο Κερατσίνι του Πειραιά.
145. **Όσο για την Άρτεμισία**: βασίλισσα τής Άλικαρνασσοῦ, πού άκολούθησε τον Ξέρξη κατά την έστρατεία του στην Έλλάδα.
146. **Τών Καλυνδέων**, ή πόλη Κάλυνδα στα Α. τής Καρίας.
147. **Σαμοθράκιες**: από τή νήσο Σαμοθράκη σιμά στα παράλια τής Θράκης στο Αιγαίο. Τή Σαμοθράκη την είχανε ιδρύσει άποικοι από τή Σάμο.
148. **Σάν τή λαμπαδηφορία**: άγώνισμα όπου παραβγαίνανε δυό ή περισσότερες ομάδες· τά μέλη κάθε ομάδας τρέχοντας έπρεπε νά περάσουνε από χέρι σέ χέρι την άναμμένη λαμπάδα, από το

ξεκίνημα ἴσαμε τὸ τέρμα, καὶ ὅποια ὀμάδα πρωτόφτανε σ' αὐτό, νικοῦσε. Ἡ ἀπόσταση ποὺ θὰ τρέχανε ἦτανε χωρισμένη σὲ ἴσα ἢ ἄνισα μέρη, καὶ κάθε μέρος θὰ τὸ 'τρέχε ἓνας ἀθλητῆς μὲ τὴ λαμπάδα, παίρνοντάς την ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ μπροστινοῦ καὶ παραδίδοντάς τη στὸν κατοπινὸ.

149. **Ζωστήρα**: ἀκρωτήριο τῆς Ἀττικῆς ἀνάμεσα Σούνιο καὶ Πειραιᾷ.
150. **Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Θεσσαλῶν**, δηλ. οἱ Ἀλευάδες, ἀπόγονοι καὶ διάδοχοι τοῦ Ἀλεύα, γιοῦ τοῦ Θεσσαλοῦ καὶ ἐγγονοῦ τοῦ Ἑρακλῆ· ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ἦτανε καὶ ὁ Θώρακας, ποὺ γι' αὐτὸν γίνεται λόγος πιὸ κάτω. Οἱ Ἀλευάδες καὶ πρωτύτερα εἶχανε παρακινήσει τὸν Ξέρξη νὰ ἐκστρατέψῃ στὴν Ἑλλάδα, καὶ πρόθυμα τὸν βοηθήσανε στὴν ἐκστρατεία του.
151. **Μὲ φωτιές**: ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ χρόνια μεταχειρίζοντανε τὴ νύχτα δαυλιὰ ἀναμμένα γιὰ νὰ δίνουνε εἴδηση σὲ μακρινὲς ἀποστάσεις.
152. **Στὴ βουλή**: ἡ βουλή εἶχε πεντακόσιους βουλευτὲς ποὺ ἐλεγόντανε μὲ κλῆρο καὶ εἶχε ἔργο νὰ ἐτοιμάζῃ τοὺς νόμους καὶ τὰ ζητήματα, ποὺ θ' ἀποφάσιζε γι' αὐτὰ ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ· ὕστερα ἡ βουλή εἶχε χρέος νὰ ἐκτελῇ τίς ἀποφάσεις αὐτές. Ἡ βουλή λοιπὸν ἦτανε ὅ,τι εἶναι σήμερα τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο.
153. **Ἰακίνθια**: γιορτὴ στὴ μνήμη τοῦ Ἰακίνθου, ποὺ ὁ Ἀπόλλωνας τὸν σκότωσε ἄθελά του ἐκεῖ ποὺ ἔπαιζε μ' αὐτὸν τὴ σφαῖρα. Ἡ γιορτὴ βαστοῦσε τρεῖς μέρες· ἡ πρώτη μέρα περνοῦσε θλιβερῆ γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἰακίνθου, καὶ οἱ ἄλλες δυὸ μὲ πομπές, χοροὺς καὶ ἀγῶνες.
154. **Ἀπὸ τὴ Νίσαια**: πεδιάδα στὴ Μηδία· ἀπὸ τὰ λειβάδια της βγαίνανε τὰ πιὸ καλὰ ἄλογα τῆς Ἀσίας.
155. **Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ πλευρά**: δηλ. τὸ ἀριστερό, γιὰ τὸ δεξιὸ τὸ εἶχανε οἱ Σπαρτιᾶτες.
156. **Τοῦ Εὐρυσθέα**: βασιλέα τῶν Μυκηναῶν. Αὐτὸς θέλησε νὰ καταστρέψῃ τὸν Ἑρακλῆ, γιὰ τὸ φοβότανε τὴν ἀνδρεία καὶ τὴ δύναμή του, ποὺ ὅλο καὶ δυνάμωνε· γι' αὐτὸ τὸν ὑποχρέωσε νὰ κάμῃ τοὺς δώδεκα γνωστοὺς ἄθλους του. Ὑστερα κατὰ δίωξε καὶ τοὺς ἀπογόνους του· αὐτοὶ καταφύγανε στὸ Θησέα,

βασιλέα τῆς Ἀθήνας, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι βοηθώντας τοὺς Ἡρακλεΐδες νικήσανε σὲ μάχη καὶ σκοτώσανε τὸν Εὐρυσθέα.

157. **Ἵλλος** γιὸς τοῦ Ἡρακλῆ καὶ ἀρχηγὸς τῶν Ἡρακλειδῶν.
158. **Μαζί με τὸν Πολυνεΐκη** ὁ Ἐτεοκλῆς καὶ ὁ Πολυνεΐκης, παιδιὰ τοῦ βασιλέα τῆς Θήβας Οἰδίποδα, ἀφοῦ παραλάβανε τὴ βασιλεία, συμφωνήσανε ὁ καθένας νὰ βασιλεύη ἕνα χρόνον μετὰ τὴ σειρά του· ὅμως ὁ Ἐτεοκλῆς, ποὺ πρῶτος βασιλέψαι, δὲ θέλησε στὸ τέλος τοῦ χρόνου νὰ παραχωρήσῃ τὴ βασιλεία· τότε ὁ Πολυνεΐκης ἀπὸ τὴ Θήβα κατάφυγε στὸ βασιλεῖα τοῦ Ἄργου ἀδραστο, ἔγινε γαμπρὸς του, καὶ μετὰ τὴ βοήθεια ποὺ τοῦ ἔδωκε ὁ Ἄδραστος κίνησε ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Ἐτεοκλῆ. Σ' αὐτὸν πόλεμον σκοτωθῆκανε καὶ οἱ δύο ἀδερφοὶ μαζί καὶ μ' ἄλλους στρατηγούς. Τότε ἔγινε βασιλέας τῆς Θήβας ὁ Κρέοντας θεῖος τῶν δύο σκοτωμένων ἀδερφῶν, ἐπιτροπεύοντας καὶ τὸν ἀνήλικον γιὸ τοῦ Ἐτεοκλῆ, τὸν Λαοδάμαντα. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Κρέοντας, πατώντας τὸ θρησκευτικὸ νόμον, δὲν ἄφηνε τοὺς Ἄργεῖους νὰ θάψουνε τοὺς νεκροὺς των, ποὺ πέσανε στὴ μάχη, ὁ Ἄδραστος ζήτησε βοήθεια ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους· αὐτοὶ πολεμήσανε τὸν Κρέοντα καὶ παίρνοντας τοὺς νεκροὺς τοὺς θάψανε.
159. **Ἀμαζόνες** λαὸς ἀπὸ πολεμικὰς γυναῖκες· ὁ Ἡρακλῆς κατὰ τὴν παραγγελία τοῦ Εὐρυσθέα τις πολέμησε μετὰ σκοπὸν ν' ἀρπάξῃ τὴ ζώνη τῆς βασίλισσας τοὺς Ἴππολύτης καὶ νὰ τὴ φέρῃ στὸν Εὐρυσθέα. Οἱ Ἀμαζόνες ἀπὸ τότε μισοῦσανε τοὺς Ἕλληνας γιὰ τὰ κακὰ ποὺ πάθανε ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ, καὶ ἐκστρατέψανε στὴν Ἀττικὴ. Ὁ Θησεύς ὅμως μετὰ τοὺς Ἀθηναίους τις πολέμησε καὶ τις κατάστρεψε.
160. **Ἀπὸ τὸ Θερμῶδοντα** ποταμὸ στὸν Πόντον τῆς Μ. Ἀσίας περίφημον γιὰτὶ ἐκεῖ κοντὰ ἦταν ἡ πόλις Θεμισκυρα, πρωτεύουσα, τῆς χώρας τῶν Ἀμαζόνων.
161. **Κατὰ τὰ Τρωϊκά** οἱ Ἀθηναῖοι λάβανε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας μετὰ πενήντα πλοῖα καὶ δεῖξαν ἐξαιρετικὴν ἀνδρεία.
162. **Στὶς πέντε χιλιάδες Σπαρτιάτες** οἱ ἄλλες 5 χιλ. ἦταν περίοικοι.
163. **Παραστέκανε... Εἴλωτες** κάθε Σπαρτιάτης ἔπαιρνε μαζί του

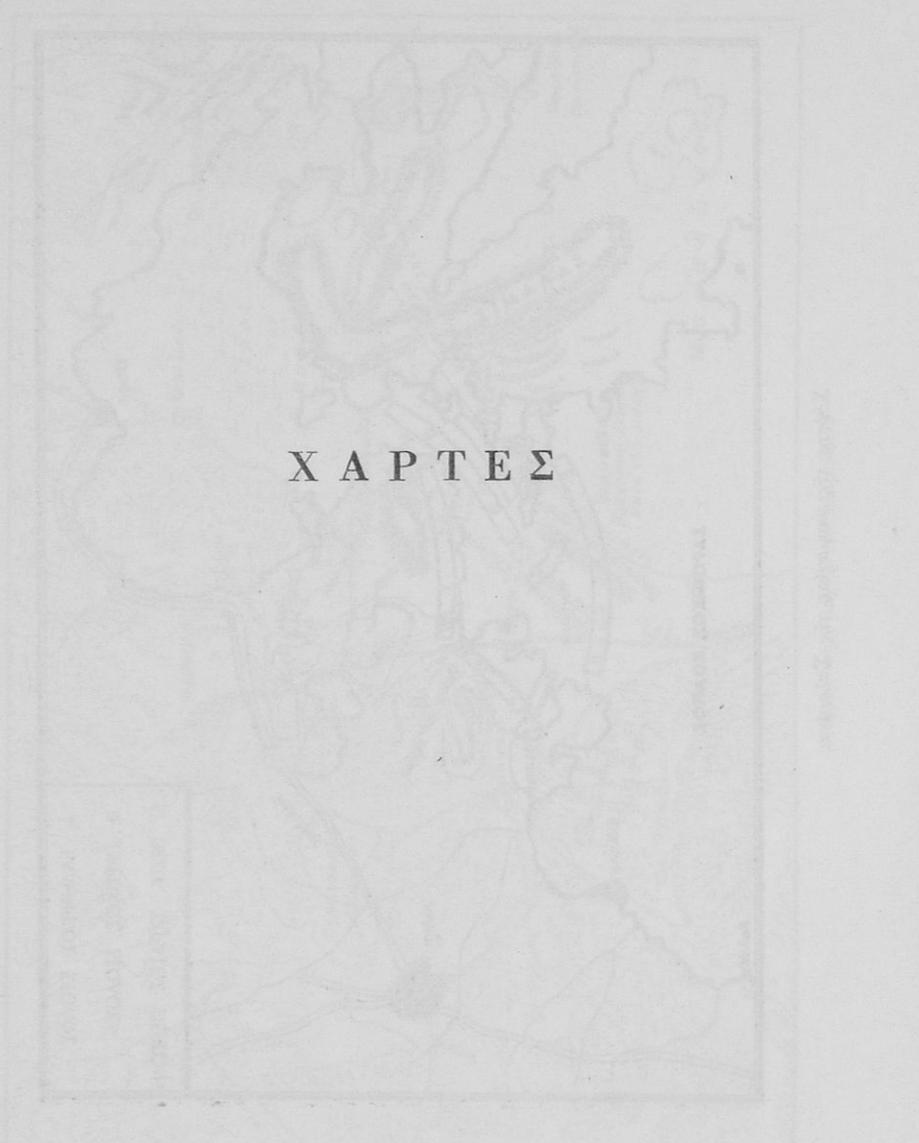
ἑπτὰ ἑλαφροὺς ἀπὸ τοὺς Εἰλωτες τῆς Σπάρτης, καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ ἦταν ὁ πρῶτος τους, ὑπηρέτης ἢ ὑπασπιστὴς τοῦ Σπαρτιάτη (βλ. σημ. 106). Οἱ ἄλλοι Εἰλωτες ἦτανε σὲ χωριστὰ σώματα, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσε ὁ βασιλέας.

164. **Ἄρχαδες**· πρέπει νὰ τοὺς ξεχωρίζουμε ἀπὸ τοὺς Ὀρχομενίους τῆς Βοιωτίας.
165. **Πρῶτοι**· ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ πλευρὸ ἦτανε πρῶτοι, ἐνῶ στὸ δεξιὸ ἐρχόνταν τελευταῖοι.
166. **Τριάντα τέσσερις χιλιάδες πεντακόσιοι**· λάθος τοῦ συγγραφέα στὸ λογαριασμὸ· ἂν βγάλουμε 5 χιλ. Σπαρτιάτες ἀπὸ τοὺς 38.700, ποὺ ἦτανε ὅλοι οἱ ὀπλίτες, μένουν ὀπλίτες 33.700, λοιπὸν οἱ ἑλαφροὶ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε νὰ εἶναι 33.700, κι ὄχι 34.500, ἀφοῦ ἓνας ἑλαφρὸς παράστεκε σ' ἓναν ὀπλίτη.
167. **Μάχιμοι**· ἦτανε ἀνάγκη νὰ ξεχωρίσουνε ἀπὸ τὸν ὄχλο, ποὺ δὲν πολεμαίει καὶ ποὺ δὲν μπαίνει στὸ λογαριασμὸ, συντροφεὺει ὅμως τὸ στρατό.
168. **Ἀπὸ τοὺς Θεσπιεῖς ὅσοι εἶχανε σωθῆ**· γιατί στίς Θερμοπύλες εἶχανε σκοτωθῆ 700 (βλ. σελ. 69, 75).
169. **Ἀφοῦ κανένας Σπαρτιάτης...**, ὁ Ἀριστόδημος, ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς τριακοσίους ποὺ ἔζησε, βρισκότανε τώρα μὲ τὸ στρατὸ τοῦ Πausanias, ὅμως δὲν εἶχε λάβει μέρος στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν (βλ. σελ. 83 - 85).
170. **Ἀπὸ τὴ βέβαιη τάχα νίκη**· ὁ Μαρδόnius παίρνει γιὰ νίκη τὸ πὼς οἱ Σπαρτιάτες δὲν παραδέχτηκαν τὴν πρόκλησή του σὲ μάχη.
171. **Κατὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς δεύτερης φρουρᾶς**· ὥρα ἑννέα ἢ δέκα τῆς νύχτας. Οἱ Ἕλληνες διαιρούσανε τὴ νύχτα σὲ τρεῖς «φυλακές».
172. **Σηκωθῆκανε οἱ περισσότεροι**· δηλ. οἱ Ἕλληνες τοῦ κέντρου (Κορίνθιοι, Μεγαρεῖς κ.λ.π.)
173. **Τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς**· ἡ λατρεία της σὲ μερικὲς πόλεις τῆς Ἀρκαδίας· περίφημος ναὸς της στὴν Τεγέα.

174. **Τοῦ χρυσοῦ τρίποδα**· βλ. σημ. 142.
175. **Δεῖπνο λακωνικό**· τὰ δεῖπνα αὐτὰ ἦτανε ὀνομαστὰ στὴν ἀρ-
χαιότητα γιὰ τὴ λιτότητά τους. Περιφημο ἦτανε μάλιστα τὸ
μαυροζούμι (μέλας ζωμός), σούπα ἀπὸ κρέας χοι-
ρινὸ καὶ ξεῖδι.
176. **Μυκάλη**· ἀκρωτήριο στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας ἀντίκρου
ἀπὸ τὴ Σάμο.
177. **Μὲ τὰ πλοῖα τους**· ἦτανε ἑκατὸν δέκα.
178. **Λεωτυχίδη**· βασιλέα τῆς Σπάρτης (491 π.Χ.).
179. **Κρυφὰ ἀπὸ τοὺς Πέρσες**· ὁ στόλος τῶν Περσῶν ἦτανε
ἀραγμένος στὴ Σάμο.
180. **Θεομήστορα**· βλ. σελ. 121.
181. **Σημάδι μαντικό**· ὁ Λεωτυχίδης ἤθελε νὰ μάθῃ τὸ ὄνομα
τοῦ ἀπεσταλμένου τῶν Σαμίων μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ βγάλῃ ἀπὸ
αὐτὸ κάποιο προμάντεμα γιὰ τὴν ἐκστρατεία.
182. **Δέχομαι τὸ μάντεμα**· τὸ καλὸ προμάντεμα ἔβγαινε ἀπὸ τὴν
ἐννοια τῆς λέξης. Ἡ γησίστρατος = ὁδηγὸς τοῦ στρατοῦ.
183. **Τὰ πλοῖα τῶν Φοινίκων**· ἀφοῦ φύγανε οἱ Φοίνικες, μεί-
νανε τριακόσια πλοῖα στοὺς Πέρσες.
184. **Τὸ ραβδί τοῦ Ἑρμῆ**· αὐτὸ τὸ νόμισε ὁ στρατὸς σημάδι τῆς
καλῆς διάθεσης τῶν θεῶν.
185. **Καθὼς εἶπα πῶς πάνω**· βλ. σελ. 171.
186. **Τὸ ἴδιο ἦτανε μοιραῖο νὰ γίνῃ**· δηλ. κοντὰ στὸ ναὸ τῆς Δή-
μητρας.
187. **Τὴν ἴδια μέρα**· καὶ οἱ δυὸ μάχες γίνανε, ὅπως φαίνεται πολὺ
πιστευτὸ, τὴν 26 τοῦ μηνὸς Μεταγειτινῶνος, δηλ. 10 Σεπτεμ-
βρίου (479 π.Χ.).

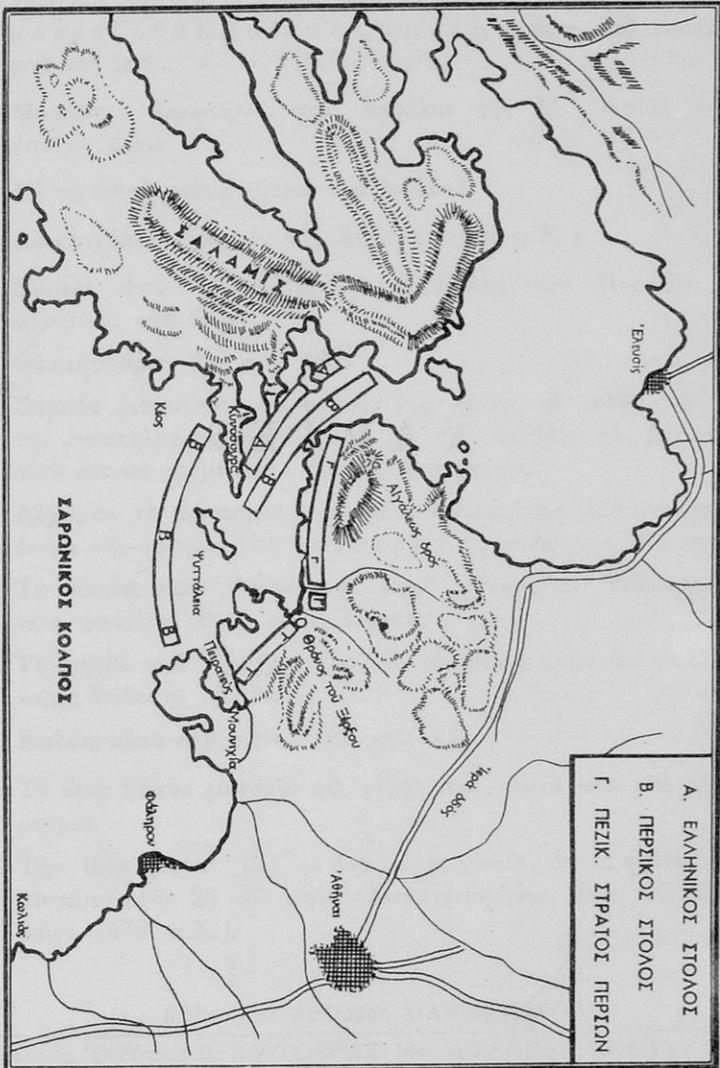
Ἐξώφυλλον: ΦΡΟΣΩΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ

Ἐπιμελήτης Ἐκδόσεως Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ (ἀπ. Δ.Σ. ΟΕΔΒ 9039/13 - 10 - 64)

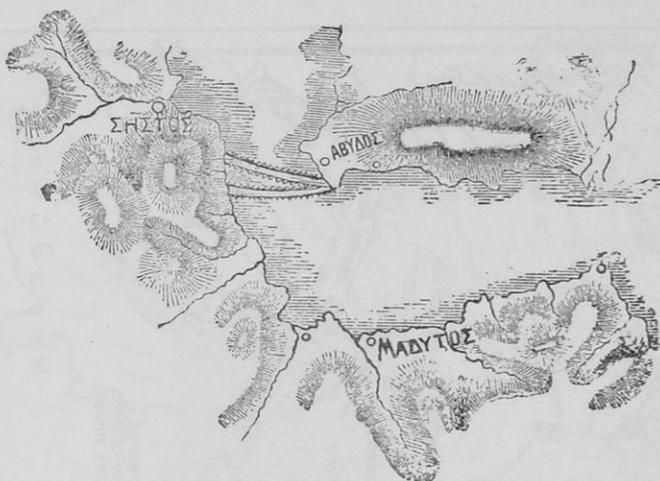

Χ Α Ρ Τ Ε Σ

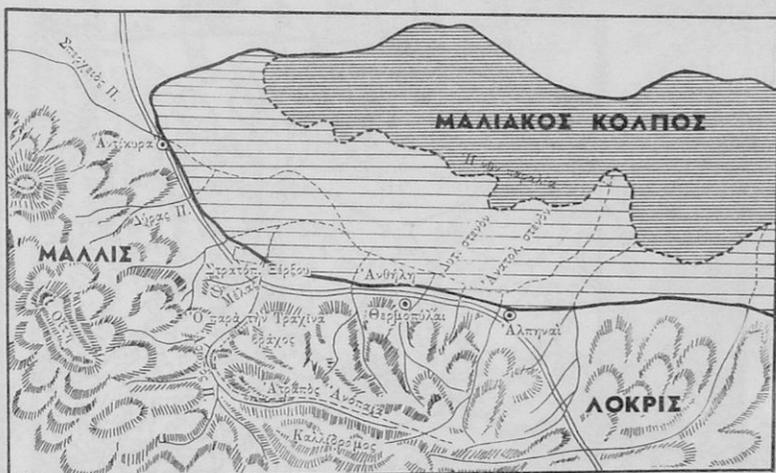
Χάρτης της ναυμαχίας της Σαλαμίνας

Σχεδιογράφημα τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῶν γεφυριῶν
ποῦ ἔκαμε ὁ Ξερόξης

Χάρτης τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Βίος τοῦ Ἡροδότου.....	5
2. Ἡ Ἱστορία τοῦ Ἡροδότου	5
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	7

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

1. Πῶς ἀνταμείβει ὁ Δαρεῖος τὸν Ἰστιαῖο καὶ τὸν Κῶη. Προσκαλεῖ τὸν Ἴστιαῖο στὴν πρωτεύουσα του, τὰ Σοῦσα	9
2. Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Νάξου. Ἀποστασία Ἀρισταγόρα (499 π.Χ.) ...	11
3. Ἐκστρατεία τῶν Ἰώνων κατὰ τῶν Σάρδεων (498 π.Χ.)	17

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ

1. Ἀλωση τῆς Μιλήτου καὶ καθυπόταξη τῆς Ἰωνίας	25
2. Ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου στὴν Ἑλλάδα (492 π.Χ.).....	27
3. Ἐκστρατεία τοῦ Δάτη καὶ Ἀρταφέρνη. Μάχη τοῦ Μαραθῶνα (490 π.Χ.)	29

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

1. Θάνατος τοῦ Δαρείου. Ὁ Ξέρξης βασιλέας (485 π.Χ.). Ἐτοιμασίες γιὰ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα	43
2. Ὁ Ξέρξης στὶς Σάρδεις καὶ στὴν Ἄβυδο. Πέρασμα τοῦ Ἑλλησπόντου. Μέτρηση καὶ ἐπιθεώρηση τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ στὸ Δορίσκο τῆς Θράκης	47
3. Διάλογος Ξέρξη καὶ Δημαράτου	55
4. Πορεία τῶν Περσῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι σωτῆρες τῆς Ἑλλάδας. Μέτρα τῶν Ἑλλήνων πρὸς ὑπεράσπισή τους	61
5. Μάχες τῶν Θερμοπυλῶν	67

ΒΙΒΛΙΟ ΟΓΔΩΟ

1. Ναυμαχίες κοντὰ στὸ Ἀρτεμίσιο (480 π.Χ.)	89
2. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος καταπλέει στὴ Σαλαμίνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀφήνουν ἔρημη τὴν πόλη τους. Ἡ Ἀθήνα κυριεύεται καὶ ἡ Ἀκρόπολη παραδίνεται στὶς φλόγες	97
3. Πολεμικὸ συμβούλιο τῶν Ἑλλήνων	105
4. Πολεμικὸ συμβούλιο τῶν Περσῶν	111

5. Προσπάθειες τοῦ Θεμιστοκλῆ νὰ ναυμαχήσουνε οἱ Ἕλληνες στὴ Σαλαμίνα	113
6. Ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας (480 π.Χ.)	119
7. Φυγὴ τοῦ Ξέρξη	127
8. Ὁ Μαρδόνιος προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ γίνουνε σύμμαχοί του	135

ΒΙΒΛΙΟ ΕΝΑΤΟ

1. Ὁ Μαρδόνιος καὶ πάλι κυριεῖει τὴν Ἀθήνα. Προσπαθεῖ καὶ πάλι νὰ κάμῃ τοὺς Ἀθηναίους συμμάχους του	143
2. Οἱ Ἀθηναῖοι στέλνουνε πρέσβεις στὴ Σπάρτη. Ὁ Μαρδόνιος ἐπιστρέφει στὴ Βοιωτία	145
3. Τὸ περσικὸ ἱππικὸ προσβάλλει τοὺς Ἕλληνες. Θάνατος τοῦ ἱππάρχου Μασιστίου	149
4. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Πέρσες παρατάσσονται στὴς Πλαταιές	153
5. Νέα ἀπὸ τὸ βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο. Οἱ στρατοὶ ἀλλάζου-νε παράταξη	163
6. Νέα ἀλλαγὴ στὴν παράταξη τοῦ στρατοῦ τῶν Ἑλλήνων	167
7. Μάχη τῶν Πλαταιῶν (479 π.Χ.)	171
8. Μοιρασιά τῶν λαφύρων	179
9. Ἡ μάχη τῆς Μυκάλης (479 π.Χ.)	183
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	192

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσημον, εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἀντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῶν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Α', 1964 (ΧΙΙ)—ΑΝΤΙΤΥΠΑ 125.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1249/4-10-64
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΙΩ. ΚΑΜΠΙΑΝΑ Ο. Ε., ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ 4

